

A GYŰLÖLETBESZÉD KORLÁTOZÁSA A MAGYAR JOGRENDszerben

*A büntetőjogi, polgári jogi és médiaszabályozási normák
alkotmányos értelmezése és gyakorlati alkalmazásuk elemzése, európai kitekintéssel*

KOLTAY András

Bevezető

Jelen tanulmány a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos alkotmányos és jogalkalmazói mércék azonosítására tesz kísérletet. Az elmúlt bő két évtizedben számos nehézség és félreértés nehezítette ezek tartós rögzítését. E tanulmány ezek okaival, mozgatórugóival, valamint a gyűlöletbeszéd szociológiai, történelmi, politológiai, filozófiai, nyelvtani stb. szempontú elemzésével nem foglalkozik, és a jogi szabályozás alapjául szolgáló elméleti kérdéseket is csak áttekintő jelleggel, az 1. pontban érinti, hiszen célja szerint a különböző jogalkalmazó szervek (Alkotmánybíróság, bíróságok, médiahatóság, nyomozó hatóságok) által alkalmazandó mércéket keresi, illetve ezek gyakorlatát tekinti át.

A „gyűlöletbeszéd” kategóriáját tágan értelmezem, azaz részben ide tartozónak tekintem a nemzeti és az önkényuralmi jelképekkel, valamint a holokauszttagadással kapcsolatos kérdéseket is, adótnak véve azt az európai jogi dogmát, hogy a gyűlöletbeszédet – valamilyen módon és mértékben – korlátozni kell. Ugyanakkor nem szólok azon gyűlöletbűncselekményekről (például a „közösség elleni erőszak” tényállásáról), amelyeket nem véleménykifejezéssel lehet elkövetni, azaz amelyeknek nincsen közvetlenül közük a szólás- és sajtószabadsághoz.

A magyar mércék pontosabb értelmezéséhez, illetve kontextusba helyezéséhez kitekintünk az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatára, a különböző nemzetközi jogi dokumentumokra, valamint a különböző tagállami, valamint az Egyesült államokbeli szabályozásokra is kitérek.¹

1. A gyűlöletbeszéd korlátozásának elméleti szempontjai

1. 1. Egyenlőség és egyéni autonómia

A gyűlöletbeszéd korlátozása vagy alkotmányos védelme kapcsán felmerült érvek különös sajátossága, hogy legtöbbjük mind a szólásszabadság szigorítása, mind pedig annak széles értelmezése mellett is felsorakoztatható. Vegyük például az egyenlőség és az egyéni

¹ Ahogy a szerző újra és újra előveszi a gyűlöletbeszéd kérdését, azzal szembeül, hogy korábbi állításait itt-ott pontosítani kell; a korábbi kutatások óta eltelt idő olykor jótékonyan hat a tágabb összefüggések felismerésére, a finomabb árnyalatok észrevételére. Egyes részletkérdések vonatkozásában e tanulmányban is finomítottam korábbi álláspontomon; ilyenek tekinthető például az 1997-99 közötti legfelsőbb bírósági gyakorlat és a 30/1992. (V. 26.) AB határozat egymáshoz való viszonyának értelmezése. Ettől függetlenül is, a tanulmány írásakor nagyban támaszkodtam korábban megjelent írásaimra, ld. *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, Századvég, 2009.; Húsz év gyűlölet. A szólásszabadság és a demokrácia zsákutcái Magyarországon. *Hitel*, 2009. augusztus; A Vajnai-ügy. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a vörös csillag viselésének büntethetőségéről. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/1.; A szélsőséges vélemények és a demokrácia kapcsolatáról. Gondolatok az Extreme Speech and Democracy című kötet olvastán. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/1.; A gyűlöletbeszéd korlátozásának elméleti szempontjai. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/3.

autonómia érveit: a gyűlölködő kifejezések széleskörű szabadsága mellett érvelők szerint a szigorúbb korlátozással megingana a társadalomban kívánatos egyensúly, mivel a jog eszközeivel emelnék ki egyes olyan nézeteket, amelyek a szólásszabadság védelmére méltatlannak ítéltetnek. Az állam éppúgy nem tilthatja meg azt, hogy valaki azt hirdesse, a Föld lapos, mint ahogy a gyűlölködő kifejezéseket sem korlátozhatja.² A vélemények egyenjogúságát biztosítani kell; ezt kívánja a polgárok egyenlő méltósága éppúgy, mint a demokrácia játékszabályainak elfogadása. Valamely – mégoly sértő – vélemény hangoztatása nem azonos az ily módon megtámadott közösség valamely tagjával szembeni tényleges károkozással. A szólás és a cselekvés egybemosásával, és a szólásszabadság korlátozásával megfosztjuk az egyént (a közlés címzettjét vagy akaratlan befogadóját) attól a lehetőségtől, hogy felelős, erkölcsi lényként döntsön – és utasítsa el a gyűlöletkeltést.³

Ronald Dworkin amellett érvel, hogy a szabadság korlátozása – akár céljával ellentétesen – éppen ezt az alapvető demokratikus értéket, tehát az egyén, az individuum morális, felelős lényként való elismerését ingatná meg, ez pedig az vélemény közlőjén túl a közösség számára is káros.⁴ E nézet szerint az állam nem válogathat a vélemények között; ez a távolságtartás biztosítja mind a nézetek közti egyenlőséget, mind az állam semlegességét.⁵ A vélemények formális egyenlősége tehát – megfelelően nyomós ellentétes érdek hiányában – indokolja a gyűlöletbeszéd védelmét.

Edwin Baker cikke kiváló összefoglalását adja az egyéni autonómia érvének: „(1) Az állam legitimitása az emberek egyenlőségének és autonómiájának tiszteletétől függ, és (2) tisztán formális kérdésként tekintve, az állam csak akkor tarthatja tiszteletben az emberek autonómiáját, ha lehetővé teszi, hogy megnyilatkozásaikban kifejezhessék az általuk vallott értékeket – függetlenül attól, hogy melyek ezek az értékek, és tekintet nélkül arra, hogy az így kifejtett tartalom mennyire sért más embereket... (...) Még ha hangsúlyozzuk is, hogy a szabad véleménynyilvánítás alapja a demokráciában lelhető fel, a demokráciáról alkotott »saját« felfogásunknak gyakran mintha az lenne az előfeltétele, hogy az egyén önállóan formálja politikai nézeteit – vagyis a nyilvános eszmecsere jogi korlátozása nélkül alakítsa ki álláspontját... (...) A demokratikus alapoknak ez a logikája nem annyira a szabad véleménynyilvánítást helyezi a demokrácia középpontjába, hanem inkább a demokráciát tekinti a szólásszabadság vagy az egyéni autonómia (és egyenlőség) tiszteletben tartásából fakadó eredménynek.”⁶

Baker szerint tehát a szólásszabadság nem a demokrácia járulékos kísérője, éppen fordítva: ha nincs szólásszabadság, nem létezhet demokrácia sem. Ugyanakkor felhozható ezzel szemben, hogy az egyenlőség nem csak a vélemények, hanem az emberek szempontjából is értékelhető, autonómiája a gyűlölködés elszenvetőinek is van. A gyűlöletbeszéd alapján véve ezt a vitathatatlanul tekintett demokratikus elvet támadja, egyes társadalmi csoportokat másodrendűnek ítélve. A gyűlöletbeszéd korlátozása ellen fellépők gyakorta hangoztatott véleménye szerint önmagában egy adott közösség ellen irányuló véleménynyilvánításnak nincs „sértettje”; ugyanakkor nem kell ahhoz tevőleges, erőszakos magatartás, vagy éppen konkrét egyének számára címzett közlés, hogy egy közösség – legalább bizonyos – tagjait a véleménynyilvánítás által emberi méltóságában sérelem érje. A kérdés nem e sérelem léte vagy nemléte, hanem az, hogy hol kell meghúzni a tilos és a megengedett vélemények közötti

² Frederick SCHAUER: The Exceptional First Amendment. In Michael IGNATIEFF (ed.): *American Exceptionalism and Human Rights* (Princeton University Press, 2005) 9–10.

³ David R. DOW: The Moral Failure of the Clear and Present Danger Test. *William and Mary Bill of Rights Journal*, Summer 1998. 733.

⁴ Ronald DWORKIN: *Freedom's Law. The Moral Reading of the American Constitution*. Oxford University Press, 1996. 195–213.

⁵ Christopher MCCRUDDEN: Freedom of Speech and Racial Equality. In B. H. BIRKS (szerk.): *Criminal Justice and Human Rights*. Oxford University Press, 1995. 140.

⁶ Edwin C. BAKER: Gyűlöletbeszéd. *Fundamentum*, 2008/2. 6–9.

határvonalat, és milyen mértékű sérelmet kell az érintett közösség tagjának – más fontos érdekek, mint például a demokratikus nyilvánosság működésének biztosítása érdekében – eltűrnie.

A minden embert megillető egyenlőség elve alapot adhat arra, hogy azon nézetek kinyilvánítása, amelyek ezen elv ellenében kívánnak hatni, korlátozásra kerülhessen. Ezen érvelés szerint a „gondolatok piaca” (*marketplace of ideas*) nem működik lovak közé dobott gyepelével, és bizonyos játékszabályok lefektetésére szükség van, ezek csak olyan normák lehetnek, amelyek a demokratikus társadalmi berendezkedés kétségbevonhatatlan alapvetésének számítanak, mint amilyen például az emberek közötti egyenlőség. Robert Post szerint ugyanakkor ilyen „vitathatatlan” alapvetés nem létezik, mert ha bármely olyan dogma létezik egy társadalomban, amelyet nem szabad vitatni, akkor e dogmát törvényvé emelő jogi norma elveszíti a legitimitását, hiszen úgy kerül elfogadásra (megtartásra), hogy nem mondhatta el róla bárki szabadon a véleményét. Akinek pedig ily módon befogták a száját, azt kizárták a demokratikus döntéshozatalból, tehát végső soron a demokráciával ellentétes módon született a döntés.⁷

1. 2. A demokratikus közvélemény érve

Leggyakrabban Ronald Dworkin nevéhez kötjük a gyűlöletbeszéd védelmének demokratikus igazolását – amely teória szorosan összefügg az egyenlőség és autonómia előzőleg tárgyalt érveivel. Dworkin az emberi méltóságot és a demokrácia alapjait hívja segítségül a szélsőséges megnyilvánulások védelméhez. Mint írja, egy kormányzat nem teheti meg azt, hogy hivatalos, akár többségi döntéssel elhallgattatja azon polgárait, akik szélsőséges, a közösségi konszenzusra fittyet hányó véleményt fogalmaznak meg, ha ezt nem a szóban forgó egyének szabadságára és a közösség egyenjogú tagjaiként élvezett státusukra figyelemmel teszi. A jog nem lehet a többség zsarnokságának eszköze. A demokratikus, többségi döntéshozatal a politikai legitimitáció elengedhetetlen, de önmagában nem elégséges kelléke. A jól működő, *tisztességes* demokráciában minden egyenjogú személy részt vehet a döntésekben, és hallathatja a hangját is. A többségi döntéshozatal nem tisztességes, ha a közösség bármely tagja nem kap lehetőséget arra, hogy véleményét, félelmeit, ízlését, előfeltevéseit, előítéleteit, ideáljait másokkal megossza, nem csupán annak érdekében, hogy meggyőzze őket, hanem azért is, hogy saját magát a közösség felelős tagjának, nem pedig passzivitásra ítélt áldozatának érezhesse. A többség ugyanis nem kényszerítheti rá az akarátát olyasvalakire, akinek megtiltotta, hogy felemelje a szavát, tiltakozzon, vitatkozzon a döntéssel annak megszületése előtt. Dworkin szerint mindez nem az egyetlen érv a politikai legitimitáció feltételül szabott szólásszabadság mellett, de kétségtelenül az egyik legfontosabb.⁸ Más a tényleges diszkrimináció – ami természetesen tilos – és más az arra való felhívás, ami a fentiek alapján nem tiltható meg.

Robert Post elmélete a szólásszabadság igazolásáról Dworkin gondolataira rezonál.⁹ Post úgy véli, a kollektív döntéshozatal akkor megfelelő, ha az abban való részvételen, vagy legalább a részvétel lehetőségén keresztül a polgárok képesek elfogadni a kormányzat lépéseit

⁷ Robert C. POST: Racist Speech, Democracy and the First Amendment. 32 *William and Mary Law Review* (1990–1991) 267.

⁸ Ronald DWORKIN: Foreword. In Ivan HARE – James WEINSTEIN (eds.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford University Press, 2009., valamint uő: *Freedom's Law* i. m. (4. l.).

⁹ POST (1990–1991) i. m. (7. l.); Uő: *Constitutional Domains: Democracy, Community, Management*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1995., uő: The Constitutional Concept of Public Discourse: Outrageous Opinion, Democratic Deliberation and *Hustler Magazine v. Falwell*. *Harvard Law Review*, 1990. 603.,

és döntéseit. A közösségen belül folytatott diskurzus azon eszköz, amelynek segítségével a független polgárok összegyűlnek, hogy kialakítsák közös identitásukat és megválasszák együttélésük kereteit. Ennek a diskurzusnak a lehető leghabzóabbnak kell lennie, így meg kell engedni a rasszista megnyilvánulásokat is, mert a döntéshozatalban való részvételnek mindenki és minden vélemény számára nyitva kell állnia. Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, megsértjük azon alapvető elvet, amely alapján minden polgárt szabad és egyenlő személynek kell tekintenünk. Post a demokratikus önkormányzás eszközüének tekinti a szólás- és a sajtószabadságot. Elméletében nem a demokratikus döntés, hanem az egyén közéletben való részvétele kerül a fókuszba, a lényeg nem a 'közös bölcsesség' elérése, hanem az egyén képességeinek kiteljesítése. Ha azonban valakit megfosztanak e vitában való részvételtől, azzal a demokrácia alapjait ássák alá.¹⁰

Steven Heyman felidéri az e felfogással – és persze Dworkinéval is – szembeállítható érvt, amely alapján a gyűlölködő vélemények éppen ezt az egyenlőséget támadják, tehát ellentétek a felállított demokratikus játékszabályokkal, ezért a vitából kizárhatók. Az egyéneknek nem csak joguk van a közéleti vitákban való részvételre, hanem kötelességük is más résztvevők egyenlő részvételének tiszteletben tartására; csak így képes a közéleti vita azon szerepét betölteni, amelyet Post is neki szán az egyéni és a kollektív autonómia összehangolása, illetve a közösségi döntéshozatal lehetővé tétele tekintetében. Post és Dworkin pedig elfeledkezik arról, hogy a szélsőséges vélemények közzététele ugyanúgy sérti a megtámadott fél vagy csoport tagjainak emberi méltóságát, mint a vitából való kizárás a kizártét.¹¹

Post szerint a demokráciával kapcsolatos mai felfogásunk – ami minden ennek ellenében ható jelenség dacára még mindig az autonóm döntéseket hozó, a racionálisan gondolkodó és cselekvő, felelős állampolgárra épül – egésze ingana meg, ha a szólásszabadság korlátozása mellett döntünk olyan esetekben, amikor ez nem feltétlenül indokolt. Post konklúziója szerint, ha megváltoztatjuk az évszázados kiindulópontot, és a továbbiakban nem az autonóm egyénre alapozva működtetjük a demokráciát, akkor, bár a döntés (társadalmi szinten) szabadságunkban áll, azaz nem eleve elképzelhetetlen vagy tilos, a változtatást megfelelően indokolni kell, és meg kellene teremteni a demokrácia új, eltérő alapjait.¹²

A bátor, felelős egyénre épül Lee Bollinger elmélete is, aki a gyűlölködő kifejezések megengedését azok társadalmi hasznossága szempontjából véli igazolhatónak. A tolerancia és a türés szerinte mind az egyén személyiségének fejlődésében, mind a demokratikus vita hatékonyabbá tételében segít. A demokrácia kiépítése és megerősödése nem fáklásmenet: ha a legkisebb engedményt tesszük az alapjául szolgáló szabadság korlátozásával kapcsolatban, az egész építmény megrendülhet.

Bollingeréhez hasonló hipotézis szerepelt a Magyarországon e kérdést alkotmányos szempontból elsőként vizsgáló, 30/1992. (V. 26.) számú alkotmánybíróági határozat indokolásában is. A döntés szerint a demokrácia nem képes a társadalomra felülről ráerőszakolva létezni, rendszerét nem lehet paternalista eszközökkel irányítani, megerősödéséhez jogi eszközök igénybevétele nélküli öntisztulás szükséges. Ma úgy látszik, hogy a gyűlöletbeszéd kérdésében ez a gondolat nem adott minden körülmények között érvényes útravalót számunkra a határozat meghozatala óta eltelt időben. A társadalmi öntisztulás lelassulása következtében ma a gyűlöletbeszéd korlátozására lehet indokot találni.

¹⁰ Robert C. POST: Meiklejohn's Mistake: Individual Autonomy and the Reform of Public Discourse. *University of Colorado Law Review*, Fall 1993. 1109.; Uő: Participatory Democracy and Free Speech. *Virginia Law Review*, May 2011. 477.

¹¹ Steven J. HEYMAN: *Free Speech & Human Dignity*. New Haven – London, Yale University Press, 2008. 174–179.

¹² POST (1990–1991) i. m. (7. lj.) 327.

¹³ Lee C. BOLLINGER: *The Tolerant Society*. New York, Oxford University Press, 1986.

Ugyanakkor a korlátozásnak nem lehet mozgatórugója a félelem vagy a demokratikus rend törékenységét látván kialakult aggodalom, hanem csak más, akár a szólásszabadsággal szembeni védelemre is érdemes jog vagy érték megóvásának szándéka.

A szólásszabadságot e kérdésben védő álláspontok azzal érvelnek, hogy a demokratikus vitában valamennyi véleménynek helye van. John Stuart Millt felidézve, soha nem tudhatjuk, hogy nem éppen az igaz álláspontot nyomjuk-e el a szabadság korlátozásával.¹⁴ Az államnak tartózkodnia kell minden felesleges beavatkozástól, még a demokratikus állam sem emelhet ki olyan „védett” értékeket, amelyek ezáltal támadhatatlanná, megkérdőjelezhetetlenné válnak, mert a történelem bőven szolgáltatott példát arra, hogy öröknek hitt dogmák megdőljenek.¹⁵ Ebből eredően még az emberek közötti formális egyenlőség sem tehető ilyen, kétségbe nem vonható alapelvvé.

Másfelől mégiscsak szükségszerűnek látszik, hogy a választott politikai és társadalmi rend egynemely alapvető szabályait kijelöljük, és azokhoz ragaszkodjunk, az egyenlőség alapvető elve pedig feltétlenül ezek közé tartozik. Ugyanakkor a demokratikus vitába sok olyan álláspont is belefér, ami a többség számára elfogadhatatlan; senki nem tilthatja meg például azt, hogy magának a demokráciának a létjogosultságát kétségbe vonja valaki. Persze az állam függetlenségére, a hatalom erőszakos megszerzésének tilalmára vagy az élethez és emberi méltósághoz való jogra vonatkozó előírások mindenki által kötelezőn elfogadandók. A demokráciába belefér a demokrácia tagadása is, de nem fér bele a demokrácia mögött álló alapvető elvek elutasítása, legalábbis egy – a jogszabályok által, kellő garanciák mellett meghatározott – ponton túl. Nem a demokrácia a legfőbb érték, az csak egy keret, amelyben elvben érvényre juthatnak a közösen vallott legfőbb értékek, mint amilyen a személyek egyenlősége is.

1. 3. Az egyenlő részvétel joga

A dworkin-i elmélet egyik kritikája szerint a gyűlölködés lehetetlenné teszi a demokratikus közvélemény kialakulását – tehát éppen azt teszi tönkre, ami a védelme mellett szóló legfőbb érv –, mert sérti a demokratikus vitában való egyenlő részvétel jogát. Owen Fiss szerint a gyűlölködés jelentősen csökkenti az ily módon megtámadott közösségek tagjainak hajlandóságát a vitában való részvételle.¹⁶ Ez volna a gyűlölködés által kiváltott „elnémító hatás” (*silencing effect*). A gyalázkodó, becsmérő vélemények esetében Sajó András szerint a legfontosabb probléma „a közléssel járó megalázás és fenyegetettség, mely a méltóságot sérti, az alapjogok gyakorlását korlátozza”.¹⁷

Még ha vitatjuk is az elnémító hatás létét, és továbbra is a nyílt demokratikus vita védelmében kívánjuk megóvni az antidemokratikus véleményeket, akkor sem hagyhatjuk figyelmen kívül utóbbi érvelés egyik – Fiss és Sajó által nem említett – gyenge pontját. Abban az álláspontban, hogy a gyűlöletbeszéd kifejezések terepéről a jognak hátrább kell vonulnia, és csak megfelelően súlyos esetben (például „közvetlen veszély” esetén) szabad beavatkoznia a társadalmi diskurzusba, hiszen ezt kívánja a bátor, a veszélyekkel, a kihívásokkal szembenéző, a minden vélemény számára nyilvánosságot biztosító demokratikus rend, félreérthetetlen belső ellentmondás fedezhető fel. E felfogás képviselői ugyanis egyfelől úgy

¹⁴ John Stuart MILL: *A szabadságról*. Budapest, Századvég, 1994. 25–26.

¹⁵ Mark A. GRABER: Old Wine in New Bottles: The Constitutional Status of Unconstitutional Speech. *Vanderbilt Law Review*, March 1995. 349.

¹⁶ Owen M. FISS: The Supreme Court and the Problem of Hate Speech. *Capital University Law Review*, 1995. 281. és uő: *The Irony of Free Speech*. Harvard University Press, 1996. 5–26.

¹⁷ SAJÓ András: Rasszista nézetek büntetésének alkotmányosságáról. In GELLÉR Balázs (szerk.): *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. Budapest, KJK–Kerszöv, 2004. 499.

tesznek, mintha teljesen bizonyosak volnának abban, hogy a társadalom saját erejéből is le tudja küzdeni, és örökké elenyésző kisebbségben tudja tartani a demokráciaellenes vélemények hangoztatóit. Ugyanakkor, amikor már tényleges hatása lenne a közlésnek – például kialakul a fizikai bántalmazás közvetlen veszélye –, a jog mégis csak mozgásba lendül, és korlátozza a szólásszabadságot. E megoldás ezáltal igazából csak a hatástalan, jelentéktelen véleményeknek biztosít védelmet. Ha egy közlés ténylegesen veszélyezteti a fennálló társadalmi rendet, struktúrákat, alapvető értékeket, a demokratikus vita és a vélemények egyenlőségének érve rögvest háttérbe szorul.¹⁸ Ha valóban hiszünk a demokratikus társadalom erejében, akkor még annyira sem kellene korlátozni a szólásszabadságot, mint amennyire jelenleg tesszük, ha viszont nem hiszünk benne teljes mértékben, akkor ennek, a csak félig-meddig nyílt demokratikus vitának a megóvása semmiképpen nem indokolja megfelelően a gyűlöletbeszéd korlátozásának teljes elutasítását.

1. 4. A jogon kívüli megoldások ereje

Egy gyakorta felbukkanó érv szerint a gyűlölködőket nem jogi eszközökkel kell féken tartani, hanem meg kell vonni tőlük a véleményük kifejtéséhez szükséges fórumok használatának lehetőségét.¹⁹ Ha nincs hol szólniuk, legfeljebb az utcasarkon, illetve ha a közvélemény más hangjai kifejezik elutasításukat a gyűlölettel szemben, akkor az efféle vélemények hatása is elenyésző marad. Baker is hangsúlyozza, hogy a gyűlöletbeszéd korlátozásának esetleges hiánya nem jelentheti „a veszedelmes nézetekkel” szembeni közömbösséget vagy semlegességet.²⁰

Ugyanakkor, ha azonban a szabad, korlátozásmentes közvitát a demokrácia előfeltételének tartjuk, akkor minden véleménynek meg kell adni a lehetőséget arra, hogy hasson, meggyőzzön másokat; ezzel a közlés csatornáinak leszűkítése nem fér össze. Ha komolyan vesszük Post és Dworkin érveit, és a közélet ügyeiben véleményt formáló egyéneket egyenlő méltóságúnak tekintjük, illetve biztosítjuk számukra a szóláskorlátozástól mentes vita lehetőségét, akkor szabad-e őket nem-jogi eszközökkel (elutasítással, elhatárolódással, a megvetés kifejezésével stb.) megakadályozni vagy korlátozni véleményük kifejtésében? Vajon teljes értékű szólásszabadságnak tekinthető-e az, amely alapján ugyan jogi szankció nem fenyegeti a közlőt, de bármi más, számára kedvezőtlen következmény potenciálisan igen? A közvitában résztvevők egyenlősége, egyenlő méltósága, a Post-féle legitimációs érdek nem azt követelné meg, hogy minden vélemény (valóban, nem csak jogi értelemben) „büntetlenül” elhangozzék, majd pedig a vita közönségére bízunk a döntést afelől, hogy melyik álláspont volt számukra a legmeggyőzőbb?

1. 5. Az emberi méltóság védelme

A korlátozás mellett szóló nyomós érv lenne, ha igazolni tudnánk, hogy a gyűlölködő kifejezések olyan alapvető érdekeket sértenek, amely alapján a szólásszabadság szűkíthető. De mi lehet ez az érdek? A közrend megzavarása a gyűlölködő cselekmények által legtöbbször nem állapítható meg, érdemes tehát az egyéni jogokhoz fordulnunk. Wojciech Sadurski három csoportba osztja a gyűlölködés által lehetségesen okozott károkat: (1) a megtámadott közösség tagjainak erőszakos reakciója a gyűlölködésre; (2) a felkeltett gyűlölet manifesztálódása a megtámadott közösséggel szembeni erőszakos cselekedetekben; (3) a

¹⁸ Stanley INGBER: *The Marketplace of Ideas: A Legitimizing Myth*. *Duke Law Journal*, February 1984. 18–23.

¹⁹ MOLNÁR Péter: *Gondolatbátorság*. Budapest, Új Mandátum, 2002. 138.

²⁰ BAKER i. m. (6. lj.) 13.

gyűlölködő kifejezések által önmagában okozott kár, függetlenül az erőszak bekövetkeztétől.²¹ Vitan felül áll, hogy az első két eset bármelyikének veszélye megalapozza a szólásszabadság korlátozását, minket a következőkben a harmadik csoport érdekel.

A gyűlöletbeszéd korlátozását általánosan igazoló legnyomósabb érv szerint annak pusztán közzététele által is bekövetkezik az emberi méltóság sérelme.²² Egy adott csoport megsértése – kivált, ha a csoporthoz tartozás érzése kiemelkedően erős, mint például a vallási közösségek esetében – átsugározhat annak tagjaira, a gyűlölködés sérti az így közvetve megcélzott személyek méltóságát. Sadurski megállapítása szerint a gyűlölködés kérdése „a liberális ortodoxia legnagyobb kihívása”.²³ Az elvhű szabadságpártiaknak itt ugyanis egyszerre kellene védeniük a támadó egyéni szabadságát és a megtámadott autonómiáját, illetve méltóságát. Ezek megóvása egyszerre, teljes mértékben nem lehetséges, tehát ismét csak a szembenálló érdekek közötti egyensúlyozásra szorulunk.

Mint láthattuk, Dworkin az egyenlő emberi méltóság elismeréséből kiindulva éppenséggel nem a gyűlöletbeszéd korlátozhatósága, hanem annak alkotmányos védelme mellett érvel. Jeremy Waldron ugyanakkor vitatja Dworkin elméletét, és az emberi méltóság védelme érdekében a gyűlöletbeszéd korlátozása mellett érvel.²⁴ Waldron szerint a vizsgált problémára nem is a „*hate speech*” a megfelelő megnevezés, hanem a megtámadott közösség jogainak védelmét sokkalta jobban kifejező „*group libel*” vagy „*group defamation*” (kb. „közösségi rágalmozás” és „közösségi becsület”). Álláspontja szerint a szabályozás (szóláskorlátozás) megfelelő indoka nem a közlő gyűlöletének megfékezése, gondolatainak uralása, de nem is a közösség tagjait érő sérelem megbüntetése, hanem a közösség tagjai egyenlő méltóságának megvédelmezése. A gyűlöletbeszéd ugyanis az érintett egyének és csoportok társadalmi helyzetét, státusát ássa alá, azaz jóval ártalmasabb, mint a pusztán megbántás.²⁵

Ami Dworkint és Postot illeti, Waldron felteszi a kérdést: valóban megingatja-e a demokrácia alapjait az, ha olyan törvényeket fogadunk el, amelyek bizonyos vélemények közzétételét korlátozzák? A cikkben példaként hozott Egyesült Királyság polgárai – ahol van törvény a gyűlöletbeszéd és a diszkrimináció ellen is – nem rendelkeznek kötelezettséggel e törvények betartása tekintetében, mert korlátozzák a közéleti vitát? Waldron szerint e kérdés megítélése nem fekete vagy fehér, a helyes döntéshez a korlátozás megfelelő mértékének (*degree*) megtalálása vezet. És ha a szóláskorlátozás kellően szűkre szabott, és valóban csak a súlyosan gyalázkodó, szélsőségesen szidalmazó véleményeket érinti, akkor az a demokrácia legitimációs alapjára csak minimális mértékű hatást gyakorol.²⁶

1. 6. Gyűlölet és kultúra

A gyűlöletbeszéd szabályozásakor sem felejthetjük el, hogy a szabályozás jelentős részben függ az adott ország társadalmi, kulturális állapotától és közelmúltbéli történelmétől.²⁷ A gyűlölködés kérdésére adott válaszokat kísérő, Európa és Amerika közötti meg nem értés

²¹ Wojciech SADURSKI: *Freedom of Speech and its Limits*. Boston, Kluwer Academic Publishers, 1999. 195.

²² Ld. pl. Richard DELGADO: Words that Wound: A Tort Action for Racial Insults, Epithets and Name-calling. *Harvard Civil Rights–Civil Liberties Law Review*, 1982. 133.; Kenneth LASSON: Group Libel Versus Free Speech: When Big Brother Should Butt In. *Duquesne Law Review*, 1984. 77.; Toni M. MASSARO: Equality and Freedom of Expression: The Hate Speech Dilemma. *William and Mary Law Review*, 1991. 211.; MARI J. MATSUDA: Public Response to Racist Speech: Considering the Victim’s Story. *Michigan Law Review*, August, 1989. 2320.; Note, A Communitarian Defense of Group Libel Laws. *Harvard Law Review*, 1988. 682.

²³ SADURSKI i. m. (21. l.) 217–218.

²⁴ Jeremy WALDRON: Dignity and Defamation: the Visibility of Hate. 123 *Harvard Law Review* (2010) 1596.

²⁵ Uo. 1600–1614.

²⁶ Uo. 1639–1646.

²⁷ David KRETZMER: Freedom of Speech and Racism. *Cardozo Law Review*, 1987. 513.

jórészt ezek különbségeinek köszönhető. Az individualizmus soha nem volt olyannyira erős a kontinensen, mint az óceán túlsópartján, vagy akár a brit szigeteken. Az európai felfogás sokkal többre értékeli a közösségek szerepét, és az egyének is nagyobb védelmet nyújt.²⁸

Az egyes külföldi jogi megoldások átültetésének igazodnia kell a társadalmi realitásokhoz, illetve az új szabálynak beilleszthetőnek kell lennie a jogrendszer egyéb szabályai közé. Az összehasonlító közjog korlátait érzékelve szögezi le Mark Tushnet professzor, hogy míg például „a német demokrácia tökéletesen elfogadható egy olyan nemzet számára, mint a német, ugyanakkor nem lenne elfogadható az amerikaiak számára”,²⁹ de ebből nem következik sem egyik, sem másik objektív helyessége. (Ahogyan Dworkin is megjegyzi némi szarkazmussal: lehet, hogy a két kontinens eltérő történelme magyarázatot ad a felfogásbeli különbségekre, de „egy meggyőződés kialakulásának magyarázata még nem az igaza mellett szóló érv”.³⁰) A különböző megközelítések közül több is összeférhet tehát a szólásszabadság rendszerével, és hogy melyiket választjuk, az – az adott országban létező társadalmi környezetben felül – attól is függ, hogy milyen értékeket helyezünk előtérbe, milyen társadalmat kívánunk alapozni a jövőben ezen értékekre (többek között a szólásszabadságra alkalmazott szabályok segítségével is).³¹ Az egyesült államokbeli szerzők többségének döntése egyértelmű: nem kívánják a jövőben sem feladni az egyéni szabadság legkisebb szeletét sem. Az európai felfogás változatlanul jobban ügyel az emberi méltóság megvédelmezésére.

Robert Post arra is felhívja a figyelmet, hogy mennyire nehéz elválasztani a kritikát a gyűlölettől.³² Abban mindenki egyetért, hogy előbbi – legyen mégoly kemény, vagy akár bántó – megengedett, hiszen előremozdítja a közösség vitáját és elősegíti a döntéshozatalt. De abban már nincs konszenzus, hogy egy kemény kritika mikor válik öncélú gyűlölködéssé (amelynek védelme mellett már jóval nehezebb érveket felhozni). Post szerint az, akit kritizálnak, hajlamos a gyűlölet megnyilvánulásaként értelmezni a véleményt, de precíz elválasztásra az elfogulatlan külső szemlélő sem mindig képes. Post szerint a „kritika” meghatározása és felismerése elsősorban történelmi és kulturális kérdés,³³ az e tekintetben is sokszínű modern államokban pedig objektív kritériumai nem határozhatók meg. A szólásszabadság határait tehát nem elsősorban a jogi szabályozás, hanem a jog által tradicionálisan irányadónak számító „közösségi normák” (*civility norms*) határozzák meg. Post szerint e közösségi normák – amelyek „felelősek” például a modern jogrendszerekbe egyre nehezebben beilleszthető erkölcsi értékek érvényesítéséért, az erkölcsök védelmére alapozott jogkorlátozásokért, így a szólásszabadság területén alkalmazott bizonyos korlátozásokért is – nem adnak megfelelő iránytűt a gyűlölködés megengedett mértéke körüli vitákban. A jogrendszerek általában a közléssel elért hatásra (annak meggátlására) alapozva korlátozzák a vélemények szabad terjedését, e hatás felmérése pedig szintén történelmileg és kulturálisan determinált kérdés (meddig terjed az emberi méltóság védelme, az egyes társadalmi csoportok mekkora védelmet kapjanak, mikor kerül veszélybe a közrend stb.).

1. 7. A felháborodás, mint korlátozási ok

²⁸ Sionaidh DOUGLAS-SCOTT: The Hatefulness of Protected Speech: A Comparison of the American and European Approaches. *William and Mary Bill of Rights Journal*, February 1999. 305.

²⁹ Mark TUSHNET: The Possibilities of Comparative Constitutional Law. *Yale Law Journal*, 1999. 1280.

³⁰ Ronald DWORKIN: Reply to Jeremy Waldron. In Michael HERZ – MOLNÁR Péter (eds.): *The Content and Context of Hate Speech*. Cambridge University Press, 2012. 340.

³¹ POST (1995) i. m. (9. lj.) 112.

³² Robert C. POST: Hate Speech. In Ivan HARE – James WEINSTEIN (eds.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford University Press, 2009. 123–138.

³³ Robert C. POST: Community and the First Amendment. *Arizona State Law Journal*, Summer 1997. 473.

A szólásszabadság körüli elméleti vizsgálódások egyik leggyakrabban ismételt gondolata szerint a társadalmi vagy egyéni felháborodás, tehát az, hogy valaki sértőnek ítél egy tartalmat, felháborodik közzétételén, netán az zavarja, még nem lehet ok a szólásszabadság korlátozására. Ian Cram idézi Joel Feinberget, aki egy írásában megemlíti, hogy a sértés, a felháborodás okozása aligha adhat biztos alapot a szabad szólás korlátozására.³⁴ Visszatérhetünk Post fent említett tételeihez, aki gyakran kárhoztatja a „közösségi normákat”, mint a szólásszabadság hagyományos, de a modern jogrendszerekből kiiktatandó korlátait. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata alapján a blaszfém, vallásghalázó tartalmak tekintetében nincs európai konszenzus, egységes mérce, e tekintetben a testület jobbra ráhagyja az egyes tagállamokra a korlátok meghatározását (és így olykor a felháborodás, a sértődés, vagy annak veszélye a vélemények tiltásához vezethet).³⁵

Meggyőzően lehet érvelni amellett, hogy a társadalmi konvenciók, az egyéni vagy akár csoportos érzékenység alapján nem tilthatunk be egyetlen véleményt sem, hiszen a szükségszerűen általánosító jog nem lehet tekintettel a sokféle eltérő, szubjektív mércére. Ha mindig a kritizált, megtámadott fél igényeihez igazítanánk a korlátozás mércéjét, azzal felszámolnánk a szólásszabadságot.³⁶ A tiltás alapja tehát csakis a közlés által elért – objektíven meghatározható és kellően súlyos – eredmény (például az emberi méltóság – objektíve megállapított – sérelme, a testi épség veszélybe kerülése, a közrend felbomlása stb.) lehet.

Ugyanakkor ez a látszólag tökéletesen logikus és elfogadható elv sem problémamentes. Ha a szólásszabadságot a demokrácia működtetését és az emberi méltóság megvédését szolgáló eszköznek tekintjük, akkor nem hagyhatjuk teljességgel figyelmen kívül a közösség saját (nem jogi) normáit. Cram-hez hasonlóan én is találtam egy gondolatot Feinbergnél, amely ellentétben áll az általa felhasznált, említett idézettel. Feinberg egy művében azt fejtegeti, hogy a társadalmi felháborodás olykor önmagában véve, különösebb kár nélkül is alapja lehet a szólásszabadság korlátozásának. Példájában „egy gazdag homoszexuális” helyez ki a New York-i Times Square-re egy, a szodómia fogásait és gyönyöreit hirdető óriásplakátot. Feinberg szerint: „[n]em valószínű, hogy találunk bizonyítékot arra a világos és közvetlen veszélyre, amelyet a Times Square rikító és obszcén óriásplakátja teremt azok számára, akik az aluljáróból kilépve nem tudják idejében eltakarni a szemüket. Ennek ellenére még a legeltökéltebb liberálisnak is nehezebb esik a kifejezés szabadságára hivatkozni ebben az esetben. Vagyis amennyiben igazolni akarjuk erre vonatkozóan a kényszert, úgy valószínűleg kénytelenek leszünk a megbotránkoztatás elvéhez fordulni, bármennyire is vonakodva tesszük ezt.”³⁷

1. 8. Szélsőségek fóruma

A korlátozás ellen szóló további érv, hogy az esetleges bírósági eljárások, illetve az általuk biztosított nyilvánosság jóval nagyobb fórumot biztosítanak a szélsőséges véleményeknek, mint ha azokat szépen, csendben eltűrnénk. Ez persze részben igaz, de figyelmen kívül hagyja a modern média működési sajátosságait: ha indul eljárás a gyűlölködőkkel szemben, arról számol be nagy hangerővel, ha pedig nem, e „nonszensz” ellen felháborodottan tiltakozva

³⁴ Ian CRAM: The Danish Cartoons, Offensive Expression, and Democratic Legitimacy. In Ivan HARE – James WEINSTEIN (eds.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford University Press, 2009. 322.

³⁵ Ld. elsősorban az *Otto-Preminger-Institut v. Austria* (case no. 11/1993/406/485, 1994. augusztus 23-i ítélet) és a *Wingrove v. the United Kingdom* (case no. 19/1995/525/611, 1996. október 22-i ítélet) ügyekben született döntéseket.

³⁶ SAJÓ András: Mit is akarunk védeni? *Beszélő*, 2006. március, és uő: (Ön)cenzort akarunk! *Élet és Irodalom*, 2006. április 7.

³⁷ Joel FEINBERG: *Társadalomfilozófia*. Budapest, Osiris, 1999. 67–68.

emeli médiasztárrá az amúgy sokszor csak marginálisan ismert szélsőséges hőzöngőket. Az esetleges elítélések általi elrettentés ugyanakkor kedvezőbb hatással járhat, mint amekkora veszteség az így keletkezett szélesebb nyilvánosság miatt ér minket. Számos esetben éppenséggel a média tehető felelőssé a gyűlölködő vélemények terjesztéséért, hiszen képes beemelni az országos nyilvánosságba az egyébként csak szűk körben közzétett véleményeket – nem könnyen feloldható médiaetikai problémát előidézve ezzel.

1. 9. Kontraproduktivitás

Baker szerint a gyűlölködés korlátozása kontraproduktív, mert (1) asztal alá söpri a rasszizmus társadalmi problémáját, nem próbálja megérteni a kialakult társadalmi feszültségeket, nem segít azok feloldásában; (2) növeli a gyűlölködők elszigetelődését, serkenti erőszakos fellépésüket; (3) energiákat von el más, hatékonyabb programoktól, amelyek a feszültségeket generáló társadalmi viszonyok megváltoztatását célozzák; (4) lehetőséget ad az államnak a visszaélésre.³⁸ A korlátozás tehát nem hatékony, nem megoldás a problémákra. Megítélésem szerint Baker érvrendszerét nehéz volna adaptálni a sajátos magyar viszonyokra. Álláspontom szerint ad (1) a jogi megoldás nyilván nem csodaszer, de más eszközökkel együtt, kiegészítve azok hatását segédkezhet a társadalmi feszültségek feloldásában; ad (2) a jogi korlátozás elsősorban a közösségek felé tett szimbolikus gesztus, nem a gyűlölködők súlyos megbüntetését célozza, hanem kinyilvánítja az állam elkötelezettségét a területén működő közösségek megóvása irányában; ad (3) Magyarországon még a legnagyobb jóindulattal sem feltételezhetjük, hogy a gyűlöletbeszéd korlátozása és a különféle felzárkóztató programok kivitelezése között ilyesfajta összefüggés lenne; ad (4) az államtól való, a szabadságjogok korlátozásának elvi lehetősége miatti rettegés az európai jogrendszerektől idegen eszme (nem mintha ne fordulhatna elő errefelé ilyesfajta, a hatalommal való visszaélés); a korlátozás kellően precíz meghatározottság és megfelelő jogalkalmazás esetén megengedett.

Jelen elméleti összefoglaló haszna ugyanakkor európai vitáinkban legalábbis kétséges, hiszen a gyűlöletbeszéd korlátozásának megengedettsége az európai jogrendszerekben nem kérdés. Valamennyi európai államban létezik a gyűlöletbeszédrel szembeni szabályozás, és ezt mind az Európai Unió, mind az Európa Tanács el is várja, támogatja, illetve részben kötelezővé teszi. Igaz, a szabályozások terjedelme, hatálya és az általuk alkalmazott mérce sokszínű és egymástól sokszor alaposan elütő. Ugyanakkor – John Stuart Mill nyomán – nem baj, ha általánosan elfogadott igazságainkat is olykor-olykor próbára teszi valaki, mielőtt elfelejtenénk, miért is fogadtuk el igaznak korábban. Az amerikai jogelméleti viták ezért bírhatnak európai, és így magyar relevanciával is.

2. A büntetőjogi tárgyú alkotmánybírószági határozatokban foglalt mércék

2. 1. A 30/1992. (V. 26.) AB határozat

A Btk. 1989-es módosítása³⁹ után a közösség elleni izgatás tényállása (269. §) így szól:

- „(1) Aki nagy nyilvánosság előtt
a) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség,

³⁸ BAKER i. m. (6. l.) 15.

³⁹ A gyűlöletbeszéd magyarországi szabályozásának történeti áttekintését ld. BÁRÁNDY Gergely: *A gyűlöletbeszéd Magyarországon*. Budapest, Scolar, 2009. 47–77.

b) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet vagy fajt sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javítónevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

Az Alkotmánybírósághoz intézett indítvány mindkét bekezdés – a szólásszabadság alapjogának túlzott korlátozása miatti – alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányult.

A testület 30/1992. (V. 26.) AB határozata (a továbbiakban: Abh. 1992) a szólásszabadság jogának elvi alapjait is lefektette, a konkrét ügy eldöntésén túl a későbbiekre is érvényes kiindulópontokat határozott meg. A lehető legjobb megoldást választva, a jog lehetséges igazolásai közül egyszerre fogadta el az individualista és a demokrata álláspontot. Leszögezte, hogy a véleménynyilvánítás tartalma alapján, egy demokratikus társadalmi rendben nem korlátozható, a jog „a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi”,⁴⁰ a szólásszabadságnak kizárólag „külső” korlátai lehetnek, tehát csak valamely másik alapjog vagy alkotmányos cél érdekében korlátozható (szükségesség), de ekkor is csak az arányosság követelményeinek megfelelően.⁴¹

A (2) bekezdésben szereplő úgynevezett „gyalázkodási” tényállást a testület alkotmányellenesnek találta, így megsemmisítette, mondván, abban nem tényállási elem a köznyugalom megzavarására való alkalmasság, annak elvont, feltételezett veszélye pedig nem elegendő érv a szólásszabadság korlátozására. Szintúgy nem feltétele a bűncselekményi minősítésnek, hogy az egyéni jogok sérelmének valós veszélyeztetése bekövetkezzen, ennek hiányában is megvalósulhat a tényállás. Ez igaz, de éppúgy igaz az első bekezdésben szabályozott – és ezzel ellentétben alkotmányosnak minősített – magatartásra is. Az Alkotmánybíróság nem találta eléggé megalapozottnak a jogsértés veszélyét, a szólásszabadságot pedig csupán a szólás értéktartalma alapján nem lehet korlátozni, hiszen a szabadság a morálisan elítélendő nézetek kifejtésére is kiterjed („külső” korlát kell). Önmagában a felháborító, gyalázkodó, intoleráns kifejezések nem korlátozhatók, a testület szerint a szükséges „külső” korlát itt csak távoli és feltételezett. A gyalázkodás enyhébb magatartás, amely a veszély alacsonyabb intenzitásával is megelégszik a korlátozáshoz, ez pedig elégséges érvnek bizonyult megsemmisítéséhez.

Az Alkotmánybíróság egy hipotézist is felállított, amely a későbbi alkotmánybíróági döntések szellemében is érvényesült. Eszerint: „[p]olitikai kultúra és egészségesen reflektáló közvélemény csakis öntisztulással alakulhat ki. Aki tehát gyalázkodik, magát bélyegzi meg, s lesz a közvélemény szemében »gyalázkodó«. A gyalázkodásra bírálóat kell hogy feleljen. E folyamatba tartozik az is, hogy számolni kelljen magas kártérítésekkel. Büntetőjogi büntetésekkel azonban nem a közvéleményt és a politikai stílust kell formálni – ez paternalista hozzáállás –, hanem más jogok védelmében az elkerülhetetlenül szükséges esetekben szankcionálni.”⁴²

Az Abh. 1992 számos fontos megállapítást tartalmaz a „gyűlöletre uszítás” alkotmányos értelmezésével kapcsolatban. Figyelemreméltó, hogy az indokolás IV. pontjában a Btk. szövegében szereplő „gyűlöletre uszítást” a Btk.-ban nem szereplő „gyűlöletkeltéssel” azonos értelműnek tekintette – ennek később, a médiaszabályozásban található, ténylegesen a „gyűlöletkeltést” tilalmazó rendelkezés értelmezésekor lesz jelentősége.

Az Abh. 1992 indokolásának IV. pontjában a Btk. 269. § (1) bekezdésében foglalt „gyűlöletre uszítás” alkotmányosságáról esik szó. A szöveg kiemeli, hogy

⁴⁰ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, V./3. pont.

⁴¹ Uo. II./2.2. pont.

⁴² 30/1992. (V. 26.) AB határozat, V./3. pont.

„[t]örténelmileg és napjaink eseményei által is igazolt, hogy az emberek meghatározott csoportja elleni gyűlöletkeltési szándékot kifejező bármely megnyilvánulás alkalmas a társadalmi feszültségek kiélezésére, a társadalmi harmónia és béke megzavarására, legsúlyosabb kifejtésében a társadalom egyes csoportjai közötti erőszakos összeütközésekre. (...) E megnyilvánulások akadályozzák, hogy az emberek bizonyos közösségei harmonikus kapcsolatban éljenek más csoportokkal. Ez, növelve egy adott, kisebb vagy nagyobb közösségen belüli érzelmi, szociális feszültségeket, szétszakítja a társadalmat, erősíti a szélsőségeket, az előítéletességet és intoleranciát.” Éppen ezért „[a] véleménynyilvánítás és sajtószabadság körében az emberek meghatározott csoportjai elleni gyűlöletkeltés alkotmányos védelemben részesítése feloldhatatlan ellentmondásban lenne az Alkotmányban kifejezésre jutó politikai berendezkedéssel és értékrenddel, a demokratikus jogállamiságra, az emberek egyenlőségére, egyenlő méltóságára, valamint a diszkrimináció tilalmára, a lelkiismereti és vallásszabadságra, a nemzeti, etnikai kisebbségek védelmére, elismerésére vonatkozó alkotmányos tételekkel. Az Alkotmány 2. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaság demokratikus jogállam. A demokrácia fogalma rendkívül összetett. A vizsgált kérdés szempontjából azonban lényeges, hogy tartalmilag jelenti a különbözőséghez való jogot, a kisebbségek védelmét, az erőszakról és az erőszakkal fenyegetésről, mint a konfliktusmegoldás eszközeiről való lemondást. A gyűlöletkeltés a fenti tartalmi jegyek tagadása, az erőszak érzelmi előkészítése.”

A fenti alapvetések után az indokolás rátér a „gyűlöletre uszítás” pontos értelmének megállapítására. Erről a döntés így szól:

„[a] gyűlölet az egyik legszélsőségesebb negatív, a Magyar Nyelv Értelmező Szótára szerint (...) nagyfokú ellenséges indulat. Aki uszít, az valamely személy, csoport, szervezet, intézkedés ellen ellenséges magatartásra, ellenséges, kárt okozó tevékenységre biztat, ingerel, lázít (...). Tekintettel arra, hogy már a Csemegi Kódexben is a gyűlöletre izgatás volt az elkövetési magatartás, a jogalkalmazók a konkrét esetek megítélésében több mint 100 év értelmezési gyakorlatára támaszkodhatnak. A Curia már a századfordulón több döntésében nagy szabotossággal határozta meg az izgatás fogalmát: A törvény eme kifejezés alatt »izgat« nem valamely kedvezőtlen és sértő véleménynek nyilvánítása, hanem olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkezvén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet. (...) Nem izgatás tehát a bírálat, helytelenítés, kifogásolás, sőt még a sértő nyilatkozat sem; izgatásról csak akkor van szó, midőn a kifejezések, megjegyzések stb. nem az értelemhez szólnak, hanem az érzelmi világra akarnak hatni, s szenvedélyek, ellenséges indulatok felkeltésére alkalmasak. Az izgatás fogalmát illetően egyébként teljesen közömbös, hogy az állított tények valóak-e vagy sem; a lényeges az, hogy bár való vagy valótlan adatoknak csoportosítása a gyűlölet felkeltésére alkalmas legyen (...).”

Az Abh. 1992 indokolásának V. pontja a Btk. 269. § (2) bekezdésében szereplő „gyalázkodás” tényállásának megsemmisítését indokolta, és mindeközben fontos megállapításokat tett az alkotmányosnak talált 269. § (1) bekezdéssel („gyűlöletre uszítás”) kapcsolatban is. Eszerint:

„Az (1) bekezdésben szankcionált magatartás olyan veszélyt hordoz egyéni jogokra is, amelyek a közvetlen tárgyként szereplő köznyugalomnak olyan súlyt adnak, hogy – a IV. pontban történt kifejtés szerint – a véleményszabadság korlátozása szükségesnek és arányosnak tekinthető. Noha a mérlegelés gyakorlati eredménye hasonló, ebben a gondolatmenetben nem csupán a köznyugalom megzavarásának intenzitásáról van szó, amely egy bizonyos mérték fölött (»clear and present danger«) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását. Itt az a döntő, hogy mi került veszélybe: az uszítás az alkotmányos értékrendben szintén igen magasán álló alanyi jogokat veszélyeztet.”

Utóbbi szövegrész – és így a „gyűlöletre uszítás” – jelentése felől 1992 óta lezáratlan viták folynak. Ezek rövid áttekintése elengedhetetlenül szükséges mind az Abh. 1992, mind pedig a Btk. 269. § (1) bekezdés alkotmányos értelmezéséhez.

Három csoportra oszthatók az Abh. 1992 indokolását értelmező egyes szakmai álláspontok. Az első csoportba azon szerzők azon írásai tartoznak, amelyek abból az egyesült államokbeli „*clear and present danger*” mércéjének (vagy egy ahhoz nagyon hasonló mércének) kötelező alkalmazását vélik kiolvasni; a másik csoportban azok találhatók, akik úgy vélik, hogy bár az Abh. 1992 nem vezette be az említett amerikai mércét, a „gyűlöletre uszítás”

megvalósulásához tényleges, valós veszélyhelyzetnek kell keletkeznie a kinyilvánított vélemény nyomán; a harmadik csoportba a büntetőjog „tradicionalista” hívei tartoznak, akik szerint a tényállásszerűséghez elegendő a közlés gyűlölet felkeltésére való alkalmassága.

2. 1. 1. Az értelmezések első csoportja

Az első csoportba tartozó írások közül időrendben az első Halmai Gáboré, aki szerint a „*clear and present danger*» tesztjének alkalmazásával [minősítették] a magyar alkotmányörök alkotmányosnak a közösség elleni izgatás súlyosabb, gyűlöltre uszítást megvalósító tényállását.”⁴³ Meg kell azonban jegyezni, hogy a szerző nem indokolja ezen állítását, későbbi írásaiban pedig – mint később látni fogjuk – ettől eltérően nyilatkozik.

Molnár Péter szerint:

„az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága által alkalmazott híres mérce, a közvetlen és nyilvánvaló veszély fogalma (...) döntő ponton jelenik meg a határozat indokolásában, de első olvasásra nem egyértelmű, hogy mire vonatkozik. A szöveg alaposabb elemzésével azonban megállapítható az előbbieken idézett mondatok értelme. Bár a határozat a köznyugalom megzavarásáról szóló mondatban használja a közvetlen és nyilvánvaló veszély mércéjét, hangsúlyozza, hogy az egyéni jogok veszélyeztetése a döntő. Ha a köznyugalom megzavarása bekövetkezik, akkor a köznyugalom megzavarásának veszélyéről már bajosan lehet beszélni, ezért valójában a köznyugalom megzavarásának részeként fenyegetett alanyi jogoknak kell nyilvánvaló és közvetlen veszélybe kerülniük ahhoz, hogy az uszítás alkotmányosan tiltható tényállása megvalósuljon. Az 1992-ben született alkotmánybíróági határozat szerint szükségesnek ítélte – valóban nélkülözhetetlen – esetenkénti mérlegelés csak így állapíthatja meg, hogy egy gyűlölködő kifejezés a véleményszabadság korlátozását indokoló mértékben megzavarta-e a köznyugalmat, azaz egyéni jogok is veszélybe, méghozzá nyilvánvaló és közvetlen veszélybe kerültek-e. Pusztán a köznyugalom megzavarását vizsgálva nem lehetne megállapítani a gyűlöletbeszéd határait, hiszen ha az egyéni jogok nyilvánvaló és közvetlen veszélyeztetését nem szabnánk a büntetőjogi tilalom feltételéül, akkor például egy település »köznyugalmát« nem megzavaró, bevett cigányozást védhetne a szólás szabadságához való jog, a romák nem roma többséget felkavaró válaszáat viszont nem. Ebből következően a magyar Alkotmánybíróság által megfogalmazott mérce döntő eleme a »clear and present danger« teszt.”⁴⁴

Kis János szerint:

„[ugyan a] mérce részletes kidolgozására nem vállalkoztak a bírák, egy zárójeles megjegyzés azért utal rá, hogy az amerikai legfelsőbb bíróság »nyilvánvaló és közvetlen veszély« próbáját (*clear and present danger test*) tartják irányadónak. Ez a próba a következőkben foglalható össze. A kimondott vagy írott szó nem büntethető pusztán a tartalma alapján. Büntetni csak a következményeiért lehet, a jogsértő cselekedetekért, melyeket kivált. Nem szükséges a büntetehetőséghez, hogy e cselekedetek valóban bekövetkezzenek. De az, hogy elvben bekövetkezhetnek, nem elégséges. A veszély nagyfokú kell legyen. Először, közvetlen összefüggésnek kell fennállnia a beszéd és nagyszámú ember készenléti állapotba kerülése közt. Nem vonható büntetőjogi felelősségre valaki olyan emberek cselekedeteiért, akik őt nem hallották, nem olvasták. Sőt azért sem vonható felelősségre, ha saját közönsége nem azonnal cselekszik, hanem a közlés és a neki tulajdonított cselekedet közt elég nagy az időbeli távolság; ha tehát mód van az ellenérvek elhangzására, mérlegelésre, vitára. Erre utal a »közvetlen« jelző. Másodszer, nem elég, hogy a beszéd alkalmas legyen jogsértő cselekedet kiváltására. Legalább annyit ki kell mutatni, hogy bekövetkeztének valószínűsége igen nagy volt. Erre utal a »nyilvánvaló« megszorítás.”⁴⁵

Kis János és Sólyom László ezt követően, közösen írt cikkükben ugyan kerülnek annak kimondását, miszerint az Abh. 1992 által bevezetett mérce azonos volna a „*clear and present*

⁴³ HALMAI Gábor: „Az előző vizsgálat eltöröltetvén örökre...”? *Fundamentum*, 1997/1. 63.

⁴⁴ MOLNÁR Péter: Uszítás vagy gyalázkodás? *Fundamentum*, 2001/4. 114.; MOLNÁR Péter: Az alkotmányos mérce világosabb értelmezése felé. *Fundamentum*, 2004/1. 144.

⁴⁵ KIS János: A szólásszabadság próbája. *Magyar Narancs*, 2002. február 7. Megerősítését ld. KIS János: A bírói döntéstől a törvény fölötti döntésig. *Élet és Irodalom*, 2003. 47. szám.

dangerrel”, a szövegből mégis arra lehet következtetni, hogy a szerzők ezt olvassák ki a döntésből:

„[a]z Ab alaphatározatában három [a gyűlöletre uszítás alkotmányosságának megállapításához elvezető] teszt van: először egy materiális túrésküszöb, azaz a véleménnyel előidézett veszély mértéke és közvetlensége; másodszer a veszélyeztetett jogok konkrét volta; s végül, hogy a veszély nem csupán feltételezett. A túrésküszöböt jól fejezi ki a gyűlöletre uszítás vagy izgatás százévnnyi bírói gyakorlatban kialakult mércéje, amelynek lényege az uralhatatlanná váló indulatok elszabadítása, amely közvetlenül erőszakkal fenyeget.” A cikkben később leszögezik, hogy a törvény „a jogsértő cselekmények nyilvánvaló és közvetlen veszélyéhez kötik a büntethetőséget.”⁴⁶

(Fontos kiemelni, hogy bár a Kis–Sólyom cikk kerüli a „*clear and present danger*” való kifejezett utalást, a „közvetlen erőszak fenyegetése” ahhoz oly mértékben hasonlít, hogy e véleményt indokoltnak tartottam az első csoportba illeszteni.)

Hanák András érzékeltette az Abh. 1992 indokolásának IV. és V. pontja között feszülő ellentmondás lehetőségét, amely abban az esetben áll fenn, amennyiben úgy véljük, hogy az indokolás V. pontja szerint valóban a „*clear and present danger*” mércét alkalmazta a gyűlöletre uszítás alkotmányosságának megítélésével kapcsolatban a testület, miközben a IV. pontban e mércéről nem tett említést. Hanák szerint ez az ellentmondás fennáll, mert az V. pontban a döntés

„úgy érvelt, hogy csak abban az esetben indokolt a büntetés, ha a vélemény vagy kommunikáció alkalmas arra, hogy nyilvánvalóan és közvetlen módon a köznyugalom vagy mások jogainak konkrét sérelmét idézze elő. Az indoklás a köznyugalom megzavarásának intenzitására és a beálló veszély közelségére hivatkozott. Arra, hogy a szólásszabadsággal való összhangban, alkotmányos módon kizárólag egy bizonyos mérték fölött, amelyet a csak angol szavakkal megnevezett »*clear and present danger*« túrésküszöbrel azonosított, igazolható és megengedhető a büntetés.”⁴⁷

2. 1. 2. Az értelmezések második csoportja

A második csoportba azon – egyébként homogénnek nem mondható – vélemények tartoznak, amelyek tagadják a „*clear and present danger*” mérce meghatározó jellegét, de a tradicionalista büntetőjogi felfogással (a harmadik csoportba tartozó véleményekkel) ellentétben a gyűlöletre uszítás megállapításához a sértett közösségeket fenyegető veszély fokozott mértékét követelik meg. (Meggjegyzendő, hogy ezen vélemények sokszor nem teljes mértékben kidolgozottak, az előbb említett felfogás sokszor csak utalásszerűen jelenik meg bennük.)

Ide tartozik Halmai Gábor véleménye, aki szerint:

„[a]z uszítási tényállás alkotmányos volta mellett látszólag az amerikai Legfelső Bíróság bírájának, Oliver Wendell Holmesnak híres »nyilvánvaló és közvetlen veszély« (*clear and present danger*) tesztjéhez hasonló módon érveltek a bírák. Kétségtelen, hogy a magyar bírák által a szabályozás alkotmányosságának feltételül szabott veszély távolabbi és esetlegesebb, mint az, amire amerikai kollégáik gondoltak.”⁴⁸

Sólyom László az alkotmánybíráskodás kezdeteiről írt összefoglaló művében elveti a „*clear and present danger*” doktrína alkalmazását:

⁴⁶ KIS János – SÓLYOM László: Az alkotmány és a szólásszabadság. *Népszabadság*, 2003. október 11.

⁴⁷ HANÁK András: Hegedűs a háztetőn. *Élet és Irodalom*, 2003. december 15.

⁴⁸ HALMAI Gábor: Hátramenetben az alapjogvédelem? *Fundamentum*, 2000/3. 69. Ld. még hasonlóképpen Uő.: „Gyűlöletbeszéd” és uniós csatlakozás. *Fundamentum*, 2003/2. 112. Uő.: Túl kevés és túl sok szólásszabadság – egy utilitarista megközelítés. *Fundamentum*, 2005/3. 190.

„[a] határozat ugyan említi a »clear and present danger«-tesztet, de csupán ebből nem vezethető le, miért alkotmányos a »gyűlöletre uszítás« és miért alkotmányellenes a »gyalázkodás« tényállása. A lényeg ugyanis az volt, hogy a »gyalázkodás« nem kívánja meg a cselekmény köznyugalom megzavarására való alkalmasságát, illetve a köznyugalom tényleges megzavarását.”⁴⁹

Egy hírlapi cikkében Sólyom később úgy nyilatkozik, hogy „...emberek csoportjai ellen irányuló gyalázkodást büntetni csak akkor szabad, ha annak következtében konkrét egyének kerülnek valóságos veszélybe.”⁵⁰ Ugyan ez a mondat nem az Abh. 1992 alapos elemzése alkalmával íródott, de a benne foglalt mérce („valós veszély”) útmutatást adhat Sólyom felfogására nézve.

Mádl Ferenc köztársasági elnök az utóbb a 18/2004. (V. 25.) AB határozat alapjául szolgáló alkotmánybíróági indítványában a következőképpen fogalmazott:

„[a]z Alkotmánybíróság megállapította, hogy a tényállás csak a legveszélyesebb magatartásokra terjed ki: olyanokra, melyek a közvetlen elkövetési tárgy, a köznyugalom megzavarásán keresztül lényegében alanyi jogokat veszélyeztethetnek. A korlátozáshoz szükséges veszélyeztetés mértékét – bár utalt az amerikai Legfelsőbb Bíróság tesztjének elhíresült clear and present danger kifejezésére – az Alkotmánybíróság pontosan nem definiálta. Értelmezésem szerint nyilvánvaló azonban, hogy az Alkotmánybíróság ugyan nem szabja az alkotmányosság mércéjéül, hogy a gyűlöletre uszítás nyilvánvaló és közvetlen veszélyeztetést idézzen elő, de a konkrét alapvető jogok veszélyeztetettségének reálisan, ténylegesen fenn kell állnia.”⁵¹

Török Bernát Sólyom László említett cikkében, illetve Mádl Ferenc köztársasági elnök alkotmánybíróági indítványában szereplőhöz hasonló következtetésre jut, amennyiben az Abh. 1992 mérceje a közösségek tagjainak egyéni jogaira leselkedő „valós, reális, tényleges, belátható” veszély. Miközben leszögezi, hogy az uszításnak nem a „nyilvánvaló és közvetlen veszély (...) a tesztje... (...) ...tekintettel arra, hogy az uszító alanyi jogokat hoz veszélybe [ezért] ebben az esetben már a veszély valamivel enyhébb alakzata is korlátozásokat indokolhat.”⁵² Továbbá: „az Alkotmánybíróság a gyűlöletre uszítás megítélésében azt tartja perdöntőnek, hogy nagyszámú egyéni jog megsértésének veszélyét hordozza.” Azaz, Török szerint a „veszély” megléte a bűncselekmény megállapíthatóságának a feltétele.

2. 1. 3. Az értelmezések harmadik csoportja

A harmadik csoportba az általam „tradicionalista büntetőjogi” felfogásnak nevezett véleménnyel rendelkező jogászok (de nem csak büntetőjogászok) tartoznak, köztük az Abh. 1992 – Sólyom Lászlón túli másik – előadó bírāja, Szabó András.

Szeder Gyula álláspontja szerint:

„[a] közösség elleni izgatás absztrakt veszélyeztető büntett, tehát sértő eredmény vagy közvetlen veszélyhelyzet nem tartozik a törvényi tényálláshoz; nincs tehát jelentősége annak, hogy az uszításra a jelenlévők hogyan reagálnak. Az Alkotmánybíróság azt is kiemelte, hogy a tényállás nem célzatos, azaz a bűnösség megállapításához nem szükséges a gyűlöletkeltés kifejezett, egyenes szándéka, elegendő csupán az, hogy az elkövető tudatában legyen: magatartása a gyűlölet kiváltására alkalmas.”⁵³

Szeder egyetértőleg idéz egy büntetőjogi tankönyvet, mely szerint a közösség elleni izgatás:

⁴⁹ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 477–478.

⁵⁰ SÓLYOM László: Szeretetbeszéd, tiszteletbeszéd. *Népszabadság*, 2001. december 24.

⁵¹ A gyűlöletbeszéd büntethetősége. A köztársasági elnök indítványa az Alkotmánybírósághoz. *Fundamentum*, 2003/1. 132.

⁵² TÖRÖK Bernát: A gyűlöletbeszéd tilalmának médiajogi mércéi. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/2. 67.

⁵³ SZEDER Gyula: A társadalom békéjének büntetőjogi védelméről. *Magyar Jog*, 2002/1. 7.

„...immateriális jellegű. A gyűlölet aktivizálódása a cselekvés, a közösség elleni izgatás megvalósulása szempontjából azonban ennek már nincs jelentősége, mert még az is közömbös, hogy az elkövető gerjesztett-e gyűlöletet, avagy sem.”⁵⁴

Szeder továbbfűzi ezt a gondolatot, és megállapítja:

„A törvényhozó nem egyszerűen az uszítás, hanem a »gyűlöltre uszítás« fogalmával határozta meg a közösség elleni izgatás elkövetési magatartását. A gyűlölet viszont nem jelent cselekvést, hanem csupán ellenséges indulatot, heves ellenszenvet. Ilyen motiváltság talaján kialakulhat ugyan a külvilág által is érzékelhető ellenséges viselkedés vagy éppen támadó magatartás, még az is lehetséges, hogy az elkövető gondolatban ezt a következményt sem utasítja el, de mindez már nem tartozik a közösség elleni izgatás törvényi tényállásához. Amint az Alkotmánybíróság is rámutatott: a gyűlöletkeltés az erőszak érzelmi előkészítése. A közösség elleni izgatás elkövetője olyan magatartást tanúsít, amely alkalmas lehet ilyen érzelmek felkeltésére. A törvény itt ennyit rendel büntetni, többet nem.”⁵⁵

„A gyűlöltre uszítás (...) nem feltétlenül pillanatnyi feszültséget gerjesztő, az embereket irracionális, primitív lázongásra készítő magatartás, hanem annál több: ellenséges érzelmekre kondicionáló gondolatközlés is lehet. Éppen ezért kétségbe kell vonnom, hogy a szabatosan megfogalmazott embertelen eszmék vagy eszmerendszerek terjesztését azért oltalmazná a véleménynyilvánítás mai szabadsága, mert a száz évvel ezelőtti ítélkezési gyakorlat nem jósolhatta meg az ebből származó mérhetetlen veszélyeket.”⁵⁶

Bócz Endre és Györgyi Kálmán a fent idézett Kis–Sólyom cikkben foglaltakkal száll vitába:

„[a]nnak a százévnvi bírói gyakorlatnak, amire Kis és Sólyom hivatkozik, egyik elemi tantétele, hogy az izgatás – veszélyeztető bűncselekmény. Megvalósításának nem feltétele tehát, hogy a gyűlölet a befolyásoló közlés közönségében vagy annak bármely tagjában valóban kialakuljon. Még kevésbé, hogy a gyűlölet ott nyomban meghatározott (ellenséges) cselekvési készség formáját öltse, és így ellenséges erőszakos cselekmények (büntetőjogi értelmezés szerinti) közvetlen veszélyét jelenítse meg. A »clear and present danger«-re (a nyilvánvaló és közvetlen veszélyre) való utalás az 1992. évi alkotmánybírói határozat szövegében mellékes és közvetett. Kis és Sólyom »materiális türekszőb« elnevezéssel bevezet egy alkotmányos kritériumot, amelyet, mint írják: »jól fejez ki a gyűlöltre uszítás vagy izgatás százévnvi bírói gyakorlatban kialakult mércéje, amelynek lényege az uralhatatlanná váló indulatok elszabadítása, amely közvetlenül erőszakkal fenyeget«! E veretes mondat megragadhatja azokat, akiknek sejtelmük sincs e száz év tényleges bírói gyakorlatáról. Akinek viszont van, az tudja, hogy az uszítás (vagy izgatás) megállapításánál soha nem volt mérce az indulatok konkrét, tényleges elszabadulásának és az ebből fakadó erőszaknak a közvetlen veszélye. A Királyi Curia (a korábbi »Legfelsőbb Bíróház«) által felvázolt gondolatmenet úgy szólt, hogy az indulatok felkorbácsolása elfojtja vagy korlátozza az értelem mérlegelő működését, a racionális érveket háttérbe szorítja, és teret nyithat a heves negatív érzelmek talaján keletkező indulatoknak, ami fokozza azt a veszélyt, hogy a gyűlölet ellenséges erőszakos cselekedetekben is megjelenik. Soha senki nem követelte meg, hogy ez ténylegesen megtörténjen. Ennek veszélye is elegendő a bűncselekmény megállapításához. Ez a veszély értelemszerűen reális, hiszen az elhárítani kívánt folyamat elemeinek leírt kapcsolata összhangban van a köztapasztalattal és a tudomány ismeretanyagával, de nem nyilvánvaló és közvetlen (»clear and present«), hanem közvetett és távoli, mert a befolyásoló közléstől a jogsérelem bekövetkezéséig vezető folyamat számos eleme láncszerűen kapcsolódik egymáshoz, és már az első következmény: a gyűlölet tényleges kialakulása is kétséges szokott lenni.”⁵⁷

Szabó András 2003-as írásaiban szintén Kis Jánossal és Sólyom Lászlóval vitatkozik. Az egykori alkotmánybíró szerint:

„[a] [s]zerzők kardinálisnak tekinthető véleménye szerint az Alkotmánybíróság határozatában három alkotmányossági »teszt« van megfogalmazva. Először egy materiális türekszőb, azaz a véleménnyel

⁵⁴ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál: *Büntetőjog. Különös rész.* Budapest, HVG–Orac, 2001. 331.

⁵⁵ SZEDER i. m. (53. lj.) 7.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ BÓCZ Endre – GYÖRGYI Kálmán: Hol az alkotmányosság határa? *Népszabadság*, 2003. október 30.

előidézett veszély mértéke és közvetlensége. Másodszor: a veszélyeztetett jogok konkrét volta. Végül a harmadik, hogy a veszély nem feltételezett.

Őszintén szólva a szerzők által adott értelmezésből nem ismerek rá a határozatra. Először is: az Alkotmánybíróság a Btk. régi rendelkezéseit alkotmányossági szempontból a szokásos módon »tesztelte«, vagyis a szükségesség, arányosság és ultima ratio (alkalmasság) »szentháromságával«. A beszéddel előidézett veszély mértéke ebben a vizsgálatban mellékes, illetve alárendelt szerepet játszott. A közbéke, a köznyugalom veszélyeztetése és ennek mértéke úgy került egyáltalán szóba, hogy az Alkotmánybíróság a gyűlöltre uszítás bűncselekményét és a gyalázkodást vetette össze. Úgy találta, hogy »a gyalázkodásnál nem tényállási elem a sértő kifejezésnek vagy ezzel egyenértékű cselekménynek a köznyugalom megzavarására alkalmas volta, a gyűlöltre uszításnál azonban ez az elkövetési magatartásból kikövetkeztethető«. Mivel viszont a gyűlöltre uszítás egyéni jogokra nézve veszélyt hordoz (lévén szó az érintett közösségek tagjainak egyéni jogáról, tehát tömegesen érintett egyéni jogokról), az uszítás izzó indulati és érzelmi előkészítése a tömegesség miatt igen valószínűvé teszi megsértésüket, ezért indokolt a büntetőjogi szankcionálás. Ezért és emiatt a »vélemény-szabadság korlátozása szükséges, és arányosnak tekinthető« - mondja az Alkotmánybíróság. A »teszt« - vagyis a mérce - tehát az arányosság és szükségesség, nem a materiális türekszőb.

Az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy a köznyugalom megzavarása tekintetében »nem csupán a köznyugalom megzavarásának intenzitásáról van szó, amely egy bizonyos mérték fölött ('clear and present danger') igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását«. Jól figyeljünk! A határozat nem azt mondja, hogy a gyűlöltre uszítás csak akkor állapítható meg, ha a megzavarás veszélye azonnali és világos, hanem azt, hogy a gyalázkodásnál nincs megzavarási veszély, mivel nem fenyeget tömeges egyéni jogokat, viszont az uszításnál éppen azért, mert magas intenzitású és egyéni jogokat tömegesen fenyeget, a veszély azonnali és egyértelmű. Mégpedig az Alkotmánybíróság mérlegelésében. A határozat tehát a veszély jellegének mérlegelését nem teszi a bíróságok feladatává, hanem a törvényi rendelkezés alkotmányos alapjának tekinti az uszítás intenzitása folytán a közbéke konkrét veszélyét. Sajnálatos persze, hogy a szövegbe a »clear and present danger« kifejezés került be, ami amerikai eredetű. Ennek az a valószínű oka, hogy a bíróság egyik szakértője ezt az adott esetre igen találónak érezhette. A magyar terminológiának a mellőzése feltűnő volt, és félreértést eredményezett: külön ilyen mérlegelésre készítette a magyar hatóságokat.”⁵⁸

Kádár András Kristóf cikke szintén reflektál a Kis–Sólyom szerzőpáros cikkére:

„[v]itathatatlan tény, hogy [a Sólyom–Kis-féle] értelmezés szűkebbre szabja a közösség elleni izgatás alkalmazásának lehetőségét, mint az az Alkotmánybíróság határozata alapján szükséges lenne. (...) A véleményszabadság korlátozása szempontjából fontos – írják a szerzők –, »hogy konkrét emberek és meghatározott alkotmányos jogaik kerülnek veszélybe. (...) Ez az, ami objektíve eldönthető, s a konkrét védelem szükségessége sokkal súlyosabban esik latba a szólásszabadsággal szemben, mint egy olyan absztrakt érték, mint a köznyugalom, a társadalom békéje.« Ez a tétel nincs teljes összhangban a 30/1992. számú AB-határozattal, amely elismeri, hogy a köznyugalom bizonyos mértéket elérő megzavarása mögött ott van nagyszámú egyéni jog megsértésének veszélye is, és a közösség elleni izgatás »gyalázkodási« alakzatának tényállásából éppen a köznyugalom megzavarására való alkalmasságot hiányolja. Ellentétben a szerzők értelmezésével, az AB-határozat elsősorban nem a köznyugalmat mint értéket tekinti elvontnak, hanem a köznyugalom elvont védelmét tartja a szólásszabadság korlátozásához elégtelen feltételnek.”⁵⁹

Vaskuti András bíró szintén a tradicionális büntetőjogi felfogás híve:

„[a] határozat többször utal a Curia jogértelmezésére. Az első idézett döntés [az Abh. 1992 indokolásának IV. pontja] szerint az izgatáson olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkezvén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet. A második döntés [az Abh. 1992 indokolásának V. pontja] szerint izgatásról csak akkor van szó, midőn a kifejezések, megjegyzések nem az értelemhez szólnak, hanem az érzelmeik világára akarnak hatni s szenvedélyek, indulatok felkeltésére alkalmasak. Az idézett döntés tökéletesen mutat rá a közösség elleni izgatás lényegére: adva van egy – tipikus esetben – nagyobb tömeg előtt elmondott beszéd, amely a hallgatóság már meglévő ellenséges indulatait felerősíti, és az így keletkezett gyűlölet veszélyeztetheti a köznyugalmat. Tehát a Curia abban látta az izgatás

⁵⁸ SZABÓ András: Eső után köpönyeg? *Népszabadság*, 2003. november 6. Ld. még uő: A szólás szabadsága és a jogértelmezés kötöttsége. *Hetek*, 2003. 48. szám.

⁵⁹ KÁDÁR András Kristóf: Útvesztő. A jogalkotó esete a szólásszabadsággal. *Élet és Irodalom*, 2003. 45. szám.

társadalomra veszélyességét, hogy az uszító által kiváltott gyűlölet megzavarhatja a köznyugalmat. Az Alkotmánybíróság ebből vezeti le azt, hogy a köznyugalom ilyen megzavarása mögött ott van nagyszámú egyéni jog megsértésének a veszélye is: a csoport ellen felszított indulat fenyegeti a csoporthoz tartozók becsületét, méltóságát, megfélemlítéssel korlátozza őket más jogaik gyakorlásában. (...) Látható, hogy a határozat szövege szerint nem feltétele a bűncselekmény megállapításának az egyéni jogok közvetlen és nyilvánvaló veszélyeztetése, sőt a köznyugalom tényleges megzavarása sem.”⁶⁰

Bárándy Gergely hasonló álláspontra helyezkedik:

„...a veszély clear and present, azaz világos és jelenvaló, vagy közvetlen, tehát azonnali bekövetkezéssel fenyegető volta az Alkotmánybíróság értelmezésében az »eredeti« fogalomnál kevésbé egzakt, annál kevesebbet jelent, ugyanis a szabályozás alkotmányosságához elegendő az egyéni jogok megsértésének potenciális valószínűsége, tehát az, ha a közlés annak előidézésére alkalmas.”⁶¹

2. 1. 4. Összegző észrevételek a 30/1992. (V. 26.) AB határozat értelmezéséhez

Mint látható, az Abh. 1992 indokolásának alig néhány bekezdését az egyes szerzők jelentősen eltérően értelmezik. A következőkben megkísérlem pontokba szedni a felmerült, általam legfontosabbnak tartott értelmezési kérdéseket. A pontok elején egy-egy állítást fogalmazok meg, amelyet ezt követően igyekezni fogok bizonyítani.

A) Az Abh. 1992 valójában nem alkalmazta a „clear and present danger” mércéjét.

Molnár Péter megítélése szerint az Abh. 1992 a „clear and present danger” doktrína talaján állva tekintette alkotmányosnak a Btk. 269. § (1) bekezdését. Írásának két kulcsmondata szerint:

„[b]ár a határozat a köznyugalom megzavarásáról szóló mondatban használja a közvetlen és nyilvánvaló veszély mércéjét, hangsúlyozza, hogy az egyéni jogok veszélyeztetése a döntő. Ha a köznyugalom megzavarása bekövetkezik, akkor a köznyugalom megzavarásának veszélyéről már bajosan lehet beszélni, ezért valójában a köznyugalom megzavarásának részeként fenyegetett alanyi jogoknak kell nyilvánvaló és közvetlen veszélybe kerülniük ahhoz, hogy az uszítás alkotmányosan tiltható tényállása megvalósuljon.”⁶²

Ez álláspontom szerint téves megállapítás. Az Abh. 1992 indokolásának érintett V. pontja ugyanis törekszik arra, hogy a bűncselekményben egyaránt védett jogi tárgyként szereplő köznyugalmat és az egyéni jogokat egymástól elválassza. Az indokolás logikája arra épül, hogy a köznyugalom nem olyan konkrét jog vagy érdek, amely általában véve indoka lehet a szólásszabadság korlátozásának. Erre csak akkor van alkotmányos módon lehetőség, ha a köznyugalom megzavarásának intenzitása eléri a „clear and present danger” mértékét, azaz a köznyugalom sérelme nyilvánvalóan és közvetlenül fenyeget.

Megítélésem szerint az Abh. 1992 indokolásának V. pontja helyes – és az indokolás IV. pontjának figyelmen kívül hagyása mellett elvégzett – értelmezése szerint azt jelenti, hogy míg a köznyugalom védelme önmagában csak akkor lenne alkotmányos alapja a szólásszabadság korlátozásának, ha sérelmének veszélye nyilvánvaló és közvetlen, addig a szólásszabadság gyakorlása által érintett egyéni jogok esetében a mérce ennél alacsonyabb, de

⁶⁰ VASKUTI András: A közösség elleni izgatás bírói gyakorlata. In *Wiener A. Imre ünnepi kötet*. Budapest, HVG–Orac, 2005. 189–190.

⁶¹ BÁRÁNDY i. m. (39. lj.) 84.

⁶² MOLNÁR (2001) i. m. (44. lj.) 114.

azok veszélybe kerülése a bűncselekmény megvalósulásának feltétele. Nyitott kérdés marad ugyanakkor ezen veszély mibenléte és a büntetethez ‘szükséges’ mértéke.

De akad még egy ‘csavar’ az értelmezésben, nevezetesen, hogy a jogalkalmazás során, egy konkrét élethelyzet megítélésakor nem lehet elválasztani egymástól a köznyugalmat, illetve az egyéni jogokat sértő vagy veszélyeztető cselekményeket; az egyéni jogok veszélybe kerülése magával hozza a köznyugalom veszélybe kerülését is, és fordítva: a köznyugalom úgy kerülhet veszélybe, hogy a szólásszabadság gyakorlója egyéni jogokat fenyeget. Azaz, a köznyugalom és az egyéni jogok védelme egymástól nem választható el, ami azt is jelenti, hogy e két védett jogi tárgyra nézve, az alapjog-korlátozás szempontjából a gyakorlatban felesleges eltérő mércét alkalmazni, mert az egymástól való elválaszthatatlanságuk miatt a kettő közül az alacsonyabb (a szólásszabadságot inkább korlátozó) mércét kell alkalmazni a bűncselekmény elkövetésének megállapításához. Azaz, mivel az egyéni jogokat (mivel azok konkrétak) a „*clear and present danger*” mércéhez képest alacsonyabbra helyezett mérce alapján lehet a kifejtett véleménytől alkotmányosan megvédeni, az a megállapítás, miszerint a köznyugalmat (ha az önmagában, kizárólagosan képezné a bűncselekmény védett jogi tárgyát) egyébként csak a „*clear and present danger*” mérce alkalmazását követően tartaná az Alkotmánybíróság alkalmasnak arra, hogy védelme érdekében a szólásszabadságot korlátozzák, teljes mértékben indifferens, nem kell figyelembe venni a jogalkalmazáskor.

Nézzük csak meg újból az Abh. 1992 releváns mondatát: „[a]z (1) bekezdésben szankcionált magatartás olyan veszélyt hordoz egyéni jogokra is, amelyek a közvetlen tárgyként szereplő köznyugalomnak olyan súlyt adnak, hogy – a IV. pontban történt kifejtés szerint – a vélemény szabadság korlátozása szükségesnek és arányosnak tekinthető.” Ebben a mondatban is szerepel a köznyugalom és az egyéni jogok szoros kapcsolódása, egymástól való elválaszthatatlansága. A szöveg szerint az egyéni jogok veszélye kihat a köznyugalomra („súlyt ad” neki, azaz, indokoltá teszi védelmét), a két védett jogi tárgy egymástól el nem választható. Így folytatódik az idézet: „[n]oha a mérlegelés gyakorlati eredménye hasonló, ebben a gondolatmenetben nem csupán a köznyugalom megzavarásának intenzitásáról van szó, amely egy bizonyos mérték fölött (»*clear and present danger*«) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását. Itt az a döntő, hogy mi került veszélybe: az uszítás az alkotmányos értékrendben szintén igen magasan álló alanyi jogokat veszélyeztet.”

Ebből én a következőket olvasom ki: ha „csupán” a köznyugalom megzavarásáról van szó, akkor „*clear and present danger*” kellene a szólásszabadság korlátozásához. De nem csak erről van szó, a „döntő” az, hogy alanyi (egyéni) jogok is veszélybe (de nem feltétlenül „*clear and present danger*”-be) kerültek. Tehát a köznyugalom veszélyének önálló vizsgálata szükségtelen, és azon mondat, amelyben a „*clear and present danger*” doktrína említése szerepel, nem járul hozzá a „gyűlöletre uszítás” alkalmazható mércéjének megállapításához.

Figyelembe véve a probléma súlyát, meglepő, hogy az Abh. 1992 inkriminált mondatait, bekezdéseit azon szerzők közül, akik a „*clear and present danger*” doktrína alkalmazását vélik azokból kiolvasni, csak kevesen vették alapos (nyelvtani) szövegértelmezés alá. Megítélésem szerint Molnár Péter hivatkozott cikke az egyetlen, amely a szövegből kiindulva kísérelte meg annak alátámasztását, hogy a testület valóban az említett mércét alkalmazta. Más szerzők – pusztán az amerikai kifejezés említése folytán – beérték ennek deklarációjával.

B) A „köznyugalom” védelmének szempontja a „gyűlöletre uszítás” tényállásában a mérce megállapítása szempontjából mellékes, figyelmen kívül hagyható.

Erről az előző, A) pont végén már esett szó, ahol amellet érveltem, hogy a köznyugalom sérelmének, veszélyének önálló vizsgálata szükségtelen a mérce megállapításához.

Itt azonban Molnár Péter egy újabb mondatához fűznék megjegyzést. A fent – A) pont alatt – idézett szövegrészt követően azt írja, hogy:

„[p]usztán a köznyugalom megzavarását vizsgálva nem lehetne megállapítani a gyűlöletbeszéd határait, hiszen ha az egyéni jogok nyilvánvaló és közvetlen veszélyeztetését nem szabnánk a büntetőjogi tilalom feltételül, akkor például egy település »köznyugalmát« nem megzavaró, bevett cigányozást védhetne a szólás szabadságához való jog, a romák nem roma többséget felkavaró válaszát viszont nem.”⁶³

A „köznyugalom” mint védett jogi tárgy ilyenén való értelmezése vitatható. A köznyugalom ugyanis objektív, állandónak tekinthető érték, és veszélye vagy sérelme nem az adott, vizsgált cselekményben részt vevők (elkövetők) személyétől, nézeteitől, felfogásától függ. Azaz, ha a példa szerint a „cigányozás bevett” egy adott településen, olyannyira, hogy egyetlen lakó sem ütközik meg rajta, attól még az (objektíve megállapított) köznyugalom sérülhet, mert az nem elsősorban a sértő vélemény befogadójának gondolkodásától, felfogásától függ. Ha a köznyugalom fogalmát nem így értelmezzük, akkor például a „gyűlöltre uszítás” nem lenne megállapítható olyan esetben, ahol a szónok egy, az általa szidalmazott közösséget már egyébként is gyűlölő közönség előtt beszél, mert a szónok már objektíve nem lehet képes a gyűlölet felkeltésére (a hallgatóság tagjai már eleve gyűlölettel szívükben érkeztek a rendezvényre). Ha ezt elfogadjuk, ingoványos talajra lépünk, mert az adott esetben jelentős létszámú közönség ’általános’ tudatállapotát – utólag – felmérni szinte lehetetlen vállalkozás. Kiváltképpen elnehezedik a jogalkalmazó feladata, ha nem is csak a gyűlölet felkeltését, hanem a megtámadott közösségre leselkedő „veszély” fennálltát kellene a beszéd közönségének előzetes tudatállapotára tekintettel felmérnie (ld. ezzel kapcsolatban a 3. 6. pontban bemutatott legújabb eseteket).

Kézenfekvő analógiát ad ehhez az értelmezéshez például a rágalmazás bűncselekménye. Utóbbi akkor valósul meg, ha a megrágalmazott személy társadalmi megítélése a hamis tény(ek) állítása következtében romlik. Rágalmazást akkor is el lehet követni, ha a hamis tényállítás olyan körben hangzik el, ahol a megrágalmazottról már korábban is kellően rossz véleménnyel voltak; azaz a bűncselekményhez egy hipotetikus, és nem a konkrét helyzetben létező „társadalmi megítélésnek” a romlása szükséges.

Említést érdemel azonban az a körülmény, hogy a „köznyugalom” pontos fogalma a büntetőjogászok között sem egyértelmű. Hornyák Szabolcs áttekinti e fogalom változásait a szakirodalom alapján, majd arra a következtetésre jut, hogy

„a köznyugalom (...) a közösség tagjainak a közrendhez és a köznyugalomhoz fűződő kollektív pozitív érzelmi kapcsolata, egy olyan közösségi hangulat, amely abban jelenik meg, hogy a közösség tagjai saját maguk illetve egymás személyét és javait biztonságban tudják, és meg vannak győződve arról, hogy jogaik gyakorlása és kötelezettségeik teljesítése nem ütközik külső akadályba.”⁶⁴

Igaz, ez az értelmezés nem feltétlenül segít a „gyűlöltre uszítás” mércéjének megállapításában, de enyhítheti ebbéli fájdalmunkat az, hogy Hornyák később megállapítja, „a közösség tagjainak kollektív érzése [n]em lehet [a büntetőjogi] védelem tárgya.”⁶⁵ Függetlenül attól, hogy e következtetést elfogadjuk-e avagy sem, megállapítható, hogy a „gyűlöltre uszítás” mércéjét az egyéni jogok védelme felől közelítve lehet csak azonosítani, és mivel a köznyugalom értelmezésének, vagy védelme mércéjének igazából nincs jelentősége a „gyűlöltre uszítás” megállapításánál, a fenti vitám Molnár Péterrel csak merőben elméleti jelentőségű. Azt azonban ettől függetlenül is el kell ismerni, hogy amennyiben a konkrét, tényleges veszélyt a bűncselekmény elkövetése feltételének tekintjük

⁶³ Uo.

⁶⁴ HORNYÁK Szabolcs: *A köznyugalom elleni bűncselekmények*. Doktori értekezés, Pécs, PTE ÁJK, 2010. 81.

⁶⁵ Uo. 82.

(tehát nem „csak” a társadalmi-történelmi tapasztalatok által bizonyított hipotetikus veszélyt tekintjük annak), akkor a fenti, Molnárral vitatkozó érvelésem akár tévesnek is tekinthető.

Vaskuti András idézett cikke világít rá arra, hogy a Curia hivatkozott gyakorlata „abban látta az izgatás társadalomra veszélyességét, hogy az uszító által kiváltott gyűlölet megzavarhatja a köznyugalmat. Az alkotmánybíróság ebből vezeti le azt, hogy a köznyugalom ilyen megzavarása mögött ott van nagyszámú egyéni jog megsértésének a veszélye is...”⁶⁶ Ebből a megállapításból egy nagyon fontos következtetés adódik. A Curia kizárólag a köznyugalom védelméről szolt, azt tekintette egyedüli védett jogi tárgynak a „gyűlöltre izgatás” bűncselekménye vonatkozásában. Bócz Endre is megjegyzi, hogy „[a] Csemegi-kódexben szereplő eredeti szöveg szerint az izgatás lényege az volt, hogy a tettes valamely csoport tagjait igyekezett befolyásoló közlések révén egy másik csoport gyűlöletében maga mellé állítani, s ez által a közbéke megbontására tört.”⁶⁷ Az Alkotmánybíróság ezzel szemben azt mondja, hogy a Btk. 269. § (1) bekezdésének alkalmazásakor fontosabb a veszélybe kerülő egyéni jogok védelme (hiszen a köznyugalomhoz képest alacsonyabb intenzitású veszélytől is megóvándók). Tehát az Alkotmánybíróság úgy hivatkozta meg a Curia gyakorlatát, hogy a hangsúlyt a „gyűlöltre uszítás” alkotmányosságának megállapításakor máshova helyezte. Ez nem feltétlenül hiba vagy tévedés, de hozzájárulhatott ahhoz, hogy a köznyugalommal kapcsolatban említett (hírbe hozott) mérce („*clear and present danger*”) az egyéni jogok védelme kapcsán terjedjen el a szakmai közvélemény egy részében.

A „*clear and present danger*” amerikai mércéje és a „köznyugalom” magyar büntetőjog szerinti védelme talán azért is keveredhetett össze, mert Holmes bíró klasszikussá vált példája tipikusan a köznyugalom megzavarására vonatkozik. A Schenk v. United States ügy⁶⁸ Oliver Wendell Holmes főbíró által fogalmazott ítéletében szereplő példa szerint „*clear and present danger*” jelent, és „a szólásszabadság legszigorúbb védelme sem terjed ki arra az emberre, aki tévesen tüzet kiált egy színházban, és ezzel pánikot okoz.”

C) A „*clear and present danger*” mércéhez képest kevésbé szigorú, de a tradicionális büntetőjogi felfogástól eltérő mércék nincsenek részletesen kidolgozva.

A fenti „második” csoportba tartozó vélemények elhatárolódnak a „*clear and present danger*” mércéjének alkalmazásától, miközben arra utalnak, hogy a mérce azért szigorúbb, mint amire a „tradicionalista” büntetőjogászok gondolnak. E vélemények némelyikének sajátossága, hogy értelmezésüket nem az Abh. 1992 konkrét szövegéből, hanem a jogalkalmazás és az egyéb, kapcsolódó jogi dokumentumok, esetleg a döntést utóbb magyarázó publikációkból kiindulva igyekeznek egy új mércét meghatározni. (Ez alapvetően nem jelent problémát mindaddig, amíg világos, hogy nem az Abh. 1992 által kötelezővé tett értelmezéssel van dolgunk.) Bár ezen álláspontok között jelentős eltérések is észrevehetőek, de annyi közös bennük, hogy az Abh. 1992 indokolásából kiindulva nem vezetnek le egy, a gyakorlatban alkalmazható, világos tartalmú mércét, amely a jogalkalmazói mérlegelést a „*clear and present danger*” mérce alkalmazásához hasonlóan leszűkítené.

D) A „tradicionális” büntetőjog mércéje azonosítható, és koherens lehet az Abh. 1992-vel.

⁶⁶ VASKUTI i. m. (60. lj.) 189.

⁶⁷ BÓCZ Endre: A gyűlöletbeszéd és a büntetőjog. In *Kriminológiai Közlemények 60.* Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2002. 78.

⁶⁸ 249 US 47 (1919).

Előrebocsátom, hogy e kérdésben „hagyományos” büntetőjogi felfogásról beszélni kissé elnagyoltnak tűnhet, hiszen a büntetőjogászok véleményén belül is jó néhány hangsúlybeli eltolódás tapasztalható. Ugyanakkor abban egységesek ezen álláspontok, hogy elutasítják mind a „*clear and present danger*”, mind az annál valamivel enyhébb, de még mindig elég szigorú (az előző pontban foglaltak szerint pontosan nem azonosítható) mérce alkalmazását.

Szeder Gyula szerint a „gyűlöletre uszítás” megvalósul akkor, ha a közlő véleménye alkalmas az adott közösséggel szembeni gyűlölet felkeltésére („[a] közösség elleni izgatás elkövetője olyan magatartást tanúsít, amely alkalmas lehet ilyen érzelmek felkeltésére”). A büntethetőséghez nem szükséges sem az, hogy a közönségben a gyűlölet ténylegesen felkeltődjék, az pedig végképp nem, hogy abból az érintett közösséggel szembeni erőszakos cselekmények veszélye következzen („még az is közömbös, hogy az elkövető gerjesztett-e gyűlöletet, avagy sem”).

Szeder álláspontja a büntetőjogi dogmatika talaján állva következetes, de nem ad választ arra, hogy az Abh. 1992-ből kiolvasható-e egy ezzel ellentétes, vagy legalábbis ettől eltérő értelmezés.

A Bócz–Györgyi szerzőpáros egy lépéssel közelebb visz minket e kérdés megválaszolásához. Mint írják:

„[s]oha senki nem követelte meg, hogy ez [ti. a közösséggel szembeni erőszakos, ellenséges cselekedetek] ténylegesen megtörténjen. Ennek veszélye is elegendő a bűncselekmény megállapításához. Ez a veszély értelemszerűen reális, hiszen az elhárítani kívánt folyamat elemeinek leírt kapcsolata összhangban van a köztapasztalattal és a tudomány ismeretanyagával, de nem nyilvánvaló és közvetlen (»clear and present«), hanem közvetett és távoli, mert a befolyásoló közléstől a jogsérelem bekövetkezéséig vezető folyamat számos eleme láncszerűen kapcsolódik egymáshoz, és már az első következmény: a gyűlölet tényleges kialakulása is kétséges szokott lenni.”⁶⁹

Azaz, Bóczék veszélyről beszélnek, de ez a veszély olyan, amely pusztán a Btk.-beli törvényi tényállás alapja, létének indoka, de nem olyan, amelyet esetről-esetre vizsgálni kéne. Azaz, a jogalkotó azért rendelte büntetni a „gyűlöletre uszítást”, mert van arról történelmi-társadalmi tapasztalat, hogy mi történhet, ha uszító (gyűlöletkeltő) vélemények kerülnek közzétételre, de ez nem jelenti azt, hogy ilyen eseményeknek, illetve azok nyilvánvaló vagy csak valós veszélyének is fenn kell állnia minden olyan esetben, ahol az állam a büntetőhatalmát gyakorolni kívánja.

Ezzel egybecseng Szabó András véleménye, aki szerint:

„[mivel] a gyűlöletre uszítás egyéni jogokra nézve veszélyt hordoz (lévén szó az érintett közösségek tagjainak egyéni jogáról, tehát tömegesen érintett egyéni jogokról), az uszítás izzó indulati és érzelmi előkészítése a tömegesség miatt igen valószínűvé teszi megsértésüket, ezért indokolt a büntetőjogi szankcionálás.”⁷⁰

Szabó gondolata is arra épül, hogy a „veszély” nem a jogalkalmazáskor, hanem a jogalkotáskor volt vizsgálandó; és mivel a gyűlöletre uszítás olyan cselekedet, amelyből jogok sérelme következhet (Szabónál: valószínűleg következik, de fontos, hogy ez a valószínűség nem a jogalkalmazás során vizsgálandó), ésszerű – és alkotmányos – tett a parlament részéről ennek törvényi tiltása: „[a] határozat tehát a veszély jellegének mérlegelését nem teszi a bíróságok feladatává, hanem a törvényi rendelkezés alkotmányos alapjának tekinti az uszítás intenzitása folytán a közbéke konkrét veszélyét.”⁷¹

Megítélésem szerint az általam a harmadik csoportba sorolt szerzők álláspontja koherens lehet az Abh. 1992 egyféle értelmezésével. A fentiekben elvetettük a „*clear and present*

⁶⁹ BÓCZ – GYÖRGYI i. m. (57. lj.)

⁷⁰ SZABÓ (2003) i. m. (58. lj.)

⁷¹ Uo.

danger” mércéjének alkalmazását, bizonytalannak véltük az attól „egy fokkal” enyhébb, de még mindig tényleges veszélyt megkövetelő mérce tartalmát, de a „tradicionalista” felfogás koherens lehet és választ adhat az alkalmazható mérce mibenlétével kapcsolatos kérdésre, és nem csak a büntetőjog (az Alkotmánybíróság gyakorlatától több tekintetben független), hanem az Abh. 1992 szempontjai szerint is. Ez az állítás akkor igaz, ha elfogadjuk a büntetőjogászok azon álláspontját, miszerint az a „veszély”, amelyről az Abh. 1992 indokolása szól, nem jelent mást vagy többet, mint azt a veszélyt, amelyet a jogalkotó a tényállás törvénybe iktatásakor (történelmi és társadalmi tapasztalatok alapján) felismert, és amelyet a jogalkalmazás során megítélendő tényállások vizsgálatakor automatikusan tekint, függetlenül attól, hogy a közlés nyomán létrejött-e tényleges, valós, konkrét veszély. Ez a felfogás teljes egészében összefér az Abh. 1992 indokolásának IV. pontjával, de kell ahhoz némi kreativitás, hogy minden feszültség nélkül összeférhetőnek tekintsük az V. pontban foglaltakkal (ahol ugyebár „alanyi jogok veszélyeztetéséről” van szó, bár e veszély mibenlétére és mértékére való kitérés nélkül, azonban a gondolkodásunkat óhatatlanul megzavaró „*clear and present danger*”-re való utalás közvetlen közelében). Azaz, ha az Abh. 1992 „veszélyét” szükségszerűen „valós, tényleges veszélynek” tekintjük, akkor a hagyományos büntetőjogi felfogás nem kompatibilis az Abh. 1992-vel.

E) A „clear and present danger” mérce és a magyar „közvetlen veszély” egymáshoz való viszonya tisztázatlan

Nem világos, hogy a retorikai jelentőségen túl lehet-e az amerikai mércének relevanciája a magyar jogrendszerben. Szerencsésebb lenne a „közvetlen veszély”, a magyar jogban is kidolgozott konstrukcióját használni, ha ez elkerülhetetlen.

A büntetőjogi dogmatika alapján a „veszély” olyan helyzet, amelyben fennáll valamely védett jogi tárgy sérelmének a lehetősége. A veszély jellege folytán lehet: absztrakt és konkrét, illetve egy másféle csoportosítás szerint távoli és közvetlen. „Közvetlen a veszély, ha térben és időben konkretizálódik, és így már meghatározott személyt vagy személyeket fenyeget”.⁷² A közvetlen veszély „meghatározott személyre és helyzetre konkretizált veszélyt, vagyis olyan helyzetet jelent, amikor az élet és a testi épség vagy egészség sérelmének a reális veszélye – a veszély általános jellegéből kilépve – határozott és külsőleg is felismerhető formában, egyes személyekhez vagy meghatározott személyhez kapcsolódva jelentkezik.”⁷³

Ebből az a következtetés adódik, hogy a magyar „közvetlen veszély”-fogalom sok tekintetben ehasonló az amerikai „*clear and present danger*” mércéjéhez. Azaz, amennyiben az előbbi kötelező alkalmazása kiolvasható lenne a Btk. 269. § rendelkezéseiből, úgy a jogalkalmazás az amerikai mérce figyelmen kívül hagyása mellett is alkalmas lenne arra, hogy a szólásszabadság korlátozását szűkre szabó, szigorú mércét határozzon meg. Ugyanakkor az A), B) és D) pontban foglalt érvelésem alapján álláspontom szerint az Abh. 1992-ből a „közvetlen veszély” mércéjének alkalmazandósága sem olvasható ki.

Ugyan az A) pontban korábban elvettem a „*clear and present danger*” mérce alkalmazását, de már most fontos leszögezni, hogy mindez egyelőre csak az Abh. 1992 kontextusában történt meg. A későbbi alkotmánybírósági döntések némelyike ugyanis mégis erre a mércére

⁷² BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös rész. A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG–Orac, 2012. 99. (a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekményének bemutatásánál).

⁷³ RABÓCZKI Éde – BERKES György (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG–Orac, 2012. (2. kiad.). 536/1. (a közúti veszélyeztetés bűncselekményének bemutatásánál).

(is) támaszkodott, úgy téve, mintha az egyenesen következne az Abh. 1992 értelmezéséből, így a kérdés nem vehető le a napirendről.⁷⁴

F) Az Abh. 1992 indokolásának IV. és V. pontjának utólagos értelmezései között egy ki nem mondott ellentmondás feszül

Hanák András megállapítása szerint az Abh. 1992 értelmezése körüli „alkotmányjogi probléma és (...) jogi természetű vita jelentős részben abból származik, hogy a határozatban két különálló döntés és két eltérő szemléletű indokolás található.”⁷⁵ Ezen állítással csak némi megszorítással értek valamelyest egyet.

Korábban utaltam rá, hogy az Abh. 1992 indokolásának IV. pontja (amely a „gyűlöltre uszítás” alkotmányosságát indokolta) és V. pontja (amely a „gyalázkodás” alkotmányellenessége mellett érvelt) felfogásában nem egészen koherens. Ennek az az állítólagos (az érintettek által nyilvánosan, leírva meg nem erősített) oka, hogy előbbit javarészt Szabó András, utóbbit javarészt Sólyom László (a határozat két előadó bírása) írta. Kétségtelen, hogy amennyiben az V. pontból a „*clear and present danger*”, vagy a „tényleges, valós, reális veszély” mércéjének szükséges alkalmazását olvassuk ki, akkor a IV. ponttal szemben fennálló ellentmondás megállapítható, hiszen utóbbi a „gyűlöltre uszítást” a gyűlöletkeltésre való alkalmassággal azonosítja (azaz, a fenti D) pontban bemutatott „tradicionális” büntetőjogi felfogást vallja). Azon körülmény is erre utal, hogy a IV. pont nyolc alkalommal használja a „gyűlöletkeltés” szót, legtöbbször a „gyűlöltre uszítás” szinonimájaként (ez majd a „gyűlöletkeltés” tilalmazó mediaszabályozás alkotmányosságáról döntő 1006/B/2001. és 165/2011. (XII. 20.) számú AB határozatok fényében válik különösen lényegessé).

Azonban, ha elvetjük a „*clear and present danger*” és más hasonló mércék alkalmazását a „gyűlöltre uszítás” értelmezésekor, és a „veszélyt” a tradicionalista büntetőjogászok álláspontja alapján értelmezzük, úgy az Abh. 1992 indokolása koherensnek tekinthető, és az amerikai mérce szerepeltetése a szövegben csak zavaró (az értelmezést elnehezítő), de jelentőséggel nem bíró utalássá válik.

G) Értelmelem és érzelem, avagy lehet-e „gyűlöltre uszítani” az értelemre, és nem az érzelmekre ható vélemény közzététele útján?

Az Abh. 1992 indokolásának IV. és V. pontja is hivatkozik a Curia százéves gyakorlatára, amely szerint a Csemegi-kódexben szereplő „izgatáson» olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket

⁷⁴ Megjegyzendő, hogy a „reális” (valós, tényleges) veszély, mint alkotmányos szempontból döntő jelentőségű tényező megjelenik a rémhírterjesztés bűncselekményének alkotmányosságáról döntő alkotmánybírói határozat indokolásában is. A 18/2000. (VI. 6.) AB határozat szerint, a vizsgált tényállás vonatkozásában „a büntetőjogi felelősség megállapításának feltétele elvileg a köznyugalom zavarásának reális lehetősége.” A határozat leszögezi, hogy „[n]incs alkotmányos akadálya annak, hogy a törvényhozó büntetni rendelje a nagy nyilvánosság előtti tudatosan hamis tényállítást (híresztelést, való tények elferdítését), ha rendkívüli helyzetben, pl. közveszély színhelyén vagy háború idején követik el és a köznyugalom megzavarására vezethet”, azaz a köznyugalom megzavarásának reális lehetősége elegendő az alkotmányosság megállapításához. Ezt megerősítve rögzíti továbbá, hogy „jelen döntéséből nem vonható le olyan következtetés, hogy immateriális, veszélyeztető tényállásokat a törvényalkotó nem nyilváníthat bűncselekménnyé. Az Alkotmány rendelkezéseiből nem vezethető le, hogy a büntetőjog – ultima ratio szerepe miatt – csupán a már ténylegesen bekövetkezett káros eredményekre reagálhat és veszélyeztető tényállások esetén a büntetőjog eszköztárára szorítkozhat és aránytalan.”

⁷⁵ HANÁK i. m. (47. l.)

oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkező, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet.” Ebből több szerző azt a következtetést vonta le, miszerint a Btk.-beli „gyűlöltre uszítás” csak az érzelmekre ható, az „értelemhez” nem szóló, azaz irracionális, az érvelést nélkülöző véleménynyilvánítással valósítható meg. Vaskuti András szerint például:

„[az indokolás V. pontja] szerint izgatásról csak akkor van szó, midőn a kifejezések, megjegyzések stb. nem az értelemhez szólnak, hanem az érzelmek világára akarnak hatni s szenvedélyek, indulatok felkeltésére alkalmasak. Az idézett döntés tökéletesen mutat rá a közösség elleni izgatás lényegére: adva van egy – tipikus esetben – nagyobb tömeg előtt elmondott beszéd, amely a hallgatóság már meglévő ellenséges indulatait felerősíti, és az így keletkezett gyűlölet veszélyeztetheti a köznyugalmat.”⁷⁶

Török Bernát szerint:

„a szélsőséges beszédnek az érzelmekre kell hatnia. (...) ...olyan megszólalásoknál, amelyek nem az érzelmekre »játszanak«, fel sem merülhet az uszítás mércéjének alkalmazása. Az érzelmekre ható véleménynyilvánítás – szemben az értelem meggyőzését célzóval – az ösztönökre, érzelmekre alapot, mozgósít. Súlyosabb magatartás, mint az, amelyik mások gondolkodását mégoly súlykölő módon, érvek sorozatával igyekszik befolyásolni, és ezzel nyilvánvalóan érzelmi hatást is kiválthat.”⁷⁷

Nem vitatva azt, hogy a Vaskuti által hozott példa a gyűlöltre uszítás klasszikus, tankönyvi példája, és nem vitatkozva Török Bernáttal sem abban, hogy az érzelmekre ható magatartás általában véve súlyosabb lehet, mint amely érveket sorakoztat fel, mégis elvetem az Abh. 1992 indokolásában szereplő, a Curia ítélezési gyakorlatára történő erős támaszkodást. Inkább Szeder Gyulával értek egyet, aki szerint a Btk. 269. § szövegéből nem olvasható ki az, hogy „gyűlöltre uszítani” csak az érzelmekre ható vélemények közlése útján lehet. Szeder szerint:

„[a gyűlöltre uszítás] legveszélyesebb formája nem közvetlenül a »primer ösztönöket célozza meg«, hanem az emberek gondolkodásában meglévő erkölcsi gátlások lerombolása útján készíti elő a talajt a társadalom egyes csoportjai ellen irányuló erőszakos cselekedetek számára. Az ilyen áltudományos (látszólag az értelemre ható) eszmerendszerek hirdetése nem ismeretterjesztés, hanem rasszista propaganda, amelyre a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjed ki. A gyűlöltre uszítás tehát nem feltétlenül pillanatnyi feszültséget gerjesztő, az embereket irracionális, primitív lázongásra készítő magatartás, hanem annál több: ellenséges érzelmekre kondicionáló gondolatközlés is lehet. Éppen ezért kétségbe kell vonnom, hogy a szabatosan megfogalmazott embertelen eszmék vagy eszmerendszerek terjesztését azért oltalmazná a véleménynyilvánítás mai szabadsága, mert a száz évvel ezelőtti ítélezési gyakorlat nem jósolhatta meg az ebből származó mérhetetlen veszélyeket.”⁷⁸

Hasonlóképpen érvel Szabó András is, aki szerint:

„[a Btk. 269. § gyakorlati értelmezésének] hibája (...) abban van, hogy (...) a gyűlölet[et] episztemológiailag úgy értelmezi, mint a cselekvésbe csapó agressziót, mint erőszakba átcsapni hajlamos érzelmi-indulati állapotot. Erre az értelmezésre van némi alap. Ugyanis az AB határozat [az Abh. 1992] a jogtörténeti előzményekre részletesen kitér, és ez a korabeli jogi helyzetre tekintettel valóban ilyen értelmet nyert. Ma azonban ilyen dogmatikai értelmezésre nincs jogi alapunk, mert a törvényi tényállás nem a cselekvésre felhívást tartalmaz, hanem a gyűlölet felkeltését önmagában bünteti. Önmagában, mint immateriális, alkalmas és eredményt nem kívánó tevékenységet.”⁷⁹

Bócz Endre szerint a „gyűlöltre uszítás”:

⁷⁶ VASKUTI i. m. (60. l.) 189.

⁷⁷ TÖRÖK i. m. (52. l.) 69.

⁷⁸ SZEDER i. m. (53. l.) 9.

⁷⁹ SZABÓ András: Gyűlöletbeszéd és gyűlöltre uszítás. In *Kriminológiai Közlemények 60.* Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2002. 64.

„lehet (...) bonyolult, összetett, időben széthúzódó, sőt többek közreműködését feltételező gondolatközlési folyamat is. (...) ...mind a pszichológia tudománya, mind az alkotmánybírói határozatban idézett kúriai döntés utáni időkből származó tömeges történelmi tapasztalatok kétségtelenné tették, hogy nemcsak az indulati, hanem az értelmi (intellektuális) alapon, ideológiai meggyőződésen nyugvó gyűlölet is létezik...”⁸⁰

Álláspontom szerint, amennyiben „gyűlöletre uszításon” a gyűlölet felkeltésére való alkalmasságot értjük, „gyűlöleten” pedig – az Abh. 1992 és az értelmező szótár nyomán – „az egyik legszélsőségesebben negatív (...) nagyfokú ellenséges indulat[ot]”, akkor ebből nem következik az, hogy ilyen szélsőséges, nagyfokú, ellenséges indulatot csak a racionalitást nélkülöző, érveket nem tartalmazó, a szenvedélyek felkorbácsolását célzó közléssel lehet kelteni. A gyűlölet nem csak a nyilvános rendezvényen feltűzött tömeg tagjában, hanem egy könyv olvasójában is felkeltődhet. Példát adhatnak erre a holokauszttagadó művek (például Ernst Zündel, Robert Faurisson, David Irving könyvei), amelyek többszáz oldala arra ugyan nem képes, mint amire egy gyújtó hangú, jelszavakat sulykoló köztéri beszéd, de arra igen, hogy a szerzők szerint a holokauszt mítoszát megalkotó zsidóságot az erre fogékony olvasó a beszéd közönségéhez hasonlóan meggyűlölje (azaz, „szélsőséges, nagyfokú ellenséges indulat” alakuljon ki vagy erősödjön meg benne). Ugyanakkor itt is szükséges egy fenntartás rögzítése: ha azt fogadjuk el, hogy a gyűlöletre uszításhoz valós, tényleges veszély kialakulása is szükséges, akkor e nehéz olvasmányok nyomán ennek lehetősége valóban sokkal szűkebb lehet, mint a köztéri szónoklat esetében.

2. 1. 5. 116/B/1993. AB határozat

Az 1994 szeptemberében született határozat egy olyan indítvány nyomán született, amely a korábbiakhoz képest új alkotmányos alapokon támadta a Btk. 269. §-át. Az indítvány legfőbb érve szerint ha az Alkotmány 2. § (3) bekezdése értelmében a hatalom erőszakos megszerzésére vagy gyakorlására irányuló törekvésekkel szemben mindenki jogosult és egyben köteles fellépni, akkor a gyűlöletbeszéddel szembeni korlátozás ezen fellépést nehezítheti meg (a hatalomra erőszakos eszközökkel törőssel szembeni gyűlöletbeszéd korlátozásával). Az Alkotmánybírók döntésében ugyanakkor felhívta az indítványozó figyelmét arra, hogy a fellépés csak „törvényes úton” történhet, a büntetőjog által tiltott közösség elleni izgatás által nem. Ugyanígy elutasította a tudományos és művészi élet szabadságának Btk. 269. § általi sérelmére vonatkozó érvelést, leszögezve, hogy a gyűlöletbeszéd korlátozása nem minősül tudományos igazság kérdésében való döntésnek.

2. 2. A 12/1999. (V. 21.) AB határozat

1996-ban egy, a korábban megsemmisítetthez hasonló tényállással egészült ki a Btk. 269. §-a. Az új törvényszöveg így szól:

„Aki nagy nyilvánosság előtt

a) a magyar nemzet,

b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, illetve gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el, büntetett miatt 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

⁸⁰ BÓCZ (2002) i. m. (67. l.) 80–81. Hasonlóképpen ld. MÁRKI Zoltán: Jogok és szavak. In *Kriminológiai Közlemények* 60. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2002. 95.

Egy újabb indítvány ismét az alkotmányellenesség megállapítását célozta. Az Alkotmánybíróság 12/1999. (V. 21.) AB határozata (a továbbiakban: Abh. 1999) megsemmisítette a tényállásba újonnan bekerült, „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény” elkövetési magatartását. Az érvelés a korábbiakhoz kísértetiesen hasonló volt, főbb pontjain gyakorlatilag megismételte az Abh. 1992 gondolatait. Az indokolás értelmében a gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény büntetése olyannyira leszállítja a korlátozhatóság küszöbét, hogy az már alkotmányellenes. A korábbi döntés által meghatározott „uszítás” a mérce, ha a cselekmény azt megvalósítja, amúgy is büntetendő. A védett jogi tárgy ennél alacsonyabb fokú veszélyeztetése – jelen esetben a gyűlöletkeltés – miatti korlátozás nem megengedett, ráadásul az „egyéb cselekmény” kitétel meghatározatlan, így önkényes korlátozáshoz vezethet.

Az Abh. 1999 indokolása két helyen tartalmaz a „gyűlöletre uszítás” értelmezéséhez releváns gondolatot. Egyfelől az indokolás megjegyzi, hogy az Abh. 1992 szerint „csakis az uszítás foglalja magában azt a »bizonyos mérték« fölötti veszélyt, amely a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását megengedhetővé teszi.” Ez a megállapítás egyfelől az Abh. 1992 szövegéből nem kiolvasható, a korlátozás lehetőségét igen szűkre szabó mérce felé tereli el az értelmezést, másfelől szemérmesen hallgat a „*clear and present danger*” doktrína alkalmazásának kérdésében, és csak „bizonyos mértékről” beszél, amivel érdemben nem járul hozzá a vita eldöntéséhez.

Másfelől, az Abh. 1999 azt is leszögezi, hogy „az Alkotmánybíróság a büntethetőség alkotmányos korlátját [az Abh. 1992-ben] a gyűlöletre uszításban és nem általában a »gyűlölet keltésében« határozta meg”. Ezzel ellentmond az Abh. 1992-nek (tévesen értelmezi azt), hiszen, ahogyan korábban már említettem, utóbbi indokolása a „gyűlöletre uszítást” és a „gyűlöletkeltést” szinonimaként használta.

Molnár Péter és Vaskuti András is ezen két szövegrésznek tulajdonítanak jelentőséget cikkeikben, de velem ellentétben azt állapítják meg, hogy „[a]z Alkotmánybíróság 1999-ben megerősítette hét évvel korábbi döntését”,⁸¹ illetve az abban foglalt „elveket”.⁸²

2. 3. A 18/2004. (V. 25.) AB határozat

2003 decemberében az Országgyűlés újra módosította a közösség elleni izgatás bűncselekményi tényállását. Az új szöveg a következő lett:

„(1) Aki nagy nyilvánosság előtt valamely nemzet, vagy valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre izgat, vagy erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki nagy nyilvánosság előtt az emberi méltóságot azáltal sérti, hogy más vagy másokat a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt becsmérel vagy megaláz, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A köztársasági elnök előzetes normakontrollra vonatkozó indítványa által hamarosan az Alkotmánybíróság elé került ez az ügy is, a testület pedig 18/2004. (V. 25.) AB határozatával (a továbbiakban: Abh. 2004) valamennyi módosítást alkotmányellenesnek ítélte, és megsemmisített.

A módosítás három helyen érintette a tényállást. Az elkövetési magatartás „uszítás” helyetti „izgatás”-ra cserélése a bírák szerint alkotmányellenesen leszállította a korlátozás küszöbét, az izgatás fogalmi köre ugyanis tágabb az uszításnál. Ez az érvelés némileg ellentmondásos. Mint az előzőekben láthattuk, a bűncselekménnyel foglalkozó Abh. 1992 még a Curia egyik,

⁸¹ MOLNÁR (2001) i. m. (44. lj.) 114., MOLNÁR (2004) i. m. (44. lj.) 141.

⁸² VASKUTI i. m. (60. lj.) 191.

izgatásra vonatkozó definícióját veszi az uszításra alkalmazhatónak. Eszerint tehát a két kifejezés azonos jelentésű, és – a Curia hivatkozott gyakorlatának értelmében – az érzelmek, szenvedélyek felkorbácsolására szolgáló magatartást jelöl, amely nem az értelemhez szól, nem racionális meggyőzősen alapul. A miniszter a „százéves értelmezési gyakorlat” restituálására hivatkozott a köztársasági elnöki beadványra adott válaszában.⁸³ Igaz, hogy korábban – az 1878-as Csemegi-kódex óta – az izgatás szerepelt elkövetési magatartásként, de az 1989-es szócsere nem változtatott az értelmezésen. Ez alapján a szavak újbóli cseréje – az eredeti állapot helyreállítása – még nem lenne alkotmányosértő. Sólyom László és Kis János is így vélekedik közös írásában: „[a] szólásszabadság határa nem az elnevezésen múlik. Szavakat kicserélni lehet, de a tényállás akkor marad alkotmányos, ha az »izgatás« értelmezése megfelel azoknak a kritériumoknak, amelyek alapján az Ab a gyűlöletre uszítást alkotmányosan büntethetőnek ítélte.”⁸⁴ Csakhogy a törvényjavaslathoz csatolt indokolás eltér a két fogalom azonos értelmezésétől: „A »gyűlöletre izgatás« olyan magatartás, amely mind a racionális mérlegelést, meggyőzést, mind az azonnali, mérlegelés nélküli indulatkeltést magában foglalja. Ennek az az oka, hogy a gyűlölet kettős természetű: egyrészt fellobbanó, heves indulat, másrészt viszont lehet tartós beállítódás is.”⁸⁵ Ebből egyértelműen az derül ki, hogy a törvényhozó szélesebbre kívánta nyitni a büntethető magatartások körét. Ennek szükségességét azzal indokolta, hogy az ítélkezési gyakorlatban az „uszítás” értelmezése nehézségekbe ütközött, és nem volt egységes.

A Btk. egyik kommentárja egyértelműen fogalmaz, amikor kimondja, hogy az uszítás „súlyosabb magatartást kíván meg, mint az izgatás, (...) magában foglal bizonyos fokú ellenséges cselekményekre indítást is.”⁸⁶ Ez az értelmezés tehát nem azonosult az Abh. 1992 felfogásával. Varga Zoltán, a Fővárosi Bíróság bírójának pedig ezzel párhuzamosan emellett foglalt állást, hogy az izgatás 1989-es uszításra cserélése „garanciális megfontoláson alapult”, a szólásszabadság szélesebb védelmét célozta.⁸⁷

A testület hű kívánt maradni az Abh. 1992 szelleméhez, de eközben némi ellentmondásba keveredett. Ha ugyanis 1992-ben az izgatás fogalma megfeleltethető volt az uszítás fogalmának, akkor meg kell magyarázni, hogy az eltelt 12 évben mi változott meg. Mondhatta volna azt is a testület a 2004-es határozatban, hogy az 1992-es döntés nem a mai, hanem a száz évvel ezelőtti izgatás-fogalmat tekintette a mai uszítás-fogalom megfelelőjének. Vagy mondhatta volna, hogy a 12 év alatt formálódó bírósági gyakorlat – az Alkotmánybíróság eredeti szándékától függetlenül – választotta el egymástól a két fogalmat, és a testület a kettő közül a szólásszabadságot kevésbé korlátozót fogadja csak el alkotmányosnak. Az indokolás azonban elmaradt.

A második módosítás a tényállásnak az erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívással való kiegészítése volt. Ennek büntetése is alkotmányellenesnek bizonyult, mégpedig amiatt, mert ez a magatartás szintén nem éri el a büntethetőségi küszöböt, hiszen nem feltétele a bűncselekmény megvalósulásának, hogy a felhívás konkrét egyéni jogok sérelmével fenyegetsen, a felhívás nem feltétlenül talál meghallgatásra, nem is feltétlenül jut el a címzettekhez, és így természetesen nem feltétlenül alkalmas a köznyugalom megzavarására, vagy az egyéni jogok megsértésére. A mérce az uszításhoz képest itt valóban alacsonyabban van, hiszen még az alkalmasság kritériuma is hiányzik. A sikeres vagy legalábbis a siker reményével kecsegtető felhívás pedig már megvalósítja az uszítás tényállását.

⁸³ Az igazságügy-miniszter észrevételei az indítványhoz. *Fundamentum*, 2004/1. 137.

⁸⁴ KIS – SÓLYOM i. m. (46. lj.)

⁸⁵ Részletes indokolás, T/5179. számú törvényjavaslat a Btk. módosításáról.

⁸⁶ BERKES György (szerk.): *Magyar büntetőjog – kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-Orac, é. n. 653.

⁸⁷ VARGA Zoltán: A közösség elleni izgatás. *Magyar Jog*, 2002/12. 710.

Az utolsó módosítás az úgynevezett „becsmérlési” tényállás megkonstruálása volt. Eszerint büntethető az, aki más nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozása miatt becsmérel vagy megaláz, és ezzel megsérti emberi méltóságát. Tehát a jogalkotó úgy szándékozta elkerülni a megsemmisítést, hogy a korábbi gyalázkodási tényállásokkal ellentétben materialissá tette – az elvont veszélyeztetés „vádját” így kikerülve – a bűncselekményt. Óvintézkedése nem lett sikeres, az Alkotmánybíróság ezt a rendelkezést is megsemmisítette. A bírák érvelése szerint a köznyugalmat a „becsmérlés” továbbra is elvontan védi, az egyéni jogok sérelme pedig ugyan a büntethetőség feltételévé vált, de ez a korlátozás alkotmányellenesen, túlzott mértékben sérti a szólásszabadságot. A sértett becsület és emberi méltóság védelmében ugyanis igénybe vehetőek a rendelkezésre álló polgári és büntetőjogi eszközök (rágalmazás, becsületsértés bűncselekménye, illetve a polgári jogi személyiségvédelmi eszközök). Ezek alkalmazhatóságának feltétele a sértett azonosíthatósága, ami az új tényállásnál hiányzik; a jogalkotói szándék kifejezetten arra irányult, hogy azonosítható sértett hiányában is büntethető legyen a közösségbe tartozás alapján fennálló méltóság megsértése. Az Alkotmánybíróság azonban úgy ítélte meg, hogy a védelem ilyen – büntetőjogi – kiterjesztése nem indokolt. Ezt alátámasztandó idézik a bírák az 1992-es határozatot: „[a] gyalázkodásra bírálat kell, hogy feleljen. E folyamatba tartozik az is, hogy számolni kelljen magas kártérítésekkel. Büntetőjogi büntetésekkel azonban nem a közvéleményt és a politikai stílust kell formálni...”⁸⁸ A büntetőjog ultima ratio jellegét újfent kihangsúlyozva tehát a más jogágak általi szankcionálás elvi lehetőségét nyitva hagyta a testület. A köztársasági elnök azon felvetését, amely szerint az elfogadott rendelkezés a bűncselekmény közzéadás jellege miatt az önrendelkezési jogot is sérti, a határozat nem vette figyelembe, de mint látjuk, erre nem is volt szükség. A jogalkotó a korábbiakon felül érvként hozta fel a nemzetközi kötelezettségek teljesítését, azok az egyezmények azonban, amelyek a fajgyűlölet, vallási intolerancia, megkülönböztetés ellen lépnek fel, jobbra csak általános előírásokat tartalmaznak, ráadásul a szólásszabadság biztosítása is nemzetközi kötelezettségünk. A két érdek ütközése által keletkezett vitás kérdések eldöntésében pedig az egyezményekben részes államoknak igen tág mozgástere van.

Az igazán nagy lépést – szinte függetlenül az alkotmányellenesség fent részletezett okokból történt megállapításától – a „*clear and present danger*” mérce bevezetésében az Abh. 2004 tette meg. Az indokolás megállapítja, hogy:

„[a] szabad véleménynyilvánítás jogának korlátozására a »gyűlöltre uszítás« esetében az egyéni alapjoggyakorlás sérelme, illetve annak közvetlen veszélye miatt kerül sor. Végül fontos, hogy a köznyugalomban okozott veszély ne csupán feltételezés legyen, és a legalább hipotetikus visszacsatolás (a közlés alkalmas a köznyugalom megzavarására) elengedhetetlen. A köznyugalom megzavarásának intenzitása ugyanis »egy bizonyos mérték fölött ('clear and present danger') igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását«” (indokolás, III./2.2. pont).

E szövegrész az én olvasatomban azt jelenti, hogy az egyéni jogok esetében legalább azok közvetlen veszélye, a köznyugalom esetében annak megzavarására való alkalmasság szükséges a „gyűlöltre uszítás” megállapításához, és e két feltételnek együttesen kell fennállnia a bűncselekmény megállapításához. A „*clear and present danger*” mérce említése az idézett szövegrészben a szöveg belső ellentmondását okozza, mert miközben megállapítja, hogy a köznyugalom megzavarására való alkalmasság is elegendő a szólásszabadság korlátozásához, a következő mondatban azt jelzi, hogy a köznyugalom „*clear and present danger*”-je, azaz nyilvánvaló és közvetlen veszélye szükségeltetik ahhoz. Ez két okból vitatható: egyfelől, fenti érvelésem szerint az Abh. 1992 az egyéni jogok közvetlen veszélyét sem szabta a szóláskorlátozás feltételéül, másfelől pedig az Abh. 2004 indokolása úgy idézi az

⁸⁸ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, V./3. pont.

Abh. 1992 indokolásának leginkább vitatott, bizonytalan tartalmú részét, hogy – rossz helyen félbeszakítva az idézetet – akaratlanul is megmásítja annak jelentését.

Az Abh. 1992 szóban forgó – és korábban már jelen írásban is többször idézett – szövegrésze így szól csorbítatlanul:

„[e]bben a gondolatmenetben nem csupán a köznyugalom megzavarásának intenzitásáról van szó, amely egy bizonyos mérték fölött (»clear and present danger«) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását. Itt az a döntő, hogy mi került veszélybe: az uszítás az alkotmányos értékrendben szintén igen magasan álló alanyi jogokat veszélyeztetet.”

E szöveg jelentése szerint tehát, amíg a köznyugalom esetében csak a nyilvánvaló és közvetlen veszély lenne elégséges indok a korlátozásra, addig a konkrét, egyéni jogok esetében ennél kevesebb is elég. Az Abh. 2004 tehát a köznyugalommal kapcsolatban kétféle mércét említ (annak megzavarására való alkalmasság, illetve annak nyilvánvaló és közvetlen veszélye), továbbá a köznyugalom veszélyeztetését az egyéni jogok veszélyeztetésével együtt a „gyűlöletre uszítás” megállapíthatóságának feltételévé teszi.

Hogy a kétféle lehetőség közül az Abh. 2004 szerint melyik a szóláskorlátozás alkalmazandó mércéje, arra nézve az indokolás későbbi részei adnak útmutatást. A szöveg szerint:

„[a]z Alkotmánybíróságnak az Abh1.-ben [Abh. 1992], majd az Abh2.-ben [Abh. 1999] megjelenő álláspontja alapján az olyan ún. legveszélyesebb magatartások esetében korlátozhatja a jogalkotó a kifejezés szabadságát büntetőjogi eszközökkel, amelyek elérik »az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket magas fokra lobbantó lázongó kifakadás« szintjét, az alkotmányos értékrendben igen magasan álló alanyi alapjogokat veszélyeztetnek, ami egyben a köznyugalom megzavarásához vezethet (e veszély közvetlen és nyilvánvaló)” (indokolás, III./3.2. pont).

E rész tehát ismételten arra utal, hogy a „közvetlen és nyilvánvaló veszély”, azaz „*clear and present danger*” szükséges a bűncselekmény elkövetéséhez. Ugyanakkor nem világos, hogy a „veszély” itt a köznyugalomra, vagy az „alanyi alapjogokra” vonatkozik-e. Mivel az idézett mondat a „veszély” szót első ízben utóbbiakra vonatkoztatva használja, feltehetőleg a második használatkor erre utal vissza, azaz az „egyéni alapjogok” „közvetlen és nyilvánvaló veszélyéről” szól. Az indokolás egy későbbi helyen hasonlóan félreérthető. A szöveg szerint:

„[a]z Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata alapján tehát az uszítás szintjét el nem érő gyalázkodó, becsmérő típusú véleményközlés, minthogy az Alkotmány 61. § (1) bekezdésének védelme alatt áll, nem büntethető. A megvetés kinyilvánítása önmagában nem jár erőszakcselekmény nyilvánvaló és közvetlen veszélyével, és sok esetben egyéni jogok sérelmével sem fenyeget” (indokolás, V./2.1. pont).

Ebből az idézetből az is kiolvasható, hogy az „erőszakcselekmény” és az „egyéni jogok sérelme” két különböző védendő jogi érdek, azaz előbbi nem feltétlenül az egyéni jogok megsértése útján történik. Ha ez a mondat helyes értelmezése, akkor itt az indokolás (az előbbi idézett szövegrésszel feltehetően ellentétesen) az egyéni jogok sérelmével nem járó „erőszakcselekmény”, azaz a köznyugalom „nyilvánvaló és közvetlen veszélyéről” szól. Az idézett szövegrészek legalábbis félreérthetőek.

Figyelemreméltó, hogy az Abh. 2004 részletesen bemutatja a kialakult felsőbbbírósi gyakorlatot, közülük utolsónak azt a 2003-as ítéletáblai döntést, amely két évvel később a BH 2005. 46. sz. alatt elvi iránymutatásként közzétételre is került. Az AB és az Fővárosi Ítéletábla döntése így furcsa viszonyba került egymással: utóbbi hivatkozott előbbire, a későbbi nyomozóhatósági és bírósi gyakorlat pedig az ítéletábla mércéjét – az Abh. 2004 alapján joggal – már, mint alkotmányos mércét használta és idézte.

A döntést értékelve megállapítható, hogy az Abh. 2004 ténylegesen a „*clear and present danger*” mércéjét vezette be az alkotmánybírósi gyakorlatba, igaz, abban a tudatban, hogy

mindezt az Abh. 1992 talaján állva teszi. Ebben egyetért velem Vaskuti András⁸⁹ és Sajó András is. Utóbbi szerint e „pontatlan idézet segítségével emeli mércévé a 2004-es döntés a clear and present danger – állítólag mindig is követett – követelményét.”⁹⁰

2. 3. 1. 918/B/2006. AB határozat

A 2009 májusában született határozat egy olyan indítvány nyomán született, amely arra hivatkozott, hogy a 2004-ig megszületett AB-határozatok (Abh. 1992, Abh. 1999 és Abh. 2004), valamint az azokkal összefüggésben kialakuló bírósági gyakorlat alapján „a normaszöveg alkotmányosértő formában hatályosul”, azaz sérti az Alkotmánybíróság „élő jog”-doktrínáját, amely szerint egy jogszabályi rendelkezés alkotmányossága az egységes és állandó jogalkalmazási gyakorlat fényében ítélandó meg, nem kizárólag a tételes jogi normák figyelembe vételével (ld. 57/1991. (XI. 8.) AB határozat). Az Alkotmánybíróság azonban úgy látta, hogy a rendelkezésre álló néhány bírósági döntésben – bár „megállapítható (...) bizonyos, egységességre mutató tendencia” – nem jelenik meg „olyan egységes és állandó jogalkalmazási gyakorlat, mely mint »élő jog« alkotmányossági vizsgálat alá vethető lenne.” Ami a különböző alkotmánybírósági határozatok ellentmondásait illeti, nem áll fenn mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség, és az ilyen esetekre vonatkozó törvényi rendezés hiányában sem sérül a jogbiztonság elve: „az alkotmánybírósági határozatok – vélt vagy valós – ellentmondásainak feloldására irányuló jogalkotási felhatalmazás hiányában jogalkotási kötelezettség sem keletkezik.” Amennyiben az Alkotmánybíróság álláspontja egy kérdésben megváltozik, új eljárásban, új határozatban eltérhet korábbi véleményétől.

2. 4. A 95/2008. (VII. 3.) AB határozat

2008 februárjában fogadta el az Országgyűlés a T/2785. számú törvényjavaslatot a Büntető Törvénykönyv módosításáról. A törvény köztársasági elnöki aláírása – hasonlóan a 2007. októberi, később tárgyalandó Ptk.-módosításhoz – elmaradt, a jogszabály előzetes normakontroll céljából az Alkotmánybíróság elé került, amely testület 95/2008. (VII. 3.) AB határozatában (a továbbiakban: Abh. 2008a) alkotmányellenesnek ítélte, és megsemmisítette a módosítást. Az új jogszabály szövege a következő volt:

„181/A. § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzettel, vagy a lakosság egyes csoportjaival, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporttal kapcsolatban olyan kifejezést használ vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a csoport tagjainak becsületét csorbítsa, avagy emberi méltóságát megsértse, vétséget követ el és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki nagy nyilvánosság előtt olyan – különösen önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló – testmozdulatot tesz, amely alkalmas a magyar nemzet, vagy lakosság egyes csoportjai, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport tagjai becsületének csorbítására, avagy emberi méltóságának megsértésére.

(3) Nem büntetendő, aki politikai párttal, vagy politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezettel kapcsolatban közszereplésükkel összefüggésben

a) olyan kifejezést használ vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a lakosság e csoportjához tartozó tagok becsületét, vagy emberi méltóságát megsértse,

b) a (2) bekezdésben meghatározott magatartást tanúsít.”

A törvény „Gyalázkodás” néven új tényállást kívánt bevezetni a Btk.-ba, azt pedig nem a közrend elleni bűncselekményeket tartalmazó fejezetbe, a közösség elleni izgatás mellé,

⁸⁹ VASKUTI i. m. (60. lj.) 202–203.

⁹⁰ SAJÓ András: „...A faji gyűlölet igazolása büntetendő”. *Fundamentum*, 2004/4. 25.

hanem a személy elleni bűncselekmények sorába illesztette volna. A módosítás jelentősen leszállította volna a korlátozás mércéjét: megelégedett a becsület csorbítására vagy az emberi méltóság megsértésére való alkalmassággal, ezen, valamely közösség ellen irányuló kifejezéseket tiltotta. A méltóságsértés tényálláselemmé tételével – hasonlóan a megelőző, a Abh. 2004 határozattal megsemmisített Btk.-módosításhoz – megpróbálta kikerülni az Abh. 1992 alkalmazásából eredő csapdákat: a testület akkor úgy vélte, hogy meghatározott jogsérelem hiányában a pusztán gyalázkodás nem büntethető. Azonban az új tényállás sem kívánt meg tényleges eredményt, megelégedett a sértésre való alkalmassággal, mintegy megdönthetetlen védelmet állítva annak bekövetkeztére nézve. Ez eltért a 2007. októberi Ptk.-módosítás (lásd a Btk.-módosítás elbírálásával azonos napon született 96/2008. (VII. 3.) AB határozatot) megközelítésétől, amely csak kifejezett, erre irányuló kérelmet követően adott volna oltalmat a sérelmet szenvedettek számára.

„A lakosság egyes csoportjai” kitétel – amelynek értelmében bármely beazonosítható társadalmi csoport a szabály védőkörébe kerülne – túlságosan tág, a lehetséges büntetés – két évig terjedő szabadságvesztés, a pénzbüntetés lehetőségének kizárásával – pedig túlzottan szigorú volt. A (2) bekezdésben szereplő tényállás („aki nagy nyilvánosság előtt olyan – különösen önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló – testmozdulatot tesz”, amely alkalmas a közösségek megsértésére, büntethető) széles teret nyitott volna a legváltozatosabb magatartások szankcionálására.

A módosítás (3) bekezdése arra irányult, hogy kiemelje a büntethetőség köréből az úgynevezett „politikai szólásokat”, tehát azon megnyilvánulásokat, amelyek a közéletben folytatott viták során hangoznak el. Ezt azonban úgy tette, hogy kizárólag a politikai pártokkal és a politizáló társadalmi szervezetekkel kapcsolatban tett sértő kifejezéseket mentesítette volna, tehát a közéletben lefolytatott vitáknak csak egy szűk körére vonatkozott volna.

Érdemes azonban néhány szót szólni a törvény alkotmányossági kontrollját kérő elnöki beadványról is. Sólyom László köztársasági elnök híven követte a részben általa írt Abh. 1992 felfogását. Beadványából számomra úgy tűnik, hogy a határozatban foglalt alaptételeket – talán az eltelt idő következtében is – már szinte cáfolhatatlannak tekintette. A szólásszabadság továbbiakban is fenntartandó fokozott védelme mellett szóló érvelése ugyanis arra épül, hogy a közösségek megsértése nem jár automatikusan tagjai egyéni jogainak megsértésével, ha pedig egyéni jogok ténylegesen sérülnek, egyébként is rendelkezésre állnak különféle védelmi eszközök (rágalmazás, becsületsértés, hírnévvédelem). Nem látja bizonyítottnak a törvények azon feltételezését, hogy a valamely csoportot ért sérelem „átsugárzik” annak tagjaira, illetve legalább azok egy részére, felfogása szerint nem áll fenn tehát konkrét személyiségi jogi sérelem, ennek hiányában pedig jelen esetben nem lehet alapjog-korlátozással élni.

A testület elfogadta a köztársasági elnök érveit, tovább haladt a megelőző három határozat (Abh. 1992, 1999, 2004) által kijelölt úton. Úgy ítélte meg, hogy a „gyalázkodás” bűncselekményében foglalt tényállás nem éri el a korlátozhatóság mércéjét, mert „a bűncselekmény abban az esetben is megvalósulna, ha az elkövetési magatartások alkalmatlanok volnának a köznyugalom megzavarására, és akkor is, ha a kifejezés vagy testmozdulat a körülmények folytán nem járna annak veszélyével sem, hogy az egyéni jogokon sérelem esne.”⁹¹ Nem szükséges a konkrét sérelem a büntethetőséghez, „elegendő, ha a használt kifejezés vagy testmozdulat elvileg alkalmas arra, hogy az érintett csoport valamely általában vett tagjának becsületét csorbítsa, emberi méltóságát megsértse.”⁹² A szólásszabadsággal szemben tehát nem áll olyan védendő alkotmányos jog vagy érték, amely indokolná a korlátozás alkotmányosságát.

⁹¹ 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, III./3.1. pont.

⁹² Uo. III./3.2. pont

A testület sérelmezte továbbá, hogy a védett közösségek („a lakosság egyes csoportjai”) meghatározása bizonytalan és pontatlan.⁹³ A testület e helyütt meggyőződése szerint félreértette a jogszabály szövegét, és azt feltételezte, hogy a (2) bekezdés a közösség, mint önálló entitás, és nem tagjainak becsületét, méltóságát védi. Álláspontom szerint a 181/A. § (2) bekezdés alapján nem „a magyar nemzet”, hanem tagjainak védelméről lett volna szó; ahogyan a testület helyesen megállapítja, a védett jogok az egyént, és nem a közösséget illetik meg. Ettől függetlenül a kritika helytálló: a védett csoportok meghatározatlansága, annak hiánya, hogy a jogalkotó a védelem feltételévé tegye azt, hogy a közösséghez való tartozás valóban a személyiség meghatározó eleme legyen, amelynek sérelme ténylegesen feltételezi a tagok méltóságsérelmét, alkotmányellenessé teszi a szabályozást.

A testület kitért továbbá arra is, hogy a (3) bekezdésben meghatározott mentesülési lehetőségek túlzottan szűk körűek, nem fedik le a védelemre érdemes megnyilvánulások teljes körét. Ugyanakkor nem értékelte az önrendelkezési jog megsértéseként azt, hogy a bűncselekmény magánindítvány hiányában is üldözhető lett volna.

A határozat többségi indokolásához ezúttal – ellentétben a korábbiakkal – figyelemre méltó kiegészítések születtek.

Kovács Péter alkotmánybíró határozathoz fűzött párhuzamos indokolása megengedőbb az esetleges jövőbeni korlátozásokkal kapcsolatban, bár a törvényt maga is teljes egészében alkotmányellenesnek ítéli. Említést tesz a magyar állam sokrétű nemzetközi jogi kötelezettségeire, amelyek a gyűlölködés korlátozását írják elő. Felhívja bírótársai figyelmét arra, hogy a vizsgált jogszabály alkotmányossága csak a megfelelő (nemzetközi jogi, társadalmi egyéb) kontextusba ágyazva ítélnélhető meg, a szólásszabadság pedig az alkotmányos értékrendre (melynek kiemelt fontosságú eleme az emberi méltóság védelme) figyelemmel értelmezendő.

Kiss László alkotmánybíró az egyetlen, aki a szabályozás egy részét (annak első bekezdését) alkotmányosnak tartja. Mint – némi túlzással – írja, a szólásszabadság a mai joggyakorlatban szinte korlátozhatatlan, a közélet nyelvezete oly mértékben eldurvult, hogy a túlzottan széles körben érvényesülő szabadság már-már a jogállamiságot veszélyezteti. Az alkotmánybíró felülvizsgálja korábbi álláspontját a szólásszabadsággal kapcsolatban, és a többséggel ellentétben úgy ítéli meg, hogy a 30/1992. (V. 26.) és a 36/1994. (VI. 24.) sz. AB határozatok alapfeltevései a bekövetkezett társadalmi változások miatt ma már szükségszerűen átértékelendők; a korábbi határozatok által meghatározott fogalmi-elvi keret felülvizsgálatát, átértékelését hiányolja a bíró a többségi indokolásból.

Az Abh. 2008a már – az Abh. 2004-re nyomán tovább haladva – már az alkotmánybírószáki gyakorlat magától értetődő részeként említette a „*clear and present danger*” doktrínáját, még akkor is, ha az amerikai mérce kifejezett említését elmulasztotta. Az indokolás felidézi, hogy szerint: „[a]z Alkotmánybíróság az Abh1.-ben, a Abh2.-ben és az Abh3.-ban [alkotmányosnak tartotta] az erőszakcselekmény nyilvánvaló, közvetlen veszélyével és az egyéni jogok sérelmével fenyegető cselekmények (*gyűlöletre uszítás*) büntetőjogi szankcionálását.”

Ezt a tételt később az indokolás meg is erősíti:

„[a] büntetőjog jelenleg biztosít eszközöket arra az esetre, ha a rasszista kijelentés az elhangzás körülményei folytán erőszak közvetlenül jelen lévő, világos veszélyével, és egyéni jogok sérelmével fenyeget. Az uszító beszéd és az erőszakos tett ma sem maradhat büntetlenül. Ha konkrét személy becsületét valamely csoporthoz vagy közösséghez tartozása miatt éri sérelem, becsülete védelmében a Btk. 179. §-a és 180. §-a alapján magánindítvánnyal kezdeményezhet eljárást. Abban az esetben pedig, ha a rasszista beszéd az elhangzás körülményei folytán erőszakcselekmény veszélyével, egyéni jogok sérelmével fenyeget, és a jogsérelem a személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érinti, az elkövető a Btk. 269. §-a alapján, közösség elleni izgatás miatt felelősségre vonható.”

⁹³ Uo. III./3.3. pont.

Az Abh. 2008a mércéje szerint tehát a gyűlöletre uszítás megállapításához a véleményközlés által érintett közösség valamely tagjával (tagjaival) szembeni erőszakos cselekmények nyilvánvaló és közvetlen, a közlés következtében kialakuló veszélye szükséges. Az alapos áttekintés után leszögezhető, hogy ez a mérce meglehetősen távol van az Abh. 1992 eredeti mércéjétől.

Figyelemreméltó, hogy a „*clear and present danger*” vitához a határozathoz fűzött Lévay Miklós-féle párhuzamos vélemény is hozzászól. Az alkotmánybíró szerint:

„[a]z Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi eszközökkel való korlátozhatóságának alkotmányos határaival több határozatában foglalkozott. A jelen határozatban szereplő és a köztársasági elnöki indítványban is felhívott döntések egyik közös alapja a szólás szabadságának tartalomtól független biztosítása. Az Abh1. [Abh. 1992] szerint – amint ezt a határozat is idézi – az Alkotmány 61. §-a alapján maga »a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül« (...). Álláspontom szerint az Abh1-ben szereplő következtetés azonban módszertani szempontból kifogásolható, s ez a körülmény — már ott, majd az Alkotmánybíróság későbbi döntéseiben méginkább — tartalmi torzulást eredményezett. A véleménynyilvánításhoz való jog érték- és igazságtartalom nélküli védelmének, csupán külső korlátai elismerésének, az ún. tartalomsemleges korlátozásnak az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága (a továbbiakban: Legfelsőbb Bíróság) által kidolgozott doktrínáját ugyanis anélkül vette át az Abh1., hogy figyelemmel lett volna az ennek háttérében lévő sajátosságokra. Nem vette tekintbe azt a tényt, hogy a Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlata nyomán vannak olyan közlések, szólások, amelyek egyáltalán nem, vagy nem teljes egészében élvezik a véleménynyilvánítási szabadságot garantáló első alkotmány-kiegészítés védelmét. (...) A jelzett módszertani hiányosságból fakad továbbá az ugyancsak a Legfelsőbb Bíróság által kidolgozott »*clear and present danger*« (»bizonyos mértéket meghaladó veszélyeztetés«) tesztjének említése az Abh1-ben, majd ennek kellő differenciálás nélküli alkalmazása az ún. gyűlöletbeszéd büntethetőségével kapcsolatos felhívott alkotmánybírói határozatokban. (...) A »*clear and present danger*« teszt általános érvényű, eltérő jogi környezetben való alkalmazása a véleménynyilvánítás korlátaival kapcsolatos hivatkozott alkotmánybírói határozatokban további okokból is aggályos. Egyrészt nem veszi kellően figyelembe hazánk és az Amerikai Egyesült Államok történelme, kultúrája közötti különbségeket, másrészt azt, hogy a gyűlöletbeszéd korlátozhatósága tekintetében az európai megközelítés megengedőbb, mint az amerikai.»

2. 5. Az új Büntető Törvénykönyv

A 2013. július 1. napjától hatályos új Btk. kisebb korrekciókat végzett el a Btk. 269. §-ban található bűncselekmény szabályozásán. Megváltozott a bűncselekmény elnevezése „közösség elleni izgatás”-ról „közösség elleni uszítás”-ra (új Btk. 332. §). Ez a változtatás üdvözlendő, hiszen egyértelműsíti, hogy nincs különösebb értelme az „uszítás” és az „izgatás” szó közötti értelmezési különbségeket keresni. A tényállásban annyi a változás, hogy a védett közösségek között kiemelésre kerültek a fogyatékos, nemi identitás és a szexuális irányultság alapján szerveződő közösségek, de ennek gyakorlati következménye aligha lesz, a „lakosság egyes csoportjai” (az új törvényben is szereplő) szövegrész ugyanis eddig is ‘lefedte’ e csoportokat.

„332. § Aki nagy nyilvánosság előtt

a) a magyar nemzet ellen,

b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport ellen, vagy

c) a lakosság egyes csoportjai ellen – különösen fogyatékosokra, nemi identitásra, szexuális irányultságra tekintettel –

gyűlöletre uszít, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Az elkövetési magatartás változatlanul maradása arra utal, hogy a jogalkotó – az Alkotmánybíróság döntései nyomán leszűkült jogalkotói mozgástér ismeretében – nem kívánt

óvatlanul kétséges alkotmányosságú új szabályt kreálni; az új Btk. alapjául szolgáló tervezet indokolásában az előterjesztő meg is jegyzi, hogy álláspontja szerint szigorúbb szabály elfogadásához alkotmánymódosításra lenne szükség.

3. A büntetőbíróságok gyakorlata

3. 1. BH1997. 165.

Az Alkotmánybíróság intencióinak gyakorlati alkalmazására két olyan eljárásban került sor, amely a Legfelsőbb Bíróságig jutott. A BH1997. 165. eseti döntés felmentette a vádlottakat (többek között) a közösség elleni izgatás vádja alól. Az elsőrendű vádlott Szabó Albert, a „Világnemzeti Népuralmista Párt” elnöke volt, az eljárás pedig a párt egyes összejövetelein, rendezvényein elhangzottak miatt indult. Az ítélet hosszasan idéz az ott kifejtett véleményekből, amelyek kétségtelenül kimerítik a közösség (a zsidóság) becsmérlésének korábban létezett tényállását. A bíróságoknak azt kellett eldöntenie, vajon elérik-e ezek a közösség elleni izgatás (azaz a gyűlöletre uszítás) szintjét, és hogy milyen módon kell az Alkotmánybíróság által meghatározott mércét a gyakorlatban alkalmazni.

A Legfelsőbb Bíróság nem csupán az adott tényállásra alkalmazta az említett mércét, hanem annak szűkítő értelmezését adta meg. Mint az ítélet leszögezi: „a közösség elleni izgatás törvényi tényállását megvalósító »gyűlöletre uszítás« olyan gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át, azaz aktív, tevékeny gyűlöletre izgatást jelent.” Az elvi jelentőségű megállapítás egyrészt félreérthető, másrészt nem kompatibilis az Abh. 1992-ben foglaltakkal. Félreérthető, mert azt – amint implicite kiderül az indokolás más részeiből – a Legfelsőbb Bíróság sem gondolta, hogy csak akkor büntethető az uszítás, ha az ténylegesen aktív tevékenységet eredményez („aktív tevékenységbe megy át”); ugyanakkor pedig az Alkotmánybíróság által meghatározott mérce megelégszik azzal, hogy a magatartás *alkalmas* a gyűlölet felkeltésére, míg a Legfelsőbb Bíróság pedig az aktív gyűlölet felkeltésére *irányuló* magatartásokat minősíti büntethetőnek, eszerint tehát az elkövető szándékában kell állnia, hogy magatartása eredményeképpen tevékeny gyűlölet alakuljon ki.

A gyűlölet „aktív” jellege, mint a bűncselekmény elkövetésének feltétele a Legfelsőbb Bíróság döntésében az Abh. 1992-hez képest újdonság. Maga a Legfelsőbb Bíróság az „aktív gyűlölet” kategóriáját az Abh. 1992 indokolásából kísérli meg levezetni, az ítélet indokolásának szövege szerint a bíróság annak értelmezésével bírálta el az ügyet. Az „aktív gyűlölet” kategóriája valóban rokon az Alkotmánybíróság által idézett curiai döntéssel, valamint a „gyűlölet” és az „uszítás” értelmező szótári – az Alkotmánybíróság és a Legfelsőbb Bíróság által is idézett – definíciójából is levezethető. (Eszerint: „a gyűlölet az egyik legszélsőségesebb, negatív, (...) nagyfokú ellenséges indulat”, illetve „aki uszít, az valamely személy, csoport, szervezet, intézkedés ellen ellenséges magatartásra, kárt okozó tevékenységre biztat, ingerel, lázít.”) Ugyanakkor tévesnek minősíthető a bírósági döntés konklúziója, miszerint „ebből következik, hogy az uszítás nem egyszerűen gyűlölet, hanem olyan gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át. Aki »gyűlöletre uszít«, az másokat aktív, tevékeny gyűlöletre ingerel.” Mint korábban láthattuk, az Abh. 1992 nem követelte meg sem az „aktív tevékenységbe átmenő gyűlölet felkeltését”, mint eredményt, sem pedig az „aktív, tevékeny gyűlöletre ingerlést”, hanem a Curia nyomán ‘beérte’ a közzétett vélemény szenvedélyek magasra lobbantására való alkalmasságával. Azaz, az Abh. 1992 szerint az is elkövetheti a gyűlöletre uszítást, aki nem buzdít (ingerel, lázít, agitál) másokat „aktív, tevékeny” gyűlöletre, azaz másoknak kárt okozó tevékenységre.

A BH1997. 165 még akkor is felemelte ezzel a korlátozás mércéjét, ha az imént idézett két mondatból nyilvánvalóvá válik, hogy azért ezen „aktív” tevékenység tényleges

megvalósulását nem tekintette a bűncselekmény feltételének (ez alapvető dogmatikai hiba lett volna, hiszen a közösség elleni izgatás nem eredmény-bűncselekmény). Bár az indokolás egyik mondata (amely a BH fejlécében kiemelve is szerepel) erre utal („aktív tevékenységbe megy át”), rögtön a következő mondat rögzíti, hogy az „aktív, tevékeny gyűlöletre ingerlés” eredmény nélkül is elegendő. Az indokolás később ezt megismétli, és újfent rögzíti, hogy „[a] vádlottak kijelentései – elsősorban az I. r. vádlotté – az uszítás határát »súrolták«, de nem lépték túl azt, mert gyűlölet keltésére esetleg alkalmasak voltak, de nem ingereltek aktív gyűlöletre.” Az indokolás teljes szövegének elemzése után megállapítható, hogy a BH mércéje ezen utóbbi, azaz a bíróság a gyűlöletre uszításhoz az „aktív, tevékeny gyűlöletre izgatást” követelte meg, ami feltehetően a jogsértő, károkozó cselekményekre való nyílt felhívással lehet azonos (ennek később még lesz jelentősége, mert a BH2005. 46. számú döntésben ez a feltétel újból megjelenik).

Szeder Gyula szintén vitatja az „aktív, tevőleges gyűlölet” jogi konstrukcióját:

„Nem szükségszerű, hogy tegyen is valamit mások ellen az, akiben gyűlölet ébredt ellenük. Az természetesen igaz, hogy az ilyen – tovább már nem erősíthető – ellenézés motiválhat jogsértő cselekményeket is, de hát a gyűlölet keltésére irányuló bűncselekmény éppen ezért veszélyeztető jellegű. Ilyen értelemben a gyűlölet mindig »aktív«, tehát semmi különleges nincs benne. A bírói gyakorlat által meghonosítani kívánt »aktív gyűlölet« kategóriája olyan fikció, amely a közösség elleni izgatás büntetnének megállapítását lehetetlenné vagy önkényessé teszi. Ezzel a döntéssel a Legfelsőbb Bíróság a diszpozíciót olyan megszorító módon értelmezte, amely az Alkotmánybíróság határozataiból sem következett. Azok ugyanis csak a jogalkotó kezét kötötték meg azzal, hogy a bűncselekménnyé nyilvánítás során a véleménynyilvánítás szabadsága mérték nélkül nem korlátozható, s ez a mérték az izgató magatartás gyűlölet keltésére való alkalmassága. A Legfelsőbb Bíróság viszont azt mondta ki, hogy a jogalkalmazói gyakorlat során csak a »minősített« (vagyis az aktív gyűlölet keltésére alkalmas) izgatás tekinthető uszításnak.”⁹⁴

Fontos megállapítani, hogy a döntésben nem esik szó a büntetőjogi „veszélyről”, azaz a jogsértő cselekmények bekövetkeztének realitása, valószínűsége nem szerepel a Legfelsőbb Bíróság mércéjében.

A bíróság egyetértett az ügyben korábban eljáró alsóbb fokú bírósággal, és megállapította, hogy a vádlottak nem valószínűsítették meg a közösség elleni izgatás tényállását. Ez helytálló, amennyiben a Legfelsőbb Bíróságnak a döntésben meghatározott új tesztjét vesszük irányadónak. Ugyanakkor kérdéses, hogy az Alkotmánybíróság tesztje alapján el lehetett volna-e ítélni a vádlottakat – ezt a Legfelsőbb Bíróság nem vizsgálta. Tény, hogy az idézett kijelentések a zsidóságra nézve degradáló, megalázó, lekicsinylő állítások voltak, de nem buzdítottak ellenük irányuló tevőleges magatartásra. Az Abh. 1992 azonban ezt nem is követeli meg. Az ítélet kimondja, hogy „a vádlottak kijelentései (...) az uszítás határát »súrolták«, de nem lépték túl azt, mert gyűlölet keltésére esetleg alkalmasak voltak, de nem ingereltek aktív gyűlöletre.” (Megjegyzendő, hogy Vaskuti András e döntés elemzésekor a gyűlöletre uszításnak a döntésben meghatározott mércéjét így adja meg, azaz az ő olvasatában a tényállást azon közlés meríti ki, amely „gyűlöletre mozgósító[nak], ösztönös agresszivitásra serkentő[nek]” tekinthető.⁹⁵) Amennyiben az „ingerlés”-t azonosnak tekintjük az „irányulás”-sal, akkor egyértelműen megállapítható: annak vizsgálatára, hogy az adott körülmények között a kijelentések vajon *alkalmasak* voltak-e a gyűlölet kialakulására (tehát az Abh. 1992 mércéje által megszabottak bekövetkeztére), az ítélet indokolása nem tért ki a kellő részletességgel. Ha az „aktív gyűlöletre ingerlés” erre irányuló szándék nélkül is megvalósítható, akkor viszont a mérce nem tér el az AB határozat mércéjétől. Mivel azonban a Legfelsőbb Bíróság az eltérő („irányulást” elváró) mércét a BH fejlécében is kiemelte,

⁹⁴ SZEDER i. m. (53. lj.) 9. Hasonlóan kritikus a döntéssel szemben BÓCZ Endre is, ld.: A Közgazdasági Egyetemtől Tatárszentgyörgyig. *Magyar Jog*, 2009/11. 647–649.

⁹⁵ VASKUTI i. m. (60. lj.) 196.

vélhetően – akár szándékosan, akár az Alkotmánybíróság határozatát félreértve – új, az AB határozatából nem következő mércét alkalmazott az ügy eldöntésekor.

3. 2. BH1998. 521. (EBH1999. 6.)

Szabó Albert a következő, ellene indult bírósági eljárást már nem úszta meg elítélés nélkül. A BH1998. 521. szám alatt közzétett határozat (illetve a szövegileg azzal jórészt egyező, EBH1999. 6. szám alatt közzétett elvi bírósági határozat) egy évi – de háromévi próbaidőre felfüggesztett – börtönbüntetésre ítélte közösség elleni izgatás miatt. Az indokolás szintén részletesen felsorolja a vádlott által tett kijelentéseket, amelyek ezúttal egy nyilvános budapesti – Szabadság téri – gyűlésen hangoztak el. Itt már valóban erőteljesebb a szóban forgó megnyilvánulások tartalma (például: „takarodjon ki”, „ki kell vágni őket”, „rugdossuk ki őket” stb.).

Bár ez a bírósági döntés is úgy tesz, mintha az indokolása teljes egészében következne az Abh. 1992-ből, azért utóbbi alkalmazását tekintve a szövegben előfordulnak kisebb következetlenségek.

Az indokolás például egy helyütt azt mondja, „az uszító a kialakult köznyugalmat zavarja meg”, holott a bűncselekmény megvalósulásának ez az eredmény valójában nem lehet feltétele. A döntésben alkalmazott mérce azonban megfelel az Abh. 1992 mércéjének. Az indokolás – hivatkozás nélkül – az Abh. 1992-höz hasonlóan idézi a Curia mércéjét, miszerint a szenvedélyek felszítására, ezáltal a gyűlölet kiváltására alkalmas közléseket kell e tényállás alapján büntetni. Az indokolás nem szól a BH1997. 165. által említett „aktív gyűlölet” kategóriájáról, azaz a jogsértő cselekményekre való felhívás itt nem része a mércének.

Az indokolás legfontosabb részlete a következő:

„Az uszításhoz – mint intoleráns magatartást kifejező fogalomhoz – köznyelvi értelemben is érzékelhető erkölcsi rosszallás tapad. Az uszító ugyanis a kialakult köznyugalmat zavarja meg, másokat valami vagy valaki(k) ellen irányuló dühödte indulatra sarkall. Aki uszít, nem az értelemhez szól, hanem a primer ösztönökkel célozza meg, mások érzelmi világára kíván hatni a szenvedélyek felkorbácsolása révén, számolva azzal, hogy a felszított, ellenséges indulatok kitörhetnek, és fékezhetetlenné válhatnak.

A gyűlölet – szemben a tevékenységben megnyilvánuló uszítással – olyan negatív, erős ellenszenvet magába sűrítő érzelem, amely nélkülözi a józan megfontolást, és a tények, érvek ütköztetése, tárgyilagos mérlegelésére képtelenül izzó indulati, érzelmi töltéssel fordul tárgyával szemben.

Aki tehát nagy nyilvánosság előtt az emberek egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, nem pusztán az ellenérzéseit, kedvezőtlen vagy sértő nézeteit, netán aggodalmat keltő gondolatait osztja meg hangulatkeltő módon másokkal, hanem – miként az a jogállamiság követelményeivel összhangban álló ítélkezési gyakorlatból kitűnik – olyan feszültséget gerjesztő, lázongó magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly mértékben szítsa fel, amely gyűlölet kiváltására és ezzel a társadalmi rend és béke, a harmonikus és toleráns emberi kapcsolatok megzavarásához vezethet.

A Btk. 269. §-a nem egyszerűen a gyűlöletkeltést, a gyűlölet felébresztését rendeli büntetni, hanem ennél többet: a gyűlöletre uszítást, amely – túl azon, hogy durva visszaélés a véleménynyilvánítás szabadságával – nem más, mint az erőszak érzelmi előkészítése.

Itt mutat rá a Legfelsőbb Bíróság arra, amit az ugyanezen vádlott korábbi ügyében benyújtott felülvizsgálati indítvány kapcsán hozott korábbi határozatában a Legfelsőbb Bíróság már kifejtett: a közösség elleni izgatás veszélyeztető – a köznyugalmat, a társadalmi békét veszélyeztető – bűncselekmény, amelynek törvényi tényállása célzatos (egyenes szándékot) nem követel meg. Ennélfogva a cselekmény megvalósulásához elegendő, hogy az elkövető tudatában legyen annak: a nagyobb nyilvánosság előtt tett kijelentései a gyűlölet szítására alkalmasak, amely magában foglalja annak a felismerését is, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba (pl. kirekesztő, jogfosztó magatartásba, végső esetben erőszakos cselekménybe) mehet át.”

A szövegből sajnálatos módon nem derül ki a „gyűlöletre uszítás” mércéjének mibenléte. A definíciószerűen alkalmazott meghatározás („a gyűlöletre uszítás (...) az erőszak érzelmi

előkészítése”) nem visz közelebb minket a megoldáshoz, mert az is egyértelmű, hogy a döntés alapján nemhogy tényleges erőszak, hanem még annak közvetlen vagy konkrét veszélye sem szükséges a bűncselekmény megvalósulásához, tehát az „érzelmi előkészítés” intenzitása, jellege nem azonosítható. Az indokolás egyfelől azt állítja, hogy „[a] Btk. 269. §-a nem egyszerűen a gyűlöletkeltést (...) rendeli büntetni”, másfelől a BH fejléce szerint „...a cselekmény megvalósulásához elegendő, hogy az elkövető tudatában legyen annak: a nagyobb nyilvánosság előtt tett kijelentései a gyűlölet keltésére objektíve alkalmasak.” Ez nehezen feloldható ellentmondás. Ráadásul az indokolás egy másik helyén úgy szól, hogy „...a cselekmény megvalósulásához elegendő, hogy az elkövető tudatában legyen annak: a nagyobb nyilvánosság előtt tett kijelentései a gyűlölet szítására alkalmasak”; nem világos, hogy a gyűlölet itt szereplő „szítása” mást jelent-e, mint a fejlécben szereplő „keltés”. (A magyar nyelvben a „szít” és a „kelt” szinonimák.)

E ponton is szükséges leszögezni, hogy a döntés nem ejt szót a büntetőjogi „veszélyről”, azaz a jogsértő cselekmények bekövetkeztének realitása, valószínűsége nem szerepel a Legfelsőbb Bíróság mércéjében, legfeljebb csak közvetve, mégpedig úgy, mint az elkövetett cselekménnyel együtt járó, távoli, tényállás kritériumai közé nem számító elem („az erőszak érzelmi előkészítése”, amelynek realitása, közvetlensége nem vizsgálendő).

Mivel az Abh. 1992 indokolása sem egyértelmű, illetve egyes pontjai egymással nem koherensek, a BH1998. 521. végeredményben vagy így, vagy úgy, de megfeleltethető az Abh. 1992-nek. A bírósági döntésnek a korlátozás magasabb mércéjét meghatározó értelmezése inkább az Abh. 1992 indokolásának V. pontjához, az alacsonyabb mérce (amely a gyűlöletkeltésre vonatkozó alkalmassággal ‘beérné’) annak IV. pontjához áll közel.

Vaskuti András „tökéletes összhangot” lát az Abh. 1992 és a BH1998. 521. számú döntés között; álláspontja szerint az Abh. 1992 alapján a gyűlöletre uszítás akkor valósul meg, ha „a felszított indulat fenyegeti a csoporthoz tartozók becsületét, méltóságát, szélsőséges esetben az életét is”, az elemzett bírósági döntés pedig „az uszító magatartását: kirekesztő, jogfosztó magatartás, végső esetben erőszakos cselekmény [lehetősége esetén látja tényállásszerűnek].”⁹⁶ Vaskuti álláspontjának elfogadása vagy elvetése az Abh. 1992-vel kapcsolatos értelmezéstől függ; ennek lehetőségei a fentiekben már bemutatásra kerültek.

3. 3. EBH1999. 5.

E döntés a BH1997. 165. szám alatt közzétett legfelsőbb bírósági döntés bírósági felülvizsgálata nyomán született. Az indokolásában foglalt érvelés hasonló a BH1998. 521. (EBH1999. 6.) szám alatti döntések érveléséhez. A felülvizsgált ítéletben szereplő „aktív, tevékeny gyűlöletre” való ingerlés e döntésben csak a korábbi ítélet összefoglalásaként jelenik meg. A bíróság a felülvizsgálati indítványt elutasította, a BH1997. 165. mércéjét pedig – az indokok részletes magyarázata nélkül – a BH1998. 521. (EBH1999. 6.) mércéjéhez igazította, néhány, nem jelentéktelen módosítás mellett. Az EBH1999. 5. fejlécében ugyanis a korábbi döntések fejlécében szereplő „gyűlölet keltésére” való alkalmasság ugyanis „gyűlölet szítására” való alkalmassággá alakult. (A bíróság nem magyarázta meg az eltérést, de a korábbi, 1998-as BH fent idézett szövegéből arra lehet következtetni, hogy ezzel magasabbra kívánta helyezni a korlátozás mércéjét; ugyanakkor, mint fent említettem, a „kelt” és a „szít” pontos jogászai meghatározás nélkül, köznyelvi jelentésük szerint szinonimák.) Az EBH fejléce ugyanakkor kiegészült egy fontos mondattal, egészében így szól:

„[a] közösség elleni izgatás veszélyeztető – a köznyugalmat, a társadalmi békét veszélyeztető – bűncselekmény, melynek törvényi tényállása célzatot (tehát egyenes szándékot) nem követel meg. A

⁹⁶ Uo. 197.

bűncselekmény megvalósulásához elegendő, ha az elkövető tudatában van annak, hogy sokak előtt tett megnyilvánulása gyűlölet szítására alkalmas. Ez azonban – még ha eshetőleges szándékról van is szó – feltétlenül magában foglalja annak felismerését is, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba (intoleráns, kirekesztő, jogfosztó magatartásba, végső esetben – erőszakos jellegű – cselekvésbe) csaphat át.”

Az utolsó (a BH1998. 521.-ből eredő) mondat beszúrása szintén annak a jele, hogy a bíróság a „gyűlölet keltésére való alkalmassághoz” képest magasabbra kívánta helyezni a korlátozás mércéjét. A fogalmi pontatlanságok miatt azonban ez nem biztos, hogy sikerült. Túl azon, hogy a „kelt” és a „szít” azonos jelentésűek is lehetnek, a mérce kiegészítése („annak felismerése, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba (...) csaphat át”) újfent nem járul hozzá annak pontosításához; a szöveg alapján a bűncselekmény elkövetésének nem feltétele az említett „szélsőséges aktivitás” bármely fokú veszélye. Miközben a bíróság szándéka vélhetően a mérce magasra helyezésére irányult, az általa használt megfogalmazás kompatibilis lehet az Abh. 1992 vonatkozásában említett „tradicionális” büntetőjogi felfogással is: utóbbi szerint a „szélsőséges aktivitás”, vagy bármely, a közzétett vélemény nyomán elkövetett jogsértés veszélye a társadalmi tapasztalat alapján, általában áll fenn, és ez képezi indokát a tényállás büntetendőségének, így egy konkrét élethelyzetben ez a veszély nem vizsgálendő, és nem is vizsgálható.

Az 1997-99 között közzétett BH-k és EBH-k közös vonása, hogy kivétel nélkül az Abh. 1992-ből indulnak ki, de mindannyian ahhoz képest eltérő mércét határoznak meg, és egymással összevetve sem tekinthetők következetesnek. Nem az okozza a nehézséget, hogy eltérő mércéket alkalmaznak, hiszen ez – korábbi, egyértelmű jogalkalmazói gyakorlat hiányában – nem megbocsáthatatlan, hanem az, hogy az (Abh. 1992-höz, illetve egymáshoz képesti) eltéréseket nem magyarázzák meg, illetve úgy tesznek, mintha ezek a különbségek nem is léteznének. Közös vonásuk ugyanakkor, hogy a (konkrét, közvetlen stb.) „veszélyt” nem tekintik a tényállás elemének.

3. 4. BH2005. 46.

2001 augusztusában jelent meg a Magyar Igazság és Élet Pártja Budapest XVI. kerületi szervezetének *Ébresztő* című lapjában ifj. Hegedűs Lóránt, a párt alelnöke és országgyűlési képviselője tollából a *Keresztyén Magyar Állam* című írás, amelyet a szerző később az egyik rádióban is felolvasott. A cikk a zsidóságnak a magyar társadalomban betöltött szerepével foglalkozik, arról elítélően nyilatkozik, majd felszólítja az olvasót: „rekeszd ki őket! Mert ha te nem teszed meg, ők teszik meg veled!”. A Fővárosi Bíróság elsőfokú ítéletében megállapította a szerző és a lap főszerkesztőjének bűnösségét, közösség elleni izgatás büntetében. Az indokolás leszögezi, hogy az izgatás *immateriális* veszélyeztető bűncselekmény, tehát a büntetendőség az elkövetési magatartás végrehajtásával lehetségessé válik, annak semmiféle sérelem bekövetkezte, és semmiféle erre irányuló célzatosság nem feltétele. A bíróság szintén meghatározta az általa követendőnek tartott mércét, eszerint gyűlöletre uszításnak tekintendő az a magatartás, amely „alkalmas arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket olyan mértékűre szítsa, amely gyűlöletet vált ki, és a társadalmi rend, a köznyugalom, valamint a béke megzavarására vezethet”. A mérce itt tehát az „alkalmasság”. A bíróság pedig úgy látta, hogy a „kirekesztésre” való felhívás ennek a követelménynek eleget tesz. A kirekesztésnek lehetnek törvényes és törvénytelen eszközei is, és bár a cikk nem szólít fel semmiféle törvénytelen eszköz alkalmazására, a kirekesztés valakit mindenképpen megakadályoz valamilyen jogának érvényesítésében. A „törvényes kirekesztésre” példák a harmincas évek zsidótörvényei; mindegyre figyelemmel a kirekesztésre való felhívás megvalósítja a gyűlöletre uszítás tényállását.

A Fővárosi Ítéltábla megváltoztatta az elsőfokú döntést. A bíróság úgy vélte, a bűncselekmény nem valósult meg, indokolásul pedig egy újabb mércezt állított fel. Ezúttal is úgy tesz az indokolás, mintha a mérce egyenesen következne a korábbi döntésekből, sőt, azokkal azonos lenne:

„Az Alkotmánybíróság határozatainak jogi indokolásában és a Legfelsőbb Bíróság BH1997. 165. és BH1998. 521. számú eseti döntéseiben határozott iránymutatást adott arra, hogy a gyűlöletre uszítást miként kell értelmezni. Ezt összefoglalva: nem a véleménynyilvánítás szabadságával él, hanem gyűlöletre uszít az, aki erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel, akkor, ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget.”⁹⁷

Eszerint gyűlöletre az uszít, aki

- (1) erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel, ha
- (2) a veszélyeztetett jogok konkrétak, és
- (3) az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget.

Az indokolás később részletesen is kitér a „veszély” jelentőségére a tényállás megvalósulásának vizsgálatában:

„[a] bűncselekmény (immateriális) veszélyeztető jellegéből következik, hogy a megvalósulásához nem elegendő csupán a veszély feltételezett volta (absztrakt veszély). A veszély a sérelem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti, vagyis olyan helyzet fennállását, amikor a folyamatnak a sérelem bekövetkezése irányába ható továbbfejlődése lehetőségével számolni kell.”

Megjegyzendő, hogy itt már nem szerepel kritériumként a veszély közvetlensége, pusztán annak „realitása”.

Mivel azonban a fenti, hármas mérce a BH fejlécében is kiemelésre került, egyértelmű, hogy az ítéltábla szerint a „közvetlen fenyegetés” is a mérce részét képezi:

„[a] közösség elleni izgatás törvényi tényállásában gyűlöletre uszít, aki másokat aktív, tevékeny gyűlöletre ingerel. A bűncselekmény (immateriális) veszélyeztető jellegéből következik, hogy a megvalósuláshoz nem elegendő csupán a veszély feltételezett volta (absztrakt veszély). A veszély, a sérelem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti, vagyis olyan helyzet fennállását, amikor a folyamatnak a sérelem bekövetkezése irányába ható továbbfejlődése lehetőségével számolni kell. Nem elegendő az elkövető részéről annak előrelátása, hogy a felkeltett gyűlölet akár kiléphet az érzelmek zárt világából és mások számára is érzékelhetővé válik. Nem a véleménynyilvánítás szabadságával él, hanem gyűlöletre uszít az, aki erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel akkor, ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget. A bűncselekmény megvalósulásához a fenti hármas követelmény megvalósulása elengedhetetlen.”

Az eddigiekből láthatjuk, hogy ez a mérce jóval szigorúbb bármely korábbinál. Nem csupán a gyűlölet felkeltésére való alkalmasságot, és nem is csak az aktív gyűlöletre irányulást, hanem az arra való kifejezett felhívást határozza meg; de még ez is csak akkor lenne büntethető, ha az erőszak közvetlenül fenyeget. Ez gyakorlatilag a korábban (1992 óta) csak emlegetett „*clear and present danger*”-hez hasonló, a magyar büntetőjogi dogmatikába illeszkedő „közvetlen veszélyt” magába foglaló mérce.

Ezt alkalmazva a vádlott felmentése valóban szükségszerű volt, mivel a cikk megjelenése, illetve felolvasása után ilyesfajta veszélyhelyzet nem alakult ki, sőt, erőszakos cselekedetre sem hívott fel senkit a szerző. Mivel később a BH2005. 46. szám alatt a döntést – címében kiemelve a fent említett, új mércezt – elvi határozatként nyilvánosságra hozták, feltételezhető,

⁹⁷ A téves hivatkozás a korábbi gyakorlatra Vaskuti Andrásnak is szemet szúrt, ld. VASKUTI i. m. (60. lj.) 198.

hogy e közzététel azzal a szándékkal történt, hogy a jövőben az ítélkezési gyakorlat új alapjává váljon.

3. 5. BH2011. 242. (EBH2010. 2215.)

A legutóbbi, 2011-ben közzétett BH (illetve a hasonló tartalommal 2010-ben közzétett EBH) a korábbi döntések egyes elemeit válogatja össze, és alkot belőlük egy félig-meddig új mércét. Idézi az 1997-99 között született döntéseket, említést tesz arról, hogy a gyűlöletre uszítás az „erőszak érzelmi előkészítése”, és idézi a Curia – már az Abh. 1992-ben is szereplő – döntését is. A BH2005. 46.-ot azonban félreértelmezi, amikor rögzíti, hogy

„[a] kialakult veszélyhelyzetnek azonban konkrétan kell lennie. Mindez a veszély, a sérelem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti, vagyis olyan helyzet fennállását, amikor a folyamat a sérelem bekövetkezése irányába ható továbbfejlődésének lehetőségével számolni kell (BH2005. 46. szám).”

Azaz, „közvetlen” veszély helyett „reális” veszélyről szól, ami ellentétes a 2005-ös döntéssel, ellenben közelít az Abh. 1992 fent elemzett, Török Bernát-féle értelmezéséhez (ld. 2. 1. 2. pont), azaz, azt elfogadva kompatibilis lehet az Abh. 1992-vel. Egy későbbi részben a határozat azonban már nem is „reális”, hanem „konkrét” veszélyről szól („[t]évedett azonban akkor, amikor mindezt úgy értékelte, hogy ezzel a vádlott a cigány nemzetiség ellen gyűlöletre uszított. A vádlottnak ugyanis cselekménye elkövetésekor nem kellett azzal számolnia, hogy az általa felgerjesztett indulatok hatására konkrét veszély keletkezik”). A „konkrét” és a „reális” veszély közötti különbségről, azok esetleges azonosságáról az indokolás nem ejt szót. Egy másik helyen a döntés idézi az 1998-99-es BH-kat, miszerint:

„[a] cselekmény [a gyűlöletre uszítás] megvalósulásához az is elegendő, ha az elkövető tudatában van annak, miszerint sokak előtt tett megnyilvánulása a gyűlölet szítására alkalmas, és ebbe a lehetséges következménybe belenyugszik.”

Az indokolás vége felé váratlanul előkerül a „*clear and present danger*” mérce is; itt már nem pusztán a „közvetlen” veszély (amely önmagában is ellentmondana az indokolás korábbi okfejtéseinek), hanem a „közvetlenül jelen lévő, világos” veszély jelenik meg, ami konkrét említés nélkül is félreérthetetlen utalás az amerikai mércére:

„[a] büntetőjog – a közösség elleni izgatás törvényi tényállásával – jelenleg biztosít eszközöket arra az esetre, ha a rasszista kijelentés az elhangzás körülményei folytán erőszak közvetlenül jelen lévő, világos veszélyével és egyéni jogok sérelmével fenyeget.”

Hogy teljes legyen a kavalkád, megjelenik az „erőszakos cselekedetekre” való felhívás is, bár hatása az alkalmazott mérce tartalmára nem egyértelmű:

„...a kérdéses újságcikk a fenti kitételrel együtt, összességében sem alkalmas arra, hogy a benne foglaltakat ma megismerőket erőszakos cselekedetekre hívja fel. Így az, hogy erőszakos cselekmény közvetlen kiváltásával fenyegető lenne, nem állapítható meg. A terhelt pedig az eredeti formájában és szövegével közzétett cikkhez sem megjegyzéseket, sem bármilyen konkrét magatartásra vonatkozó felhívást nem fűzött.”

Ebből a szövegrészből nem világos, hogy a „felhívás” a gyűlöletre uszítás tényállási eleme-e a bíróság szerint. De ez szinte mindegy is, mert a bemutatott zavaros helyzetben a döntés során alkalmazott mérce az ítélet szövegéből szinte kibogozhatatlan.

Talán célszerű csak a BH fejlécében szereplő mondatokból kiindulni. Eszerint:

„[a] közösség elleni izgatás elkövetési magatartása, a gyűlöltre uszítás, a védett nemzeti vagy népcsoportok elleni erőszak érzelmi előkészítése. Ez tárgyi értelemben a szenvedélyek oly mérvű felszítását feltételezi, amely magában hordja a gyűlölet önfejlődésével erőszakos jellegű konkrét sérelem reális lehetőségét; alanyi értelemben pedig az elkövetőtől annak felismerését követeli meg, hogy az általa másokban felhevített szenvedély – a gyűlölet – bármikor szélsőséges aktivitásba, végső soron erőszakos cselekvésbe csaphat át.”

Ez a mérce a szóláskorlátozás egy, a korábbi legfelsőbb bírósági döntésekben ismeretlen, új szintjét határozza meg, mégpedig „az erőszakos jellegű konkrét sérelem reális lehetőségét” elvárva a bűncselekmény megállapításához (de, mint említettük, bizonyos értelmezés mellett ez összeférhet az Abh. 1992-vel). Teszi mindezt úgy, hogy megkísérel egyfajta kontinuitást kiépíteni a múltbeli döntésekkel, de nem túl nagy sikerrel.

A 2011-es „reális” veszély messze van a BH2005. 46.-ban meghatározott veszély mértékétől, és messze van a „*clear and present danger*”-től is, még messzebb az 1997-99-es BH-któl és EBH-któl, amelyek „veszélyről” nem is igen szóltak. A jelenleg a büntetőbíróságok (és a nyomozóhatóságok) által alkalmazott mérce tartalma tehát bizonytalannak tekinthető.

3. 6. A legújabb, 2012-13-as ügyek

A gyűlöletbeszéddel kapcsolatos közbeszéd és jogirodalmi aktivitás az elmúlt években elsősorban a holokausztagadás, valamint az önkényuralmi jelképek használatának tiltására koncentrált, de 2012-től a közösségi elleni izgatás (2013 nyara, az új Btk. hatályba lépése óta: uszítás) alkotmányosságának kérdései a szakmai nyilvánosság előtt is újból terítékre kerültek. Ennek indoka – többek között – három esemény volt: Polgár „Tomcat” Tamás elítélése 2013 elején egy korábbi blogbejegyzés miatt, a Jobbik 2012 augusztusában Devecseren tartott demonstrációja, valamint Tyirityán Zsolt, a Betyársereg vezetőjének 2012. október 23-án a Corvin közben tartott beszéde.

Polgár a következőket írta 2009-es blogbejegyzésében:

„...olyan légkört kell teremteni Magyarországon, ami a cigányok számára elviselhetetlen. El kell őket nyomni, ki kell szorítani a közéletből, a kultúrából, és mindenféle etnikai jellegű megnyilvánulásokat kíméletlenül elfojtani. (...) Ne sírni tessék, hanem keresni a lehetőséget az ellensapásra. A ti utcasarkotokon tán nem ácsorog egy drapp galeri? Szedjétek össze húsz embert, menjétek le, és egy szó nélkül verjétek szét őket.”

A bírósági döntés sajnos nyilvánosan – jelen kézirat lezárásakor – nem hozzáférhető, a Társaság a Szabadságjogokért összefoglalója szerint az elsőfokú döntés indokolása szerint „a bíróság úgy találta, hogy tekintettel a cikk szerzőjére, az olvasóközönségére és a cikkhez tartozó kommentekre, valamint a célcsoportra, reálisan fennállt annak a valószínűsége, hogy a felszólítás eléri a célját, és a fizikai bántalmazás megvalósul.”⁹⁸ A másodfokú, jogerős döntés jóváhagyta az elítélést, ötven nap közérdekű munkára enyhítve a korábbi, felfüggesztett szabadságvesztés-büntetést.⁹⁹

A második, devecseri ügy különösen érdekes, mert itt a demonstráción elhangzó beszédeket követően tettlegesség is történt. A megmozduláson többek mellett megszólalt Tyirityán Zsolt és Toroczka László is. Előbbi beszéde szerint „a cigány fajta úgy van kódolva, hogy benne van a bűnözés”, Toroczka szerint pedig „ahol ez a népcsoport megtalálható, ott pusztítás,

⁹⁸ A TASZ jelenti – Jól döntött az uszításról a bíróság. bíróság. Ld. http://ataszjelenti.blog.hu/2013/01/09/jol_dontott_az_uszitasrol_a_birosag

⁹⁹ MUNK Veronika: Nácik előtt legyünk nácik, és nem lesz baj. *Index.hu*, 2013. október 10. Ld. http://index.hu/belfold/2013/10/10/naculni_nagyon_jol_lehet_nacik_elott_is/

rombolás jelenik meg, a cigányok ki akarják irtani a magyarokat, akiknek két választása marad, vagy áldozattá válnak, vagy harcolnak.” László Attila szónok szerint pedig „ki kell söpörni a szemetet az országból, lázadni kell, és el kell zavarni a bűnözőket, akik élősködnek.”

A demonstráció után a résztvevők Devecser cigányok által lakott utcájába mentek, ahol a házakat kövekkel, palackokkal, betondarabokkal dobálták, a dobálózásban két személy (igaz, feltehetően egyikük sem cigány származású) meg is sérült.

A rendőrség határozatával megszüntette a közösség elleni izgatás miatti nyomozást.¹⁰⁰ A határozat csak a demonstráción elhangzottakat elemezte, és jutott arra a következtetésre, hogy „az elhangzott felszólalások (...) nem átgondolt, indulatból, ösztönből fakadó, ellenséges, ártó megnyilvánulás kiváltására alkalmas kijelentést nem tartalmaztak.” A rendőrség abból indult ki, hogy a bűncselekmény akkor valósul meg, ha az elkövető magatartása „magában hordja a gyűlölet önfejlődésével az erőszakos jellegű konkrét sérelem reális lehetőségét”; azaz, a rendőrség szerint önmagában a gyűlöletkeltés nem, hanem a sérelem annak következtében kialakuló valós veszélye szükséges a bűncselekmény megvalósulásához.

A harmadik ügyben, Tyirityán Zsolt újabb, Corvin közti beszédében többek között úgy fogalmazott, hogy „nekem az lenne egy hatalmas nagy erkölcsi felmentés, ha végre lenne egy olyan kormányunk, ami ezt a fajtát [ti. a zsidót] ezt az embertípust, ami a mi jelképeinket meggyalázza [utalva többek között a Horthy-szobor festékekkel való leöntésére], újra marhavagonokba raknák és elvinnék jó messzire.” A rendőrség 2013. augusztusi határozatában bűncselekmény hiányában elutasította a feljelentést, mondván, hogy a beszéd nem tartalmazott bűncselekményre való felhívást, nem irányult olyan gyűlölet felkeltésére, amely aktív tevékenységbe megy át, illetve ha a beszédet hallgató résztvevők egyetértenek a beszélővel, ugyanazt a nézetet vallják, mint ő, akkor nem lehet uszításról beszélni, mert a gyűlölet felkeltése ezekben az emberekben nem lehetséges, hiszen a beszéd elhangzásakor már „bennük van”.¹⁰¹

A Corvin közti és a devecseri ügyekben történt rendőrségi döntések a sajtó és a különféle jogvédő szervezetek egy részének nagy felháborodását váltották ki. Valójában – a körülmények pontos, bíróság általi azonosításának hiányában – nem tudhatjuk, megvalósult-e a közösség elleni izgatás, pontosabban, hogy a rendőrség alkotmányos mércét alkalmazott-e, amikor úgy döntött, hogy nem. Szerencsés lett volna, ha ezen ügyekben a bíróság hozhatott volna döntést, mert a rendőrségi határozatok – ‘műfajuknál’ fogva – nem képesek a felmerülő kérdések kellő mélységű elemzésére. Különösen érdekes lenne annak elemzése, hogy volt-e ok-okozati összefüggés a devecseri beszédek és az azokat követő dobálás, összecsapás között.

Érdekes gondolatmenetet ismerhettünk meg a rendőrség részéről a Corvin közti ügyben, miszerint a szónokkal már eleve egyetértő hallgatóság előtt nem lehet megvalósítani a közösség elleni uszítást. Szerencsés lenne, ha e kérdésben is megnyilvánulhatna a bíróság. Amennyiben a bűncselekmény megállapításához a sérelemnek a szónoklat nyomán beálló reális veszélyét tartjuk szükségesnek, azaz a szónoklat és a veszély között oksági kapcsolatnak kell fennállnia, akkor nem eleve elképzelhetetlen – bár nem is nagyon tűnik valószínűnek –, hogy egy már eleve önmagát felhergelt, lázongó tömeg előtt elmondott beszéd az ott forrongó indulatokhoz már nem tesz hozzá, és a sérelem valós veszélye a beszédetől függetlenül is fennáll. Ugyanígy, ha a „gyűlöletre uszítás” tágabban értelmezendő, és a gyűlölet pusztá felkeltése által – a megtámadott közösséget érő sérelem valós veszélye nélkül – is megvalósul, felmerül a kérdés, hogy fel lehet-e kelteni a gyűlöletet olyanokban, akik már eleve gyűlölnek az adott közösséget, illetve, hogy a gyűlölet intenzitása (a beszéd általi esetleges megnövekedése) egyáltalán értékelhető-e a büntetőjog által?

¹⁰⁰ Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányság, Bünyügyi Igazgatóság, Vizsgálati Osztály, 19000/156/2012. bü. határozat.

¹⁰¹ Uo.

4. A médiaszabályozási tárgyú alkotmánybírósági határozatok

A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (a továbbiakban: Smtv.) – a lineáris és lekérhető médiaszolgáltatásokra, valamint a nyomtatott és internetes sajtótermékekre vonatkozóan – tiltja az olyan médiatartalom közzétételét, amely alkalmas „valamely nemzet, közösség, nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbség vagy bármely többség, továbbá valamely egyház vagy vallási csoport elleni gyűlölet keltésére” [17. § (1) bekezdés]. A 17. § (2) bekezdés értelmében: „[a] médiatartalom nem lehet alkalmas valamely nemzet, közösség, nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbség vagy bármely többség, továbbá valamely egyház vagy vallási csoport kirekesztésére.” Az egyik tényállás tehát a gyűlöletkeltésre való alkalmasságot követeli meg a tiltáshoz (a közlő szándékától függetlenül), a másik pedig valamely csoport kirekesztésére alkalmas médiatartalmak közzétételét tiltja. Megjegyzendő, hogy a legtöbb elemében a hatályosnak megfelelő szabály volt érvényben a korábbi médiatörvényben is – a rádiózásról és a televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény (a továbbiakban: Rttv.) 3. §¹⁰² – azzal a jelentős különbséggel, hogy utóbbi rendelkezés csak a televíziókra és a rádiókra vonatkozott. Az egyetlen érdemi különbséget ezen felül az Rttv. és az Smtv. szövege között az jelenti, hogy előbbi tiltotta a közösségek „nyílt vagy burkolt megsértését” is. Figyelemreméltó, hogy e szabály az Smtv. eredeti szövegében is szerepelt, de az új magyar médiaszabályozás okozta európai felzúdulás nyomán, az Európai Bizottsággal folyó tárgyalások során a Bizottság kérésére az 2011 áprilisában kikerült a szövegből.

A vallási, vagy más meggyőződés alapján szerveződő közösségek tagjait óvó szabály szerepel még a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (a továbbiakban: Mttv.) 14. §-ban, amely előírja, hogy „[a] vallási, hitbeli vagy más világnézeti meggyőződést sértő, az erőszakos vagy más módon a nyugalom megzavarására alkalmas képi vagy hanghatások médiaszolgáltatásban történő bemutatása előtt a nézők vagy hallgatók figyelmét erre a körülményre fel kell hívni.”

E szabályok megsértőivel szemben a Médiatanács (illetve, az Mttv. 14. § vonatkozásában első fokon az NMHH Hivatala) léphet fel.

Kérdés, hogy az Smtv. 17. §-ban szereplő „gyűlöletkeltés” és „kirekesztés” alacsonyabb mérce-e, mint a Btk.-beli „gyűlöletre uszítás”, és így a médiában az általánoshoz képest szigorúbb szabályozás érvényesül-e?

4. 1. A 1006/B/2001. AB határozat

A korábbi Rttv.-nek a gyűlöletbeszéd tiltására vonatkozó, az Smtv. 17. §-ához számos ponton hasonlító vagy azzal megegyező rendelkezéseinek [Rttv. 3. § (2)-(3) bekezdés] alkotmányossági vizsgálatát az 1006/B/2001. sz. határozatában végezte el az Alkotmánybíróság. A döntés alkotmányosnak ítélte a szabályozást, és leszögezte, hogy a médiahatóság fellépésének lehetősége – amely a megsértett közösség vagy egyén akaratától független – nem korlátozza az önrendelkezési jogot, és nem helyettesíti az alanyi jogok jogosultjainak igényérvényesítését. A 2007-ben született döntés leszögezi, hogy

¹⁰² Az Rttv. itt releváns rendelkezései így szövezték: „3. § (2) A műsorszolgáltató (...) tevékenysége (...) nem lehet alkalmas a személyek, nemek, népek, nemzetek, a nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbségek, továbbá valamely egyház vagy vallási csoport elleni gyűlölet keltésére. (3) A műsorszolgáltatás nem irányulhat semmilyen kisebbség, sem bármely többség nyílt vagy burkolt megsértésére, kirekesztésére, annak faji szempontokon alapuló bemutatására, elítélésére.”

„a különböző jogágakban az egymást kiegészítő, egyes alapjogok tekintetében párhuzamosan fennálló jogvédelmi eszközök, az akár párhuzamosan is lefolytatható különböző eljárások lehetősége nem sérti, sőt szükségtelenül nem is korlátozza az alkotmányos véleménynyilvánítási és sajtószabadságot.”

Ennek megfelelően a büntetőjog rendszerén kívül, a médiaszabályozásban is alkotmányosan előírható a gyűlöletbeszéddel szembeni fellépés. A határozat szól az állam meglévő nemzetközi jogi kötelezettségeiről, amelyek alapján a gyűlölködés visszaszorítására irányuló lépések kötelezők a számára.

Az 1006/B/2001. AB határozat a „gyűlöletkeltés” tényállását azonosította a Btk.-beli „gyűlöletre uszítás”-sal. Az alábbi idézetek ennek adják tanújelét:

- „Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a gyalázkodást nem indokolt büntetőjogi szankcióval fenyegetni, gyűlöletkeltésnek – vagyis a gyűlöletre uszításnak – azonban még a büntetőjogi eszközökkel történő korlátozása sem minősül a véleménynyilvánítási szabadság szükségtelen és aránytalan korlátozásának...”
- „Az Alkotmánybíróság a gyűlöletkeltés tilalmával kapcsolatban az Abh.1.-ben [Abh. 1992] kifejtett álláspontját jelen ügyben is irányadónak tekinti...”
- „A büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben a végső eszköz. Ez azt jelenti, hogy amennyiben valamely, társadalmilag káros magatartás – jelen esetben a gyűlöletre uszítás, gyűlöletkeltés – vonatkozásában a büntetőjogi felelősség sem eltűzött, nem alkotmányellenes, úgy az adott magatartásra vonatkozó, esetlegesen más jogágakban megfogalmazott enyhébb tilalmak sem lehetnek azok.”
- „...a gyűlöletkeltésnek a Btk.-ban szabályozott tilalma...”

Az 1006/B/2001. AB határozat ily módon ellentmond az Abh. 1999-nek, mivel utóbbi rögzítette, hogy „az Alkotmánybíróság a büntethetőség alkotmányos korlátját [az Abh. 1992-ben] a gyűlöletre uszításban és nem általában a »gyűlölet keltésében« határozta meg”. Ugyan az 1999-es AB döntés különösebben nem vesződik idézett állításának bizonyításával, a 2007-es AB döntésben foglalt illetően való újraértelmezés – a büntetőjogi és a médiajogi mérce viszonyának tisztázása végett – bővebb alkotmánybíróági elemzést is megért volna. Ugyanakkor, mint láttuk, az Abh. 1992 indokolásának IV. pontja egyértelműen szinonimaként használja a „gyűlöletkeltés” és a „gyűlöletre uszítás” kifejezéseket (ezáltal egybevág az 1006/B/2001. AB határozattal, de ellentétes az Abh. 1999-el).

Az 1006/B/2001. AB határozat a „kirekesztés” tényállásának alkotmányossága felől is döntött, amely ma is a médiaszabályozás részét képezi. A „kirekesztés” (és az akkor még létező „nyílt vagy burkolt megsértés”) tilalma kapcsán megkísérelte megválaszolni azt a kérdést, hogy mi indokolja a büntetőjogi jogszabályokhoz képesti jóval alacsonyabb korlátozhatósági mérce alkotmányosságát az akkori médiatörvényben. A testület e kérdésre részben a büntetőjog és a közigazgatási jog szankciórendszerének megkülönböztetésével válaszolt, részben pedig az „elektronikus sajtó” jelentős véleményformáló erejét említette. Ami tehát a szólásszabadság védelmi körébe belefér (gyűlöletkeltés egy közösség ellen), az a sajtószabadság által már nem feltétlenül védett. Az eltérő jelleg egyik indokaként a határozat az elektronikus média jelentős véleményformáló erejét említi, visszautalva az 1/2007. (I. 18.) AB határozatra:

„általánosan elfogadott, hogy a rádiós és televíziós műsorszolgáltatás véleményformáló hatása és a mozgóképek, hangok, élő tudósítások meggyőző ereje sokszorosa az egyéb információs társadalmi szolgáltatások gondolkodásra ható erejének.” A határozat e gondolatot tovább fűzve kimondja, hogy „a média tehát alapvető jelentőségű a véleménnypluralizmus megjelenítésében, a közösségi viták lefolytatásának egyik legfontosabb színtere, ezzel egyidejűleg azonban azt is tekintetbe kell venni, hogy a személyeket, egyes társadalmi csoportokat (a kisebbségeket vagy adott esetben a többséget) sértő, kirekesztésre, diszkriminációra irányuló műsorszolgáltatásnak ugyanilyen súlyú negatív, beláthatatlanul káros hatása is lehet.”

4. 2. A 165/2011. (XII. 20.) AB határozat

A gyűlöletkeltés (és a kirekesztés) Smtv.-beli tilalmának alkotmányossági vizsgálatát a 165/2011. (XII. 20.) AB határozat végezte el. A közösségekkel szembeni gyűlöletkeltés és kirekesztés tilalmára vonatkozó kötelezettség a döntés értelmében nem csak a médiaszolgáltatásokra, hanem a sajtótermékekre nézve is alkotmányosan előírható. A testület szerint:

„[f]ogalmilag kizárt a demokratikus közvélemény kiépítésének, fenntartásának eszközeként az olyan médiatartalom, amely tagadja a demokrácia intézményes, alapvető jogokhoz kapcsolódó alapértékeit. A kifejtettekre tekintettel az Alkotmánybíróság a különböző médiumok hatásmechanizmusától függetlenül, a sajtószabadság – valamennyi médiatartalom esetében – alkotmányosan indokolható, szükséges és arányos korlátozásának tekintette az Smtv. (...) 17. §-ában megfogalmazott tilalmakat.”

Az 165/2011. (XII. 20.) AB határozata szintén megerősítette a médiajogi „gyűlöletkeltés” és a büntetőjogi „gyűlöltre uszítás” azonos megítélésének szükségességét. A döntés visszautal az 1006/B/2001. AB határozatra, amikor megállapítja:

„[a] 1006/B/2001. AB határozatában a testület az Rttv. 3. § (2) bekezdésében foglalt gyűlöletkeltés tényállását a gyűlöltre uszítással azonosította, és – lévén az büntetőjogilag is szankcionált magatartás – a sajtószabadság korlátozásának alkotmányos alapjaként elfogadta. (...) Mivel az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlatában az írott sajtó esetében is szükséges korlátként tekintett a sajtó útján elkövetett bűncselekményekre, ezért a jelen határozatban korábbi álláspontjának megerősítésére szorítkozott csupán.”

Azonban a testület sem 2007-es, sem pedig 2011-es döntésében sem elemezte részletekbe menően – az idézett szövegrészekén túl – a büntetőjogi és a mediaszabályozásbeli mérce közötti viszonyt. A részletezettséget e tekintetben bizonyos mértékben pótolja az egyértelműség, amellyel a testület a két tényállás megvalósulásához szükséges magatartást azonosnak tekintette (ez nem jelenti azt, hogy a felelősség megállapításának is azonosak lennének a feltételei).

A Btk.-beli és a mediaszabályozásbeli mérce (gyűlöltre uszítás vs. gyűlöletkeltés) eltérő alkalmazása által okozott nehézségekről a 2011-es határozat sem tesz említést. Megjegyzendő, hogy a két mérce azonosságát elfogadva is akadnak érvek a párhuzamos (büntetőjogi és mediaszabályozásbeli) jogvédelem mellett; elsősorban a büntetőjog és a közigazgatási jog eltérő felelősségi rendszere, a felelősök eltérő személyi köre, valamint a kétféle szabályozás eltérő céljai alapján lehet a kettős szabályozás indokát megtalálni.

A 165/2011. (XII. 20.) AB határozat értelmében a közösségekkel szembeni gyűlöletkeltés és kirekesztés tilalmára vonatkozó kötelezettség nem csak a médiaszolgáltatásokra, hanem a sajtótermékekre nézve is alkotmányosan előírható. Ugyan az Smtv. 17. § (2) bekezdésében foglalt „kirekesztés” tényállásáról nem szól kifejezetten a döntés, de a rendelkező rész, valamint az indokolás érvelése alapján a testület azt ettől függetlenül azt egyértelműen továbbra is alkotmányosnak tekinti.

4. 3. A büntetőjog és a mediaszabályozás közti különbségekről a gyűlöletbeszéd vonatkozásában

Bár az AB döntései alapján az Smtv.-beli „gyűlöletkeltés”, valamint a Btk.-beli „gyűlöltre uszítás” tilalma megítélése szerint azonos tényállásokat határoz meg, azaz a vizsgált tartalom megítélése azonos mérce szerint történik. Ugyanakkor, tekintettel a büntetőjog és a

közigazgatási jog eltérő dogmatikai rendjére és felelősségi szabályaira, a jogsértés (bűncselekmény) megállapításának feltételei jelentősen eltérnek. A gyűlöletbeszéd büntetőjogi és a közigazgatási jogi tilalma tehát részben párhuzamosan halad, de ez nem jelenti azt, hogy amely tartalom az egyik jogág szerint jogsértő, az a másik szerint is az lesz, és megfordítva: a jogsértés hiánya az egyik jogágban nem jelenti automatikusan a felelősség alóli mentesülést a másik szabályai alapján.

A büntetőjogi és a médiaszabályozásbeli tényállás azonos mérce szerinti megítélése kizárólag a (büntető- vagy közigazgatási) eljárásokban vizsgált tartalom megítélésére vonatkozik, nem pedig a jogellenesség megállapítására. A két jogág felelősségi rendszere ugyanis alapvetően eltér. A büntetőjoggal ellentétben (ahol a törvény a felelősségre vonás akadályainak különálló rendszerét deklarálja) a médiaszabályozásban általánosan jellemző a – szinte teljesen – objektív felelősség, azaz a médiatartalom-szolgáltató csak igen szűk körben mentheti ki magát a felelősség alól. A közigazgatási eljárásban az Smtv. 17. § vonatkozásában az ügyfél minden esetben a médiatartalom-szolgáltató lesz, nem pedig a vizsgált tartalom szerzője. Hasonlóképpen, a két jogág szankciórendszere is eltér egymástól. Ugyanakkor nincs annak alkotmányos akadálya, hogy egyazon tényállást egymástól függetlenül, potenciálisan két, vagy akár több jogág, jogterület szabályai szerint megítéljen az erre hatáskörrel rendelkező hatóság vagy bíróság.¹⁰³

A két jogág eltérő – általánosan érvényesülő – sajátosságain túl rögzíteni kell azt is, hogy a médiahatóság eljárása során a jogsértés megállapításához a jogalkalmazó hatóságnak sajátos mérlegelési szempontokat is azonosítania kell (míg a büntetőjog mérlegelési szempontjai ezekről eltérőek lehetnek).

A „közösség elleni izgatás” bűncselekménye a Btk.-ban a „közrend elleni bűncselekmények” között helyezkedik el, a védett jogi tárgy itt tehát a közrend (köznyugalom), illetve azon keresztül az izgatás által veszélybe kerülő egyéni jogok (emberi méltóság, élet, testi épség). Ezzel szemben a médiaszabályozás nem a közrendet, illetve a sértett közösség tagjainak egyéni jogait védi, hanem elsősorban a demokratikus nyilvánosságot, valamint azon keresztül a megtámadott közösségeket.

A demokratikus nyilvánosság keretei közé sok olyan vélemény is belefér, amely sokak számára nem elfogadható, vagyis a vélemény- és sajtószabadság kiterjed a sértő, akár szélsőséges álláspontok közzétételének lehetőségére is. Ízlés vagy egyéni sérelemérzet alapján alapjog korlátozására nincs lehetőség. A szélsőséges vagy sértő véleményekkel szembeni tolerancia a demokratikus vita hatékonyabbá tételében segíthet. A sajtószabadság korlátozásának nem lehet indoka a szélsőséges vélemények elutasítása, hanem csak más, a sajtószabadsággal szembeni védelemre is érdemes alapvető jog vagy alkotmányos érték (Alaptörvény, I. cikk (3) bekezdés) megóvásának szándéka vezethet a jogsértés megállapítására. A szólás- vagy sajtószabadság gyakorlása nem teszi megengedetté a gyűlöletkeltő vélemények közzétételét, azaz a védelem ezen álláspontokra nem terjed ki, ezek a vélemények alkotmányos módon kizárhatók a demokratikus nyilvánosságból.

A médiaszabályozás rendelkezései, amelyek a sajtószabadság egyik lehetséges korlátját képezik, nem elsősorban mások – a médiatartalmakban szereplő egyének vagy közösségek – jogait védik; e célra rendelkezésre áll például a büntető- és a polgári jogi szabályozás. A médiahatósági eljárás a megtámadott közösség képviselőinek, tagjainak akaratától függetlenül elindulhat, és ez nem képezi azok önrendelkezési jogának korlátját, arra tekintettel, hogy a szabályozás elsődleges célja a demokratikus nyilvánosság védelme. A médiaszabályozás vonatkozó rendelkezései elsősorban azt célozzák, hogy a közönség (a médiatartalmak befogadói) számára olyan nyilvánosság álljon rendelkezésre, amely tiszteletben tartja az emberek, közösségek egyenlőségét, egyenlő emberi méltóságát, mindamelllett, hogy bizonyos

¹⁰³ Ezzel egyetértőleg ld. TÖRÖK i. m. (52. lj.) 64.

mértékben – a sajtószabadság gyakorlása által – lehetővé teszi, megengedi az ezekben való sérelem okozását. Az Smtv. 17. §-a által tehát – közvetett módon – a megtámadott közösségek, illetve azok tagjai is védelemben részesülnek.

Az Smtv. 17. §-a a demokratikus közvélemény (nyilvánosság) számára előírt tilalmakon keresztül a polgárok szabad tájékoztatáshoz fűződő jogait (Alaptörvény, IX. cikk, (2) bekezdés) is védi, azáltal, hogy bizonyos mértékű korlátokat határoz meg a közösségek ellen megfogalmazott vélemények vonatkozásában. Az ily módon közvetve védelemben részesített közösségek tagjai ugyanis nagyobb eséllyel vesznek részt a demokratikus nyilvánosságban, bátrabban fejezhetik ki véleményüket, hiszen a velük szembeni gyűlöletkeltő hangok korlátozásra kerülhetnek. Ennek következtében pedig végeredményben a teljes közvélemény sokszínűbbé válhat, azon keresztül pedig – a társadalom valamennyi tagja vonatkozásában – a szabad tájékoztatáshoz való jog, a nyilvánosságban megjelenő vélemények sokszínűségéhez fűződő érdek is hatékonyabban érvényesülhet.

5. A médiahatóság döntései és azok bírósági felülvizsgálata

Az első médiahatósági döntés a tárgykörben csak 2001-ben, öt évvel az Rttv. hatályba lépését követően született meg. A médiahatósági jogalkalmazás ezt követően is csak nehézkesen fejlődött, reflexiója a folyamatosan alakuló alkotmánybírósági gyakorlathoz ellentmondásos volt. Nehezen alakult ki a korlátozás világos, egyértelmű mércéje (ehhez részben az eljárások, panaszok relatíve alacsony száma is hozzájárult). A hatósági jogalkalmazási gyakorlatból mégis összegyűjthetők fontos tapasztalatok. Ezeket kíséreltük meg az alábbiakban strukturálva áttekinteni.

5. 1. A „gyűlöletkeltés” mércéje a médiahatóság gyakorlatában

A közösségekkel szembeni gyűlöletkeltést megállapító első érdemi médiahatósági döntés 2001-ben született meg. Az 1470/2001. (X. 26.) sz. ORTT határozat a Pannon Rádiót éppen ifj. Hegedűs Lóránt cikkének (az ezzel kapcsolatos büntetőügy vonatkozásában ld. a BH2005. 46. legfelsőbb bírósági határozatot) beolvasása miatt marasztalta el. A nem túl részletes indokolás nem tér ki az Rttv. és a Btk. szerinti mércék egymáshoz való viszonyára, illetve a „gyűlöletkeltés” törvényi tényállásának elemzésére sem. Mindössze megállapítja, hogy a szerző „gyűlölet keltésére alkalmas kifejezésekkel élt”.

Ez a döntés, és a kisvártatva megszülető újabb két hatósági határozat (117/2002. (I. 10.) és 1185/2002. (VII. 18.) ORTT határozatok) nem léptek fel az elvi tisztázás szándékával, de olyan szempontokat is beemelnek a döntések indokolásába, amelyek arra utalnak, hogy a hatóság a „gyűlöletkeltést” túlzottan tágan értelmezi, és esetleg olyan tartalmakat is jogsértőnek ítél, amelyek – függetlenül erkölcsi megítélésüktől – a szólásszabadság által védettek lehetnek. A három döntés felrója a marasztalt műsorszolgáltatónak, hogy „szélsőséges ideológiát közvetít” (1470/2001. (X. 26.) ORTT határozat), „[a zsidó kisebbséget] mindig negatív színben tüntet[i] fel”, „a zsidóságot kizárólag negatív kontextusban reprezentálták” (117/2002. (I. 10.) ORTT határozat), „szélsőséges hangvétellel közelítette meg (...) a rendkívül kényes témát” (1185/2002. (VII. 18.) ORTT határozat). Ezek a megjegyzések arra utalnak, hogy a médiahatóság a sértő, bántó, gyalázkodó kritikát is a „gyűlöletkeltés” tényállása alá szorította.

Az első olyan hatósági határozat, amelyet bíróság is felülvizsgált, az 1516/2003. (IX. 4.) ORTT határozat volt. A tényállás szerint a Magyar Rádió Rt. műsorszolgáltató Kossuth adóján 2003. június 22-én sugárzott „Vasárnapi Újság” c. műsor első szegmense az aktuális

oktatáspolitikai bírálatáról szólt, főként az integrált, illetve szegregált oktatás szolgáltatta a témát. Az interjú a roma gyerekeket mint konfliktusokat, problémákat hordozó, antiszociális, szellemileg retardált diákokat mutatta be. A szerkesztő kérdéseiben, és kommentárjaiban konzekvensen szembeállította e negatív attribútumokkal felruházott csoportot a magyar gyerekekkel. A műsorvezető összefoglalója a szegregált oktatás megőrzése mellett foglalt állást. Elképzelése szerint az integrált oktatás a jobb képességű tanulók lemaradását okozhatja.

A műsor második részében Lovas István jegyzete volt hallható, melyben a közíró egy korábban megjelent írásra reagált. Ebben hangot adott a zsidó kisebbséggel szembeni kirekesztő, gyűlöletkeltő gondolatainak: beszélt Izraelről és az országot faji alapon történő politizálással vádolta. A kritika valójában egyetlen célt szolgált: a magyar társadalmat „megmételtyező” csoport pontosabb körülírását, akik minden gyűlölet okozói, és nem utolsó sorban az állami erőszak kiváltói.

Az ORTT ezen ügyben sem fogalmazott meg világos kritériumokat a „gyűlöletkeltés” tényállásának értelmezésével kapcsolatban. A hatóság megelégedett annak megállapításával, hogy a „riportban elhangzott kijelentések alkalmasak voltak a roma kisebbséggel szemben fennálló negatív előítéletek erősítésére, a velük szemben a társadalomban már meglévő (sic!) gyűlölet elmélyítésére”, illetve „Lovas István gondolatai sértik a zsidó kisebbség érzéseit és alkalmasak a velük szembeni gyűlöletkeltésre”. A felülvizsgálat iránt indított perben eljáró elsőfokú bíróság a Lovas-jegyzet vonatkozásában megváltoztatta a hatósági döntést (Fővárosi Bíróság, 24.K.32822/2003/10.), arra hivatkozva, hogy a szöveg egy korábbi publicisztikára adott ironikus válasz volt, amelyet nem lehetett volna kiragadni környezetéből, „függetleníteni attól a tényről, hogy ún. intertextuális írásról van szó, amely tehát »ráíródott« egy másik publicisztikai műre.” Az elsőfokú döntés (elsőként az Rttv. kapcsán) állást foglalt abban is, hogy a Btk. 269. § szerinti „közösség elleni izgatás”, és az Rttv. 3. § (2) bekezdés szerinti „gyűlöletkeltés” nem azonos, „nem keverhető össze”.

A másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla az elsőfokú döntést a jogsértés megállapítása vonatkozásában nem változtatta meg, de változtatott annak indokolásán (2.Kf.27.098/2004/6.). A bíróság szerint a rádióban elhangzó szöveg „válasz”-jellege figyelembe nem vehető, mert a műsorszám az előzmény nem volt tárgya; „a Jegyzetből sugárzó ellenérzés azonban önmagában nem teszi lehetővé a jogsértés megállapítását”.

A Legfelsőbb Bíróság azonban hatályon kívül helyezte az ítéltáblai döntést, és így az eredeti hatósági határozat változatlan tartalommal maradt fent (Kfv.IV.37.142/2005/5., illetve BH2006. 270.). A legfőbb bírói fórum szerint „nincs jogszabályi alapja azon felperesi érvelésnek, hogy az Rttv. 3. § (2) bekezdésének megsértését »csak kirívó és ellenséges érzelmek felkorbácsolására alkalmas tényállás alapján« lehetne megállapítani. Ez a túlzó, felfokozó értelmezés sem a jogszabályhely megfogalmazásából, sem a törvény egyéb rendelkezéseinek értelmezéséből nem vezethető le.”

Ezen bírósági döntésektől kezdve a médiahatóság által megkérdőjelezhetetlen alapvetéssé vált a médiaszabályozásbeli és a büntetőjogi mérce különbözősége, a „gyűlöltre uszítás” és a „gyűlöletkeltés” azonos mérceként való alkalmazásának kizárása (elsőként ld. 1754/2004. (XI. 24.) ORTT határozat). A 326/2005. (II. 17.) ORTT határozat szerint „a Btk. 269. §-ában szankcionált magatartás (»gyűlöltre uszít«) nem keverhető össze az Rttv. 3. § (2) bekezdésében foglalt (»gyűlöletkeltés«) és szankcionált magatartással.” Ugyanakkor, ennek megállapítása mellett is, a megszülető döntések rutinszerűen (és, tegyük hozzá, a konkrét relevancia megjelölése nélkül, mintegy kötelességszerűen) idéztek részleteket a büntetőjogi gyűlöletbeszéddel kapcsolatos AB-határozatokból, de nem tisztázták sem azok médiaszabályozásbeli szerepét, és nem törekedtek a „gyűlöletkeltés” tényállásának értelmezési kereteinek meghatározására sem. Az 1189/2007. (V. 23.) ORTT határozat szerint „[a műsorszámokban elhangzott] kifejezések a Testület szerint alkalmasak a dalszövegben

megjelölt személyek, valamint a zsidóság elleni ellenszenv, idegenkedés kialakítására, sőt ellenszenvben alapuló konkrét agresszív cselekedetekre buzdítanak, emiatt megállapítható azok gyűlöletkeltő tartalma.” Az ellenszenvnek, idegenkedésnek a gyűlöletkeltéssel való azonosítása a határozat indokolásában legalábbis aggályos.

A 2844/2007. (XII. 12.) sz. ORTT határozattal indokolt bővebben is foglalkoznunk. A határozatban megállapított tényállás értelmében a TV2 csatornán 2007. augusztus 28-án sugárzott, Mokka c. műsorszámának egyik vendége Polgár „Tomcat” Tamás volt, akit a műsorvezető a Magyar Gárda megalakulásáról és az antifasiszta tüntetésről kérdezett. A vendég az ’56-os Kossuth téri sortűzben meggyilkolt több ezer emberről beszélt, a büntetett az antifasisztáknak tulajdonította, ezen túlmenően a zsidó származású emberek meggyilkolását emlegető műsorvezetői mondaton csodálkozott. Később belefogott a Talmud interpretációjába, amelynek során kiemelte, hogy a szöveg legitimálja és bátorítja a nem zsidók ellen elkövetett kegyetlen bűncselekményeket, nem beszélve a pedofil praktikákról. A műsorvezető megpróbálta ugyan kézben tartani az interjút, de az irányítás kicsúszott a kezéből, és így képtelen volt az interjúalanyt mérsékletre szorítani.

Az ORTT határozatának indokolása hosszasan idéz az Abh. 1992 indokolásából, beleértve a „gyűlöletkeltés” értelmezésére vonatkozó szövegrészeket is. Az ORTT határozata ezt követően megállapítja, hogy „a Btk. 269. § nem egyszerűen a gyűlölet keltést, a gyűlölet felébresztését rendeli büntetni, hanem a gyűlöltre uszítást.” Ellentmondásos, és félreérthető az indokolásban, hogy az Alkotmánybíróság döntésének hosszas idézését követően a hatóság megállapítja, hogy a büntetőjogi mérce (amelyre az idézett szövegrész vonatkozott) más, mint a médiaszabályozásbeli, de e „másság” mibenlétét nem magyarázza el. (Ennek egyik oka lehet az, hogy maga az Abh. 1992 is ellentmondásos, indokolása egyes részeiben azonosnak tekinti a „gyűlöltre uszítást” és a „gyűlöletkeltést”, máshol pedig nem.)

A hatóság határozatát hatályában fenntartó legfelsőbb bírósági ítélet (Kfv.IV.37.528/2010/5., közzétéve: BH2011. 150.) kitér a „gyűlöltre uszítás” és a „gyűlöletkeltés” viszonyára. A felperes érvelését elutasítva szögezi le, hogy „az Rttv. 3. § (2) bekezdése »gyűlölet keltésére« kifejezést használ; ehhez képest a felperes által hangoztatott – szinonimként értelmezett – büntetőjogi kategóriák a perbeli ügy megítélése és elbírálása szempontjából nem bírtak jelentőséggel. A Legfelsőbb Bíróság erőltetettnek, és szélsőségesnek értékelte a felperes ezzel kapcsolatos álláspontját, amely a tettegesség veszélyéig, »az előálló érzelmek tettegessé fajulásáig« behatárolva kívánja a jogszabályhely értelmezését megadni.”

Megjegyzendő, hogy nagyjából e döntéssel egyidőben, 2007 végén született meg az Alkotmánybíróság 1006/B/2001. sz. határozata, amely megállapította, hogy a büntetőjogi „gyűlöltre uszítás” és a médiaszabályozásbeli „gyűlöletkeltés” azonos mérce alapján ítélandó meg. A médiahatóság ezt követően – miközben ezen alkotmánybírósági döntés indokolásának más részeit sűrűn idézte – e határozatot figyelmen kívül hagyva, korábbi gyakorlata nyomvonalán haladva folytatta jogalkalmazói tevékenységét.

A 865/2008. (V. 22.) ORTT határozattól kezdődően az ORTT megszűnéséig szinte szó szerint azonos alapjogi indokolások születtek az egyes eljárásokat lezáró határozatokban (ez 2010 áprilisáig összesen 12 marasztaló döntést jelent, ami több mint a 2002-2008 között megszületett összes marasztaló határozat, és melyből 10 az ECHO TV-vel kapcsolatban született meg).

A 2008 tavaszától gyorsuló ütemben megszülető döntések ugyanakkor a fogalmi tisztázáshoz nem járultak hozzá. Az indokolások kivétel nélkül rögzítik, hogy „a Testület a gyűlöletkeltés tartalmának meghatározásakor (...) a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban megfogalmazottak közül az alábbiakat tekintette irányadónak: »(...) A gyűlöletkeltés (...) az erőszak érzelmi előkészítése.«” Gyűlöletkeltés alatt „olyan megnyilatkozások, »lázongó kifakadások értendőek, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a

szenvédelyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkezvén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet.«»

Miközben tehát elfogadni látszanak a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban foglalt mérce (mércek) egy részét, az indokolások máshol rögzítik, hogy „az alkotmánybíróági és legfelsőbb bírósági gyakorlat alapján a Testület azt az értelmezést követi, amely szerint az Rttv. 3. § (2) bekezdése médiajogi szankció kiszabását akkor is lehetővé teszi, ha a vizsgált magatartás egyébként a közösség elleni izgatás büntetőjogi tényállását nem meríti ki.”

Ennek megfelelően a médiahatóság gyűlölet keltésére alkalmasnak minősítette a következő tényállásokat, a 2008 és 2010 között meghozott döntéseiben:

- A műsorszámban egy telefonáló többek között a kormánypárti politikusokkal kapcsolatosan azon véleményének adott hangot, hogy „*ha odakerül a sor, ezeket lámpavasra kell szedni, vagy kalasnyikov elé szedni, az első sorban megyek, nem bánom, ha én leszek a második, akit agyonlő a rendőr. De hogy kettőt előttem agyonlövők ezekből a képviselőkből, az biztos isten.*” A műsorvezető e véleményről a beszélgetés végén „hivatalos minőségében” elhatárolódott ugyan, de csak miután engedte, hogy a gyűlöletkeltő tartalom akadálytalanul nyilvánosságot kapjon; az elhangzottakat alapjában véve nem vitatta. A beszélgetés alatt az alábbi SMS üzenet volt olvasható: „*Nem lesz vizit, napi, és tandíj! Viszont lesz VÉRDÍJ A KOMCSIKRA!!!*” [865/2008. (V. 22.) ORTT határozat].
- A műsorszámban a politikai jobb és baloldal elhatárolásáról a műsorvezető azon általánosító, túlzó és egyben sarkosan egyszerűsítő megállapítást tette, hogy „*akik '56-ban akasztottak, az a baloldal.*” A műsorvezető ezt követő hangsúlyozásából pedig egyértelműen kitűnt, hogy ezzel kapcsolatos ellenvéleményt nem fogad el („*Roszzul mondom? Van olyan ember, aki vitatkozik velem?*”), és ilyen a vendégek részéről nem is hangzott el [866/2008. (V. 22.) ORTT határozat].
- A műsorszámban a műsorvezető a vidéken élő roma népességet agresszív, szapora, italozó és bűnözői életmódot folytató csoportként mutatta be, melynek egyetlen legális jövedelemforrása a különböző segélyek, amelyből – a műsorvezető elmondása szerint – jobb életszínvonalat képesek biztosítani maguknak, mint a többségi társadalom foglalkoztatott rétegei. A műsorvezető leszögezte: valószínű, hogy az érintettek önbíráskodás útján fognak elégtételt venni a különböző sérelmeikért, mivel az állam képtelen kézben tartani a problémát, a rendészeti és szociális megoldások pedig csődöt mondtak [1949/2008. (XI. 5.) ORTT határozat].
- A vizsgált műsorszámokban moderálás nélkül a nézők által küldött, erőszakra felhívó SMS üzenetek kerültek bemutatásra („*Bajnai gordonka! Az ellopt libák árát háromszor verjük majd el rajtad!!!*”; „*Fidesz? Alkotmánybíróság? Nem! A kunbéla horda csak a fegyverek szavából ért!*”; „*Indulj meg magyar, mert sok a szemét a parlamentbe. Takarítsunk, mert itt az ideje.*”; „*Tartós munkanélküli ítéletvégrehajtó vagyok! Lesz még dolgom?!*”) [1995/2008. (XI. 12.) ORTT határozat]
- Az előző tényálláshoz hasonlóan jelen ügyben is nézői SMS üzenetek tartalma képezte a hatósági vizsgálat tárgyát („*A komcsik már annyi bünt követtek el, hogy egész egyszerűen nem úszhatják meg!*”; „*A juhász villáját molotov koktéllal fogják »felszentelni« a haverok!*”; „*Bolsik! Legyen eszetek! Meneküljetek! A világ meg fog lepődni, ami itt fog történni!*”; „*Magasfa, rövidkötél, az segít, de a magyar kormány az nem!*”) [1996/2008. (XI. 12.) ORTT határozat].
- A vizsgált adásban az önvédelmi háború gondolata az ország állapotára, a társadalmi konfliktusok feloldására szolgáló megoldásként jelent meg. A műsorban a romák és kormánypárti politikusok ellen uszító fenyegetések hangzottak el, a beolvasott SMS üzenetek is az erőszakot, mint az aktuális társadalmi helyzetre megfelelő megoldást említették („*takarítsuk már ki ezt a fertőt hazánkból mielőtt tényleg eltörlik a*

magyarságot a föld színéről!”; „Magyarországon önvédelmi háborút fog a magyar nép vívni ezek ellen a senkiházi, tolvaj, csőcselék, gyilkosok ellen.”) [1009/2009. (V. 20.) ORTT határozat].

- A műsor vendége szabadon, fegyveresen közlekedő romákról és megfélemlített rendőrökről számolt be, majd cigányok Magyar Gárda elleni harcra való felbujtásáról és fegyveres kiképzéséről beszélt. Az elhangzottak szerint a cselszövés háttérében a kormányzati akarat áll, ugyanis a kabinet alapvető érdeke a magyar-roma polgárháború kitörése. Ezzel összefüggésben fegyverek beszerzéséről, sűrűsödő lögyakorlatokról, illetve mindezt Izraelből irányító titkosszolgákról beszélt. Az elhangzottak a kormányzat, a „cigánybűnözés” és az izraeli titkosszolgálat közötti összeesküvés képzetét erősítették [1010/2009. (V. 20.) ORTT határozat].
- A műsorba meghívott vendég a zsidókat, valamint a cigányokat egy magyarság elleni összeesküvés főszereplőiként mutatta be, e motívum végigkísérte az egész programot. Az interaktív műsorba betelefonálók megpróbálták alátámasztani a zsidó összeesküvés-elméletet, miszerint az izraeliták el akarják foglalni Magyarországot, majd a vendég kifejtette, hogy négyezer izraeli fegyveres rejtőzködik hazánkban, akik támogatják a zsidó betelepülést [1480/2009. (VII. 16.) ORTT határozat].
- A vizsgált műsorszámban a műsorvezető és vendégei részéről kódoltan megfogalmazott antiszemita előítélet jelent meg, valamint egy esetben idézetbe bújtatott, nyílt zsidóellenes mondat hangzott el („idegenszívű”; „iszonyú, hogy a magyar zsidóság színe-javát elpusztították, de az alja zsidók mindig hazajöttek bosszút állni”; „A micisapkát se feledd!”) [2499/2009. (XII. 16.) ORTT határozat].
- A műsorban a Meleg Méltóság Menete kapcsán beszélgettek a résztvevők, amely során a műsorvezető azt mondta, hogy a liberálisok által népszerűsített szellemi, intellektuális tartalmak miatt jelentek meg a magyar társadalomban a deviáns magatartási formák. Az egyik vendég a melegek társadalomban betöltött szerepét egy, az emberi testben létrejött „rákos sejthez” hasonlította, továbbá a beszélgetés azt a látszatot kelthette, hogy a „melegek civilizációja” és a „fehér keresztény civilizáció” kizárja egymást, tehát valamelyiknek el kell tűnnie [2500/2009. (XII. 16.) ORTT határozat].
- A vizsgált műsorszám arra a műsorvezető által kifejtett összeesküvés-elméletre épült, amely szerint van egyfelől „Isten kiválasztott népe”, a magyarság, másfelől a vele szemben álló, kifosztására, területének és javainak megszerzésére törekvő szomszédos népek, akiket a magyarellenes törekvéseiben támogat az Európai Unió és a NATO. E magyarellenes szövetség részei még a magyar állam területén élő liberális idegenek és idegenszívűek, akik bevándorlással és az ország felvásárlásával készülnek a hatalom valódi birtoklására. Emellett sértő megjegyzések hangzottak el több szomszédos népre, továbbá a magyarországi nemzeti kisebbségekre és zsidóságra [633/2010. (IV. 7.) ORTT határozat]. Ezen ügygel kapcsolatban megjegyzendő, hogy miután a bíróságok az indokolás hiányosságai és a szankciókiszabás jogsértő módja miatt a médiahatóságot (immár a Médiatanácsot) új eljárás lefolytatására kötelezte, a hatóság úgy döntött, hogy a vizsgált tartalom – a „gyűlöletkeltés” 2011 után használatos, a büntetőjoghoz közelítő mércéjét alkalmazva – nem volt jogsértő, így az újból elindult eljárást 1270/2013. (VII./24.) sz. végzésével megszüntette.
- A műsorban elhangzott, hogy a hazánk térségében élő népek mindannyian egy titkos és titokzatos „pusztító világerő” áldozatai, továbbá a magyarországi cigányság életkörülményeinek tudatos lerontásával, sőt tudatos népirtással vádolták meg az SZDSZ-t, hangsúlyozva, hogy a liberális párt a korábban már említett „pusztító világerő” magyarországi képviselőjeként végzi a káros tevékenységét. Emellett az „SZDSZ – pusztító világerő” a cigányságot az általa szintén tudatosan elnyomított

magyarság ellen uszítja. A későbbiekben az ún. uzsoramaffiás ügyeket szintén a „pusztító világerő” számlájára írták [692/2010. (IV. 14.) ORTT határozat].

A Médiateanács kezdetben követte az ORTT utolsó éveiben kialakult gyakorlatot, és a határozatok indokolásában különbséget tett a büntetőjogi és a médiaszabályozásbeli mércék között. Így járt el még az Rttv. alapján a 828/2011. (VI. 22.), illetve már az Smtv. alapján indult, az 1153/2011. (IX. 1.) számú határozattal lezárt ügyben.

Az előbbi – a jogsértés megállapításával záruló – ügyben, a vizsgált műsorszám első részében a műsorvezető egy jegyzetet olvasott fel, amelyben több, általa „*cigányokként*” azonosított csoport által elkövetett bűncselekményt ismertetett. A bűnözők romaként történő azonosítása a szövegben explicit módon is megjelent: „*Idős emberek cigányok által elkövetett bántalmazásáról, kirablásáról, megöléséről*” szöveg az összeállítás. A műsorvezető amellet, hogy egyértelművé tette, hogy kikről beszél, a romákat szélsőségesen sértő jelzőkkel illette, és általánosságban súlyos bűncselekmények életvitelszerű elkövetésével vádolta meg őket.

A műsorszám második részében Wass Albert: „A patkányok honfoglalása” (alcíme: Tanulságos mese fiatal magyaroknak) című publicisztikai írásának színpadi feldolgozása következett. A jegyzet a következő felszólítással zárult: „*Ti is gondolkodjatok, s aszerint cselekedjete!*” [828/2011. (VI. 22.) médiateanácsi határozat].

A másik – szintén a jogsértés megállapításával záruló – ügyben érintett műsorszám a romákat – kollektív módon – egyfelől, mint a társadalom által túlzott mértékben támogatott, segélyekre berendezkedett élősködőket, másfelől a társadalmi normákat nem tisztelő, bűnözői életformát követő, az őket eltartó magyarokat terrorizáló csoportot mutatta be. A jegyzet visszatérő eleme volt a 2006-os olaszliszkai bűncselekmény, mint a „*cigánybűnözés*”, a „*cigányterrorizmus*” példája. A műsorvezető a bevezető részben a „*zsidókérdés*” kifejezést a magyarság kizsákmányolásához és Magyarország gyarmatosításához kapcsolva említette, illetve kijelentette, hogy az általa feldolgozott téma „*a cigány- és zsidókérdés*” lesz. A műsorban elhangzott a vád, miszerint a „*liberális fajzatnak*” a tevékenysége vezetett az olaszliszkai tragédiához is. A jegyzet lezárásaként a műsorvezető felszólította a cigányságot, hogy addig változzanak meg, amíg nem késő [1153/2011. (IX. 1.) médiateanácsi határozat].

E tekintetben változást a 165/2011. (XII. 20.) AB határozat elfogadása hozott, amely immár az Smtv. vonatkozásában, 2007 után ismételen, elvi alappal rögzítette azt, hogy a Btk.-beli „*gyűlöletre uszítás*” és az Smtv.-beli „*gyűlöletkeltés*” tényállása azonos mérce szerint ítélandó meg, ezzel jelentősen szűkítve a médiahatóság jogalkalmazói tevékenységének mozgásterét a sajtószabadság korlátozása tekintetében.

A bírósági döntések nyomán, 2009-et követően (ld. 1009/2009. (V. 20.) ORTT határozat) a megismételt hatósági eljárásban született, 582/2012. (III. 28.) sz. médiateanácsi határozat még nem lépett fel az elvi tisztázás szándékával, de a korábbihoz képest máris jelentősen megemelte a szóláskorlátozás mércéjét.

Ezt követően, a 925/2012. (V. 23.) sz. határozatban a Médiateanács úgy döntött, hogy nem indít eljárást az MTV-vel szemben a gyöngyöspatai helyzetet bemutató riportfilm (Pesty László dokumentumfilmje a roma közösségről) ügyében.

A testület szerint a sokak által vitatott műsorszám nem volt alkalmas a gyűlöletkeltésre vagy a kirekesztésre a roma közösséggel szemben. A vizsgált műsorszám:

„nem irányult a roma kisebbség társadalmi normákat elvető csoportként való bemutatására. A műsorban arra is bőven akadt példa, hogy a sztereotip vélemények alapjául szolgáló tényekkel szemben milyen ellentétes minták léteznek a roma kisebbség tagjai között. Ezzel pedig annak elérésében segédkezett, hogy a társadalom egy részében meglévő, az együttélést megnehezítő negatív előítéleteket eloszlassa, a cigány kisebbséget sokszínűnek, problémákkal küzdő, de a békés társadalmi együttélésre alkalmas mintákat is felmutató közösségként mutassa be. A dokumentumfilm által közvetített üzenet éppen a harmonikus együttélés megteremtésének lehetséges eszközeit igyekezett feltárni, emellett azon példákat bemutatni, ahol ez már meg is valósult, mintaként szolgálva a közösség, illetve az egész társadalom számára. A hatósági fellépés azért sem tekinthető indokoltnak, mert a műsor magát a társadalmi problémát, annak

okait igyekezett körüljárni lehetséges megoldásokat keresve, és nem pedig a problémák elmélyítésére alkalmas, a roma kisebbség többségi társadalom általi elszigeteltségének megerősítésére alkalmas tartalmakat közvetített.”

Az indokolás szerint:

„egy adott médiatartalom jogszerűségének megítélésakor különös súlya van annak, ha a tartalom fontos, vitatott közéleti kérdéssel kapcsolatos. Egy ilyen témában született megnyilvánulás – az alkotmányos és a hatósági, valamint a bírósági gyakorlat szerint is – kevésbé korlátozható, mint más tartalmak.”

A testület szerint nem volt vitás, hogy:

„a műsor provokatív, vitára ingerlő volt, többek érzékenységet sérthette, és egy régóta vitatott közéleti-politikai kérdéssel foglalkozott, de a sajtószabadság joga elsősorban éppen az ehhez hasonló vélemények számára biztosít védelmet.”

A büntetőjogi és a médiaszabályozásbeli mérce azonosságát megerősítette a 1101/2012. (VI. 13.), 1959/2012. (XI. 7.), 1726/2012. (IX. 26.), 1640/2012. (IX. 12.), valamint a 62/2013. (I. 16.) számú médiatanácsi határozat is.

Ezek közül külön is említést érdemel az 1640/2012. (IX. 12.) számú határozat. Az oknyomozó magazinműsor a roma-magyar együttélés problémáját dolgozta fel. A kérdéskör kapcsán megszólaltatták többek között a településen élő romákat, az ottani lopások károsultjait. A kárvallottak közül néhányan a lopásokat – általánosítva – a cigányoknak tulajdonították. A polgármester szintén arról beszélt, hogy a romák állandó rendőri felügyeletet igényelnek, ugyanakkor ő már pontosította a problémák forrását, és – hasonlóan a helyi kisebbségi vezetőhöz – a bűncselekmények elkövetésével az újonnan betelepült lakosokat vádolta.

A Médiatanács a hatósági eljárásban jogsértést nem tárt fel, ezért az eljárást megszüntette. Döntését arra alapozta, hogy a műsor nem irányult a roma kisebbség társadalmi normákat elvető csoportként való bemutatására. A műsor magát a társadalmi problémát, annak okait igyekezett körüljárni lehetséges megoldásokat keresve, és nem pedig a problémák elmélyítésére alkalmas, a roma kisebbség többségi társadalom általi elszigeteltségének megerősítésére alkalmas tartalmakat közvetített.

Szintén kiemelésre méltó a 62/2013. (I. 16.) számú határozat. Az internetes sajtótermékben megjelent cikk első részében egy javító-nevelő intézet létesítéséről szólt, második része pedig a cikkben megnyitható YouTube-videót tartalmazott „*Tizenéves cigánybűnöző a Blahán: Maugli*” címmel. A kisfilm hírhedt bandavezérként, közveszélyes bűnözőként tüntetett fel egy gyermeket, akinek magatartását már az összeállítás elején, a címben összekapcsolta a származásával („*cigánybűnöző*”).

A Médiatanács szintén nem tárt fel jogsértést, ezért a hatósági eljárást megszüntette, a videó címe ugyanis önmagában rasszizmusra, szélsőséges véleményre utalt, de magában az audiovizuális tartalomban – a címét leszámítva – nem szerepelt sem faji megkülönböztetést, sem közösségi elleni gyűlöletkeltést megalósító tartalom. A hatóság döntése szerint bár maga a beágyazott audiovizuális tartalom címe felvethette a jogsértés gyanúját, a vizsgált médiatartalom maga egészében nem volt alkalmas gyűlöletkeltésre vagy kirekesztésre, mert a cikk szövege egyáltalán nem utalt ilyesmire.

E döntések indokolása már igyekszik harmóniát teremteni az Abh. 1992, valamint a médiaszabályozással kapcsolatban megszületett két későbbi AB döntés között.

A Magyar Hírlap című napilapban (nyomtatásban és az interneten) 2013. január 5-én közzétett, „Ki ne legyen?” című cikkel kapcsolatban a Médiatanács 802/2013. (V. 8.) számú határozatában hozott döntést. A határozat szerint:

„Az Smtv. 17. § (1) bekezdése szerint már önmagában annak a médiatartalomnak a közzététele is jogsértő, amely gyűlöletkeltésre – a fentiekben idézett fogalmi meghatározások szerint az ellenséges érzelmek felkeltésére – alkalmas. Nem tényállási elem tehát, hogy a gyűlölet érzete a közönségben valóban kialakuljon, és ebből következően még kevésbé az, hogy a megtámadott közösséget tényleges – fizikai – sérelem vagy fenyegetés érje. Az adott médiatartalmat minden esetben annak tartalmi, kontextuális értelmezése alapján kell megítélni.”

Az indokolás így folytatódik:

„A hatóságnak döntése meghozatalakor azonban nem feladata az adott társadalmi, közéleti viszonyok és események mint kívülálló körülmények fényében vizsgálni – és értékelni – az adott tartalmat, hanem mindössze annak önmagában gyűlöletkeltésre való alkalmasságáról dönthet.”

Az indokolás utóbb idézet részével lehet vitatkozni, abban az esetben, ha a médiajogi „gyűlöletkeltés” megvalósulásához is szükséges feltételnek tekintjük a „valós, tényleges veszély” meglétét; amennyiben a „veszély” a konkrét ügyben a hatóság által nem vizsgálandó, hanem adottnak vehető, mint amelynek felismerése mindössze az alkalmazott rendelkezéssel kapcsolatos jogalkotás motiváló erejeként volt szükséges (ld. a fenti 2. 1. 4. pontban összefoglalt vitás kérdéseket), akkor az indokolás fenti állítása helyesnek fogadható el.

Az eljárás tárgyát képező újságcikk által felrajzolt kép szerint a cigányság „jelentős része” bűnözésre hajlamos, kriminalizálódott, a társadalmi együttélés normáit elvető, a Magyarország törvényeit rutinszerűen sértő, emberhez nem méltó viselkedést produkáló csoportként került bemutatásra, szavai szerint: „...A tények pedig ezek: a cigányság jelentős része nem alkalmas az együttélésre. Nem alkalmas arra, hogy emberek között éljen.” A Médiatanács álláspontja szerint:

„egy adott társadalmi közösség »jelentős részére« való utalás olyan általánosítást tartalmaz, amely képes arra, hogy a közösség egészére »visszahasson«. Nem konkrét, a közösséghez tartozó személyekről szolt ugyanis az írás, illetve nem csupán a cikk apropójául szolgáló bűncselekmény elkövetőit bírálta erőteljes hangnemben, hanem a közösség »jelentős részéről« szolt, ami akkor is alkalmas az általánosításra, ha a »jelentős rész« nem jelent szükségszerűen »többséget«, illetve akár az adott közösség tagjainak – az összlétszámhoz viszonyítva, az egészhez képest akár jelentős mértékben – kisebb hányadára is vonatkozhat.”

Az ügyben vizsgált cikk olyan általánosítást tartalmazott, amely ugyan nem a roma közösség egészére vonatkozott, de jelentős mértékben meghaladja a cikkben említett bűncselekmény vélelmezett elkövetői körét is. Nem vitás, hogy a „cigányság jelentős része” vonatkozásában állítani valamit jóval túllép a cikk szerint kb. 40 fős elkövetői körön. Mivel pedig konkrétan nem azonosítható, hogy a cikk szerzője a roma közösség mely tagjaira vonatkoztatta állításait, ezért az olvasó azt óhatatlanul a közösség olyan tagjaival is összekapcsolhatta, akik sem jelen esetben, sem máskor nem követtek el ehhez hasonló, súlyos bűncselekményt.

A cikk által közvetített üzenet a Médiatanács álláspontja szerint elérte a jogsértés szintjét, hiszen – magában hordozva a roma kisebbséggel szembeni érzelmek felkorbácsolásának lehetőségét, illetve veszélyét – alkalmas volt nem csak a cigányság „jelentős részével”, de akár a teljes közösséggel szembeni gyűlölet felkeltésére.

Összegezve a fentieket, a 2001 óta gyarapodó médiahatósági gyakorlat formálódása több szakaszra osztható. Egyrészt elkülöníthető a 2001 és 2007 közötti időszak, amely az útkeresésé, és amely bizonytalan mércékkel („mérce-kezdeményekkel”) terhelt, ugyanakkor eljut arra a következtetésre, miszerint a büntetőjogi és a médiaszabályozásbeli mérce a

gyűlöletbeszéd korlátozása vonatkozásában nem azonos, és utóbbi – a szóláskorlátozás szempontjából – megengedőbb.

A második szakasz a 2008-2011 közötti évekre tehető, amely az első „médiás” AB-döntést követi, és amely annak felfogását a két mérce azonosságáról (nem kimondva, de egyértelműen) elveti. Ez az időszak átnyúlik az ORTT megszűnése utáni évre.

A harmadik szakasz 2012 elején kezdődött, határhelye a 165/2011. (XII. 20.) AB határozat, és azóta is tart; az ekkor született döntésekben a Médiatanács a korábbihoz képest jóval szűkebben korlátozza a sajtó szabadságát, és a „gyűlöltre uszítás”, valamint a „gyűlöletkeltés” mércéjét azonos tartalmúnak tekintette, ugyanakkor arra értelemszerűen nem vállalkozott, hogy az alkotmányos és a büntetőjogi gyakorlatban tapasztalható ellentmondásokat feloldja.

5. 2. A „kirekesztés” mércéje a médiahatóság gyakorlatában

Ezen alfejezet az előbbinél jóval rövidebbre fogható, ugyanis a „kirekesztés” tényállásának (korábban Rttv. 3. § (3) bekezdés, jelenleg Smtv. 17. § (2) bekezdés) számottevő hatósági gyakorlata nincs. Ennek elsődleges oka, hogy az Rttv. (és 2011 márciusáig az Smtv.) a „kirekesztés” és a „megsértés” tilalmát egyazon mondatban tartalmazta, és a hatósági gyakorlatban a két tényállás nem különült el. Az ORTT gyakorlatának kritikája azonban az, hogy az Rttv. 3. § (3) bekezdés megsértését megállapító hatósági határozatok jellemzően csak az érintett közösség megsértéséről szólnak, a hatóság sem a megsértés és a kirekesztés differenciálására nem tett kísérletet, sem arra nem utalt, hogy azokat esetleg egymással azonosnak tekinti-e; a kirekesztés tényállásáról néhány, elhanyagolható utaláson kívül (ld. 367/2003. (IV. 9.) és 1480/2009. (V. 16.) számú ORTT határozatok) egyszerűen nem vett tudomást.

Török Bernát álláspontja szerint a fenti vitás kérdés rövidre zárható, amennyiben a 165/2011. (XII. 20.) AB határozat alapján „a gyűlöletbeszéd minden médiatartalom esetében alkotmányosnak talált tilalma egyetlen (...) mércét jelent. [A kirekesztés tényállása] ...semmiképpen nem ad lehetőséget a mérce leszállítására.”¹⁰⁴ A határozatból ugyanakkor ez explicite nem olvasható ki, ezért az Smtv. 17. § (2) bekezdésének alkotmányos értelmezése okot szolgáltathat a vitára.

Ennek megítélésétől függetlenül is kérdés, hogy a jogalkalmazás számára mely tartalom minősülhet kirekesztőnek (immáron, korábbi „párjától”, a közösségek „megsértésétől” megfosztva, egyedüli tényállásként az Smtv. 17. § (2) bekezdésében)? Kirekesztő tartalmat az az üzenet hordoz, amely egy adott közösség elszigeteltségét, a társadalom egyéb rétegeitől való idegenségét, különállóságát igyekszik elérni, vagy amellet érvel. Mindez megvalósulhat egy műsorszám által annak eredményeképpen, hogy a célzott réteggel kapcsolatosan esetlegesen meglévő sztereotip gondolatok, vélemények felerősítésére válik alkalmassá, avagy erre irányul. Akkor minősülhet továbbá egy tartalom kirekesztőnek, amennyiben annak kinyilvánítója arra törekszik, hogy az adott közösség tagjait valamilyen módon megakadályozza abban, hogy alkotmányos jogait érvényesíthessék, illetőleg ezt számukra megnehezítse, úgy, hogy a közzétett vélemény nem minősül gyűlöletkeltésre alkalmasnak. Az ilyen szándék végső soron az adott közösség tagjainak a mindenki mással egyenlő mértékben megillető méltóságához való jog érvényesülését, érvényesíthetőségét ássa alá.

Ami a „gyűlöletkeltés” és a „kirekesztés” tényállásainak egymáshoz való viszonyát illeti, a Médiatanács 828/2011. (VI. 22.) sz. határozatában leszögezte, hogy:

¹⁰⁴ TÖRÖK i. m. (52. lj.) 69.

„[a]z Rttv. 3. § (2) bekezdésében rögzített alapjogsértések megállapítása jelen egyedi ügyben, a vizsgált médiatartalom tekintetében szükségtelenné tette a 3. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezés megsértésének külön történő megállapítását, rögzítését, mivel a 3. § (2) bekezdésének megsértése magában foglalja a 3. § (3) bekezdésben felsorolt elkövetési magatartások megvalósulását is: a gyűlöletkeltés egyben kirekesztést is megvalósított. A műsorszám ugyanis az érintett kisebbséget, általánosító módon annak valamennyi tagját másodrendűként mutatta be, amely személyek természetüknél fogva alkalmatlanok a békés társadalmi együttélésre.”

Ezen hatósági álláspont utóbb megerősítésre került az 1153/2011. (IX. 1.) sz. médiatanácsai határozatban is.

A fenti hatósági álláspont azonban megkérdőjelezhető, hiszen a közigazgatási jogban aligha érvényesülhet a „súlyosabb-szubszidiárius” cselekmény elve alapján az enyhébb jogsértés szankcionálatlanul maradása.

Éppen ezért a 802/2013. (V. 8.) számú határozat már túllép ezen a megközelítésen, és az adott médiatartalommal szemben egyszerre állapítja meg az Smtv. 17. § (1) és (2) bekezdésének megsértését; ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a továbbiakban is szükséges differenciálni a „gyűlöletkeltés” és a „kirekesztés” tényállásai között (függetlenül attól, hogy elfogadjuk-e a 165/2011. (XII. 20.) AB határozat fenti, Török Bernát-féle értelmezését), tehát az előbbi elkövetése nem jelenti szükségszerűen utóbbi megvalósulását is.

(Jelen alfejezetben a közösségek „megsértésére” vonatkozó korábbi hatósági gyakorlatra nem térünk ki, tekintettel arra, hogy 2011 márciusától ezen, addig tilalomként meghatározott tényállás már nem található meg a szabályozásban.)

5. 3. A védett közösség azonosítása

A médiahatósági gyakorlatban 2001 óta számos társadalmi csoporttal, közösséggel szembeni gyűlölködő vélemény miatt indult eljárás. Ezen közösségek listáján a legtöbb esetben a gyűlöletbeszéd által leggyakrabban „érintett” nemzeti, etnikai, vallási, szexuális preferencia szerinti csoportok szerepelnek az első helyeken, ugyanakkor egy-egy ügyben más, olykor meglepőnek tűnő közösségek is szerepeltek a hatóság által vizsgált médiatartalomban.

Bonyolítja a védett közösségek azonosítását az a körülmény, hogy 2011 közepéig a szabályozás nem csak az egyes társadalmi csoportokat, hanem „a személyeket” is védte. Bár a hatósági gyakorlatban nem tisztázódott az a kérdés, hogy lehetséges lenne-e akár egyetlen konkrét személlyel szembeni gyűlöletkeltő, illetve kirekesztő (vagy, 2011 márciusa előtt akár csak sértő) tartalom esetén eljárni, mert az eljárásokban mindig személyösszességek szerepeltek, de ez a kérdés mára okafogyottá vált.

Némely hatósági döntés ismeretében pedig felmerült a kérdés, hogy vajon az abban érintett személyösszesség valóban olyan-e, amely a médiaszabályozás szempontjából védendő közösségnek számít.

Az érintett közösségek között megtalálhatóak a következők (ahol több ügyben is fennáll az érintettség, ott az első megszülető határozatot tüntetjük fel):

- a zsidóság (1470/2001. (X. 26.) ORTT határozat),
- a cigányság (117/2002. (I. 10.) ORTT határozat),
- a román nemzet (1185/2002. (VII. 18.) ORTT határozat),
- a katolikus egyház (2210/2003. (XII. 4.) ORTT határozat),
- a keresztény felekezetek hívei (52/2004. (I. 21.) ORTT határozat),
- a politikai jobboldalhoz kötődő személyek (326/2005. (II. 17.) ORTT határozat),
- a (*Critical Mass* felvonuláson résztvevő) biciklisták (187/2006. (II. 1.) ORTT határozat),
- a magyar nemzet (1891/2007. (VII. 23.) ORTT határozat),

- a politikai baloldalhoz köthető személyek (865/2008. (V. 22.) ORTT határozat),
- az iszlám hívei (1512/2009. (VII. 20.) ORTT határozat),
- a homoszexuális közösség (2500/2009. (XII. 16.) ORTT határozat),
- a szlovák nemzet (692/2010. (IV. 14.) ORTT határozat),
- az Egyesítő Egyház dél-koreai szekta hívei (1959/2012. (XI. 7.) médiatanácsi határozat),
- a Jobbik, mint politikai közösség tagjai (1726/2012. (IX. 26.) médiatanácsi határozat).

A fenti listán az első, esetleg meglepetést okozó közösség a „biciklisták”, akik azonban az adott vélemény kontextusában (a *Critical Mass*, mint politikai-közéleti tartalommal bíró demonstráció résztvevőiként) azonosítható, és védelemre érdemes közösségnek minősültek. Megkérdőjelezhetőek lehetnének azon ORTT-döntések, amelyek egy adott politikai oldalhoz tartozókkal kapcsolatban (a televízióban elhangzó véleményekben akár úgy, hogy: „a baloldal”, vagy mint az „Orbán-félékhez tartozó söpredék”, esetleg név szerint felsorolva, hogy ki található „a jobboldalon”) közzétett vélemények tekintetében állapított meg jogsértést, de erre 2011-ig a fent említett törvényi szövegrész („a személyek” védelme) alapot adott. A Jobbik püspökladányi szervezetének elnöke kérelemére indult ügyben (1726/2012. (IX. 26.) médiatanácsi határozat) a Médiatanács megállapította, hogy „jelen esetben az is megkérdőjelezhető, hogy létezik-e az érintett politikai oldalon állók esetében az a »személyiség lényegi vonásához tartozó tulajdonság«, amely a jogszabály alapján védett csoportta alakítaná őket.” Úgyszintén elutasította a hatóság azt, hogy „az afrikaiakat” a szabályozás által védendő csoportként értékelje egy döntésében, amikor egy labdarúgó-mérkőzés kommentátora dehonesztáló megjegyzéseket tett általában véve az afrikai futballistákra. A kommentátor megjegyzései az „afrikai embereket”, illetve az ő mentalitásukat, életstílusukat érintette, azonban egy kontinens lakosait általában véve ebben a formában, a személyiség lényegi vonásához tartozó, meghatározó tulajdonság alapján elkülönült csoportként sem lehet értelmezni (1271/2013. (VII. 24.) sz. médiatanácsi határozat).

A hatóság álláspontja szerint ugyan – igazodva az Alkotmánybíróság jogértelmezéséhez (Abh. 1992) a Btk. 269. § vonatkozásában – a védett közösség bármely ismérv alapján elkülönülő személyeket jelentheti, de ez a kiterjesztő értelmezés (amely az Rttv., illetve az Smtv. szövegéből egyértelműen és szükségszerűen következik) nem teheti parttalanná a szabályozás alkalmazását. Az „elkülönülésnek” valósnak és érzékelhetőnek kell lennie; ahhoz, hogy védelmet kapjon, az adott csoportnak, közösségnek olyan alapon kell szerveződnie, amely tagjai személyiségének lényegét (lényegi elemét) határozza meg (ld. Abh. 2008b).

5. 4. Az objektív médiajogi felelősség áttörése a gyűlöletbeszéd korlátozásának eseteiben

Az Smtv. valamennyi médiatartalom-szolgáltató tekintetében fenntartja a korábbi médiaszabályozásbeli felelősségi rendszert, és rögzíti a médiatartalom-szolgáltató objektív felelősségét (Smtv. 21. §). A médiatartalmak vonatkozásában felmerülnek olyan speciális szempontok, amelyek kihatással bírhatnak a szóláskorlátozásra, a médiaszolgáltató felelősségének megállapítására vagy az az alóli mentesülésére. Az általánostól eltérő lehet azonban a megítélése az élő és az interaktív műsorszámoknak, amikor a stúdióba meghívott vendég valósítja meg a jogsértést, akár gyűlöletkeltő nézeteinek kinyilvánításával. Kiindulópontként megállapítható, hogy a médiaszolgáltató médiaszabályozás szerinti jogi felelősséget a nézők, hallgatók által eljuttatott jogsértő tartalmak is megalapozzák, hiszen itt a szolgáltató aktív közreműködése szükséges az adott tartalom műsorszámba való bekerüléséhez. Az élő („betelefonálás”, vagy stúdióvendégekkel bonyolított) műsorszámok

esetében a műsorvezetőnek van lehetősége arra, hogy a jogsértést általa (aktív, tevőleges magatartásával) a médiaszolgáltató elkerülje; ehhez a jogsértő véleményektől való egyértelmű elhatárolódás, azok ellensúlyozására való törekvés szükséges.

5. 4. 1. A nézők által beküldött, a műsorszámba szerkesztett sms-ek kérdése

A műsor vendégével folytatott beszélgetés során a jobboldali szimpatizánsokkal szembeni erőszakos magatartásra utaló üzenet került közzétételre. A személyek elleni gyűlöletkeltésre alkalmas üzenet közzétételével, illetve a moderálás hiányával – tekintettel az objektív felelősségre – a műsorszolgáltató felelőssége megállapítható [1266/2007. (V. 30.) ORTT határozat].

A politikusok, kormánypárti országgyűlési képviselők elszámoltatására, elüldözésére buzdító, egyre radikálisabb véleményeket megfogalmazó üzenetek bármiféle moderálás nélküli adásba szerkesztése miatt megállapítható a műsorszolgáltató felelőssége [1995/2008. (XI. 12.) ORTT határozat].

Az egyszerű sértéseken túlmutató, konkrét fenyegető és esetlegesen törvénysértő tettekre sarkalló fenyegető, becsmérő tartalmak akadálytalanul a közönséghez történő továbbítása kapcsán megállapítható a jogsértés elkövetése [1996/2008. (XI. 12.) ORTT határozat].

5. 4. 2. Az élő műsorszámba betelefonáló néző, illetve a stúdióba meghívott vendég véleménye

A cigány és a zsidó kisebbség megszegényítésére, az ellenük való gyűlöletkeltésre alkalmas beszélgetés a műsorvezető és egy vendég között megvalósítja a jogsértést. Kiváltképpen igaz ez akkor, ha az érintett kisebbségek egyetlen alkalommal sem kapnak lehetőséget véleményük kifejtésére, holott a gyakori megjelenésük miatt a műsorszolgáltatónak még inkább kötelessége lenne őket megszólaltatni [117/2002. (I. 10.) ORTT határozat].

A műsorszám vendége a határrevízió kérdéséről alkotott szélsőséges véleményének adott hangot. A határozat felülvizsgálata során a bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a műsorszolgáltató a műsorszolgáltatási jogosultságát nem ruházhatja át, a műsorszolgáltatásért felelősséggel tartozik, a hatóság pedig a törvényben foglaltak megsértéséért a műsorszolgáltatóval szemben jár el [1185/2002. (VII. 18.) ORTT határozat, Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.168/2003/3.].

A vendég által vázolt összeesküvés-elmélet, amely háttérben az elhangzottak szerint a zsidóság áll, akadálytalanul jutott el a közönséghez, ugyanis a műsorvezető nem ellenpontosztta, nem cáfolta és nem minősítette valótlannak az állításokat. A bíróság által hozott ítélet indokolása is rámutat, hogy a riporter nem volt képes gátat szabni a vendég előadásának, attól nem határolódott el, ami azt a téves képzetet kelthette a nézőkben, hogy az interjúalany által elmondottak maradéktalanul helytállóak [2844/2007. (XII. 12.) ORTT határozat, Legfelsőbb Bíróság Kfv. IV.37.528/2010/5.].

A műsorba betelefonáló vendég szocialista képviselővel szemben tanúsítandó agresszív és erőszakos véleményének adott hangot, mindeközben az elhangzottakhoz hasonló nézeteket tartalmazó üzenetek kerültek bemutatásra a képernyőn. A műsorvezető látszólagos elhatárolódása az általa használt szavakat, kifejezéseket tekintve azt az érzetet erősíthette a közönségben, hogy valójában egyetért az elhangzottakkal [865/2008. (V. 22.) ORTT határozat].

A műsorvezető által a politikai baloldal azonosítását illetően megfogalmazott szélsőséges vélemény kinyilvánítása során, illetve annak hangneméből is egyértelművé vált, hogy

ellentmondást nem tűr álláspontjával kapcsolatosan; ilyen egyébként nem is hangzott el a műsorban [866/2008. (V. 22.) ORTT határozat].

A romák ellen uszító fenyegetések akadálymentes szócsöveként „funkcionáló” műsor a társadalmi feszültségek növelésére még inkább alkalmas, ha a jogsértő vélemények – a közzétett SMS üzenetek mellett – a műsorvezető szájából hangoznak el [1009/2009. (V. 20.) ORTT határozat].

A műsor vendége által tett megnyilvánulások a romákkal szembeni erőszakos indulat és gyűlölet gerjesztővé válhatott. A műsorvezető minden kritikát nélkülözve fogadta el vendége állításait, teljes mértékben azonosult vele, így az ellenőrizetlen információk, szóbeszéd és vélekedés az összeesküvés képzetét erősíthette [1010/2009. (V. 20.) ORTT határozat].

A vendég által előadott összeesküvés-elméletet, illetve egyes kisebbségeket nyíltan sértő véleményeket a műsorvezető neutrális pozícióját feladva alátámasztotta irányított kérdéseivel, hozzászólásaival. Az elhangzottak valóságtartalmának ellenőrzésére, az értesülések forrásainak megnevezésére, a tényyszerűsége a résztvevők kísérletet sem tettek [1480/2009. (VII. 16.) ORTT határozat].

5. 5. A sajátos műfajú műsorszámok és tartalmak által felvetett jogalkalmazási kérdések

5. 5. 1. A sajátos műfaj által felvetett kérdések (paródia, „kibeszélő show”, dokumentumfilm)

Szintén fontos tapasztalata a hatósági jogalkalmazásnak, hogy a könnyedebb televíziós műfajok (paródiák, „kibeszélő-show”-k stb.) önmagában még nem indokolják a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos enyhébb mércék alkalmazását; e műsorszámok hasonló szempontok szerint ítélendők meg, mint mondjuk a hírműsorok.

A *Bazi nagy roma lagzi* c. műsorszám parodisztikus formában, sztereotipizáló módon mutatta be a cigány kisebbséget, az etnikum állandó jellemzőinek számítottak a deviáns viselkedésformák. A műsorban megjelenő, a társadalomnak a roma kisebbséggel szemben élő, egyértelműen negatív sztereotípiákra épülő jelenetei kétséget kizáróan alkalmasak voltak arra, hogy elmélyítsék a roma kisebbséggel szemben támasztott előítéleteket. Az a körülmény továbbá, hogy egy adott műsorszám fikciós, humoros formában közvetíti mondanivalóját a közönség felé, egyrészt a nevetetés eszközével még inkább fokozza a nézőkre gyakorolt hatást, másrészt elvonja a nézők figyelmét az abban megjelenő tartalom esetlegesen sértő, kirekesztő jellegéről [367/2003. (IV. 9.) ORTT határozat].

A *Heti Hetes* c. műsorszám egyik szereplője által az Országos Cigány Önkormányzat botrányba fulladt ülésével kapcsolatos hír felolvasása után bemutatott roma-paródiája a cigányokkal szemben táplált előítéletekből építkezett: muzikálisak, műveletlenek, akcentusuk, szóhasználatuk, mondat szerkesztésük eltérő az elfogadott nyelvhasználattól, az agresszivitás karakterük központi jellemzője (székdobálás). A hatóság álláspontja szerint a humoros hangvétel nem vett el az elmondottak sértő jellegéből, sőt, megkönnyítette a sztereotip gondolatok továbbítását, illetve a társadalomban már meglévő előítéletek felerősítését. A döntéssel szemben megfogalmazott bírósági vélemény szerint ugyanakkor a paródia, a humor általában bizonyos sajátosságot, jellegzetességet, egyedi tulajdonságot erősít fel, és önmagában nem valósított meg jogsértést. Az elhangzott paródia bántó szándéktól mentes volt; a kifogásolt tartalom egy része a csoport jellemzőinek túlhangsúlyozása, míg a másik része (széktörés) szorosán a hírhez kapcsolódó helyzettel való viccelődés volt [1800/2005. IX. 14.) ORTT határozat, Fővárosi Ítéletábra 2.Kf.27.440/2006/4.]

A *Joshi Bharat* és a *Mónika show* c. délutáni „kibeszélő show”-k kapcsán folytatott vizsgálatok megállapították, hogy a deviáns magatartásformák tekintetében megjelenő vendégek túlnyomórészt roma származásúak voltak. A műsorok megtekintése azt a képet

festhette a roma társadalomról, mint akik az erkölcsi és társadalmi normákat rendszeresen megszegik, normaszegő magatartások leginkább a roma közösséghez köthetők, valamint ezen közösség tagjaira jellemző a társadalmi elvárásoktól eltérő viselkedés, az agresszió, és az erőszakos konfliktusmegoldás [2502/2009. (XII. 16.), 2503/2009. (XII. 16.) 291/2010. (II. 17.) 292/2010. (II. 17.) ORTT határozatok]. Az említett 2503/2009. (XII. 16.) ORTT határozat felülvizsgálata során a bíróság is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a rendkívüli népszerűségnek örvendő, szórakoztatásra szánt show-műsorokkal szemben is elvárható, hogy a társadalmi, családi és erkölcsi problémákat boncolgató beszélgetések és azok üzenete oly módon kerüljön a nézők számára közvetítésre, hogy az ne fessen negatív, általánosító képet egy társadalmi csoportról, ne legyen sértő a számára, és ne járuljon hozzá kedvezőtlen külső megítélésükhöz (Fővárosi Ítéletábra 2.Kf.27.556/2010/5.).

A *Pesty Fekete doboz* c. tényfeltáró dokumentum- és riportfilm a kisebbség tagjainak főszereplésével mutatta be a cigányság integrációs problémáit [925/2012. (V. 23.) médiatanácsi határozat]. A *Célpont* c. tényfeltáró dokumentum- és riportfilm az előző példához rendkívül hasonló módon a roma-magyar együttélés problémáját tűzte napirendre [1640/2012. (IX. 12.) médiatanácsi határozat]. Ugyan mindkét műsorszám fontos közéleti kérdésben nyilvánult meg, amely vita korlátozása csak szűk körben megengedett, a dokumentum- és riportfilm műfaj megítélésekor a hatóság szerint mégis az általános jogalkalmazói megközelítést kell alkalmazni, mert a gyűlöletbeszéd a legtöbb esetben valamely közéleti vita kontextusában hangzik el, azaz – a satíra, paródia eseteitől eltérően – új mérlegelési szempont itt nem alakítható ki.

5. 5. 2. A művészi kifejezések számára biztosított védelem

A szólásszabadság védelmének egyik kérdése, hogy adható-e a művészi kifejezések számára többletvédelem, tekintettel a művészetek társadalmi jelentőségére, a szabad művészi kifejezés közérdekűségére, és nem utolsósorban az alkotmányban külön is nevesített művészi szabadságra (Alaptörvény, X. cikk). Egy ehhez kapcsolódó hatósági ügyben, egy műsorszámban Sickratman *Balra át!* c. versének szövege került felolvasásra, amely több esetben szó szerint, explicit módon tartalmazott gyűlöletkeltő kijelentéseket, felszólításokat, ezért a jogsértés elkerülése érdekében a hallgató számára félreérthetlenné kell tenni, hogy a szöveg szó szerinti értelmezése kerülendő, illetve a műsorvezetőnek egyértelműen ki kellett volna nyilvánítani a tartalomtól való elhatárolódást [326/2005. (II. 17.) ORTT határozat].

A Fankadeli művésznevű előadó egyik zeneszámának bemutatása kapcsán a testület – a beérkezett panasz áttekintését követően – hatósági ellenőrzést sem rendelt el, álláspontja szerint ugyanis a művészi kifejezés szabadsága alapján a szólás korlátozása nem alapulhat a közölt nézetek tartalmán. A művészet kísérletező tevékenység, amely a mindenkori közlés határait feszegeti, emellett pedig a mű által közvetített nézetek sem feltétlenül esnek egybe az általa bemutatottakkal [2298/2009. (XII. 2.) ORTT határozat]

A *Karácsonyi köszöntő* c. műsorszám részeként Wass Albert: *A patkányok honfoglalása* (alcíme: *Tanulságos mese fiatal magyaroknak*) című publicisztikai írásának színpadi feldolgozása került bemutatásra, amely során a műsorvezetői intenció világossá tette, hogy a romákra vonatkozó, a publicisztika köntösébe bújtatott degradáló vélemény kinyilvánításáról van szó. A döntés indokolása a mű tartalmi elemzésén kívül nem szólt az elhangzottak művészi jellegéről [828/2011. (VI. 22.) médiatanácsi határozat].

5. 6. A sajtótermékek tartalmának megítélése

A 2011. január 1-jén hatályba lépett szabályozás a gyűlöletbeszéd tilalmára vonatkozó rendelkezéseit kiterjesztette a sajtótermékekre is. A Médiatanács 2012-ben több döntést hozott sajtótermékek vonatkozásában [1959/2012. (XI. 7.), 1726/2012. (IX. 26.) és 1101/2012. (VI. 13.) médiatanácsi határozatok], azonban jogsértés megállapítására első ízben 2013 májusában került sor [802/2013. (V. 8.) médiatanácsi határozat]. Elvi alappal – törvényi differenciálás hiányában, valamint a 165/2011. (XII. 20.) AB határozatban foglaltaknak megfelelően – kijelenthető, hogy a sajtótermékek és a médiaszolgáltatások tekintetében az Smtv. 17. § vonatkozásában azonos mércét kell alkalmazni, ahogyan ez az eddigi hatósági gyakorlatban történt.

5. 7. Az emberi méltóság védelmének és a gyűlöletbeszéd korlátozásának kapcsolata

Az Smtv. 14. § (1) bekezdése tiltja a médiaszolgáltatásokban az emberi méltóság megsértésére alkalmas tartalmak közzétételét. A Médiatanács gyakorlata alapján ilyennek minősül azon tartalom is, amely egyes személyek, társadalmi csoportok másokhoz képesti másodrendűként való kezelését, egyenlő emberi méltóságuk, személyhez fűződő jogaik létének megkérdőjelezését valósítja meg [ld. 1153/2011. (IX. 1.) és 828/2011. (VI. 22.) sz. médiatanácsi határozatok].¹⁰⁵ Azaz, ez a rendelkezés is alkalmas a gyűlöletbeszéd elleni fellépésre, akár az Smtv. 17. §-ának alkalmazásával párhuzamosan, akár olyan ügyekben, ahol az utóbbi helyen szereplő „gyűlöletkeltés” vagy „kirekesztés” tényállása nem valósul meg. Utóbbi esetben – mint Török Bernát találóan megjegyzi – a szabály alkalmassá válik az Smtv. 17. § (2) bekezdéséből 2011 elején törölt, de az Rttv. 3. § (3) bekezdésében 15 éven át létező és alkalmazott „közösség megsértésével” szembeni fellépésre.¹⁰⁶ Természetesen ezt a „helyettesítést” a hatóság és a bíróság csak alkotmányos módon, azaz szükséges esetben és arányos mértékben alkalmazhatja.

6. A büntetőjogban és a médiaszabályozásban alkalmazandó alkotmányos mérce megállapítása felé

A következő táblázatban összefoglaljuk az elemzett – büntetőjogi tárgyú – AB határozatok és közzétett bírósági ítéletekből kiolvasható mércéket.

A mérce lényegi tartalma	A döntés száma
A „gyűlöletre uszítás” akkor állapítható meg, ha a közzétett vélemény alkalmas arra, hogy egy közösséggel szemben gyűlöletet keltsen. Ez veszélyt hordoz az egyéni jogokra, és így azokon keresztül a köznyugalomra is.	30/1992. (V. 26.) AB határozat (Abh. 1992), BH1998. 521. (EBH1999. 6.), EBH1999. 5.
„A szabad véleménynyilvánítás jogának korlátozására a »gyűlöletre uszítás« esetében az egyéni alapjoggyakorlás sérelme, illetve annak közvetlen veszélye miatt kerül sor. Végül fontos, hogy a köznyugalomban okozott veszély ne csupán feltételezés legyen, és a legalább hipotetikus	18/2004. (V. 25.) AB határozat (Abh. 2004)

¹⁰⁵ Az emberi méltóság médiajogi védelméről összefoglalóan ld. KOLTAY András: Az emberi jogok, az emberi méltóság és az alkotmányos rend védelme a magyar médiaszabályozásban. *In Medias Res*, 2012/1.

¹⁰⁶ TÖRÖK i. m. (52. lj.) 70–72.

visszacsatolás (a közlés alkalmas a köznyugalom megzavarására) elengedhetetlen.”	
„Az Alkotmánybíróság [korábbi döntéseiben alkotmányosnak tartotta] az erőszakcselekmény nyilvánvaló, közvetlen veszélyével és az egyéni jogok sérelmével fenyegető cselekmények (gyűlöletre uszítás) büntetőjogi szankcionálását.”	95/2008. (VII. 3.) AB határozat (Abh. 2008a)
„A közösség elleni izgatás törvényi tényállását megvalósító »gyűlöletre uszítás« olyan gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át, azaz aktív, tevékeny gyűlöletre izgatást jelent.”	BH1997. 165.
Gyűlöletre az uszít, aki (1) erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel, ha (2) a veszélyeztetett jogok konkrétak, és (3) az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget.	BH2005. 46.
„A kialakult veszélyhelyzetnek (...) konkrétan kell lennie. Mindez a veszély, a sérelem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti, vagyis olyan helyzet fennállását, amikor a folyamat a sérelem bekövetkezése irányába ható továbbfejlődésének lehetőségével számolni kell...”	BH2011. 242. (EBH2010. 2215.)

Az önmagáról sokszínű képet festő jogalkalmazás nem könnyíti meg a legmegfelelőbb mérce azonosítását megkísérlő elemző dolgát. Megítélésünk szerint célszerű lehet a „meglévő kínálatból” választani, és kijelölni egy olyan arkhimédeszi pontot, amely – helyes értelmezés mellett – a jövőbeni jogalkalmazás alapja lehet. E szerepre leginkább az Abh. 1992 lehet alkalmas, tekintettel arra, hogy a későbbi AB-döntések, valamint számos bírósági és médiahatósági döntés e határozat elemzése útján kísérelte meg megállapítani az alkalmazandó mércét, de, mint láttuk, eközben számos alkalommal valójában új mérce született meg. Ugyanakkor az 1992-es AB határozat ‘nimbusza’, illetve alkotmányos szempontból mérve élelmedett kora alkalmassá teszi arra, hogy egy új szakmai konszenzus kiindulópontja legyen. Ehhez elengedhetetlenül szükséges persze az Abh. 1992 megfelelő értelmezése felőli egyetértés; e tanulmányban amellet érvelünk, hogy ez az értelmezés ugyan mindenképpen alacsonyabbra helyezi a büntethetőség kritériumait, mint ahogy az a közgondolkodásban – a *clear and present danger* mérce terjedésével – rögzült, de megfelelő értelmezése körül ezzel együtt is viták folynak, és nehezen feloldható ellentmondások alakultak ki. Az álláspontokat összegezve két lehetséges, és a szövegből kiolvasható értelmezést azonosítottam: az egyik szerint az egyéni jogok valós, tényleges, belátható (de nem közvetlen) veszélye szükséges a bűncselekmény megvalósulásához, a másik szerint pedig ez a veszély már a büntetőjogi tényállás törvénybe iktatásával „betudásra került”, azaz a konkrét ügyekben nem vizsgálendő, és a gyűlölet felkeltésére való pusztán alkalmasság elegendő.

A *Magyar Narancs* hasábjai 2013 júliusától kezdve érdekes vitának adtak teret, amely a gyűlöletbeszéd szigorúbb korlátozását követelők és az azt elutasítók között zajlott.¹⁰⁷ Ugyanakkor a vitában nem feltétlenül szerepelt kellő hangsúllyal az alkotmányos gyakorlat értelmezésének problematikája. Az eddigi elemzésem szerint a jelenlegi alkotmányos gyakorlatból a Btk. „közösségi elleni uszítás” elnevezésű bűncselekményére, valamint a médiaszabályozásban szereplő „gyűlöletkeltés” tilalmára vonatkozóan két lehetséges jogértelmezés is következhet; az egyik alapján a szólásszabadság korlátozásához a gyűlölködő vélemény nyomán a megtámadott közösség sérelmének „reális”, „valós” veszélye szükséges, a másik alapján a gyűlölet felkeltése – bármiféle többletelem, kiváltott „veszély” nélkül – elegendő ahhoz. Azaz, már jelenleg is – jogszabály-módosítás nélkül is – két, meglehetősen eltérő irányba indulhat el a jogalkalmazás, amelyek közül az egyik jelenösen leszűkíti a bűncselekmény megállapításának lehetőségét, a másik pedig ahhoz képest tágra nyitja a megtámadott közösségek védelmének kapuját. A vitában részt vevőkkel ellentétben nem kívánok ezúttal állást foglalni a kívánatos megoldással kapcsolatban, csak annak rögzítését tartom fontosnak, hogy az ellentmondásoktól nem mentes alkotmánybíróági gyakorlat mindkét út választását megengedné (ráadásul, az Abh. 1992-vel ellentétben az Abh. 2004 és az Abh. 2008a alapján egy „harmadik utat”, a *clear and present danger* megkövetelését, a „reális, valós veszély” helyett a „közvetlen veszélyt” is elfogadhatnánk kötelező mérceként). Ugyanakkor nem értek egyet a vitában részt vevők egy részével abban, hogy a jogi szabályozásnak, azon belül pedig elsősorban a büntetőjognak a szólásszabadság korlátozásában betöltött *ultima ratio* szerepe azt is jelenti, hogy a jogrendszer által nem tiltott vélemények más (nem-jogi) eszközökkel korlátozhatók lennének; azaz, hogy a (nem tiltott) gyűlöletbeszédre a válasz a gyűlölködő elhallgattatása jogon kívüli eszközökkel (negligálással vagy még hangosabb kiabálással, bárhogy). Álláspontom szerint, ha valamit nem tilos kimondani, azaz egy véleményt a jogrendszer alkotmányos védelem alá helyez, akkor más eszközökkel sem szabad korlátozni vagy akadályozni annak kinyilvánítását vagy terjedését; ezt kívánja meg az alkotmányos jogok és szabályok tiszteletben tartásának, valamint az egyes vélemények értéke felőli önkényes döntések elkerülésének érdeke is.

Török Bernát arra inti az olvasót, hogy a különféle AB-határozatok indokolásai körül zajló „mondatvadászat” nem célravezető.¹⁰⁸ Valóban nem kecségtet sok reménnyel az, ha kiragadott mondatokból, itt-ott pontatlan utalásokból próbáljuk kiolvasni a szilárd, időtálló válaszokat a jogalkalmazás során felmerülő kérdésekre. E tanulmányban magam is ebbe a hibába estem ugyan, de mentségemre szolgál, hogy valójában nehéz megkerülni e szövegeket, nehéz azonosítani azok lényeges tartalmát, ha pedig valaki elrugaszkodna tőlük, akkor azt könnyen érhetné az önkényesség vádja; a jogász számára mégis csak a különböző autoritások kinyilatkoztatásai jelentik az elsődleges támpontokat. További mentségem, hogy rájöttem arra, a „mondatvadászat” jelen tárgykörben eleve sikertelenségre van ítélve, mert zavaros képet fest a vonatkozó joggyakorlatról. Török javaslata szerint az alkotmánybíróági döntések láncolatában kell megtalálni azon vezérfonalat, ha úgy tetszik, közös nevezőt, amely a jogalkalmazás alapja lehet („a gyakorlatot egészében, alapjaira, illetve az alkotmánybíróági

¹⁰⁷ A vita során közölt írások időrendben: M. TÓTH Balázs – TORDAI Csaba: A gyűlöletkeltő szólásról. Mért vesztett pert Vona Gábor, és mi következne ebből? *Magyar Narancs*, 2013. július 25., HEGYI Szabolcs – SIMON Éva: Felesleges ráfizetés. Miért szükségtelen a szólás további korlátozása? – Vitában M. Tóth Balázzsal és Tordai Csabával. *Magyar Narancs*, 2013. augusztus 15., KARSAI Dániel: Uram, óvj meg a barátaimtól... Vitában Hegyi Szabolccsal és Simon Évával a szólásszabadság korlátozásáról. *Magyar Narancs*, 2013. augusztus 29., SOMODY Bernadette – SZABÓ Máté Dániel: Hamis megnyugvás. *Magyar Narancs*, 2013. szeptember 12., KIRS Eszter: Olaj, cseppenként. A gyűlöletbeszéd korlátozása és az erőszak megelőzése. *Magyar Narancs*, 2013. szeptember 19., M. TÓTH Balázs – TORDAI Csaba: Miért kell a sorompó? A gyűlöletbeszéd-vita tanulságairól. *Magyar Narancs*, 2013. október 17.

¹⁰⁸ TÖRÖK i. m. (52. lj.) 66.

teszt lényegére és összetettségére tekintettel kell megítélnünk¹⁰⁹). Ő ezt megtalálni véli, mégpedig már ismertett álláspontjában, miszerint a „gyűlöletre uszítás” (és ezáltal a médiajogi „gyűlöletkeltés”) akkor valósul meg, ha a közlés által megtámadott közösség némely tagja „valós, tényleges, belátható¹¹⁰ veszélybe kerül. Török szerint, ha az 1999-es, 2004-es és 2008-as AB-döntésekről lehántjuk a félrevezető utalásokat, téves következtetéseket, pontatlan megnyilatkozásokat, és azt keressük, ami e döntéseket az Abh. 1992-vel összeköti, akkor ide kell jutnunk. Én ezt csak abban az esetben fogadom el, ha az Abh. 1992 indokolásában nagyobb súlyt helyezünk az V. pontra, és az ott említett „veszélyt” a Mádl- vagy a Török-féle értelmezéssel ruházzuk fel. Ugyanakkor kétségtelen, Török álláspontja is érvekkel kellően alátámasztottnak tekinthető. Azaz, bár a konklúzióban foglalt bölcsesség mértéke nem tűnik arányosnak az olvasót hozzá elvezető út nehézségeivel, meg kell állapítanunk, hogy jelenleg nincsen egyetlen világos, és minden esetben alkalmazható gyűlöletbeszéd-mérce; a „gyűlöletre uszítás” alkotmányos értelmezésének keretei viszonylag szélesek, és ezen – az értelmezést azért kellőképpen szűkítő – alkotmányos keretek között a szóláskorlátozásról való döntés jórészt a jogalkalmazó mérlegelésére bízott.

A mediaszabályozásban megfelelő kiindulópont az, ha az Alkotmánybíróság két, egybevágó döntése nyomán a „gyűlöletkeltés” értelmezését összekötjük a „gyűlöletre uszítás” értelmezésével, ezzel bizonyos tekintetben közelítjük egymáshoz a büntető- és a közigazgatási jog hasonló szabályainak értelmezését, de semmiképpen nem tekintjük a felelősség megállapításának feltételeit is azonosnak e két jogágban. Azaz, ebből következően, a büntetőjoghoz hasonlóan a médiajogban alkalmazandó gyűlöletbeszéd-mérce sem előre meghatározott, és lehetőséget ad a jogalkalmazói mérlegelésre.

Mindezen feltehetően az Alaptörvény negyedik módosítása (ld. 8.5. pont) sem változtat szükségyszerűen, hiszen a korábbi alkotmánybírói gyakorlat nem „tűnhet el” a jogrendszerből; az Alaptörvény ezt követően csak az alkotmányossági mércék erőteljesebb újragondolására ösztönöz, de értelemszerűen nem teszi azt kötelezővé. Egy ilyen problémakör tekintetében, mint amilyen a több, egymásnak ellentmondó döntést is napvilágra hozó gyűlöletbeszéd kérdése, ez még segítheti is a jövőbeni jogértelmezők és jogalkalmazók tevékenységét.

7. A polgári jog helye a gyűlöletbeszéddel szembeni fellépésben

7. 1. A 96/2008. (VII. 3.) AB határozat

Az Abh. 1992 indokolásának zárógondolata kifejezetten hitet tesz a polgári jogi védelmi eszközök, konkrétan a nem vagyoni kártérítés alkalmazhatósága mellett, miközben a büntetőjogi védelem kiegészítése számára is nyitva hagyja a kaput: „...a közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos korlátja lehet. Nem zárja ki tehát a határozat azt, hogy erről a törvényhozó akár a gyűlöletre uszítás tényállásán túlmenő büntetőjogi védelemmel is gondoskodjék. A közösségek méltóságának hatékony védelmére azonban más jogi eszköz, például a nem vagyoni kártérítés alkalmazási lehetőségeinek bővítése is alkalmas.”¹¹¹

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ Uo., 69.

¹¹¹ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, V./4. pont – a kártérítés szélesebb körű alkalmazásának szükségességét később Sólyom László többször is hangsúlyozta, lásd pl. TÓTH Gábor Attila: A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez – beszélgetés Sólyom Lászlóval. *Fundamentum*, 1997/1. 41.

2007 októberében fogadta el az Országgyűlés a T/3719/17. számú törvényjavaslatot a Polgári Törvénykönyv módosításáról. A módosítás arra irányult, hogy megteremtse a gyűlölködés elleni fellépés lehetőségét a polgári jogban.

„76/A. § (1) A személyhez fűződő jog sérelmét jelenti különösen az a nyilvános, súlyosan sértő magatartás, amely faji hovatartozásra, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozásra, vallási vagy világnézeti meggyőződésre, szexuális irányultságra, nemi identitásra vagy a személyiség más lényegi vonására irányul, és személyek e vonással rendelkező, a társadalmon belül kisebbségben lévő körére vonatkozik.”

Az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlata nem engedte meg, hogy a pusztán „súlyosan sértő”, sérelmet okozó kifejezések korlátozás alá essenek, ez az eddigi mérce jelentős leszállítását jelentette volna. A védett közösségek között csak a különböző szempontok alapján meghatározott *kisebbségi* csoportok szerepeltek, ami egyértelműen *diszkriminatív* bármely, a társadalom többségét magába foglaló csoportra (akár például a nőkre vagy a keresztényekre) nézve, amelynek identitását éppúgy meg lehet sérteni, mint bármely más társadalmi csoportét.

A szöveg megteremtette volna annak a lehetőségét, hogy konkrét azonosíthatóság hiányában is megállapítható legyen a jogsértés:

„76/A. § (2) A jogsértő nem hivatkozhat arra, hogy sérelmezett magatartása nem közvetlenül és felismerhetően az (1) bekezdés szerinti sérelem alapján igényt érvényesítő fél vagy felek ellen irányult.

(3) A 84. § (1) bekezdése szerinti igények érvényesítésére az a közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú társadalmi szervezet vagy alapítvány is jogosult, amelynek célja az emberi és állampolgári jogok védelme. A 84. § (1) bekezdés e) pontja szerinti igényt az említett szervezetek csak a sértett közösség érdekében és az e célra létrehozott valamely közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú alapítvány javára érvényesíthetik.”

A (2)-(3) bekezdés célja egyértelmű volt: ezek alapján megteremtődött volna a lehetőség arra, hogy a közösség bármely tagja érvényesíthesse a sérelemből fakadó igényét, illetve ennek hiányában *közérdekű kereset* indítására is lett volna mód, egy bizonyos, a törvényben meghatározott kör által. A perindítási jogosultság akkor is fennállt volna, ha az illető nem is szerzett tudomást a sérelmes kifejezés közzétételéről, akár egészen addig, amíg nem lett abból sajtóhír. A sérelem tényleges bekövetkeztét, az egyének szintjére lebontva nem lehetett volna érdemi bizonyítás alá vonni, a bíróságoknak automatikusan el kellett volna fogadniuk azt.

A törvény nem korlátozta a perindítás lehetőségét, ezért elvileg elképzelhető lett volna, hogy egy adott közösség tagjainak jelentős része pert indítson, ami az igazságszolgáltatás teljes megbénulását idézte volna elő, a megszülető ítéletek pedig a jogsértő aránytalan szankcionálását jelentették volna. Az sem lett volna elképzelhetetlen, hogy olyan személyek is pert indítsanak, akik külföldön élnek ugyan, de egyébként valamely Magyarországon kisebbségben lévő társadalmi csoport tagjai közé számítatnak. Így pl. „zsidózás” esetén bármely zsidó identitású személy perelhetett volna a jogsértőt. Az egyetlen szabály, amely a korlátozás arányosságának szempontját is figyelembe vette, a (4) bekezdésben található, és azt írja elő, hogy a keresetindításra mindössze a jogsértéstől számított 90 nap áll rendelkezésre.

A fentiekben használt feltételes mód indokolt, hiszen a köztársasági elnöki aláírás elmaradását, és az ezzel párhuzamos elnöki normakontrollra bocsátást követően az Alkotmánybíróság 96/2008. (VII. 3.) sz. határozatával (a továbbiakban: Abh. 2008b) megsemmisítette a hatályba sem lépett tényállást. A fent felsorolt aggályokat a bíróság legjava osztotta, és a határozat többségi indokolásában a szólásszabadság alkotmányellenes korlátozásának minősítette a jogszabályt. Összegezve a testület többségi álláspontját: a törvény által meghatározott, védett csoportok köre túlságosan tág (bármely, kisebbségben lévő csoportra vonatkozik, ezek köre, mennyisége pedig beláthatatlan). Másfelől, a védelmi kör szűk és indokolatlanul diszkriminatív, hiszen a többségi identitást nem védi.

A párhuzamos perlések lehetősége aránytalan sérelem a szólásszabadságra nézve, hiszen a jogsértő aránytalan megbüntetéséhez vezethet. A bevezetni kívánt – a törvény indoklásában fogyasztóvédelmi eredetűként említett – közérdekű kereset megindításának lehetősége pedig a testület szerint az önrendelkezési jog alkotmányellenes korlátját képezi, tekintettel arra, hogy míg a fogyasztóvédelmi közérdekű keresetek olyan közös társadalmi érdek védelmét szolgálják, amely alanyi jogok egyéni érvényesítése útján nem, vagy nem a kellő hatékonysággal védhető, addig jelen esetben nem a közérdek, hanem a közvetett módon megsértett alanyi jog (a méltósághoz való jog) védelméről van szó. Mindenki a saját, megsértett jogát érvényesítheti tehát, és ebbe nem fér bele a társadalmi szervezetek általi keresetindítási jogosultság.

A testület korábbi – büntetőjogi kontextusban kialakult – gyakorlata úgy látja, hogy egy közösség elleni támadás nem feltétlenül „sugárzik át” az azt alkotó egyénekre, és az Abh. 2008b által vizsgált tényállásra is igaz, hogy konkrét személyiségi jogi sérelem hiányában is jogsértőnek minősülhet valamely tényállásszerű magatartás. A sérelem bekövetkeztekéig megdönthetetlen vélelme alkotmányellenes.

Ugyanakkor az indoklás nem zárja ki egyértelműen annak a lehetőségét, hogy a közösségeket ért sérelem egy polgári jogi tényállás által meghatározottan a közösség tagjaira mint egyénekre „sugározzon át”, azaz a közösség sérelme az egyén sérelmének minősüljön a tényállás által. A vizsgált Ptk.-módosítás azonban ezt az „átsugárzást” alkotmányellenes módon szabályozta, különös tekintettel az alperesi ellenbizonyítás kizártságára, valamint a párhuzamos perlések és szankcionálások lehetőségére.

„A Ptkmód. 1. § (2) bekezdésében felállított törvényi vélelem megbontva a polgári jogviszony 4. 2. pontban hivatkozott abszolút szerkezetét, a védelem középpontjába nem közvetlenül az egyén személyiségi jogát állítja, hanem a személyösszességet összetartó azon tulajdonságot, amelyet a jogalkotó a személyiség részeként feltételezve kivetít a konkrét személy személyiségére. A jogalkotó – a polgári jogi dogmatikai követelményekre való tekintettel, mégis közvetett módon – így konstruálja meg a polgári jogi értelemben védendő személyiségi jogot. A kivetítés révén – csupán áttételesen – éri el, hogy bár a sérelmezett magatartás címzettje a személyösszesség, a jogérvényesítésre mégis konkrét személy, személyek válnak jogosítottá. A sérelmezett magatartást tanúsító pedig a megdönthetetlen törvényi vélelemre tekintettel nem vonhatja kétségbe e kapcsolatot. A jogsértéssel keletkezett felelősség alól tehát csak a becsületvédelemnek, illetve az emberi méltóság védelmének a bírói gyakorlat által kimunkált, általános szabályai alapján mentesülhet. A kivetítés, avagy a törvényi indoklásban alkalmazott »átsugárzás« technikájának Ptkmód.-beli alkalmazása miatt egyértelmű, hogy a jogsértéssel nem konkrét személy alanyi joga sérül, hiszen erre az eredményre megdönthetetlen törvényi vélelem útján, áttételesen lehet csupán eljutni. A védelem tárgya a közösséghez tartozók kollektív méltóságának jog által létrehozott elvont fogalma. (...) az a következtetés vonható le, hogy a jog által meghatározott, absztrakt védett jogi tárgy megsértéséért fennálló olyan felelősség, amely – a Ptk. 84. §-a szerinti – szankciók párhuzamos, avagy ismételt alkalmazására vezethet, a véleménynyilvánítás szabadságának aránytalan korlátozását jelenti.”

A határozat tehát arra enged következtetni, hogy a szólásszabadság polgári jogi eszközökkel való korlátozása a gyűlölködés visszaszorítása érdekében önmagában nem megengedhetetlen. Ha a fentieket a jogalkotó figyelembe veszi (szűkebben, és diszkriminációtól mentesen határozza meg a védendő csoportokat; kizárja a párhuzamos perlés lehetőségét; nem ad lehetőséget közérdekű kereset indítására; lehetőséget ad az alperes kimentésére), alkotmányos lehet a korlátozás.

Ezt az elvi lehetőséget kifejezetten is deklarálja az indoklás:

„[a] természetes személynek az Alkotmány 54. § (1) bekezdése alapján elidegeníthetetlen joga, hogy másokkal egyenlő méltóságuként kezeljék, és ez a joga a jogrend által is védelemben részesüljön. Egy közösséghez tartozás az ember személyiségének meghatározó jelentőségű eleme lehet. Ha a véleménynyilvánítás a közösség egészére vonatkoztatott, a közösség tagjainak megkérdőjelezhetetlen, lényeges tulajdonságával áll összefüggésben, és akár a közösség létét is megkérdőjelezően szélsőséges, akkor a közösséghez tartozó személy joggal várhatja a jogrend által biztosított védelmet. Ez a

véleménynyilvánítás szükséges korlátozását jelentheti, amely azonban csak akkor alkotmányos, amennyiben arányos az elérni kívánt céllal.”

A testület eszerint a polgári jog területén egyértelműen eltér azon, az Abh. 2004 és az Abh. 2008a döntéseiben megfogalmazott felfogástól, miszerint a korlátozás alkotmányosságához a védett közösség tagjait érő sérelem valamiféle veszélye lenne szükséges; a Ptk. kontextusában a korlátozás elsődleges alapja a (közösség tagjának számító) egyén méltóságának védelme.

A határozat nem próbálja meg behozni a „*clear and present danger*” tesztjét a polgári jogba, meglepszik az enyhébb magatartással is a korlátozáshoz. Az előadó alkotmánybíró így nyilatkozott nem sokkal a határozat meghozatala után: „abban bízom, hogy a mostani (...) döntés világosan megfogalmazza azokat az alkotmányos kritériumokat, amelyek alapján a jogalkotó meg tudja majd találni a megfelelő választ e jelenségekre.”¹¹²

Kovács Péter alkotmánybíró a határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában a vonatkozó nemzetközi jogi kötelezettségekre hívja fel a figyelmet, míg Trócsányi László alkotmánybíró párhuzamos indokolásában – amely tartalmában inkább különvélemény – a vizsgált törvényhely első két bekezdését alkotmányosnak tartja. Nem tartja aggályosnak a védendő csoportok határozatlanságát, illetve a párhuzamos perlések lehetőségét sem, mindkettőről azt tartja, hogy az a joggyakorlat eszközeivel megoldható jogalkotási hiányosság. Ha a joggyakorlat meghatározza azon szempontokat, amelyek alapján a védelem köre megfelelően szűkre szabható („a konkrét jogsértésnek az egyén élethelyzetét alapvetően meghatározó közösséget kell érnie, amely közösséghez tartozásnak a megszüntetése a közösség tagja számára nem lehetséges, vagy az emberi méltóságának feladásával (önfeladással), illetőleg jelentős sérelmével járna; a társadalom értékítélete szerint a konkrét sérelem alkalmas-e arra, hogy a sérelemmel célzott közösség tagjaiban a jogsérelem ismételt bekövetkezése miatti félelmet keltsen”), akkor a szabályokat alkotmányosan lehetett volna alkalmazni. Kérdés azonban, hogy ez a fajta aktív fellépés reális elvárás lett volna-e a joggyakorlattól, illetve, hogy a párhuzamos perlések korlátozását miként lehetett volna megoldani.

7. 2. A T/6219. számú törvényjavaslat

2008 novemberében fogadta el az Országgyűlés a T/6219. számú törvényjavaslatot „az ember méltóságát súlyosan sértő egyes magatartásokkal szembeni védelem érdekében szükséges jogérvényesítési eszközök biztosításáról”. A jogszabály rendszertani szempontból furcsa képződmény, ugyanis a polgári jog területén található, de – ellentétben az ésszerű megoldással – nem a hatályos Ptk.-t módosította, hanem annak testére mintegy „rátapadva” kívánná megoldani a gyűlölködés korlátozásának problematikáját. A törvény legfontosabb bekezdése a következőképpen szól:

„1. § (1) A csoport tagjainak személyhez fűződő jogát sérti, aki nagy nyilvánosság előtt a nemzeti, etnikai hovatartozás, a vallási meggyőződés vagy a szexuális irányultság által meghatározott csoportot sértő, céljában vagy hatásában megalázó vagy félelemkeltő magatartást tanúsít. Mentésül a jogkövetkezmények alól, ha bizonyítja, hogy a csoportot sértő magatartása – az eset összes körülményére figyelemmel – nem volt olyan súlyú, hogy az a csoport tagja személyhez fűződő jogának sérelmét okozta.”

A 2007-es, az Abh. 2008b által megsemmisített Ptk.-módosítás szövegéhez képest a jogalkotó több változtatást is eszközölt, átolvassván a testület döntését: megpróbálta például pontosítani, illetve leszűkíteni a védendő csoportok körét. A szabály így mindössze a meghatározott háromféle csoportalkotó jelleg valamelyike alapján verbuválódó közösségeket védi: csak a

¹¹² „Radikális lépésekre volna szükség” – beszélgetés Paczolay Péterrel. *HVG*, 2008. július 5.

nemzeti, etnikai, a vallási, valamint a szexuális irányultság alapján elkülönülő közösségek tagjai igényelhetnek jogvédelmet. Az alkotmányosság irányába tett lépés a 2007. novemberi Ptk.-módosításhoz képest, hogy ezúttal nem csak a kisebbségek, hanem a többség, adott esetben a magyar nemzet tagjai is védelmet kaphatnának – a korábbi diszkriminációt az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek ítélte meg.

A tényállásszerű magatartás meghatározása bizonytalan: a szövegből úgy tűnik, hogy a sértő *vagy* megalázó *vagy* félelemkeltő magatartás tekintendő jogsértőnek, de a törvényjavaslat indokolása az előbbi utóbbiakkal konjunktív viszonyban álló feltételnek véli (eszerint tehát sértő *és* megalázó *vagy* félelemkeltő magatartás kell). Ha a szövegből inkább következő első értelmezést fogadjuk el – és azt próbálják majd alkalmazni a bíróságok – akkor ezáltal a szólásszabadság korlátozhatóságának mércéje lejjebb kerülne, mint 1989 óta bármikor: a pusztán sértő magatartás ugyanis – mint azt az Alkotmánybíróság, illetve a strasbourgi Bíróság is többször kimondta – nem lehet alapja szabadságjog korlátozásának; a sértésen túli, egyéb, súlyosabb egyéni sérelem kell a szankcionáláshoz.

A szöveg mentesülést adna annak, aki – bár elköveti a meghatározott cselekményt – bizonyítja, hogy „a csoportot sértő magatartása (...) nem volt olyan súlyú, hogy az a csoport tagja személyhez fűződő jogának sérelmét okozza”. A tervezet tehát egyfelől kimondja, hogy a tényállásszerű magatartás automatikusan személyhez fűződő jogot sért, másfelől meg azt mondja, hogy amennyiben az alperes tudja, bizonyítsa be, hogy mégsem sértett személyhez fűződő jogot. A vélelem a jogsértés mellett szól, de megdönthető – ugyanakkor az alperes számára annak bizonyítása, hogy valaki *nem* szenvedett lelki sérelmet a sértő véleménynyilvánítás által, gyakorlatilag lehetetlen.

A jogalkotó tehát ezúttal is – hasonlóan a korábbi szabályozási kísérletekhez – abból indul ki, hogy valamely gyűlölködő kifejezés közzététele automatikusan sérti a csoporthoz tartozók személyiségi jogait, legalábbis alapos a gyanú arra nézvést, hogy lesz olyan személy, aki a gyűlölködés következtében sérelmet szenved, a közösséget ért sértés tehát „átsugárzik” annak bizonyos tagjaira. Ez vélhetően az esetek többségében így is van; ugyanakkor nehézséget okoz, hogy a polgári jog területén a jogági dogmatikai rend szerint a megsértett jog helyreállítását csak maga a sértett, egyénileg kérheti. Ezúttal ugyan – ellentétben a 2007-es Ptk.-módosítással – a törvény nem teremt lehetőséget a közérdekű kereset benyújtására, de azzal, hogy a közösség bármely tagja beadhatja keresetét a bíróságra, nehezen megoldható helyzetek alakulhatnak ki. A törvény 3. § (2) bekezdése ugyan előírja, hogy e pereket az egyébként kizárólagosan illetékes Fővárosi Bíróságnak (Törvényszéknek) egyesítenie kell, a perindításra pedig a jogsértést követően mindössze 30 nap áll rendelkezésre – mely határidő jogvesztő jellegű –, de az elképzelhetően tömegesen benyújtott keresetek kezelése mindezen eljárási garanciák mellett is megoldhatatlan feladat elé állíthatja a bíróságot.

A szöveg igyekszik kiküszöbölni az aránytalan szankció kiszabásának lehetősége által előidézett korábbi alkotmányossági problémát is. A tervezett megoldás szerint a jogsértés lehetséges szankciói között nem szerepelne a kártérítés, tehát nem lehet ellehetetleníteni a jogsértőt azzal, hogy több ezer, tízezer, akár százezer személy igényel a bíróságon vele szemben kártérítést. Az egyéb rendelkezésre álló polgári jogi szankciók (a jogsértés megállapítása, elégtételadás, a jogsértés abbahagyására kötelezés stb.) kivétel nélkül erkölcsi jellegűek, ezáltal elvben alkalmasak volnának arra, hogy alkalmazásuk megengedése által a törvényhozó kifejezze a gyűlölködő közlések morális – és persze egyszerre jogi – elítélését.

A köztársasági elnök megtagadta a törvény aláírását, indítványával az Alkotmánybírósághoz fordult. Az indítvány érvelése szerint a jogszabály alkotmányellenes, mert nem teremti meg a sérelem „átsugárzására” (azaz a csoportot ért sértés egyénekre való átszállására) vonatkozóan felállított törvényi vélelem megdöntésének valós lehetőségét. Az elnök elfogadná, hogy a csoportot érő sértés esetén a törvény vélelmezi tagjainak sérelmét, ha e vélelmet ténylegesen meg lehetne dönteni. Mint írja, a szöveg alapján ennek egyetlen lehetséges módja, ha a

tényállászerű magatartást tanúsító (a perbeli alperes) igazolja azt, hogy a jogsértés nem volt olyan súlyú, hogy személyhez fűződő jogokat sértsen. Ugyanakkor legalább még két kritériumot vizsgálni kellene: (1) a sérelmet szenvedett fél (a felperes) valóban az adott csoport tagja-e, illetve (2) milyen erejű (intenzitású) a kötelék közte és az adott csoport között? A köztársasági elnök szerint amennyiben ezeket a bíróság nem vizsgálja, a jogsértés vélelme szinte megdönthetetlen. A személyiségi jogok az egyes személyek jogait védik, nem lehet tehát felállítani – még a közösségeket sértő megnyilvánulások esetén sem – a sérelem általános, a csoport valamennyi tagjára érvényesen alkalmazható mércéjét. Az elfogadott szöveg alapján bárki vallhatná magát egy – a tényállás által védett – közösség tagjának, és hivatkozhatna a sérelemre, anélkül, hogy a bíróság vizsgálhatná az őt ténylegesen ért jogsérelem súlyát. A bizonyítási terhet is megfelelően kellene elosztani: a csoportba való tartozást és a csoporthoz fűződő kapcsolat erősségét a felperesnek kellene bizonyítania. (Tekintettel azonban arra, hogy a csoportba való tartozás bizonyítása jogi eszközökkel nehézkes, olykor lehetetlen – ezért sem követel meg általában a jog ilyesmit –, ezzel a követelménnyel az indítvány szerzője gyakorlatilag lezárná az utat a közösségek elleni gyűlölködés polgári jogi megoldása előtt.)

A korábbi alkotmányellenesség kiküszöbölését célzó szabály, amely kényszerű pertársaságot hozna létre a felperesek között, az indítvány szerint szintén aggályos: „...az átlagosító és csakis a jogsértés elvont súlyát tekintő konstrukció alkotmányellenes. A per célja ugyanis annak megállapítása kell, hogy legyen, hogy megsértették-e minden egyes felperes saját személyiségi jogát. Ehhez minden felperes ügyét külön-külön, személyre szabottan kell vizsgálni, és személyesen neki kell elégtételt adni.” Ha a bíróság nem egyediesíti a jogsérelemeket, akkor már nem beszélhetünk a személyiségi jogok védelméről; ezzel a megoldással a perbeli önrendelkezési jog is sérülne.

Az indítvány azt is sérelmezi, hogy a szöveg a jogkövetkezmények alóli mentesülést adna a vélelem sikeres megdöntése esetén. Ez a szabály valóban nehezen értelmezhető; a büntetőjogban akkor szokás efféle mentesülést adni, ha a törvényi tényállás megvalósulása bizonyítást nyert, itt azonban a vélelem megdöntése a jogsértés megtörténtét (a tényállás megvalósulását) zárna ki, ami a felperes keresetének elutasításával járna.

Egy ponton kiegészíteném az indítványt: az ugyanis arra hivatkozik, hogy „a közösséget ért sérelem átsugárzása a közösség tagjaira, s az ő személyiségi jogaik így megalapozott sérelme (...) a külföldi jogokban is rendkívül ritka”; ugyanakkor megítélésem szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy más országokban a gyűlölködő kifejezésekkel szemben (a magyar Btk.-nál szélesebb körű) közbírási büntetőjogi tényállások állnak rendelkezésre, így értelemszerűen nincsen szükség a polgári jogi eszközök alkalmazására.

2013 májusáig a testület nem döntött az indítvány sorsáról; tekintettel arra, hogy még a korábbi Alkotmány 61. §-ára alapozva született meg, és tudunkkal nem lett kiterjesztve a 2012-ben hatályba lépett új Alaptörvényre, ezért kérdéses, hogy az indítvány egyáltalán elbírálható-e.

7. 3. Az új Polgári Törvénykönyv tervezetei és javaslatai (2005–2009)

Az új Polgári Törvénykönyvre vonatkozó javaslatok szövegezői eltérően viszonyultak a gyűlöletbeszéd kodifikálásának kérdéséhez.

A 2005 decemberében közzétett első szakértői változat a tervek szerint nem konstruált volna új tényállást, de nem is hagyta szó nélkül a problémát. A törvénytöredék-tervezetet kísérő indokolás értelmében:

„...gyűlöletbeszéd esetén a [hatályos] Ptk. szabályaiból levezethető az egyéni fellépés lehetősége. A Ptk. 75. §-a a személyiséget a maga egészében védi. Egy etnikumhoz tartozó személyt minden kétséget

kizáróan sértheti például az adott etnikumra vonatkozó dehonesztáló kifejezés. Ezt az értelmezést fogadja el – a sajtóhelyreigazítási per megindításának feltételei kapcsán – a Legfelsőbb Bíróság PK 13. számú állásfoglalása is. Az állásfoglalás indokolása – többek között – kimondja: lehetséges az is, hogy a sajtóközlemény név szerinti, vagy név nélküli határozatlan, burkolt utalásaival, bizonytalan megjelölésével többeket is sért. Ilyen esetben az érintett személyek közül bárki kérhet helyreigazítást.... (...) A sajtó-helyreigazítás körében kimondott szabályokat a bíróságok nem csak sajtó-helyreigazítási eljárásokban alkalmazzák, hanem azokat minden személyiségi jogi perre kiterjesztik. Téves tehát a Ptk.-nak és a PK 13. számú állásfoglalásának olyan értelmezése, amely szerint nem ismerhető el a személyhez fűződő jogok megsértése azokban az esetekben, amelyekben a kifogásolt megnyilvánulás nem közvetlenül a felperes személye ellen irányult.”¹¹³

A javaslat szövegezői szerint tehát a Ptk. már eredeti állapotában is alkalmas a közösségek tagjainak megóvására. Bár a hatályos törvényszöveg valóban nem zárja ki kifejezetten ezt az értelmezést, ezt a bírói gyakorlat nem fogadja el.¹¹⁴ A felvetett ötlet nem vette figyelembe a személyiségvédelem területén kialakult magánjogi dogmatikát. Ha a közösség bármely tagja személyesen perelhetne kártérítésért, akkor például a magyar nemzet megsértése esetén elvileg akár tízmillió személyiségvédelmi per is indulhatott volna (megjegyzendő, hogy 2007 októberében végül egy ilyen következményekkel is járó törvényszöveget fogadott el a parlament, amely később alkotmányellenesnek ítéltetett, lásd Abh. 2008b). Rejtély, hogy a PK 13. számú állásfoglalásnak hogyan sikerült a fenti idézetben szereplő értelmezést adni, amikor az egyértelműen leszögezi, hogy „[s]ajtóhelyreigazítást az kérhet, akinek a személyére a sajtóközlemény – nevének megjelölésével vagy egyéb módon – utal, vagy akinek a személye a sajtóközlemény tartalmából felismerhető.” Az állásfoglalás érvényét a gyakorlat kiterjeszti valamennyi személyiségvédelmi eszköz alkalmazhatóságára, így tehát azonosíthatóság hiányában sem helyreigazítási, sem egyéb igény nem érvényesíthető.

Annyi elmondandó a Vékás Lajos professzor vezette kodifikátorok védelmében, hogy a fenti szöveg tudtukon kívül, a jogalkotás rejtélyesen tekerdő minisztériumi csatornáinak valamelyikén keresztül került bele az indokolásba.¹¹⁵

A 2008-ban végül könyv alakban is megjelent, „valódi” Vékás-féle javaslat már nem ejt szót a gyűlöletbeszéd korlátozásának kérdéséről, nem kívánta azt az új Ptk.-ban elhelyezni.¹¹⁶

A 2007-ben az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium honlapján közzétett, az új Ptk.-ra vonatkozó újabb javaslat az azonos év októberében elfogadott, a *hatályos* Ptk.-t módosító törvény szövegével egyezően tartalmazta volna a gyűlöletbeszéd tényállását. Mivel az Alkotmánybíróság a módosítást az Abh. 2008b határozatával megsemmisítette, világossá vált, hogy új megoldást kell keresniük a törvényjavaslat előkészítőinek.

A Kormány 2008 júniusában benyújtotta az Országgyűléshez az új Ptk.-ra vonatkozó javaslatát (T/5949. számú törvényjavaslat). A javaslat szintén tartalmazott rendelkezést a gyűlöletbeszéd problematikájának polgári jogi úton való rendezésével kapcsolatban:

„2: 81. § (1) Az emberi személyiség valamely lényegi vonása által meghatározott társadalmi csoportra vonatkozó, nagy nyilvánosság előtt elkövetett, súlyosan sértő, a csoport tagjainak megbélyegzésére irányuló magatartás sérti a csoporthoz tartozó azon személy személyhez fűződő jogát, akinek az adott csoporthoz való tartozása – meggyőződése szerint – az önazonossága meghatározó részét képezi.

(3) Az (1) bekezdésben meghatározott rendelkezés nem vonatkozik azon társadalmi csoportra, amelynek csoportképző jellemzője valamely politikai meggyőződés.”

¹¹³ Polgári Törvénykönyv, Második Könyv – A Személyek. Javaslat – Normaszöveg és indokolás (2005. december). 135–136.

¹¹⁴ MURÁNYI Katalin et al.: A Ptk. és a gyűlöletbeszéd (vita). *De Jure*, 2006/3. Murányi és Wellmann György, a Legfelsőbb Bíróság két bírója ezt hangoztatja, míg a velük vitázó Adám György ezt hibás, jogszabályellenes gyakorlatnak ítéli.

¹¹⁵ E javaslat elemzését lásd PAP András László: Gyűlöletbeszéd és közérdekű igényérvényesítés – Gondolatok az új polgári törvénykönyv tervezetéről. *Acta Humana*, 2007/3.

¹¹⁶ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, CompLex, 2008.

A végül elfogadott (hatályba nem lépett, majd később, 2010-ben vissza is vont) új Ptk., a 2009. évi CXX. törvény – a benyújtott javaslattal ellentétben – nem tartalmazott a gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályt.

7. 4. Az új Polgári Törvénykönyv és az Alaptörvény negyedik módosítása

7. 4. 1. Az új Ptk.

A 2013 februárjában elfogadott új Ptk., a 2013. évi V. törvény újbóli kísérletet tesz a gyűlöletbeszéd polgári jogi korlátozására:

„2:54. § (5) A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.”

A rendelkezés szűkítően határozza meg a védett közösségek körét (magyar nemzet, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösség), illetve rögzíti, hogy a sérelem akkor következik be, ha az adott közösséghez tartozás a jogot érvényesítő fél „személyisége lényeges vonásának” minősül. Ugyanakkor – mint arra az Abh. 2008b is rámutatott – a közösséghez tartozás jogi eszközökkel nem vizsgálható, olykor egyáltalán nem is bizonyítható, és úgyszintén igaz ez arra a körülményre, amely szerint a közösséghez tartozást a személyiség lényeges vonásaként kell értékelni. Valójában utóbbi a tényállás által védett közösségek meghatározásán túli, felesleges (nem bizonyítható, és így a szóláskorlátozás körét a feltehető jogalkotói szándék ellenére sem szűkítő) kiegészítésnek tűnik.

A tényállás a „súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelmet” tiltja, tehát ez a mérce jóval alacsonyabb, mint a Btk.-beli „gyűlöletre uszítás” mércéje (a leszállítás alkotmányosságának egy, az új Ptk. elfogadása idején benyújtott Alaptörvény-módosítás kíván megágyazni.) Az Abh. 2008b, illetve a polgári jogi személyiségvédelem szabályozási technikája szerint nem eleve alkotmányellenes az efféle mérce meghatározása, feltéve, hogy a szabályozás más elemei alkotmányos szempontból elfogadhatóak.

A jogérvényesítés korláta az arra nyitva álló 30 napos, jogvesztő határidő. Az új Ptk.-t kísérő, folyamatban lévő Pp.-módosítás a kézirat lezárásakor nyilvános javaslata ezen felül előírja az azonos ténybeli alapból származó jogsérelem miatt indított perek egyesítését, így egyetlen eljárás lenne folyamatban a közösség tagját ért sérelemből fakadó igény polgári jogi érvényesítése esetén (az 1952. évi III. törvény új, XXII. fejezete).

A Ptk.-beli tényállás több kérdést vet fel:¹¹⁷

- kérdés, hogy az Alkotmánybíróság miként ítéli majd meg a szóláskorlátozás mércéjének komoly leszállítását, tekintettel a szabályozás többi elemére is;
- kérdés, hogy miért nem lett a gyűlöletbeszéd korlátozása önálló törvényi tényállás, miért „a személyiségi jogok érvényesítése” nevű szakaszban szerepel; ez rendszertani szempontból zavaró;
- az előzőekkel összefüggően kérdés, hogy miért nem nevesít a szöveg konkrét, általa védett személyiségi jogot („jogsérelemlről”, illetve általában „személyiségi jogról” beszél); a szövegből kiderül, hogy a jogsértést véleménynyilvánítással lehet megvalósítani („nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában

¹¹⁷ Az új Ptk. releváns rendelkezésének kritikájáról ld. még: TÓTH J. Zoltán: Az önkényuralmi jelképek használata mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátja? *Jogelméleti Szemle*, 2013/3.

indokolatlanul bántó jogsérelem...”), és az egyes, nevesített személyiségi jogokat áttekintve világossá válik, hogy az emberi méltóság, esetleg a becsület védelméről lehet csak szó (legalábbis más, mondjuk a jó hírnév, vagy a képmás védelme a közösségek vonatkozásában nemigen jöhet szóba), de a pontosság nem lenne hiábavaló,

- kérdés, hogy a jogalkotó kezeli-e majd később, esetleg más jogszabályban a 2007-es Ptk.-módosítás alkotmányossági vizsgálata során előkerülő problémákat (gondolván itt elsősorban a párhuzamos perlések lehetőségére, amelyet az új szöveg sem zár ki, de ami részben esetleg a Pp.-ben is kezelhető);
- kérdés, hogy okozhat-e alkotmányossági problémát a szankciókiszabásnak a sérelemhez képest aránytalan lehetősége, a párhuzamos perlések kizárásának hiányában a párhuzamos szankcionálás lehetősége is megnyílik, ami egyértelműen aránytalan szóláskorlátozáshoz vezethet (hiszen a sérelem minden egyes felperes vonatkozásában beáll, az alperes pedig annyi helyre fizethet sérelemdíjat, ahányra őt perlik);
- kérdés, hogy miként gondolkodik az Alkotmánybíróság az „átsugárzás” problematikájáról az új szöveg ismeretében; a 2007-es Ptk.-módosítás automatikusnak tekintette a közösségről az egyénre „átsugárzó” sérelem meglétét, a 2008-as (máig el nem bírált) új polgári jogi törvény az „átsugárzás” törvényi vélelmével szemben lehetővé tette a bizonyítást és a vélelem megdöntését, míg a 2013-as szöveg szintén inkább az „automatizmus” talaján áll, azaz a sértő, bántó vélemény elhangzását jogsértésnek minősíti, amellyel szemben a közösség bármely tagja felléphet, és a 2:52. § (2) bekezdés értelmében „a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges”, illetve a többi polgári jogi szankció (2:51. §) is alkalmazható lehet.

7. 4. 2. Az Alaptörvény negyedik módosítása

Az Alaptörvény negyedik módosítása során a IX. cikk a következő új bekezdésekkel egészült ki:

„(4) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.

(5) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek — törvényben meghatározottak szerint — jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.”

A módosítás egyértelműen az új Ptk. rendelkezéseinek alkotmányos alátámasztására szolgálnak, de kérdés, hogy az előbbieken felvetett alkotmányossági kételyeket milyen mértékben képes eloszlatni. A IX. cikk új (4) bekezdésének normatív tartalma nem egyértelmű, hiszen a véleménynyilvánítás szabadsága és az emberi méltóság eddig is – számos helyzetben – egymással versengő jogoknak számítottak. Kérdéses, hogy ez az alkotmányos rendelkezés vajon alkalmas-e az eddigi „status quo” felborítására, következik-e abból, hogy a versengő jogok között – a méltóság javára – egyértelmű, a jogalkalmazás számára mozgásteret nem hagyó hierarchia áll fenn? Az Alkotmánybíróság közvetve választ adott erre a kérdésre 16/2013. (VI. 20.) AB határozatában, amelyben kimondta, hogy

„A módosítás eredményeképpen tehát most már maga az Alaptörvény is kifejezetten nevesít egy olyan esetkört, ahol a véleménynyilvánítás szabadsága már nem érvényesül, azaz tulajdonképpen megtiltja az

alapjoggal való tudatos visszaélést. E tilalom a véleménynyilvánítás szabadságát érintő normák alkotmányos vizsgálatakor elvi kiindulópontnak tekintendő rendelkezés” ([49] bek.).

Azaz, ebből következően a méltóságot tudatosan, szándékosan sértő vélemények nem élvezik a IX. cikk védelmét, és ezek joggal való visszaélésnek minősülnek, de a szándékosság nélkül, ilyen hatást elérő vélemények esetében a jogalkalmazói mérlegelés a korábbiak szerinti terjedelemben szükséges marad.

Az (5) bekezdés által a „közösségek méltóságának” eddig a magyar jogrendszerben csak az Alkotmánybíróság egyes döntéseiben megjelenő jogi konstrukciója került említésre az Alaptörvényben. Nem világos, hogy az egyének számára megnyitott, a közösséget ért sérelem esetén fennálló jogérvényesítési lehetőség biztosítása elégséges-e az Abh. 2008b határozatban foglalt alkotmányossági szempontok biztosításához.

Mindkét új bekezdéssel kapcsolatban kérdés, hogy az „irányulás” azonos-e a szándékos elkövetéssel, azaz vonatkozik-e azon véleményekre is, amelyek szándék nélkül méltóságsértő eredménnyel járnak (arra „alkalmasak”).

7. 5. Elméleti kérdések, a polgári jogi bírósági gyakorlat áttekintése

A fenti szabályozási kísérletek ismeretében – amelyek alkotmánybírósági és köztársasági elnöki kritikái meglehetősen szűkre szabták a jogalkotó mozgásterét, ha hagytak neki egyáltalán – továbbra is él a kérdés: van-e keresnivalója a polgári jognak a gyűlölködő kifejezések korlátozásánál? Az Abh. 1992 az igenlő válasz felé terel minket, csakúgy, mint az Európa Tanács 1997-es, „a gyűlöletbeszédéről” szóló ajánlása, amely kifejezetten bátorítja a tagállamokat, hogy a polgári jog eszközeivel – közérdekű kereset, kártérítés, válaszadási jog – is felvegye a küzdelmet a gyűlölködés ellen;¹¹⁸ mindenképpen érdemes legalább szemügyre venni a gyűlölködés kérdésének polgári jogi rendezésekor megkerülhetetlen problémaköröket.

Bár a 2000-ben született két jelképhatározat egyértelműen állást foglal a közösségek méltóságának védelme mellett, ez csak két, nagyon speciális büntetőjogi tényállásra vonatkozik, azaz „nem különíthetők el bennük úgy az általános érvényű tételek és a csak az adott ügyre vonatkozó indokolások, mint az alaphatározatban [Abh. 1992].”¹¹⁹ A két jelképhatározat ráadásul – eltérő mértékben, de – ellentmond az izgatási határozatoknak. Utóbbiak – ugyan megemlítik azt, de – valójában nem a közösségek méltóságáról, csak az egyén jogairól szólnak. Mindezekből tehát nem alakul ki egységes kép az Alkotmánybíróság felfogására nézve a előbbivel kapcsolatban. Ennek ellenére a határozatok „közös minimuma” elismeri a személyek közösségbe tartozáshoz való jogát, mint az emberi méltóság egyik, védelemre érdemes aspektusát, a szükséges védelmi szintet viszont eltérően határozzák meg. Még a kérdés részletesebb tárgyalása előtt le kell szögezni, hogy természetesen nem a valamely közösséget megillető méltóságról beszélünk, hiszen méltósága a jog szempontjából értelemszerűen csak emberi lénynek lehet. Az emberi méltóságnak azonban létezhet egy olyan részeleme, amely kifejezetten a valamely közösségbe tartozás miatt „éled fel”, és a személyt csak mint a közösség tagját illeti meg. Ez azt is jelenti, hogy ha az illető – legtöbbször szabad akaratából – megszűnik az adott közösség tagjának lenni, általában méltóságának ez a részeleme is megszűnik. Mivel mindenki egyszerre több kisebb-nagyobb közösség tagja, az emberi méltóságnak ez az aspektusa önmagában is igen tág lehet. Mivel itt a közösség léte, illetve a közösségi identitás és a tagság keletkezteti a méltóság más elemeivel

¹¹⁸ Council of Europe, Recommendation No. R (97) 20, of the Committee of Ministers to Member States on „Hate Speech”.

¹¹⁹ SÓLYOM László: Jogi eszközök emberek csoportja jó hírnevének, illetve a csoport megsértésén keresztül a csoport tagjai emberi méltóságának megsértése ellen. *Kézirat*, 2002. 9.

természetesen összekapcsolódó, az egyént megillető jogosultságot, egyszerűbb a továbbiakban „a közösség méltóságáról” beszélni, ezzel azt is vélelmezve, hogy ha a közösséget sérelem éri, tagjainak – vagy legalábbis tagjai egy részének méltósága is sérül.

Életünk során több-kevesebb időre számos közösség tagjai vagyunk. Szerencsés esetben öt esztendeig járunk egy egyetemi közösségbe, mindennap sokadmagunkkal utazunk a metróra, és egész életünkben tagjai vagyunk a velünk azonos neműek csoportjának. Közösségbe tartozni általában szabadságunkban áll, az egyén legtöbbször önkéntes alapon válik az adott csoport tagjává, ha pedig mégis akaratán kívül – például születésénél fogva – lett része, jogában áll kilépni, (nemi, nemzeti, vallási) identitását megváltoztatni. Vannak olyan – jogi személyiség nélküli – személyösszességek, amelyeket a törvény felruház bizonyos jogokkal. A választópolgárok jogosultak megállapítani a törvényhozó szerv összetételét, rendelkeznek a helyi önkormányzás jogával, a nemzeti, etnikai kisebbségek pedig egyéb kollektív jogokkal is bírnak.

Ha a közösség méltósága fokozottabb védelmének szükségességéről beszélünk, először is tisztáznunk kell, melyik közösségekre gondolunk. Valahol – ésszerű – határt kell húzni. Általános ismérveket állíthatunk: tagjai érezzék – általában véve, nem feltétlenül erőteljes mértékben, akár tudatosan, akár érzelmi alapon – összetartozónak magukat; jól észrevehetően különüljenek el más csoportoktól; rendelkezzenek bizonyos belső, csak tagjaikra vonatkozó szabályokkal; azok minden tagjukra egyaránt vonatkozzanak; a csoportalkotó tulajdonságok legyenek a kívül világ számára is jól felismerhetőek. Ennyi azonban nem elegendő ahhoz, hogy megfelelően szűkre szabjuk a védendő közösségek körét. Kérdés, vajon mi az a *fő csoportalkotó jelleg*, amelynek mentén a védett közösségeket meghatározhatjuk? Az egyik legfelsőbb bírósági ítéletben (BH2004. 171.) szereplő „kollektív társadalmi kötelezettség” nem lehet megfelelő ennek eldöntésére, túlságosan leszűkíti a védelem körét. Talán az olyan tulajdonságok környékén kell keresni a választ, amelyeket a csoport tagjai *nem tudnak levétközni*, mint például a testi fogyatékoság vagy a szexuális preferencia? Vagy azon tulajdonságok mentén szerveződő közösségeket kell megtalálni, amelyek tagjai *személyiségének teljességét*, alapvetően, minden élethelyzetben *meghatározzák*? Utóbbit érzem megfelelő elvnek az elválasztáshoz, mert ott fedezhető fel – jellemzően – a közösség és tagjai között olyan erős kötelék, amely a közösség megsértése esetén tagjainak, azok jelentős hányadának sérelmet okoz. Azokat a közösségeket kell tehát megtalálni, amelyek tagjai személyiségének a leginkább elválaszthatatlan, integráns, meghatározó részeit érintik.

További kérdés, hogy számít-e a közösség mérete, hiszen sokak szerint minél nagyobb a közösség, annál gyengébb a tagjai közti összetartó erő. Ez azonban nem feltétlenül a mérettől függ. Egy család, mint közösség nem mindig őrzi meg összetartozását, míg egy templomi közösségben, egyazon egyház tagjai esetében még ismeretlenek között is felfedezhető kötőerő.

Az Alkotmánybíróság két ilyen, a személyiség lényegét, teljességét meghatározó csoportot nevezett meg, e kettő a vallási közösség (4/1993. (II. 12.) AB határozat: „a vallás a hívő számára a teljes személyiséget és az élet minden területét érinti és meghatározza”) és a nemzeti vagy etnikai kisebbség (22/1997. (IV. 25.) AB határozat). E két csoportidentitásra alapozta a testület a pozitív diszkrimináció megengedettségét: csak az egyházi és nemzetiségi iskolák jogosultak az állami intézményekkel megegyező mértékű finanszírozásra, más alapon szerveződők nem.¹²⁰ Alapvetően egyetértek e megközelítéssel, de szükségesnek látom e kettő mellé még a nemzetet harmadikként felvenni, értve ez alatt mindegyik nemzetet, így a többséget alkotó magyart is. Így bármely nemzet hazánkban tartózkodó tagja is megőrizné „csoportidentitását” Magyarországon is.

¹²⁰ A vallással kapcsolatban lásd még például a katonai szolgálatmegtagadás lehetőségét, amely esetében szintén a csoportba tartozás alapján került sor többletjogosultság megállapításra, lásd a 46/1994. (X. 24.) AB határozatot.

Az Abh. 2008b kísérletet tett a védendő csoportok behatárolására.¹²¹ Ahhoz, hogy védelmet kapjon, az adott csoportnak, közösségnek olyan alapon kell szerveződnie, amely tagjai *személyiségének lényegét határozza meg*, mint például a testület saját gyakorlatában korábban nevesített vallási meggyőződés és a nemzeti, etnikai kisebbséghez tartozás. Ha bármely csoport védelmet kap, amelyik elkülöníthető a társadalom egészétől, a szabályozás parttalaná válik. A csoporthoz való tartozás nem bizonyítható, és nem is vizsgálható a jog eszközeivel, az identitás megvallása, a közösséghez tartozás kinyilvánítása elegendő a jogérvényesítéshez, mert az egyéni döntés kérdése, ami egy pusztán nyilatkozattal „igazolható”.¹²² (A 2013-as új Ptk., illetve az Alaptörvény negyedik módosítása meghatározza a védett közösségek körét.)

Felvetésem ellen számos érv hozható fel, ezek közül a leghangsúlyosabb *a védelem szükségtelenségének érve*, mely szerint a többség mindig „biztonságban van”, a többségi közösséget a kisebbségek nem veszélyeztethetik; közösségi identitása miatti fokozott, különös védelemre csak a kisebbségeknek van szükségük. A több mint negyven évig tartó kommunista rezsim alatt, illetve más, külhoni példákban is láthattuk, hogy a többségi identitás bizony alaposan megsérthető. A diktatúra éveiben időnként bitófa vagy golyó volt a jutalma azoknak, akik nemzeti (magyar, tehát elvileg többségi) identitásukat hangoztatták. Más, szerencsésebb történelmi országokban a többségi nemzet védelmének elhagyása talán indokolható lenne, a különös történelmi körülmények azonban nálunk ezt még – megítélésem szerint – nem teszik lehetővé. Továbbá: egyáltalán nem kizárt annak a lehetősége, hogy az adott közösség identitását, méltóságát annak egyik tagja sérti meg, mint ahogyan az a történelem során számtalanszor előfordult. Ez persze kizárólag morális értékelést nyerő szempont lehet, jogi többlétszankcióval természetesen nem járó cselekedet, de ettől még a méltóságsértés ténye nem változik. Talán érdekesnek hathat a felismerés: egy liberális demokráciában időnként a többségnek is lehetnek jogai.

Megjegyzendő még, hogy a T/6219. számú, 2008 novemberében elfogadott törvényjavaslat – az EBH2005. 1216. számú legfelsőbb bírósági döntés nyomán – a *szexuális irányultságot* tekintette a harmadik fontos, védelemre érdemes csoportalkotó jellegnek.

Ugyanakkor a méltóság védelme nem feltétlenül korlátozódhat az így meghatározott csoportokra. Maga az Alkotmánybíróság is megállapította, hogy a Btk. vizsgált 269. §-ában szereplő „a lakosság egyes csoportjai” kategória alatt „az eltérő nézetrendszer (párttagok, egyesületek, mozgalmak stb. résztvevői) vagy egyéb, tulajdonképpen bármely ismérv szerint elkülönülő személyek” értendők.¹²³ Az ORTT egy döntésében [187/2006. (II. 1.) ORTT határozat] a *Critical Mass* felvonuláson részt vett biciklistákat is védett közösségnek tekintette, és a bíróságok jóváhagyták ezt az értelmezést (utolsóként ld. a Legfelsőbb Bíróság Kfv.III.37.445/2007/5. sz. ítéletét).

Az alapjogok rendszere jellemzően individuális, egyénileg gyakorolható jogokat tartalmaz. Kérdés, elképzelhető-e, hogy ezen jogok némelyike „közösségi” joggá alakuljon? Létezhet-e egy közösségnek méltósága? A jogi személyiséggel rendelkező személyösszességeknek, illetve a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságoknak, mint tudjuk, nem.¹²⁴ Ha nem is ismerjük el egy közösség saját méltóságához való jogát, jelentheti-e az adott közösségbe tartozás – az ehhez való jog – az egyén méltóságának olyan megnyilvánulási formáját, amely érdemes a védelemre? A magyar jogrendben kizárólag néhány alkotmánybírósági határozat és bírói ítélet használja a „közösség méltósága” kifejezést, elismerve létezését, védendő értéknek

¹²¹ 96/2008. (VII. 3.) AB határozat, IV./1.1. pont.

¹²² Ezt mondta ki az 59/1991. (XI. 8.) AB határozat, valamint a 45/2005. (XII. 14.) AB határozat is; A 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól 1. § (1) bekezdése alapján – más feltételek mellett – azon közösségeket tekinti nemzetiségeknek, amelyek „összetartozás-tudatról tesz[nek] bizonyosságot”.

¹²³ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, IV./5. pont.

¹²⁴ 23/1990. (X. 31.) AB határozat.

tekintve azt. A rendelkezésre álló forrásokból azonban nem olvasható ki koherens elvi alap védelmének tekintetében.

A 13/2000. (V. 12.) és a 14/2000. (V. 12.) sz. AB határozatokat követően az Abh. 2008b is szól a „közösségek méltóságáról”. Újfént leszögezi, hogy az önálló alapjogként nem értelmezhető. A közösséghez való tartozás az ember személyiségének meghatározó jelentőségű eleme lehet, és ha a véleménynyilvánítás a közösséget sérti, „a közösség egészére vonatkoztatott, a közösség tagjainak megkérdőjelezhetetlen, lényeges tulajdonságával áll összefüggésben, és akár a közösség létét is megkérdőjelezően szélsőséges, akkor a közösséghez tartozó személy joggal várhatja a jogrend által biztosított védelmet.”¹²⁵ Az „átsugárzás”, azaz az egyén sérelmének megdönthetetlen vélelme a közösség megtámadása esetén csak akkor valósul meg, ha a közösség tagjai lényeges, esetleg levetkőzhetetlen tulajdonságai alapján szerveződik, és a sértés e tulajdonságra irányul, illetve kellően súlyos mértékű.

Sem a polgári jogi, sem a büntetőjogi személyiségvédelem nem nyújt megfelelő lehetőséget a közösségek méltóságának védelmére. A Ptk. személyiségvédelmi rendelkezései, melyek védik az emberi méltóságot (76. §), a jelen bírói gyakorlat alapján nem alkalmazhatóak sem a jogi személyekre, sem a jogi személyiséggel nem rendelkező közösségekre. Ahhoz, hogy az eljárás meginduljon, egyértelműen beazonosíthatónak kell lennie annak, aki a személyiségi jogsértést elszenvetted. Ha tehát a sértő kifejezés egy közösségről általában véve hangzik el, azonosítható sértett hiányában nem indulhat sikerrel polgári per. A jogi személyeket megilleti a jó hírnév (78. §) védelme, a polgári bírósági gyakorlat ugyanakkor a becsülethez való jogot jogi személyek esetében nem ismeri el, emberi méltóságuk létezése pedig fogalmilag kizárt.

A Btk.-ban szereplő rágalmazás (179. §) és becsületsértés (180. §) sem védi a közösségeket, az eljárás megindításának feltétele az önrendelkezési jog körébe tartozó magánindítvány beadása, amelyhez szintén egyértelműen beazonosítható sértett kell. A törvény – a közösség elleni izgatás tényállásán túl – külön is védi az egyes nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagjait: az ellenük a csoportba tartozásuk miatt elkövetett bántalmazás, erőszak vagy fenyegetés alkalmazása súlyosabban büntetendő, mint az e motívum nélküli hasonló magatartás (174/B. §). Kifejezetten az emberi méltóságot a büntetőjog nem védi, a becsületsértés azonban – mint láttuk – általában véve a méltóságsértésre is alkalmazható.

Bár egyik törvény sem utal egyértelműen arra, hogy a méltóság kifejezetten csak az egyéneket illeti meg, a bírói gyakorlat következetesen – és hosszú hagyományra visszatekintve – elutasítja az egyének által egy közösség megsértése miatt benyújtott kereseteket és magánindítványokat.

Elvértve találhatunk az általános gyakorlatnak ellentmondó eseteket. Egy legfelsőbb bírósági ítélet leszögezi, hogy „a büntetőjogi védelem a becsület csorbítására alkalmas kijelentésekkel és tényállításokkal szemben nemcsak a jogi személyeket, hanem az olyan személyösszességeket is megilleti, amelyeknek nincs ugyan önálló jogképessége, de olyan kollektív társadalmi kötelezettségekkel rendelkeznek, amelyek teljesítése megalapozhatja a társadalmi megbecsülésük létrejöttét, s ennek ugyanolyan a társadalmi értéke, mint a természetes személyek esetében. Ugyanakkor azok a személyösszességek, amelyek nem rendelkeznek azzal a sajátossággal, hogy meghatározott társadalmi kötelezettséget teljesítsenek, vagyis nincsenek meghatározó kollektív kötelezettségeik: a rágalmazás passzív alanyai sem lehetnek” (BH1992. 154.). Apró szépséghiba, hogy az ítéletet megelőző büntetőperben egy párt (tehát egy jogi személy) adott be magánindítványt, és a Legfelsőbb Bíróság végül elfogadta azt.

Egy másik ítélet (BH1993. 139.) is hivatkozik a közösségek méltóságára: „[e]mberi méltósága nyilvánvalóan csak természetes személynek lehet, a társadalom kedvező

¹²⁵ Abh. 2008b, indokolás, III./3. pont.

értékítéletére, megbecsülésére azonban a jogi személyek, illetve más személyösszességek is igényt tarthatnak. A magyar büntetőítélkezési gyakorlatban a »becsület védelméről« szóló 1914. évi XLI. tc. hatálybalépését követően töretlenül követett álláspont szerint a társadalom értékítéletét, megbecsülését csorbító cselekményekkel szemben büntetőjogi védelem illeti a jogi személyeket és az olyan személyösszességeket is, amelyeknek nincs ugyan önálló jogképessége, de (...) kollektív társadalmi kötelezettségekkel rendelkeznek.” Itt szintén egy jogi személy terjesztett be magánindítványt, tehát megint csak nem alkalmazhatták ténylegesen a közösségek számára „megelőlegezett” védelmet.

A „kollektív társadalmi kötelezettség” csoportalkotó ereje, amely a jogalanyiség nélküli személyösszességek számára is lehetővé teszi a személyiségvédelmi szabályok alkalmazását, a BH2004. 171. számú legfelsőbb bírósági ítéletben is megjelenik, ezúttal már nem csak hipotetikusan, hanem tényleges védelmet nyújtva – rágalmozás általi becsületsértés miatt – egy önkormányzati képviselő-testület számára. Ezzel tehát megnyílt egy kicsiny kapu a közösségek méltóságának bírói elismerése felé. Ez azonban túlságosan szűk ahhoz, hogy átférjen rajta minden védelemre érdemes közösség. Az ügy tényállásában nem gyűlölködő kifejezések szerepeltek, a közösség pedig jól behatárolható volt, ellentétben például egy vallási közösséggel.

A feljelentés szerint a Horthy Miklós kormányzó újratemetésén résztvevőket, a velük szimpatizálókat, „népét és országát” „ocsmány és gusztustalan módon mocskoló” Eörsi István íróval szemben a feljelentő magánszemély sértetti azonosíthatóságának hiányában szüntette meg a – becsületsértés miatt indított – eljárást a bíróság.

Hofi Géza ellen szintén becsületsértés miatt indult eljárás. Az indítvány szerint a humorista az „átlag magyar polgárt becsületében durván sértő és megalázó, általánosító kijelentést tett”. A szöveg így szólt (elnézést az olvasótól): „Itt az új segg... A magyar ember ilyen, nem találja helyét, ha nem szaros a szája.” Itt is az azonosítható sértett hiányában szüntette meg a bíróság az eljárást, hozzátéve, hogy a szatírárt, mint művészi kifejezést különleges védelem illeti meg, így büntetőjogi korlátozása egyébként is megengedhetetlen.¹²⁶

Az ifj. Hegedűs Lóránt által egy kerületi pártlapban leírt – a zsidóságra vonatkoztatható – kijelentések („Rekeszd ki őket! Mert ha te nem teszed meg, ők teszik meg veled!”) miatt két polgári eljárás is indult a zsidó közösség méltóságának megsértése miatt. Az elsőt az előzőekhez hasonlóan a felperesi legitimáció hiányára hivatkozva utasította el a bíróság,¹²⁷ kiterjesztően értelmezve a PK 13. számú állásfoglalását, melynek értelmében sajtóhelyreigazítást az kérhet, akinek személye a sajtóközleményből felismerhető. A másikat viszont, amelyet a diszkrimináció tilalmának megsértése miatt indítottak ifj. Hegedűs ellen, első fokon megnyerte a felperes – itt a bíróság elvetette a PK 13. számú állásfoglalás alkalmazhatóságát. A bíróság úgy látta, hogy a „rekeszd ki” kijelentés – különösen a történelem fényében – megvalósította a negatív diszkriminációt, a perléshez elegendőnek vélte a közösségbe tartozás külvilág általi egyértelmű azonosíthatóságát, a zsidó mivoltot pedig ilyennek ítélte. Nem derül ki az ítéletből, hogy kinek kell azt azonosítani, a sértő félnek, vagy a közvéleménynek, illetve, hogy miért egyértelműen azonosítható (pusztán külső jegyek alapján?) egy – vallási – identitás.¹²⁸ A Fővárosi Bíróság másodfokon visszatért az általános gyakorlathoz, és a felperesi legitimáció hiányában elutasította a keresetet.¹²⁹ A bírói gyakorlat tehát – a fenti elszórt példák ellenére – nem ismeri el a közösségek személyiségvédelmének lehetőségét.

A polgári jogban hagyományosan személyiségi jogvédelmet csak a sérelmet szenvedett fél, illetve halála esetén, rá tekintettel, egy vele kapcsolatban álló szűk kör kérhet. Ez felveti a

¹²⁶ A két eset leírását ld. HALMAI Gábor: *Kommunikációs jogok*. Budapest, Új Mandátum, 2002. 156–157.

¹²⁷ PKKB 29. P.90.907./2001/12. – közzétéve a *Fundamentum* 2002/3–4. számában.

¹²⁸ Az ítélet értékelését ld. HALMAI Gábor: *Becsületvédelem és sajtószabadság*. *Fundamentum*, 2004/4. 90–92.

¹²⁹ 52. Pf. 29 063/2003/4.

kérdést, ha a közösségek méltóságát elismerjük, kinek adunk jogosultságot a per megindítására. A német megoldás az emberi méltóság megsértésének egy speciális tényállását közvélemény büncselekménnyé tette, így kerülve ki ezt a csapdát; lényegében ezt próbálta bevezetni a közösség elleni izgatás tényállásának 2003. és 2008. évi magyarországi módosítása is. A 2007-es Ptk. módosítás mindenkinek jogot adott a személyiségvédelmi eljárás megindítására, de a párhuzamos perlések lehetősége alkotmányellenesnek bizonyult. A 2013-as új Ptk. újfent hasonló megoldással kísérletezik, amelynek következményeit még nem ismerjük. Ami bizonyos, hogy a polgári jog idegenül mozog e területen, a gyűlölködés kérdésének rendezését csak szigorú garanciákkal vállalhatja magára.¹³⁰

8. A gyűlöletbeszéd korlátozásával összefüggő egyéb rendelkezések

8. 1. A tiltott önkényuralmi jelképek

8. 1. 1. A 14/2000. (V. 12.) AB határozat

1993-ban a következő, „Önkényuralmi jelképek használata” elnevezésű tényállással egészült ki a Btk. (269/B. §):

„(1) Aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ötágú vöröscsillagot vagy ezeket ábrázoló jelképet
a) terjeszt,
b) nagy nyilvánosság előtt használ,
c) közszemlére tesz,
ha súlyosabb büncselekmény nem valósul meg, vétséget követ el, és pénzbüntetéssel büntetendő.
(2) Nem büntethető az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény miatt, aki azt ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el.”

A gondolat-, lelkiismereti és szólásszabadság túlzott korlátozása miatt ez a rendelkezés is az Alkotmánybíróság normakontrollja alá került, és a testület 14/2000. (V. 12.) sz. határozatában nem ítélte alkotmányellenesnek azt, elutasítva a megsemmisítésre irányuló indítványt. Indokolásukban a bírák leszögezték, hogy a szólásszabadság védelmének minimuma nem feltétlenül az uszítás fenti, általuk korábban meghatározott mércéje, az alapjog annál szélesebb körben, de a megsemmisített „gyalázkodás”-nál mindenképpen csak szűkebben korlátozható. A korlátozhatóság határa ott van, ahol „a tiltott magatartás nem pusztán egy – helyesnek vagy helytelennek tartott – politikai nézetet fejez ki, hanem annál több: a demokrácia értékei mellett elkötelezett közösségek méltóságát sértve veszélyezteti a köznyugalmat is.”¹³¹ Itt védett jogi tárgyként tehát a köznyugalom mellett a *közösségek méltósága* jelenik meg. Az érvelés tovább folytatódik: „büntetőjogi védelem alá vonható a közösségek méltóságát sértő, köznyugalmat veszélyeztető magatartás, ha ez nem kifejezetten meghatározott, azonosítható személy ellen irányul; a kitűzött cél elérése érdekében elvben nincs más és esetleg enyhébb eszköz, mint a büntetőjogi szankció.”¹³²

A diktatúrák jelképeinek használata a testület szerint – ellentétben a gyalázkodással – minden esetben tömegek méltóságát sérti meg, mert nem csak azoknak sértő, akik az adott diktatúra áldozatai voltak, hanem minden, a demokrácia értékei mellett elkötelezett személyt

¹³⁰ A gyűlölködés polgári jogi szabályozásáról áttekintően ld. BOYTHA György: A gyűlöletbeszéd polgári jogi szankcionálásának alapjogi keretei. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2008/1.

¹³¹ 14/2000. (V. 12.) AB határozat, indokolás, IV./1. pont.

¹³² Uo., indokolás, IV./3. pont.

sért; az ilyen szólás egyébként is összeegyeztethetetlen a demokráciával. Lakonikus a megállapítás: „[a]z Alkotmány nem értéksemleges, az Alkotmánynak van értékrendje. Az alkotmányos értékekkel összeegyeztethetetlen véleménynyilvánítást az Alkotmány 61. §-a nem védi.”¹³³ Ehhez járul még a köznyugalom megsértése, valamint a speciális történelmi körülmények szerepe, amely – tekintve a diktatúrák időbeli közelségére – szintén a tiltás mellett szól. Más, nyugodtabb történelmű országban talán kevésbé lenne szükség a szólás illetően korlátozására. E három körülmény együttesen indokoltá teszi a tényállás megtartását. Ugyanakkor a tiltás nem teljes körű: a jelképek előállítása, megszerzése, tartása, behozatala, kivitele, nagy nyilvánosságon kívüli használata megengedett.

Ez a döntés az izgatási döntéseknek ellentmondani látszik. A bírák észlelték ezt a feszültséget (a döntés idején még csak az első két izgatási-határozat született meg), de nem látták feloldhatatlannak. A méltóságsértések bizonyítékai nagy száma – amely a gyalázkodásnál csak akkor éri el ezt a mértéket, ha a magyar nemzetet gyalázzák, hiszen jellemzően minden egyéb, az izgatás bűncselekményének tényállása által védett közösség kisebbségben van, míg itt a „demokrácia mellett elkötelezettek” az Alkotmánybíróság sugallata szerint valószínűleg többségben vannak a társadalomban –, valamint az a körülmény, hogy a gyalázkodással ellentétben a korlátozásra nem áll rendelkezésre más jogi eszköz, együttesen megalapozzák a rendelkezés alkotmányosságát.

Holló András párhuzamos indokolásában ezen érveket nem találja kielégítőnek, ő az alkotmányos értékek védelmére helyezett volna nagyobb hangsúlyt [Alkotmány 2. § (1) bekezdés: „Magyarország független, demokratikus jogállam”]. Kukorelli István különvéleményében elutasítja a többségi döntést. Felrója a testületnek, hogy nem alkalmazta az izgatással kapcsolatban alkalmazott „*clear and present danger*” mércét. (Az előzőekben láthattuk, hogy az emlegetett döntések *nem* ezt a mércét alkalmazták.) Álláspontja szerint a tényállás nem sérti a méltóságához való jogot, megvalósulásának az nem feltétele (ez igaz, de az izgatás bűncselekményénél – amelyet az alkotmánybíró alkotmányosnak ítélt – sem feltétel az izgatásból eredő bármiféle jogsértés megtörténte, sem annak tényleges veszélye; a veszély közvetlenségében lehet különbség, és az „uszítás” feltehetően legtöbbször valóban magasabb intenzitású veszélyt jelent, mint a jelképek pusztá használata, de mivel eltérő tényállásokról van szó, az Alkotmánybíróság mérlegelhetett, és úgy döntött, a korlátozás, legyen bár a mérce alacsonyabb, jogos). Kukorelli nem ismeri el a közösségek méltóságához való jogát sem, mondván, az csak az egyénekhez kapcsolódhat (elfogadható álláspont, de az alkotmányosság megítélésén az nem változtat, hogy a közösség saját, vagy tagjainak méltóságát védjük). A méltóságsértés nem tényállásbeli elem, az érzelmek pusztá megsértése, amely egy ilyen jelkép használata által bekövetkezhets, nem elegendő alap a tiltásra. A jelképek használatával összefüggő magatartások pedig sokszor megvalósítják az izgatást, így egyébként is büntethetőek. Mivel nincsen a korlátozást megfelelően alátámasztó kényszerítő érdek, a kifejtett vélemény tartalmán alapuló tiltás megsérti az értéksemlegesség tesztjét. Azzal sem ért egyet a különvélemény, hogy a speciális történelmi körülmények megfelelő indokul szolgálhatnának: a szabadság korlátozásával még sehol nem sikerült megfékezni a totalitárius eszmék terjedését.

Mind a többségi döntés, mind Kukorelli álláspontja továbbgondolkodásra késztet. A mérce valóban – jóval – alacsonyabban van, mint az izgatásnál, de ez megfelelően alátámasztható. A kérdés ismételtén csak elsősorban erkölcsi: hol van a korlátozás határa? Mit sért a tiltott jelképek használata: pusztán egyes emberek érzelmeit, vagy azok emberi méltóságát is? Eldönthető, eldöntendő-e ez alkotmányjogi értelemben? És vajon a szólásszabadság mely igazolása alapján lehetséges kiállni az önkényuralmi jelképek használata mellett? Gyengül-e a demokráciánk attól, ha az ilyen jellegű szólásokat korlátozzuk? Mennyit bír el egy kezdeti

¹³³ Uo., indokolás, IV./3. pont.

stádiumában leledző demokrácia, mint a mienk? Vagy minden demokrácia (amerikai, német, francia, magyar) – a szólás kérdéseiben legalábbis – egységesen kezelendő? Melyik érték élvez elsőbbséget, a szólásszabadság vagy mások egyéni jogai, érzései? Ha el is fogadjuk azt, hogy jogi értelemben a méltóság megsértése nem feltétlenül állapítható meg a bűncselekmény megvalósulásakor, azért az egyes ember lelki sebei, önbecsülése is figyelmet érdemelhet. A demokrácia védelme vajon olyan alkotmányos érték, mely megalapozhatja a szólás korlátozását, vagy éppen ellenkezőleg, a demokrácia amiatt is értékes, hogy a szélsőséges megnyilvánulásokat is megengedi, sőt védi? Kukorelli álláspontja szintúgy nem olvasható ki a magyar Alkotmányból, mint ahogyan az izgatási határozatok megoldása sem. Egy dologban azonban feltétlenül igaza van: az önkényuralmi jelképek korlátozása az izgatási határozatokhoz viszonyítva valóban alkotmányellenes.¹³⁴

Az a kérdés is felmerült – bár a határozat nem részletezi –, hogy vajon nem alkotmányellenes-e a különböző diktatúrák együttes kezelése? Nos, véleményem szerint nem, a tényállás által meghatározott szűk körben azonosan ítéltetők meg (közvetett módon ezt megerősítette a 4/2013. (II. 21.) AB határozat is, amikor a neki címzett, kizárólag a vörös csillaggal kapcsolatos indítvány alapján a Btk. 269/B. § egészére nézve vizsgálódott). Nem helyes a diktatúrák „méricskélése”, a halálos áldozatok száma, a terror intenzitása alapján. Ez nem a jogászok, hanem a történészek dolga. A jogalkotó ezzel a tényállással egyébként sem azonosította a két diktatúrát. A tiltakozások általában a kommunista rendszer mentegetésére szolgálnak, mondván, az utolsó évtizedeiben az már nem is volt annyira diktatórikus. Ezt álságos, hamis érvelésnek tartom. Egy ettől eltérő, és jóval nyomósabb érv szerint az alapjogkorlátozás csak akkor engedhető meg, ha valós társadalmi szükségre reagál. Az érv alapján korunkban sokkal nagyobb a veszélye a szélsőjobboldali eszmék újjáéledésének, mint a baloldali diktatúra felbukásának. Ezért pedig a kétfajta rendszer eltérő kezelése indokolt lehet – de ez nem jelenti azok jogalkotó általi értékelését, hiszen mindkettőt egyaránt el kell utasítani.¹³⁵ Kérdés persze, hogy miként azonosítjuk a „társadalmi szükségletet”? Én magam egyik diktatúra újjáéledését sem látom ugyan, de azt gondolom, a büntetőjog nem mehet bele abba a zsákutcába, hogy különböző, jogi értelemben bizonytalan kritériumok alapján differenciáljon az egyes önkényuralmi rendszerek között. A büntetőjog egyet tehet: vagy – szimbolikus jelleggel is – elutasítja valamennyit, például ebben a tényállásban, vagy éppen egyet sem utasít el, a szólásszabadságot magasabb érdekek ítélve. Az elutasítás szimbolikussága – és a benne kifejeződő hitvallás a demokrácia mellett – jóval fontosabb, mint néhány megtévedt honpolgár bekasztlizása.

Mindenesetre a határozat indokolásának nem sikerült feloldania az e döntés és az izgatásos határozatok között feszülő ellentétet. A szólásszabadságnak az Alkotmány értéktartalmán alapuló lehetséges korlátozására tett – feltehetően a német alkotmányjogból eredeztethető – utalás mintha szakítana az 1992-es határozat a korlátozáshoz feltétlenül „külső” korlátot megkívánó felfogásával. Ez is egy lehetségesen járható út. Az izgatásnál meghatározott – és a bírák szándéka szerint általános értelemben, az adott bűncselekményénél jóval tágabb körben érvényes – mérce itt lényegesen lejjebb került. Így a döntések után az a helyzet állt elő, hogy míg egy adott társadalmi csoport (magyarok, keresztények, zsidók, cigányok, buszvezetők, jogászok) szabadon gyalázható, addig a horogkereszt vagy a vörös csillag nem viselhető az utcán. Ez valóban súlyos ellentmondás, és talán szerencsésebb lett volna, ha a testület a két mércét jobban egymáshoz igazítja. Ezt megtehetette volna az izgatás mércéjének lejjebb szállításával, vagy az önkényuralmi jelképek tiltásának alkotmányellenességé nyilvánításával

¹³⁴ A határozat bírálói is jobbára a 30/1992. (V. 26.) AB határozatból kiindulva kritizálták a döntést, de számomra kevés meggyőző erővel cáfolták a fentiekben bemutatott újdonságokat. Ld. HALMAI (2000) i. m. (48. l.) 78–81; MOLNÁR Péter: Pótcselekvés. *Fundamentum*, 2000/3. 84–88.

¹³⁵ WELLER Mónika: A Vajnai ítélet és lehetséges hatásai az önkényuralmi jelképek használata tilalmának szabályozására. *Acta Humana*, 2008/3. 94.

egyaránt – a második izgatási döntés alkalmával, 1999-ben a 2000-essel szinte megegyező összetételű testület számára mindkét lehetőség adott volt.

Ami talán az önkényuralmi határozatban a legérdekesebb, hogy az indokolás kifejezetten a közösségek méltóságára alapozza a védelem szükségességét. Bár az elvi megalapozását a kérdésnek nem adja meg, utal a korábbi határozatokra, amelyek szintén szóltak a közösségek méltóságáról. Nem derül ki a határozatból, hogy a közösségnek „saját joga” vagy csak tagjain keresztül van-e méltósága. A szóhasználat az előbbire utal, de ennek kifejtése elmarad, holott vitatottsága folytán szükséges lett volna. Ettől függetlenül a tagok jogaira hivatkozva is adható védelem, az indokolásban felhozott példák minden esetben az egyes emberek érzéseiről beszélnek. Arra következtethetünk tehát, hogy amikor a testület a „közösség méltóságáról” beszél, valójában az egyes ember méltóságának azon részelemére gondol, amellyel ő csakis, kifejezetten valamely közösségbe tartozás miatt rendelkezik. Így ha a közösséget megsértik, őt sértik meg vele. Az önkényuralmi jelképek használata pedig több, elkülöníthető, de egymással természetesen jelentős átfedésben is lévő közösséget sért meg.

8.1.2. A bírói gyakorlat

A bűncselekmény lehetséges elkövetési magatartásai közül a terjesztés mások számára történő felkínálással, átadással valósul meg, a nagy nyilvánosság előtti használathoz elegendő a jelképek nyilvános viselése, a közszemlére tételhez pedig még az sem kell, hogy azt mások ténylegesen észleljék. Utóbbi egy konkrét esetben megvalósult akkor is, amikor a jelképet „nyilvános, illetve olyan helyen helyezik el, ahol általában emberek járnak, és így az elkövetési tárgy észlelése előre meg nem határozható több egyén vagy pedig nagyobb számú, meghatározott személy számára válik lehetővé” (BH1996. 186.). Ebben az esetben a közszemlére tétel egy belvárosi lakóház bejárata feletti zászlótartóban történt, azt néhány személy észlelte, és annál jóval több észlelhette volna. Ennek megfelelően megállapították a bűnösséget.

Egy másik ügyben egy budai vendéglátóhely tulajdonosa került a vádlottak padjára. A II. kerületi Kisrókus utcában ma is működő Maxim nevű italmérés bejárata felett a megállapított tényállás szerint egy stilizált vörös csillag volt, és az intézményen belül is, több helyen sarló és kalapács volt látható. Az első fokon eljáró PKKB felmentette a vádlottat (később a Fővárosi Bíróság is helybenhagyta e döntést), mert az egyébként tényállásszerű cselekményből hiányzott a társadalomra való veszélyesség. A bíróság megállapítása szerint a tényállást megvalósító magatartás csak „akkor éri el a büntethetőség, azaz a bűncselekmény szintjét, ha ez olyan formában és tartalommal történik, amely a jelkép által megjelenített eszmerendszert hamisítatlan formában, az eszmerendszer terjesztésének szándékával jeleníti meg.” Mivel a vendéglátóhely arculata inkább a kommunista rendszer kigúnyolására épült, és nem az ideológia terjesztésére, e kritérium értelemszerűen nem valósulhatott meg.¹³⁶

A már elemzett BH1997. 165. szám alatt közzétett ügyben tiltott jelképek használata miatt is indult az eljárás. A Szabó Albert-féle pártgyűléseken Szálasi Ferenc egyik hadparancsát helyezték ki az asztalra, rajta a nyilaskereszttel. Mivel a helyiségben rendszeresen történelmi tárgyú előadásokat tartottak, melyek többek között Szálasi személyével foglalkoztak, a bíróság szerint a tényállást megvalósító magatartás „egy történelmi dokumentumnak a bemutatása” volt, és így, az ismeretterjesztő cél miatt a 269/B. § (2) bekezdése alapján nem büntethető. Vékony tehát a mezsgye, amely a büntethetőséget és a mentesülést elválasztja, a visszaélések kiszűrése a bíróságtól fokozott figyelmet követel. Egy újabb kérdés merül fel ezzel kapcsolatban: vajon el lehet-e követni az önkényuralmi jelképek használatának

¹³⁶ Az ítélet szövegét lásd *Fundamentum*, 1999/4. 115–118.

bűncselekményét, vagy akár a közösség elleni izgatást akkor, ha a közösség kizárólag olyan tagokból áll – mint vélelmezhetően ebben az esetben is –, akik a gyűlölködő ideológiával már korábban azonosultak, tehát esetükben fel sem merülhet a „meggyőzés”, a gyűlölet felkeltésének veszélye?

Szintén a társadalomra veszélyesség hiánya miatt mentette fel – a jogerős, elítélő döntés után – a Legfelsőbb Bíróság a Szabad Magyarorszáért Mozgalom EU-csatlakozás elleni kampányplakátjainak terjesztőit, BH2009. 131. szám alatt közzétett eseti döntésében. A plakátokon mind a horogkereszt, mind a vörös csillag látható volt, a rajta szereplő kép arra próbált utalni, hogy az Európai Unió működése mindkét, a jelképek által szimbolizált önkényuralmi rendszerrel rokonítható. A plakátok mondanivalójában e rendszerek elítélése volt felfedezhető, ezért azok közszemlére tétele társadalomra való veszélyesség hiányában nem minősült bűncselekménynek. A BH fejlécében a következő megállapítások szerepelnek:

„I. Az önkényuralmi jelkép használatának vétségét – formális tényállászerűsége ellenére – társadalomra veszélyesség hiányában nem valósította meg az a cselekmény, hogy a terheltek egy aktuális politikai esemény ellen agitálva olyan plakátokat helyeztek el a közterületen, amelyek az önkényuralmi jelképek által képviselt eszmeiségekkel analógiát vonva kívántak ösztönözni az elkövetők által ellentett politikai esemény elutasítására.

II. A cselekmény a képi ábrázolás által sugallt gondolati tartalommal éppen az önkényuralmi szimbólumok, s így azok által képviselt ideológiák megvetendőségét – nem pedig népszerűsítését – hangsúlyozta, így a jogvédte érdek – a köznyugalom veszélyeztetése – nem valósult meg, a cselekmény materiális jogellenessége hiányzott. Ez esetben a terheltek felmentésének van helye...”

8.1.3. *A Vajnai v. Hungary ügy*

Vajnai Attila panaszos, a Munkáspárt akkori alelnöke 2003. február 21-én egy Budapest belvárosában tartott nyilvános politikai demonstráción vett részt szónokként. A tüntetést a Jászai Mari téren, célzatosan Marx és Engels rendszerváltozás után eltávolított szobrának helyszínén tartották. A rendezvény közben zakójának hajtókáján egy 5 cm átmérőjű ótágú vörös csillagot viselt. A jelen lévő rendőr megkérte, hogy távolítsa azt el, amit a panaszos megtett.

A fenti eseményeket követően büntetőeljárás indult Vajnai Attilával szemben önkényuralmi jelkép használata miatt. A Pesti Központi Kerületi Bíróság 2004. március 11-én megállapította, hogy a panaszos bűncselekményt követett el, de az eset elhanyagolható súlyára tekintettel büntetés kiszabása nélkül egy évre próbára bocsátotta. A panaszos a Fővárosi Bírósághoz fellebbezett, amely 2004. június 24-én felfüggesztette eljárását, és az Európai Bírósághoz (a továbbiakban: EuB) fordult előzetes döntéshozatali eljárás keretében.¹³⁷ A magyar fellebbviteli bíróság az iránt érdeklődött, hogy a magyar büntetőjogi szabályozás összeegyeztethető-e az EU normáival, az alapvető emberi jogokat, így a szólásszabadságot és a politikai véleménynyilvánítást védő felfogásával. 2005. október 6-án az EuB közölte, hogy a szóban forgó kérdés tekintetében nem rendelkezik hatáskörrel, arra vonatkozóan közösségi szabályozás nem létezik, így az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése indokolatlan volt. Ezek után 2005. november 16-án a Fővárosi Bíróság fenntartotta az elsőfokú döntést.

¹³⁷ Az EuB hatáskör hiányára hivatkozva visszautasította az indítványt, ld. C-328/04. sz. Vajnai-ügyben 2005. október 6-án hozott végzés [EBHT 2005., I-8577. o.]. A kérdéshez részletesebben lásd KECSKÉS László: A »két első« magyar előzetes határozathozatal iránti kérelem az Európai Bírósághoz. In BALOGH Ágnes – HORNYÁK Szabolcs (szerk.): *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Pécs, PTE ÁJK 2005. A magyar Alkotmánybíróság álláspontjára, valamint az EuB és az EJEB Vajnai-ügyben hozott döntéseire lásd Ákos DOMAHIDI: Politische Symbole und Meinungsäußerungsfreiheit. Der Weg des roten Sterns als politisches Symbol im gesamteuropäischen Grundrechtsschutz. *Europarecht*, 2009. 410.

A panaszos ezt követően az EJEB-hez fordult, arra hivatkozva, hogy a magyar bíróság jogerős döntése megsértette Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkében foglalt szólásszabadsághoz fűződő jogát. Az EJEB Második Szekciója 2008. június 17-én döntött a kérelem befogadásáról és érdeméről is. A döntést 2008. július 8-án hirdették ki. A testület döntése egyhangú volt, ahhoz külön- vagy párhuzamos vélemény nem társult.

A kérelem befogadhatósága kérdésével kapcsolatban a magyar állam azzal érvelt az elutasítás mellett, hogy a panaszos által a jelkép használata útján megvalósult véleménynyilvánítás nem tekinthető a szólásszabadság jogszerű gyakorlásának, mert joggal való visszaélést valósít meg. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 17. cikke értelmében ugyanis az egyezmény által védett jogok gyakorlása nem irányulhat mások jogainak vagy szabadságának „elpusztítására” vagy jelentős korlátozására. A tiltott önkényuralmi jelkép viselése viszont sérti mások emberi méltóságát, és azonosulást jelent azzal a diktatórikus rendszerrel, amely az emberi jogok súlyos megsértésére alapozta működését, így nem tekinthető megengedett véleménynyilvánításnak.

Az állam példaként hozta (ítélet 21. bekezdése) az EJEB és az Emberi Jogok Európai Bizottsága (a továbbiakban: EJE Biz.) több korábbi döntését is,¹³⁸ amelyek kivétel nélkül azért utasították el a kérelmeket, mert a marasztaláshoz vezető véleménynyilvánítás a 17. cikk értelmében ellentétes volt az Emberi Jogok Európai Egyezménye szellemével.

Az állam tisztában volt azzal, hogy a fent említett ügyek túlnyomó többségében szélsőjobboldali, újnáci vagy antiszemita kijelentésekről volt szó, mégis úgy vélte, hogy e szempontból valamennyi totalitárius ideológia (így a vörös csillag által jelképezett bolsevizmus és kommunizmus is) azonos mércével mérendő, és az ellenük való fellépés az állami jogkorlátozás legitim indoka lehet (22. bek.). A kérelmező e ponttal kapcsolatban nem terjesztett elő véleményt.

Az EJEB megállapította, hogy az állam által idézett ügyek szinte kizárólag a náci, szélsőjobboldali eszmék hirdetőinek panaszja után indult (21–25. bek.). Ezekben az esetekben a testület joggal való visszaélés miatt legtöbbször valóban nem ítélte befogadhatónak a panaszt. A bíróság a befogadhatóságról szóló döntésében kiemelte, hogy a vizsgált esetben a panaszos közvetlenül nem hirdetett olyan ideológiát, amely az önkényuralmi rendszereket támogatta volna, nem fejezte ki megvetését azok áldozatai iránt. A panaszos egy bejegyzett, jogszerűen működő párt tisztségviselője volt, aki egy bejelentett, jogszerű demonstráción vett részt. Ezek fényében a bíróság nem látta megállapíthatónak, hogy a panaszos a jelképhasználat általi véleménynyilvánításával az önkényuralmi, elnyomó rendszerek tettesteinek jogosságát vagy helyességét igazolni próbálta volna (25. bek.). A fentiek értelmében az EJEB befogadta a panaszt, és érdemi döntést hozott, amely tartalmát az alábbi A–F) pontokban foglalom össze.

A) Az EJEB érdemi döntésében megállapította, hogy a vitatott ítélet érintette a kérelemben megjelölt alapvető jogot (27–29. bek.). A korlátozás „a jog által előírt” volt (30–31. bek.) és legitim célra – a közrend és mások jogainak megvédésére – irányult (32–34. bek.). A döntés előtt utolsóként azt vizsgálta meg, hogy a korlátozás „szükséges volt-e a demokratikus társadalomban”, felfedezhető-e olyan „nyomós társadalmi érdek”, amely indokolja azt.

B) A szólásszabadság, és különösen a politikai véleménynyilvánítás alapvető fontosságú a demokratikus társadalmi berendezkedés működése szempontjából, kiemelkedő és fokozottan védendő közösségi érdek (43–47. bek., 51. bek.). A vélemények pluralizmusa, a bántó, sértő véleményekkel szembeni tolerancia, a nyitott gondolkodásmód nélkül nem létezik

¹³⁸ Garaudy v. France (application no. 65831/01), admissibility decision; Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands (application no. 8348/78. and 8406/78), admissibility decision; Pierre Marais v. France (Application no. 31159/96), admissibility decision; Lhideux and Isorni v. France (case no. 55/1997/839/1045), 1998. szeptember 23-i ítélet; Norwood v. the United Kingdom (application no. 23131/03), admissibility decision, 2004. november 16.; Witzsch v. Germany (application no. 41448/98), admissibility decision.

„demokratikus társadalom”. Éppen ezért az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján a politikai, illetve egyéb közérdekű kérdésekkel összefüggő viták és kifejezések korlátozhatósága csak nagyon szűk körben lehetséges, akkor, ha világos, nyomós és konkrét társadalmi érdek indokolja azt. Jelen esetben a vörös csillag nyilvános viselése egyértelműen politikai vélemény kifejtésének minősül.

C) A vörös csillag többféle jelentéssel bíró jelkép (51–52. bek.). Nem kizárólag a pusztító kommunista diktatúra, hanem például a nemzetközi munkásmozgalom jelképe is, több nyugat-európai baloldali párt ma is feltünteteti címerében, logójában, és Európában csak igen kevés állam tiltja nyilvános használatát (Magyarországon kívül Litvánia, Lettország és Szlovákia). Igaz ugyan, hogy a vörös csillag jele alatt tömeges emberi jogi jogsértéseket követtek el a múltban, de akkor sem lehet rá kizárólag ebbéli értelmében tekinteni. A többértelmű jelképek esetében pedig fokozott óvatossággal kell eljárni a korlátozás jogszerűségének megállapításakor.

D) A vörös csillag nyilvános használatának teljes tiltása parttalan, sok, egyébként védett vélemény kifejtését is korlátozza (53–54. bek.). Az állam nem igazolta, hogy a vörös csillag viselése automatikusan az önkényuralmi rendszerrel való azonosulást jelentene. A jogszerű szervezet tagjaként, jogszerű demonstráción történt véleménynyilvánítás csak szűk körben korlátozható. Különbséget kell tenni a sokkoló vagy zavaró vélemények és azon megnyilvánulások között, amelyek a társadalmi toleranciára nem tarthatnak joggal igényt.

E) A diktatórikus berendezkedés restaurálásának veszélye ma nem áll fenn, két évtized telt el a rendszerváltozás óta, és Magyarország stabil demokráciának bizonyult (49. bek.).

F) Mindezek ellenére az érintett jelkép nyilvános használata sértheti a korábbi rezsím áldozatait, elszenvédőit, rossz érzéseket idézhet elő bennük, a szenvedések iránti tiszteletlenségnek tűnhet. De – legyen mégoly érthető az így keletkezett sérelem – mindez önmagában nem adhat okot a szólásszabadság korlátozására, ahhoz nyomósabb indok kell. Még a kommunista önkényuralmi rendszerek által hirdetett ideológia propagálása sem lenne elegendő alap a tiltásra, ha az nem jár más, konkrét jogsérelemmel (56–57. bek.).

A fentiek alapján a magyar bíróság megsértette a panaszos szólásszabadsághoz fűződő jogát (58. bek.). Az EJEB ugyanakkor elutasította a nem vagyoni kártérítés iránti igényt (a panaszos 10.000 euró összeget követelt az államtól), de a panaszos által fizetett 2.000 euró jogi költség megfizetésére utasította a pervesztes felet.

Az EJEB döntése minden esetben egyedi ügyre, konkrét tényállásra vonatkozik, így általános érvényű következtetés egyes ítéletekből nehezen olvasható ki. Ha a Vajnai-ítélet tanulságát keressük, annyi talán azért óvatosan kimondható, hogy egy többjelentésű önkényuralmi jelkép használatának általános tiltása – a diktatórikus rendszer restaurálása veszélyének hiányában, egy jogszerűen működő szervezet jogszerű gyülekezése alkalmával – sérti az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkét.

A bíróság a befogadhatóságról szóló döntésében egy félreérthető megjegyzést is tett (25. bek.),¹³⁹ amikor egy újabb szempont alapján is el kívánta választani a hivatkozott eseteket az eldöntendő ügytől, és kimondta, hogy a panaszos véleménynyilvánítása – azokkal ellentétben – „nem kapcsolódott össze rasszista propagandával”. Ez a megjegyzés valójában nem az egyetlen és nem is a legnyomósabb érve a befogadhatóságról való döntésnek, de általa logikai érvelés útján elvben eljuthatunk arra az (EJEB korábbi gyakorlata alapján tévesnek minősíthető) következtetésre, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján *kizárólag* azon önkényuralmi rendszerek támogatása, illetve az olyan gyűlöletbeszéd tiltott, amely *rasszista*, tehát az egyéneket faji alapon megkülönböztető ideológiával rendelkezik, vagy ilyen ideológiát hirdet. Ez a következtetés azonban az EJEB gyakorlata – és a Vajnai-döntés későbbi érvelése – alapján téves volna.

¹³⁹ WELLER i. m. (135. lj.) 81.

A befogadhatóságról szóló döntés azon alapult, hogy a kérelmező nem népszerűsítette a vörös csillag által jelképezett önkényuralmi rendszert. Az érvelés e pontja később visszaköszön a jelkép többértelműsége mellett szóló fejtegetésekben (ld. az érdemi döntés érvelésének III–IV. pontja), ezért kritikájára ott térünk ki.

Ad A). Az érdemi döntéshez szükséges ‘technikai’ feltételeknek a jogszabály és az eset tényállása vitathatatlanul eleget tett.

Ad B). A szólásszabadság demokratikus társadalmakban betöltött szerepének elismerése, a közös európai örökség egyik legfőbb elemeként való megjelenítése szintén vitán felül áll.

Ad C–D). Ami a vörös csillag többértelműségét illeti, ez Magyarországon nem feltétlenül igaz.¹⁴⁰ A több mint négy évtizedig tartó diktatúra nehezen gyógyuló sebeket okozott. A rendszer áldozatai és a magyar történelmet alaposan ismerők emlékezetében a vörös csillagról aligha a nyugat-európai baloldali mozgalmak egyenlő választójogért folytatott küzdelme jut eszükbe, sokkal inkább a vörös csillag lehullása a középületekről 1956 októberében és 1989 során. Ez a szimbolikus aktus nem a baloldali eszmék elutasítását jelentette, hanem a gyűlölt önkényuralmi rendszer eltörlésének csillapíthatatlan vágyát testesítette meg. A vörös csillag tehát mást jelenthet Magyarországon, Litvániában, Kambodzsában és Franciaországban vagy Olaszországban.

Ad E). A diktatúra visszatérének veszélye valóban nem áll fenn a mai Magyarországon, de demokráciánk stabilitása tekintetében azért megoszlanak a vélemények. Többé-kevésbé azonban megállapítható, hogy formális szempontból a magyar állam valóban működő demokrácia. Ettől függetlenül is felmerül a kérdés, vajon megváltoztak-e oly mértékben a döntés idejére a történelmi körülmények, amely alapján indokolt volt a panaszos pernyertessége. Tíz évvel ezelőtt, a Rekvényi v. Hungary ügyben¹⁴¹ az EJEB úgy vélte, hogy a speciális történelmi körülmények – például a szocialista rendszerből a demokráciába történő átmenet – *megerősíthetik* az alapjog-korlátozás indokoltságát. Önmagukban a sajátos, a fejlett demokráciákhoz képest eltérő történelmi körülmények nem igazolhatnak ilyen lépést, az csak a korlátozás szükségességét alátámasztó kiegészítő érv lehet.

Ennek fényében meg kell vizsgálnunk, a döntés óta eltelt tíz és a rendszerváltozás óta eltelt húsz év elegendő történelmi távlat-e ahhoz, hogy a jogrendszer kiiktassa magából a diktatúrákat szimbolikus is elutasító rendelkezéseket. Az önkényuralmi jelképek használatának Btk.-beli tiltása ugyanis nem arra szolgál, hogy munkáspárti politikusokat börtönbe zárjanak, hanem hogy a jogrendszer és azon keresztül közvetve a társadalom egésze kifejezze az általuk szimbolizált diktatúrák elutasítását, és ily módon is kinyilvánítsa demokratikus elkötelezettségét.

Ad F). Az EJEB döntésének indokolása e ponton félreérthető. Az ítélet 49. bekezdésében a testület azt írja: „nincs bizonyíték arra, hogy valamely politikai mozgalom vagy párt tevékenysége folytán a kommunista diktatúra restaurálásának *valós és jelen lévő veszélye* állna fenn.” Ebből arra következtethetnénk, hogy jelentős részben a diktatúra visszatérének „valós és jelen lévő” veszélye alapozná meg a vörös csillag teljes betiltását. Az ítélet 56. bekezdése pedig az mondja, hogy sértő, totalitárius „ideológia lehetséges hirdetése – legyen bármily visszatartó – önmagában nem lehet a büntetőjogi korlátozás alapja.” Ebből arra következtethetünk, hogy az önkényuralmi eszmék terjesztése az EJEB szerint megengedett, amíg az nem jár valamiféle konkrét jogsérelemmel, például a diktatúra visszatérének veszélyével vagy legalábbis mások alapvető jogainak (mondjuk testi épségének) egyértelmű sérelmével.

Ha e két megjegyzésre az EJEB az ügy érdemi döntését alapozta volna, akkor kimondhatnánk, hogy a testület eltért korábbi gyakorlatától. A gyűlöletbeszéd és az

¹⁴⁰ Ld. pl. SERES László: Vervörös csillag. *Hírszerző*, 2008. július 21.; http://hirszerzo.hu/velemen/2008/7/21/73301_vervoros_csillag

¹⁴¹ Rekvényi v. Hungary (application no. 25390/94), 1999. május 20-i ítélet.

önkényuralmi, szélsőséges ideológia terjesztése tekintetében ugyanis korábban nem követelt meg „valós és jelen lévő” veszélyt. A bíróság más ügyekben többször leszögezte, hogy az erőszakos fellépésre felhívó kifejezések esetében az államok általi korlátozás szélesebb körben megengedett,¹⁴² ugyanakkor erőszakra ösztönzés hiányában a demokratikus közvitában való részvétel lehetősége – mint a fentiekben láthattuk – prioritást élvez, tehát az elítélés ilyen körülmények közepette egyezményesértő lehet. Megjegyzendő, hogy az e döntésekhez párhuzamos véleményt fűző bírák egy még ennél is szigorúbb mérce bevezetését követelték volna meg, a szólásszabadság fokozottabb védelmét célozva, Bonello bíró pedig következetesen a „*clear and present danger*” mércéjének bevezetését tartotta volna célravezetőnek. Ehhez képest a Vajnai-döntés indokolásában a „*real and present danger*” kifejezés szerepel, amely szóhasználatában ugyan nem egészen, de tartalmilag megfeleltethető az előbbi amerikai mércének. A korábbi gyakorlat kiforrottságát és a Vajnai-döntés érvelésének fő vonalát ismerve azonban ez aligha válik az EJEB új, a jövőben alkalmazandó mércéjévé.

A másik megjegyzés értelmében a szélsőséges ideológia hirdetése önmagában még nem alapozza meg a szólásszabadság korlátozását. E felfogással is vitába lehet szállni: a fentiekben idézett – elsősorban szélsőjobboldali propagandát folytató panaszosok kérelme nyomán indult ügyeket lezáró – strasbourgi ítéletekbe foglalt tényállásokból nem olvasható ki, hogy a náci vagy fasiszta eszmék terjesztése bárki valós, kézzelfogható sérelmét okozta volna vagy növelte volna a náci rendszer visszatértének realitását. Azokból a döntésekből az olvasható ki, hogy az inkriminált eszmék terjesztése *ab ovo* demokráciaellenes, és így megtiltható. Ennek következtében, ha elfogadjuk, hogy a vörös csillag Magyarországon egyet jelent a kommunista diktatúrával, akkor a vörös csillag nyilvános viselése az Emberi Jogok Európai Egyezménye megsértése nélkül megtiltható.

Feltéve, hogy – ebből a szempontból legalábbis – azonosan ítéljük meg a jobboldali és a baloldali diktatúrákat, és óvakodunk a kettős mércétől. Meggyőződésünk, hogy a Btk.-beli tényállás által meghatározott szűk körben a kétféle rendszer azonosan ítélhető meg. A diktatúrák jellegének megítélése, a halálos áldozatok számának, a terror intenzitásának összehasonlítása nem a jogászok, hanem a történészek dolga. A jogalkotó ezzel a tényállással nem tekintette egyenlőnek a két diktatúrát, hanem demonstratív módon elutasította mindkettőt.

A kettős mérce szükségességével kapcsolatos felvetésekről indokolt külön is szót ejteni. Weller Mónika szerint az alapjog-korlátozás csak akkor engedhető meg, ha valós társadalmi szükségre reagál. Érve alapján korunkban sokkal nagyobb a veszélye a szélsőjobboldali eszmék újjáéledésének, mint a baloldali diktatúra felbukkanásának. Ezért pedig a kétfajta rendszer eltérő kezelése indokolt lehet, de ez nem jelenti azok jogalkotó általi értékelését, hiszen egyébként más módokon mindkettőt egyaránt el kell utasítani.¹⁴³

Kérdés persze, hogy miként azonosítjuk a „társadalmi szükségét”. Egyik diktatúra újjáéledésének veszélyét sem látjuk, de azt gondoljuk, a büntetőjog nem mehet bele abba a zsákutcába, hogy különböző, jogi értelemben bizonytalan kritériumok alapján differenciáljon az egyes önkényuralmi rendszerek között.

Ha az EJEB érvelését nem kizárólag a vörös csillagra vonatkozóan tekintjük, és vélelmezzük, hogy bármely önkényuralmi rendszer jelképeire alkalmazható, akkor egy képzeletbeli magyar, a náci ideológiával rokonszenvező párt (amely *önmagában* a nácizmussal rokon eszmeisége miatt, mások jogainak sérelme vagy az alkotmányos rend megzavarása hiányában nem tiltható be) bejelentett gyülekezésén a szónok által viselt horogkereszt megengedett véleménynyilvánításnak minősül. A horogkereszt ugyanis szigorúan nézve a vörös csillaghoz hasonlóan többjelentésű jelkép, jelentése Indiában, az

¹⁴² Sener v. Turkey (application no. 26680/95), 2000. július 18-i ítélet.

¹⁴³ WELLER i. m. (135. lj.) 94.

Indus menti Mohendzso Daro kultúrában (Kr. e. 2500–1500) a jó szerencse, Kínában a halhatatlanság volt, Ázsiában, Polinéziában és Amerikában napszimbólumként tekintettek rá, sőt az ókori görög kultúrában is megtalálható. Ázsiában ma is sok helyen használják, a finnek, a lettek és a lengyelek pedig hadijelvényként alkalmazták a 20. században. A finneknél bizonyos kitüntetésekben 1963-ig használatos volt a horogkereszt (megállapíthatjuk, hogy ők egy kicsit későn reagáltak). A Btk. által azonosított jelentését tehát csak a náci által nyerte el a múlt század húszas–harmincas éveiben.

De mindez csak álságos okoskodás volna, hiszen mindannyian tudjuk, hogy ma *Európában* mit jelent a horogkereszt, mint ahogyan azt is tudjuk, hogy ma *Magyarországon* mit jelent a vörös csillag.

A kérelem befogadásához vezető döntés érvelésében (21–25. bek.) az EJEB megállapította, hogy az ott idézett ügyek javarészt a náci, szélsőjobboldali eszmék hirdetőinek panasza után indultak. Ezekben az esetekben a testület joggal való visszaélés miatt legtöbbször nem ítélte befogadhatónak a panaszt. Vajnai közvetve maga is utalt beadványában a kettős mérce, a náciizmus/fasizmus és a kommunizmus eltérő megítélésének szükségességére (35–38. bek.), bár érvelésében elsősorban a vörös csillag többféle lehetséges és eltérő, a diktatúrától független jelentésére hivatkozott.

Tekintettel arra, hogy a kommunista eszmék terjesztéséhez fűződően nem alakult ki értékelhető, általános következtetések levonását lehetővé tevő strasbourgi gyakorlat, a Vajnai-ítéletről akár arra is következtethetnénk, hogy az EJEB kettős mércét alkalmaz a jobb- és baloldali diktatúrák és eszmék büntetőjogi megítélésével kapcsolatban. Nevezetesen: a náci eszméket veszélyesebbnek és így inkább korlátozhatónak tartja, mint a kommunista ideológiát. Csakhogy a döntésből efféle általános következtetés nem vonható le, az EJEB döntése egy konkrét tényállásra vonatkozik (és mint láttuk, elvben alkalmazható lenne a horogkereszt kapcsán is), a horogkeresztről egyáltalán nem ejt szót, és közvetlenül nem utal a kettős mérce megengedettségére. A kommunista eszmék terjesztésének megengedettségével kapcsolatban pedig napjainkig nem alakult ki strasbourgi ítélezési gyakorlat, ilyenformán a Vajnai-döntés különös jelentőségre tett szert.

Ugyanakkor ismert, hogy míg a szélsőjobboldali ideológiák demonstratív elutasítása európai tendencia, addig a kommunizmus jelképeivel szemben a nemzetközi felfogás megengedőbb (azon országok esetében, amelyek nem szenvedték meg utóbbi borzalmait, ez legalábbis megmagyarázható). Nem elképzelhetetlen tehát – és a „szélsőjobboldali ügyekben” született ítéletek és döntések bíróság általi felidézése közvetve erre is utalhatna –, hogy az EJEB másként ítélné meg a horogkeresztet, mint a vörös csillagot.

8.1.4. *A Fratanoló v. Hungary ügy*

A Vajnai-döntést követő zavart jelzi Fratanoló János pécsi ügye is, akit szintén vörös csillag nyilvános viselése miatt ítélték el elsőfokon még a Vajnai-döntés előtt, majd annak ismeretében a Baranya Megyei Bíróság másodfokon felmentette (3.Bf.121/2008/5.). A másodfokú döntés megismételte a strasbourgi érvelést, és a vörös csillag többes jelentésére, illetve a vádlott békés szándékaira alapozva úgy vélte, a cselekményből hiányzott a társadalomra veszélyesség. A Pécsi Ítéltábla jogerős harmadfokú döntése (Bhar.II.2/2010/4.) azonban újra megállapította a vádlott bűnösségét, és ezzel elutasította a strasbourgi döntésre való hivatkozást. A bíróság szerint a vörös csillagot a vádlott kabátján – különösen a televíziós riport alkalmával – bárki láthatta, így azok is, akik nem tudhattak arról, hogy a jelkép többes jelentése közül a vádlott melyiket fogadja el, illetve hirdeti ily módon. Ezáltal nincsen jelentősége annak, hogy Fratanoló nem a kommunista diktatúra, hanem a nemzetközi munkásmozgalom jelképét aggatta magára, és cselekménye társadalomra veszélyesnek

minősült. Az ügy az EJEB előtt folytatódott, és a bíróság második szekciója a Fratanoló v. Hungary ügyben (no. 29459/10. 2011. november 3-i ítélet) megerősítette a Vajnai-ügyben kinyilvánított álláspontját, és marasztalta a magyar államot. A Nagykamara elutasította a magyar kormány fellebbezését, így a második szekció döntése jogerőre emelkedett. A magyar kormány ezt követően 2012 áprilisában kinyilvánította, hogy nem fogadja el az EJEB döntését, az országgyűlés pedig határozati javaslatot fogadott el, amely – elsősorban a szabályozás alkotmányosságát megállapító 14/2000. (V. 12.) AB határozatra hivatkozva – szintén deklarálja az ítélet elutasítását. Az Alkotmánybíróság újabb, 2013 elején meghozott döntése azonban új helyzetet eredményezett, ami kihatással lehet az EJEB előtt fekvő, további hasonló ügyekre is, illetve megakadályozhatja az újabb ügyek indulását.

8.1.5. A 4/2013. (II. 21.) AB határozat

Az új Btk. (2012. évi C. törvény) eredetileg szinte változatlanul hagyta a Btk. 269/B. §-ban szereplő tényállást (új Btk. 335. §), ugyanakkor kimondta, hogy a tiltás „az államok hatályban lévő hivatalos jelképeire nem vonatkozik.”

„335. § (1) Aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ötágú vöröscsillagot vagy ezeket ábrázoló jelképet

a) terjeszt,

b) nagy nyilvánosság előtt használ, vagy

c) közszemlére tesz,

ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt elzárással büntetendő.

(2) Nem büntethető önkényuralmi jelkép használata miatt, aki azt ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el.

(3) Az (1)–(2) bekezdés az államok hatályban lévő hivatalos jelképeire nem vonatkozik.”

Az Alkotmánybíróság 2013 februárjában meghozott döntése újból megvizsgálta a Btk. 269/B. § alkotmányosságát, és ezúttal megsemmisítette a rendelkezést, mégpedig oly módon, hogy a megsemmisítés az új Btk. 335. §-ra is kiterjed. A testület úgy vélte, hogy a bűncselekmény alkotmányossági megítélését a korábbi, 14/2000-es AB határozat nem tette „ítélt dologgá”, mert a körülmények megváltozása – elsősorban a Vajnai v. Hungary ügyben született strasbourgi döntés, másodsorban a kialakult nem egészen következetes büntetőbírói gyakorlat – lehetővé teszi az újbóli vizsgálat elvégzését.

Fontos eleme a döntésnek, hogy az nem csupán a konkrét ügyekben előkerülő vörös csillagra mint önkényuralmi jelképre vonatkozik, hanem a tényállás egészére:

„megállapítható, hogy az ötágú vöröscsillag mellett a Btk. 269/B. § (1) bekezdésében felsorolt más jelképek, a horogkereszt, az SS-jelvény, a nyilaskereszt, valamint a sarló-kalapács osztja az ötágú vöröscsillag jogi sorsát, ezért az Alkotmánybíróság szoros összefüggés okán az alkotmányossági vizsgálatot kiterjesztette az önkényuralmi jelképek használata teljes tényállása Alaptörvénynek való megfelelése vizsgálatára.”

A döntés az alkotmányellenesség indokául a tényállás túlzott „tágasságát” jelöli meg:

„[a]z Alkotmánybíróság (...) megállapította, hogy a Btk. 269/B. § (1) bekezdése túl tágan határozza meg a büntetendő magatartások körét, mert nem differenciál, hanem a jelképhasználatot általában rendeli büntetni, jöllehet a célzat, az elkövetési módozat vagy a kiváltott eredmény figyelembevétele az egyes szimbólumok esetében elengedhetetlen lehet. A jelképhasználat általános büntetendővé nyilvánítása ahhoz vezet, hogy olyan magatartások is büntetendőnek minősülnek, amelyek bűncselekménnyé nyilvánítása aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát.”

A testület leszögezi, hogy az önkényuralmi jelképek használatának büntetőjogi korlátozása továbbra is indokolt, és döntésében szinte felhívja a jogalkotót egy új, immár alkotmányosnak tekinthető tényállás megalkotására:

„[a]z Alkotmánybíróság megállapítja, hogy az önkényuralmi jelképek használatának büntetőjogi fenyegetettsége indokolt lehet, mert a XX. század szélsőséges politikai diktatúráihoz kötődő szimbólumaival összefüggő magatartások egyrészt érzékenyen érinthetik, illetve sérthetik az emberi méltóságot, másrészt ellentétesek az Alaptörvényből levezethető alkotmányos értékrenddel. (...) Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint – korábbi gyakorlatával összhangban – a *pro futuro* megsemmisítés a jogbiztonságot szolgálja abban az esetben, ha az alaptörvény-ellenesség kimondására úgy kerül sor, hogy az Alkotmánybíróság indokoltan tartja az alaptörvény-ellenes jogszabály helyett új szabályozás megalkotását.”

Összegezve, az Alkotmánybíróság döntése nem általában véve, a szabályozás elvi kiindulópontját is elvetve minősítette a tényállást alkotmányellenesnek, hanem arra hívta fel az országgyűlést, hogy szűkítse a szabályozást, azaz azon élethelyzetekre nézve alkalmazzon tiltás, amelyek esetében ez indokolt. Az indokoltság mibenlétére a többségi döntés útmutatást nem adott, egy-egy párhuzamos indokolásban jelenik meg ilyen intenció. (Kiss László alkotmánybíró például hiányolja a többségi döntésből annak leszögezését, hogy a büntetőjogi beavatkozás akkor indokolt, „ha a jelképet a vonatkozó önkényuralmi rendszerrel összefüggésben, azzal azonosulva használják”).¹⁴⁴

8. 1. 6. Az önkényuralmi jelképek tilalmának újraszabályozása

Ennek megfelelően, 2013 áprilisában megszületett a 2013. évi XLVIII. törvény az önkényuralmi jelképek használatának büntetőjogi szankcionálásáról. A Btk.-t módosító új rendelkezés szerint:

„269/B. § Aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ötágú vöröscsillagot vagy ezeket ábrázoló jelképet a köznyugalom megzavarására alkalmas – különösen az önkényuralmi rendszerek áldozatainak emberi méltóságát vagy kegyeleti jogát sértő – módon

- a) terjeszt,
- b) nagy nyilvánosság előtt használ, vagy
- c) közszemlére tesz,

ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétséget követ el, és pénzbüntetéssel büntetendő.”

Az új törvény alapján az új Btk. 335. §-a a ugyanezen szöveggel lépett hatályba. Az új tényállás kiküszöböli a 4/2013. (II. 21.) AB határozatban jelzett alkotmányossági problémákat, nem általában véve tiltja az önkényuralmi jelképek használatát, hanem csak ha az a köznyugalom megzavarására alkalmas, és ennek külön is kiemelt esete az önkényuralmi rendszerek áldozatainak emberi méltóságának vagy kegyeleti jogának sértése, azaz a jogalkotó az elkövetés módja és eredménye szempontjából szűkíti a korábbihoz képest a tényállás alkalmazhatóságát.

8. 2. A nemzeti jelképek védelme

Szintén 1993-ban került a Btk.-ba a „Nemzeti jelkép megsértése” elnevezésű bűncselekmény (269/A. §):

¹⁴⁴ Az AB határozat és az azt követ újraszabályozás elemzését és kritikáját ld. TÓTH i. m. (117. lj.)

„Aki nagy nyilvánosság előtt a Magyar Köztársaság himnuszát, zászlaját vagy címerét sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

Az Alkotmánybíróság 13/2000. (V. 12.) sz. határozatában foglalkozott e rendelkezés alkotmányosságával, és elutasította a megsemmisítésre irányuló indítványt.

A bírák úgy találták, hogy a tényállás – túl a „szokásos” köznyugalmon – egyszerre védi az állam és a nemzet tagjainak jogait, jogos érdekeit. A nemzeti jelképek az állam, az ország „külső és belső integritásának alkotmányos szimbólumai”,¹⁴⁵ a nemzeti szuverenitás kifejeződésének jelképeit ezáltal fokozott védelem illeti meg. Emellett a szabály a nemzet tagjainak a méltóságát is védi, amennyiben a benne meghatározott jelképek – túl az előző, hivatalos „szerepükön” – „a nemzethez mint közösséghez való tartozás kinyilvánításának az eszközei is”.¹⁴⁶ A nemzeti identitás ilyen – kettős – kifejeződése pedig, a történelmi körülményeket figyelembe véve fokozottabb védelmet érdemel, hiszen korábban évtizedekig erőteljesen korlátozottak, időnként pedig egyenesen tiltottak voltak a nemzethez való tartozást kifejező egyes megnyilvánulások. A jelképek jelentősége így a rendszerváltozás után felértékelődött, erre pedig figyelemmel kell lenni. Mindazonáltal – mint a határozat indokolása leszögezi – a jelképekre vonatkozó negatív vélemények, történetükre, értékükre, jelentőségükre vonatkozó tudományos nézetek, művészi kifejezések, kritikák, megváltoztatásukat vagy eltörlésüket célzó javaslatok nem büntethetőek (Kukorelli István párhuzamos indokolásában felveti, hogy a tényállás alkalmazási körének eme megszorítását a rendelkező részben kellett volna elhelyezni, ami kétségkívül nagyobb nyomatékot adott volna neki, ha kötelező erőt nem is).

Az érvelésben szintén felfedezhető az izgatási határozatokkal szemben feszülő ellentmondás. Erről az indokolás csak annyit mond, hogy tekintettel az eltérő védett jogi tárgyakra, lehetséges a korábbi mércétől való eltérés. Ez a pusztán distinkció nem rendelkezik elegendő meggyőző erővel, a többségi indokolás eme hiányosságára Harmathy Attila és Németh János alkotmánybírák párhuzamos indokolásai is felhívják a figyelmet. Pontosabb iránymutatást azonban tőlük sem kapunk. A két mérce eltérése következtében jelenleg előállt az a furcsa helyzet, hogy amennyiben a magyar nemzetet gyalázza valaki, nem büntethető, ha azonban a címerrel teszi ugyanezt, már azzá válik – „a jelkép magasabb fokú védelemben részesül, mint amit jelképez”.¹⁴⁷ Itt is szükség lett volna a szabályok harmonizációjára. Azt gondolom, hogy a nemzeti jelképek védelmének határozatban említett indokai helyesek és alkotmányosan védhetőek, azaz a nemzet mint közösség tagjai jogainak védelme lehetővé teszi a korlátozást. Az állam jelképhasználathoz fűződő érdeke semmiképpen nem volna elégséges, hiszen a jelképek megsértése az államot semmilyen módon nem korlátozná azok használatában. Mivel a bűncselekmény elkövetési magatartása a sértő vagy lealacsonyító kifejezés használata, illetve cselekmény elkövetése, ez már eleve egy „támadó jellegű” magatartás, ellentétben az önkényuralmi jelképek pusztán használatával is megvalósuló bűncselekménnyel. Ez a támadó jelleg pedig az előzőhöz képest nagyobb mértékben valószínűsíti, hogy a szólásszabadság gyakorlása nem csupán zavaróan hat vagy felháborít, hanem az emberi méltóság megsértésével is jár. Erre persze lehetne azzal ríposztózni, hogy a tiltott jelképek egy részének használata – a náciizmushoz köthetőket feltétlenül – az eleve mindig potenciálisan nagyobb veszélyben forgó kisebbségeket sérthetik meg, de ettől függetlenül a magyar nemzet, legyen bár egy esetleg csak hipotetikus létező közösség (e kérdés eldöntését hagyjuk más társadalomtudományok feladatául), minden történelmi korban és helyzetben érdemes a védelemre – akár a büntetőjog ilyen, nyilvánvalóan elsősorban szimbolikus eszközei által is.

¹⁴⁵ 13/2000. (V. 12.) AB határozat, indokolás, IV./4. pont.

¹⁴⁶ Uo. IV./2. pont.

¹⁴⁷ KÁDÁR i. m. (59. l.)

A nemzeti jelképek megsértésének esetében valóban teljesen más jellegű a szabályozás tárgya, mint az izgatásnál, ami nem volt elmondható az önkényuralmi jelképek tiltásáról. Itt már egyértelműen nem a „félelem” elkerülése, hanem a „büszkeség”, a „nemzeti öntudat” (amely kétségkívül az emberi méltóság egyik részeleme lehet) zavartalansága a szóláskorlátozás célja. Nem bizonyos vélemények tartalmának, hanem csak egyes megnyilvánulási formáinak tiltásáról van szó. Az Állammal és a társadalommal szembeni tiltakozást ugyanis máshogyan is ki lehet fejezni, mint a zászló összetépésével. A nemzeti jelképek egyébként sem kizárólag a kormányzatot vagy az államot szimbolizálják, hanem a nemzet egészének szimbólumai. A jelképek védelmével tehát a politikai véleménynyilvánítás egyáltalán nem szenved aránytalan korlátozást. Az Egyesült Államokban meghonosodott felfogás – a szólás módja alapján történő korlátozásának elfogadhatatlanságáról – Európában még nem gyökerezett meg.

A közösség (itt kizárólagosan a magyar nemzet) méltóságát ugyan ezúttal nem hangsúlyozza a határozat, mégis, az önkényuralmi jelképekkel kapcsolatos döntésre figyelemmel is nyilvánvaló, hogy elismeri azt, és a korlátozás legitim indokának a közösség védelmét tartja. A közösségek méltósága nagyobb hangsúlyozásának szükségességére Erdei Árpád és Harmathy Attila alkotmánybírák párhuzamos indokolásai is utalnak. Az országhoz való tartozás érzésének – amelyet a vallási meggyőződéshez hasonlít – elismerését Harmathy egyenesen az emberi méltóság mint általános személyiségi jog egyik nevesítetlen részjogosítványának tekinti.

A döntés éles hangú bírálói természetesen ezúttal is a korábbi, szigorúbb mérce alkalmazását kérték számon a testületen,¹⁴⁸ elutasítva azon érveket, amelyeket a határozat felvonultat. E kritikákra részben ugyanaz a válasz adható, mint a tiltott jelképekről szóló határozat esetében: aligha a döntésnek az alkotmányos szólásszabadsággal való összeférhetetlensége, hanem csak a korábbi mércétől való eltérés, illetve annak nem megfelelő megindokolása róható fel az alkotmánybíráknak.

Az új Btk. csak kisebb változtatásokat eszközölt a Btk. 269/A. §-ban szereplő tényálláson (új Btk. 334. §), amikor egyfelől a védett jelképek között felsorolja a Szent Koronát is, másfelől a „más ilyen cselekmény” elkövetése helyett az – immáron az Alaptörvény I. cikkében is meghatározott – jelképekre vonatkozó sértő vagy lealacsonyító kifejezés használatán túl az lenne büntethető, aki azokat „más módon meggyalázza”.

„334. § Aki nagy nyilvánosság előtt Magyarország himnuszát, zászlaját, címerét vagy a Szent Koronát sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, illetve azokat más módon meggyalázza, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

8. 3. A holokauszt és más emberiség elleni bűncselekmények tagadása

A holokauszt és más népirtások, emberiség elleni bűntettek tagadásának tiltását nemigen lehet oly módon törvénybe iktatni, hogy közben ne sértenék meg az alkotmányjog, a büntetőjog és az emberi jogok védelmének jogrendszerben használt konstrukcióit. A szankcionálás egyes tragédiákat kiemeli az emberiség történelmének szövetéből, és speciális tényállásként kezeli az arra vonatkozó véleményekkel kapcsolatban. Bár a legtöbb országban a holokausztot nem nevesítik külön a jogszabályok, nyilvánvaló, hogy az ún. ‘tagadási törvényeket’ elsősorban annak védelmében fogadták el. Szigorúan alkotmányjogi szempontból azonban ezt nem könnyű kellő súllyal alátámasztani. Winfried Brugger német professzor így fogalmazott: „a véleménysszabadság más eseteiben az Alkotmánybíróság általában figyelmezteti az alsóbb bíróságokat, hogy – ha csak lehetséges – minden (...) üzenetnek szólásszabadság-barát

¹⁴⁸ Ld. pl. HALMAI (2000) i. m. (48. lj.) 74–78.

értelmezést adjanak. A holokauszt esetén nem látható ugyanez. (...) Talán tanácsos lenne (...) az őszinteség, vagyis annak elismerése, hogy létezik egy szólásszabadsággal kapcsolatos doktrína a »normál« esetekre, és egy valamelyest különböző doktrína erre a »kivételes« esetre.”¹⁴⁹

A holokauszt és más népirtások tagadása a történelmi tények tagadásával, illetve relativizálásával valósul meg. De mi számít bizonyított ténynek? Mi az, aminek valóságát/valótlanságát bizonyítani lehet, és mi az, ami ellen nem lehetséges bizonyítás? Napjainkban is számos történész foglalkozik a holokauszt történetének felderítésével, és elő-előkerülnek újabb adatok, dokumentumok is. Ha a – mégoly jóhiszemű – kutató attól tart, hogy felfedezésének közzététele büntetőjogi szabályba ütközik, akkor e körülmény korlátozza az igazság felderítésének lehetőségeit. Kérdés, ki és hol húzza meg azt a határvonalat, amelynek egyik oldalán a felderített, teljes bizonyossággal valóságnak elfogadható, másik oldalán a még kérdéses, további kutatást igénylő tények állnak?¹⁵⁰

Az EU Tanácsának a rasszizmus és idegengyűlölet visszaszorítását célzó kerethatározata¹⁵¹ kifejezetten előírja az EU tagállamainak, hogy iktassák törvénybe a holokauszt tagadásának tilalmát. E szöveg is óvakodik attól, hogy kizárólag a holokauszt tagadását rendelje büntetni, így elvben valamennyi emberiség elleni büntett vagy népirtás, illetve háborús bűncselekmény tagadásának szankcionálását elvárja a tagállamoktól. Túl azon, hogy ez az általános szabály szinte beláthatatlanul széles körben képes korlátozni a történelmi kutatásokat, a valós indíttatás, a holokauszt tagadásának megelőzése átviláglik a jogalkotói szándékon. Külön kiemelve említi a határozat a második világháborút lezárását követően, az 1945. augusztus 8-i Londoni Egyezmény által meghatározott, később a Nürnbergi Törvényszék által vizsgált – faj, bűrszín, vallási hovatartozás, etnikai vagy nemzetiségi eredet alapján elkövetett – bűncselekmények tagadását, jelentőségük csorbítását, ami szintén legfeljebb háromévi szabadságvesztéssel büntetendő.

Hosszas vajúdas után, 2010 februárjában fogadta el a magyar parlament a Btk. új, a holokauszttagadás tiltását törvénybe iktató, „A holokauszt nyilvános tagadása” címet viselő tényállását (269/C. §). Ez alapján az követhette el a bűncselekményt, aki „nagy nyilvánosság előtt a holokauszt áldozatának méltóságát azáltal sérti, hogy a holokauszt tényét tagadja, kétségbe vonja vagy jelentéktelen színben tünteti fel.” A törvény alkalmazásra nem került, mert a kormányváltás után, azon év júniusában a parlament alapvetően módosította a szakaszt, új címe „A nemzeti szocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása” lett, büntethetővé pedig azt tette, aki „nagy nyilvánosság előtt a nemzeti szocialista vagy kommunista rendszerek által elkövetett népirtás és más, emberiség elleni cselekmények tényét tagadja, kétségbe vonja vagy jelentéktelen színben tünteti fel.” (A 2013. évi XLVIII. törvény javította a hibás helyesírást, ezután tehát a „nemzetiszocialista” egy szóban írandó.)

A törvény szövegéből tehát kikerült a holokauszt kifejezett – és így a tényállás alkalmazási körét szűkebben meghatározó – említése, és immáron bármelyik, a címben szereplő önkényuralmi rendszer által elkövetett népirtás és más, emberiség elleni bűncselekmény tagadása büntethető (természetesen köztük a holokauszté is az marad). Az új szöveg megfelel a ‘tagadási törvények’ legtöbbszörének, abban az értelemben, hogy kerüli a holokauszt kifejezett említését, ugyanakkor világos, hogy kiegészítése elsősorban szimbolikus politikai döntés volt (ahogyan elfogadása, úgy módosítása sem egy égető, valós társadalmi problémára reflektált).

Az új Btk. kissé módosította a Btk. 269/C. §-ban szereplő tényállást (új Btk. 333. §). Egyrészt az „emberiség elleni cselekmények” kifejezést „emberiesség elleni cselekmények”-

¹⁴⁹ HALMAI Gábor: „A német a méltóság, az amerikai a szabadság alkotmánya” – beszélgetés Winfried Bruggerrel, a Heidelbergi Egyetem professzorával. *Fundamentum*, 2008/2. 23.

¹⁵⁰ E kérdésekről ld. KOLTAY András: A holokauszt-tagadás büntetethetősége és a vélemény szabadság korlátozása. *Magyar Jog*, 2004. április.

¹⁵¹ Framework decision on Racism and Xenophobia 2008/913/JHA.

re pontosítja, másrészt új elköveti elkövetési magatartásként büntetni rendeli az „azokat igazolni törekszik” fordulattal meghatározott magatartást, az előterjesztői indokolás szerint azért, mert „nemcsak a tények tagadása, hanem azok jogszerűségének igazolása is veszélyes a társadalomra”.

„333. § Aki nagy nyilvánosság előtt a nemzeti szocialista vagy kommunista rendszerek által elkövetett népirtás vagy más, emberiség elleni cselekmények tényét tagadja, kétségbe vonja, jelentéktelen színben tünteti fel, vagy azokat igazolni törekszik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Mint korábban áttekintettük (9.1–2. pontok), az EJEK több döntést hozott a holokauszt tagadása miatt elítélt panaszosok ügyében. Ezen esetekben az EJEK, illetve korábban az EJEK Biz. minden esetben tárgyalás nélkül elutasította a kérelmet, elfogadva ezzel azt, hogy a holokausztot tagadó kijelentések nem élvezik a véleményszabadság védelmét. Így azon országokban, ahol a holokauszt tagadása törvénybe ütközik, az e szabályok alapján történő felelősségre vonást Strasbourgban sem ítélték a véleményszabadság megsértésének.

Az Alkotmánybíróság 16/2013. (VI. 20.) AB sz. határozatában nem ítélte alkotmányellenesnek a Btk. e rendelkezését. Az indokolás lényegében a 14/2000. (V. 12.) AB határozat (az első önkényuralmi jelkép-határozat) érvelését veszi át, de erre közvetlen utalást csak egy ponton tartalmaz. Az indokolás értelmében:

„a nemzetiszocializmus és a kommunizmus bűneinek tagadása a véleménynyilvánítás szabadságával való olyan visszaélésnek tekintendő, ami nem csupán az áldozatok közösségének, de a velük közösséget vállaló, demokratikus értékek mellett elkötelezett állampolgárok méltóságát is súlyosan sérti. Az áldozatok hozzátartozói, az áldozatokkal közösséget vállaló személyek méltóságának védelme lehetővé teszi, illetőleg szükségessé teszi tehát az olyan cselekmény büntetőjogi szankcióval történő fenyegetését, amely a XX. századi totalitárius rendszerekben megtörtént tragikus és történelmileg meghatározó események tagadását valósítja meg” ([50] bek.).

A testület tehát – a 14/2000. (V. 12.) AB határozathoz hasonlóan – a közösségek méltóságát jelölte meg védett jogi tárgyként, amelybe valamennyi, a „demokratikus értékek mellett elkötelezett állampolgár” belefér, tehát nem kizárólag a tényállásban megjelölt cselekmények áldozata vagy azok hozzátartozói. Ezzel az Alkotmánybíróság megerősítette azon, 2000 óta alakuló gyakorlatát, miszerint a gyűlöletbeszéd általános – és csak szigorú alkotmányos garanciák megléte mellett korlátozható – esetéhez képest léteznek speciális esetek, és ezek közé tartozik a Btk. 269/C. §-ában foglalt tényállás is; ezen esetekben a szólásszabadság alkotmányos védelme enyhébb mértékű lehet, mint a gyűlöletbeszéd alapesetében. Az említett 2000-es és ezen határozat indokolása közötti kapcsolat abban az értelemben figyelemreméltó, hogy korábbi, 2000-es döntésének indokolását az ott vizsgált kérdés vonatkozásában a 4/2013. (II. 21.) AB határozat (második önkényuralmi jelkép-határozat) felülírta, azaz a korábbi érveket 2013-ban utóbbi határozatban már maga a testület sem tartotta önmagában elégségesnek a szóláskorlátozás alkotmányos alátámasztására. Ettől függetlenül, a 2000-es határozatból a 16/2013. (VI. 20.) AB határozat által idézett elvi tétel („alkotmányosan büntetőjogi korlátozás alá vonható a közösségek méltóságát sértő, köznyugalmat veszélyeztető magatartás is”) érvényessége fenntartható.

A 16/2013. (VI. 20.) AB határozat az emberi méltóság (tehát egyéni jogok) védelme mellett fontosnak tartotta a köznyugalom védelmét is. Az indokolás szerint:

„A XX. századi európai totalitárius rendszerek során az emberiség ellen elkövetett rémtetteket nem csupán a közvetlenül, avagy közvetett módon érintettek, de valamennyi, az alkotmányos értékeket elfogadó és tiszteletben tartó állampolgár megkérdőjelezhetetlen bűnnek tekinti és evidenciaként kezeli. Nem vitás ezért, hogy a fenti ténnyel és általános társadalmi meggyőződéssel ellentétes, nagy nyilvánosság előtt kifejezett álláspont, az igazságérzetet és az áldozatok méltóságát sértő vélemény arra is alkalmas lehet, hogy közfelháborodást keltve, másokat megbotránkoztatva olyan indulatot gerjessen,

amely a köznyugalom megzavarásához vezethet. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Btk. 269/C. §-a által büntetni rendelt magatartás magában hordozza a köznyugalom megzavarásának kockázatát is, az ilyen vélemények és álláspontok nyilvános artikulálásának korlátozását e körülmény is megalapozza, ezért szükséges” ([52] bek.).

A köznyugalom említése, és védelmének a szóláskorlátozás egyik indokaként történő elfogadása releváns álláspont a közösség elleni izgatás (Btk. 269. §) vonatkozásában is, ahol – mint láttuk korábban – a köznyugalom védelmének indokoltsága fontos kérdés volt. A 16/2013. (VI. 20.) AB határozat elkerülte azt a vitás pontot, hogy a köznyugalom milyen mértékű veszélye szükséges az alapjog-korlátozáshoz, és a köznyugalom védelmét csak másodlagos érvként használta, mindenesetre a fenti idézetből kiderül, hogy a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos tényállások alkotmányosságát a köznyugalom védelmére is tekintettel állapította meg.

Ezzel együtt is, a határozat valójában elkerüli annak a kérdésnek az alapos elemzését, hogy mi az elvi indoka a gyűlöletbeszéd körébe tartozó egyes vélemények megkülönböztetésének, azaz mi indokolja ezek csekélyebb mértékű alkotmányos védelmét a gyűlöletbeszéd alapesetéhez képest. „Az áldozatok közösségét” és „a velük közösséget vállaló, demokratikus értékek mellett elkötelezett állampolgárokat” ugyanis a gyűlöletbeszéd bármely megnyilvánulása ugyanúgy sértheti, és nem csak a speciális esetek megvalósulása. Másrészt, míg a Btk. 269. § vonatkozásában a köznyugalom súlyos veszélye lenne csak (önmagában) alapja a szóláskorlátozásnak, a 16/2013. (VI. 20.) AB határozatban csak a köznyugalom megzavarásának elvi lehetősége kerül említésre (igaz, nem a szóláskorlátozás egyetlen elvi alapjaként). A figyelemreméltó különvéleményekben foglalt kérdésekre sem ad választ a többségi döntés: milyen értelemben szerepel a szövegben a „közösségek méltósága”, valóban sérül-e az emberi méltóság egy, a tényállást kimerítő vélemény által (Bragyova András)? Megfelel-e a tényállás az EJEB vonatkozó gyakorlata által kimunkált elveknek (Kovács Péter)? Mi az eltérés a tényállás szerinti „emberiség/emberiesség elleni cselekmények”, illetve a nemzetközi büntetőjogban használt „emberiség/emberiesség elleni bűncselekmények” között (Kovács Péter)? Nem sérti-e a normavilágosság követelményét, hogy nem pontosan ismerhető, mely cselekmények tagadása tiltott (Lévay Miklós)?

8. 4. Az országgyűlési felszólalások

Az országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény külön is rendelkezik az üléseken történő felszólalás során kinyilvánított gyűlölködő véleményekről, és speciális szankciókat határoz meg ezek visszaszorítása érdekében. Figyelemreméltó, hogy a szóláskorlátozás mércéje („sértő vagy illetlen” kifejezés használata) jóval alacsonyabb, mint a többi, fent tárgyalt jogágban illetve jogterületen. A rendelkezés – 2013. január 1. óta hatályos – jelenlegi formájában így szól:

„48. § (1) Azt a felszólalót, aki felszólalása során az Országgyűlés tekintélyét vagy valamely személyt, csoportot – így különösen valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséget – sértő vagy illetlen kifejezést használ, az ülést vezető elnök rendreutasítja, egyidejűleg figyelmezteti a sértő vagy illetlen kifejezés ismételt használatának következményeire.

(2) Az ülést vezető elnök megvonja a szót attól a felszólalótól, aki a rendreutasítást követően ismételten sértő vagy illetlen kifejezést használ.

(3) Ha a képviselő felszólalása során az Országgyűlés tekintélyét vagy valamely személyt, csoportot - így különösen valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséget - kirívóan sértő kifejezést használ, vagy az általa használt sértő kifejezés súlyos rendzavaráshoz vezet, az ülést vezető elnök rendreutasítás és figyelmeztetés nélkül javasolhatja a képviselő kizárását az ülésnap hátralévő részéből, illetve a képviselő adott havi tiszteletdíjának csökkentését.

(4) A kizárásra vonatkozó javaslatról az Országgyűlés vita nélkül határoz. Ha az Országgyűlés határozatképtelen, a kizárásról az ülést vezető elnök határoz. Az ülést vezető elnök az Országgyűlés következő ülésén tájékoztatja az Országgyűlést a kizárásról és annak indokáról. Ezt követően az Országgyűlés vita nélkül határoz az ülést vezető elnök döntésének törvényességéről.

(5) Az ülésnapról kizárt képviselő az ülésnapon nem szólalhat fel újra. Az ülésnapról kizárt képviselő a kizárás napjára tiszteletdíjra nem jogosult.

(6) A házelnök – a (3) bekezdés szerinti bármely jogkövetkezményre irányuló javaslat hiányában – a kirívóan sértő kifejezés használatától számított öt napon belül jogosult a képviselő adott havi tiszteletdíjának csökkentését javasolni.

(7) A (3) és (6) bekezdés szerinti, a képviselő adott havi tiszteletdíjának csökkentésére irányuló javaslatról az Országgyűlés a javaslattételt követő ülésén, vita nélkül határoz. A tiszteletdíj csökkentésének mértéke nem haladhatja meg a képviselő egyhavi tiszteletdíjának harmadát.”

8. 5. Az Alaptörvény negyedik módosításának következményei

Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása, amelyet 2013. április 1. napján hirdettek ki, a záró rendelkezések közé, az 5. pontba illesztette be azon rendelkezést, mely szerint az Alaptörvény hatályba lépése (2012. január 1.) előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítik. Ugyanakkor e rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.

A módosítás felveti a kérdést, hogy lehet-e a jövőben a korábbi alkotmánybíróági határozatokra közvetlenül hivatkozni a médiahatóság, illetve a bíróságok határozataiban, lehet-e e döntések alapja a korábbi alkotmánybíróági gyakorlat?

Az Alkotmánybíróóság reakciója az alaptörvény e módosítására már ismert. A **IV/3391/2012.** ügyszámú alkotmánybíróági végzés (egy, bírói elfogultságra hivatkozó alkotmányjogi panasz kapcsán) megállapítja, hogy:

„Az Alaptörvény Záró és vegyes rendelkezések 5. pontja alapján, összevetve az Alkotmány és az azt felváltó Alaptörvény vonatkozó szabályait, az Alkotmánybíróóság megállapította, hogy a bírói függetlenség szabályozásában változás nem történt, annak tartalmára az Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseinek és egészének értelmezésével ugyanaz a következtetés vonható le, mint az Alaptörvény hatályba lépését megelőző alkotmánybíróági határozatokban.”

Ennél konkrétabb – és kifejezetten általános érvényű – állásfoglalást tartalmaz a 13/2013. (VI. 17.) AB határozat indokolása, amely alapján a korábbi alkotmánybíróági gyakorlat a jövőben is irányadó lehet (miközben természetesen az eltérés lehetősége is adott):

„[31] Az Alaptörvény negyedik módosítása következtében – a Záró és vegyes rendelkezések 5. pontja alapján – azonban az Alkotmánybíróáságnak ezen összevetés eredményeképpen az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott határozataiban foglalt érvek felhasználását kellő részletességgel indokolni kell. A korábbi alkotmánybíróági döntésben megjelenő jogelvek figyelmen kívül hagyása ugyanakkor az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén is lehetségessé vált, a szabályozás változása a felvetett alkotmányjogi probléma újraértékelését hordozhatja.

[32] A hazai és európai alkotmányjogi fejlődés eddig megtett útja, az alkotmányjog szabályszerűségei szükségképpen hatással vannak az Alaptörvény értelmezésére is. Az Alkotmánybíróóság az újabb ügyekben vizsgálendő alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, ha az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, és szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntése indokolásába történő beillesztése.

[33] Az Alkotmánybíróóság – a fenti feltételek vizsgálata mellett – a hatályát veszített alkotmánybíróági határozat forrásként megjelölésével, a lényegi, az adott ügyben felmerülő alkotmányossági kérdés eldöntéséhez szükséges mértékű és terjedelmű tartalmi vagy szövegszerű megjelenítéssel hivatkozhatja vagy idézheti a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket. Az indokolásnak és alkotmányjogi

forrásainak ugyanis a demokratikus jogállamban mindenki számára megismerhetőnek, ellenőrizhetőnek kell lennie, a jogbiztonság igénye az, hogy a döntési megfontolások átláthatóak, követhetőek legyenek. A nyilvános érvelés a döntés indoklásának létalapja.

[34] A korábbi határozatokban kifejtett érvek felhasználhatóságát az Alkotmánybíróság mindig esetről esetre, a konkrét ügy kontextusában vizsgálja.”

Azaz, a gyűlöletbeszéd alkotmányosságának megítélése tekintetében sem lesz a jövőben teljes alkotmánybírósági *tabula rasa*, a korábbi döntéseket a testület nem fogja figyelmen kívül hagyni. Az Alaptörvény záró rendelkezései ugyanakkor legalább erőteljes inspirációt adhatnak a korábbi ellentmondásos gyakorlat egyértelműsítésére.

9. Kitekintés I.: a „*clear and present danger*” mérce az Egyesült Államokban

A társadalmi rendet megzavaró kifejezések korlátozhatósága tekintetében az Egyesült Államok jogrendszere sajátos megoldást alakított ki. E kifejezések az USA-ban példátlanul széles védelmet élveznek, ami európai szemmel idegenül hathat, ennek ellenére a választott megoldás egyes elemei át-átkalandoznak a kontinensre: a híres-neves „*clear and present danger*” („nyilvánvaló és közvetlen” vagy „világos és jelenvaló” veszély) elve 1992-ben Magyarországon is felbukkant az Alkotmánybíróság egyik határozatában – de nem elsősorban a közrend, hanem a gyűlölködő kifejezések elleni védelem összefüggésében.

Az elv megszületése lényegében két hírneves legfelső bírósági bíró, Oliver Wendell Holmes és Louis D. Brandeis nevéhez köthető. Fokozatos térnyerése, majd későbbi kanonizálása a Supreme Court ítélezési gyakorlatában szép példája lehet a *common law* jogfejlődés „evolúciójának”: az elv először kisebbségi álláspontként, különvéleményekben jelent meg, olyan ítéletekhez csatolva, amelyekben a szólásszabadság más érdekek mögé szorult, mígnem lassacskán, a testület többségét megnyerve magának, évtizedek elteltével – már jóval Holmes és Brandeis halála után – a szólásszabadság korlátozási lehetőségeit meghatározó egyik legfőbb vezérelvvé vált.

Ebből is látszik, hogy alakulhatott volna másként is – az amerikai Alkotmány szólásszabadságról rendelkező Első Kiegészítéséből nem olvasható ki a „*clear and present danger*” elve. Akár Learned Hand bírónak is lehetett volna igaza, aki – két évvel az elv felbukkanása előtt – egy New York-i kerületi bíróságon ítélezve, a *Masses Publishing Co. v. Patten* ügyet¹⁵² eldöntötte. Hand – aki sokak szerint a legnagyobb amerikai bíró volt azok közül, akik nem jutottak el a szövetségi Legfelső Bíróság székéig –¹⁵³ ebben az ügyben a későbbi elvtől eltérően döntött ugyan, de később az ő felfogása is – ha nem is futott be akkora karriert, mint a holmes-i és brandeis-i gondolat – vissza-visszaköszönt némely ítéletben. 1917-ben vagyunk, a *Lusitania* elsüllyesztése után az Egyesült Államok belépett a háborúba. Az ugyanebben az évben elfogadott ún. kémkedési törvény (*Espionage Act*) alapján tiltja meg a New York-i polgármester a *Masses* című anarchista lap terjesztését. Hand bíró azonban a lap javára ítélt, és ítéletében kimondta, hogy a törvény nem alkalmazható azokra az esetekre, amikor a vitatott szólás nem buzdít kifejezetten másokat törvénysértésre. A kifejezés *tartalma*, és nem az általa kiváltott *hatás* (illetve a veszély közvetlensége) a meghatározó. Hand bíró döntését másodfokon megváltoztatták, és végeredményben a szólásszabadság amerikai története is másfelé kanyarodott.

A két év múlva megjelenő „*clear and present danger*” elv ugyanis nem a szólás tartalmát, hanem az általa kiváltott hatást vette figyelembe a korlátozás lehetőségének mérlegelésekor. A *Schenk v. United States* ügyben¹⁵⁴ Holmes bíró fogalmazta meg a Legfelső Bíróság ítéletét.

¹⁵² 244 F. 535, S. D. N. Y. (1917).

¹⁵³ Gerald GUNTHER: *Learned Hand: The Man and the Judge*. New York, Knopf, 1994.

¹⁵⁴ 249 US 47 (1919).

Az ügyben a szocialista párt egyik tagját ítélték el – szintén a kémkedési törvény alapján –, aki a háborús sorozás ellen lázító rölapokat terjesztett. A Holmes által fogalmazott ítéletben megjelenik a „*clear and present danger*” elv első megfogalmazása: „A kérdés minden esetben az, hogy a használt szavak vajon olyan körülmények közepette kerültek-e nyilvánosságra, és olyan jellegűek-e, hogy jelentős károk (*substantive evils*) nyilvánvaló és közvetlen veszélyét idézik elő, amit a kongresszusnak joga van megelőzni.” Az indokolásban szereplő példa – mintegy az új mérce állandó kísérőjeként – szintén híressé vált: „a szólásszabadság legszigorúbb védelme sem terjed ki arra az emberre, aki tévesen [és persze tudatosan, bár ezt Holmes nem tette hozzá] tüzet kiált egy színházban, és ezzel pánikot okoz.” A példa nem volt teljesen hipotetikus: Edwin Baker leírása szerint 1913-ban, a sztrájkoló munkások által szervezett karácsonyi ünnepségen egy provokátor tüzet kiáltva olyan pánikot okozott, amely 62 gyermek és 11 felnőtt halálához vezetett.¹⁵⁵

Mindenesetre Holmes és a testület többi tagja úgy vélte, hogy Schenk magatartása – tekintettel a háborús helyzetre, illetve a sorozás zavartalanságához fűződő állami érdekre – előidézte a korlátozáshoz megkívánt mértékű veszélyt. A Schenk-döntés utáni, azonos napon született ítéletek a *Frohwerk v. United States*¹⁵⁶ és a *Debs v. United States*¹⁵⁷ ügyekben megerősítik annak mércéjét. A szintén a kémkedési törvény alapján perbe fogott, németnyelvű újságot szerkesztő és író Frohwerk, illetve a szocialista pártelnök, Debs a háború, illetve a sorozás ellen írt cikket, illetve tartott beszédet. A szintén Holmes által fogalmazott ítéletek ugyan szó szerint nem említik a nyilvánvaló és közvetlen veszély elvét, de megállapítják, hogy ha a szólas az ország háborús politikájának akadályozására irányul, és mindent egybevetve *feltehetően* el is éri a kívánt hatást, akkor nem élvezhet védelmet. A lehetséges hatás értékelése mellett tehát megjelenik a közlő szándékának figyelembe vétele is. A bíróság mindkét esetben fenntartotta a korábbi elítélést.

A nagy holmes-i fordulatot a következő eset, az *Abrams v. United States* ügy¹⁵⁸ hozta. Az ügyben a kémkedési törvény alapján magukat szocialistának és anarchistának nevező orosz emigránsok ellen indult az eljárás, akik két (egy orosz, illetve egy jiddis nyelvű) rölapot terjesztettek, néhány ezer példányban, azokon azt állítva, hogy az Egyesült Államoknak nemcsak a Németország ellen viselt háború megnyerése, hanem az orosz proletárforradalom leverése is célja. A bíróság többsége – a korábbi ügyeknek megfelelően – ezúttal is fenntartotta a vádlottakkal szembeni ítéletet. Holmes bíró azonban markáns különvéleményt írt a többségi indokolás mellé, amelyhez Brandeis bíró csatlakozott. Ebben azon véleményének adott hangot, hogy bár háborús körülmények közepette bizonyos esetekben megengedhető a szólásszabadság szigorúbb korlátozása, de minden esetben a közlés által okozott veszély közvetlensége a mérce. Egy „ismeretlen ember” „buta rölapjának” „titkos kiadása” nem okozhat olyan mértékű zavart, amely indokolná a korlátozást (és persze a vele járó húszéves börtönbüntetést). A vádlottaknak éppolyan joga volt kiadni a két rölapot, mint a kormánynak kinyomtatni az Egyesült Államok Alkotmányát.

A „*clear and present danger*” elv újabb, immár letisztult megjelenésén túl a különvélemény jelentőségét az adta, hogy – elrugaszkodva a konkrét kérdés eldöntésétől – Holmes bíró benne szereplő eszmefuttatása jelentősen átértelmezte a szólásszabadság lehetséges eszmei alátámasztásainak egyikét, és ezzel egyben meg is erősítette annak szerepét. A szólásszabadságnak „az igazság keresésére” alapozott korábbi igazolása a holmes-i gondolatmenetben jelentősen átalakul: „az igazság leghatékonyabb próbája annak ereje, hogy elfogadtassa magát a gondolatok piacának versenyében”.¹⁵⁹ Ezért nem lehet egy gondolatot

¹⁵⁵ Edwin C. BAKER: Harm, Liberty and Free Speech. *Southern California Law Review*, May 1997. 982–983.

¹⁵⁶ 249 US 204 (1919).

¹⁵⁷ 249 US 211 (1919).

¹⁵⁸ 250 US 616 (1919).

¹⁵⁹ Uo. 630–631.

megfelelően nyomós indok nélkül elnyomni, a közjót a gondolatok szabad versenye szolgálja. A „gondolatok piaca” (*marketplace of ideas*) általában John Stuart Milltől eredeztetett, de csak Holmes által megfogalmazott tétele a későbbiekben az amerikai szólásszabadság egyik meghatározó eszméjévé vált, amelyre alapozva az amerikai felfogás a mai napig szinte retteg az alapjog gyakorlásába történő legkisebb állami beavatkozástól is.

A „*clear and present danger*” elv alkalmazására irányuló törekvések az elkövetkező időkben továbbra is kisebbségben maradtak a legfőbb bírói testületen belül. Innentől kezdve Holmes és Brandeis folyamatosan különvélemények írására voltak kárhoytatva. A meglehetősen rövid idő alatt (a Debs- és az Abrams-döntések között) átranzszformálódott Holmes és bírótársa sziszifuszi küzdelme az amerikai szólásszabadság-jog történetének egyik romantikus és gyakran emlegetett eposzává vált, természetesen az arrafelé szokásos dramaturgia íratlan szabályainak megfelelően a végén teljes győzelemmel. Holmes és Brandeis azonban azt már nem élhette meg. Holmes álláspontja megváltozásának okára nézve egyébként több teória is keletkezett, a leginkább elterjedt nézet szerint a változás előmozdításában nagy szerepe volt az időközben megismert Learned Hand-hez fűződő barátságának.¹⁶⁰ Az elv mindenesetre már „különvélemény-korában” is kapott egy éles kritikát: John Wigmore, hírneves jogtudós írt egy dörgedelmes kirohanást Holmes új elmélete ellen, azzal érvelve, hogy a bevezetni kívánt mérce pontatlan, túlzottan lekicsinyli a felforgató, az alkotmányos rend megdöntését célzó egyedi szólások szerepét.¹⁶¹ A két veterán (Wigmore az első világháborúban, Holmes még a polgárháborúban, északi oldalon szolgált) férfias párviadalának esetleges folytatásáról sajnos nincs tudomásunk.

De térjünk vissza Holmes és Brandeis, a „*clear and present danger*” elvének elismertetéséért folytatott szorgos küzdelméhez. A *Gitlow v. New York* ügy¹⁶² azért számít mérföldkőnek, mert itt vált nyilvánvalóvá, hogy az Első Kiegészítésnek a szólásszabadság korlátozására vonatkozó, szó szerint csak a Kongresszust kötelező tiltása kiterjed az egyes tagállamokra, illetve azok szerveire is. Az ügyben ugyanis egy New York Állam büntető törvénykönyve alapján (lázítás [*criminal anarchy*] vádjával) elítélt vádlott szerepelt. *Gitlow* is szocialista aktivista volt, aki megszervezte a párt egyik lapjának kinyomtatását. Az első lapszám tartalmazta a *Baloldali Kiáltvány* című írást, amelyben a proletárforradalom szükségességéről, a regnáló kormány megbuktatásáról és más egyebekről történt értekezés, mindamellert reálisan érzékelve, hogy a kommunista Egyesült Államok megteremtése nem egyik napról a másikra fog megtörténni. A holmes-i nyilvánvaló és közvetlen veszély tehát ebben az esetben sem volt megállapítható, a bíróság azonban ezzel mit sem törődve fenntartotta a korábbi elítélést. Holmes különvéleményének van egy figyelemre méltó pontja: miután megállapítja, hogy semmitmondó a többségi vélekedés, amely szerint a *Gitlow* által közzétettek izgatásnak minősülnek, hiszen: „minden gondolat izgatás”, arról ír, hogy a gondolatot nem szabad elnyomni pusztán azért, mert nem értünk egyet a tartalmával. Ha pedig úgy rendeltetett, hogy a proletárdiktatúra eszméjét idővel a társadalom többsége is elfogadja, ennek a gondolatnak is meg kell kapnia az esélyt arra, hogy győzedelmeskedjen. Az Abrams-ügyben már megismert, az „igazságot” teljességgel relativizáló cinikus álláspont lenne ez? Vagy a kommunizmust a maga valójában soha meg nem ismert ember tájékoztatlansága? Esetleg az amerikai demokrácia erejébe vetett dölyfös hit kinyilvánítása? Bármelyik legyen is, Holmes a későbbiekben nem tett említést erről – a „*clear and present danger*” elvének meghaladását is pedzegető – véleményéről.

¹⁶⁰ Ld. Gerald GUNTHER: Learned Hand and the Origins of Modern Free Speech Doctrine: Some Fragments of History. *Stanford Law Review*, 1975. 719.

¹⁶¹ John H. WIGMORE: Abrams v. U.S.: Freedom of Speech and Freedom of Thuggery in War-time and Peace-time. *Illinois Law Review*, March 1920. 539.

¹⁶² 268 US 652 (1925).

A *Whitney v. California* ügyben¹⁶³ írt különvélemény (ezúttal Brandeis tollából) is elsősorban azért lett a mai napig rengeteg hivatkozás tárgya, mert a szólásszabadság egy újabb lehetséges – a közösségelvűséget és az individualizmust egybeforrasztó, a jogot a demokráciáért és az egyéni autonómiáért egyszerre védeni kívánó – értelmezését adta meg. Az elítélt Anita Whitney részt vett a kaliforniai kommunista párt szervezésében, az egyik gyűlésen pedig hozzájárult egy olyan határozat elkészítéséhez, amely a párt célkitűzéseit foglalta magában, ezek eredményeképpen pedig az állami Criminal Syndicalism Act megsértése miatt ítélték el. Brandeis ezúttal is kiállt a „*clear and present danger*” elvének alkalmazása mellett, és Holmes-szal együtt ezúttal is kisebbségben maradt. Harry Kalven magállapítása találó: Holmes és Brandeis furcsa játékot űztek, hiszen végig megpróbálták úgy tenni, mintha ők csak a Schenk-ügyben már egyszer alkalmazott formulát követnék, miközben a többség állandóan arról győzködte őket, hogy a „*clear and present danger*” elv soha nem volt a bíróság ítélezésének alapja (és ebben igazuk is volt).¹⁶⁴ A folyamatos feszültség fenntartása vezetett oda – legalábbis Kalven szerint – hogy a későbbiekben az elv valóban többségi véleményé alakulhatott.

De ez az idő még nem jött el. Ugyan a Whitney-ügyet követő két évtizedben a bíróság számos ügyben alkalmazta az elvet,¹⁶⁵ a második világhégés után azonnal elkezdődő hidegháború megint csak nem kedvezett a szólásszabadságnak. A *Dennis v. United States* ügy¹⁶⁶ vádlottját a kommunista-ellenes Smith Act alapján ítélték el, tiltott szervezkedés vádjával. Learned Hand bíró itt újra színre lép: az ő marasztaló ítéletének megfellebbezése után került az ügy a Legfelső Bíróság elé. Hand azt mondta – és ezzel eltért a Masses-ügyben megfogalmazott mércéjétől –, hogy a bíróságoknak a szólásszabadság korlátozásakor azt a kérdést kell megválaszolniuk, vajon a megelőzni kívánt „gonosz” *súlyossága* – amelyet bekövetkeztének esetleges *valószínűtlensége* képes jelentősen csökkenteni – indokolja-e a beavatkozást. A két kritérium tehát, amelyet a bírónak mérlegelnie kell: a kár mértéke és bekövetkeztének valószínűsége. Ez pedig már közelít a „*clear and present danger*” elvéhez, még akkor is, ha az adott ügyben mind ő, mind pedig a Legfelső Bíróság végeredményben elítélte a vádlottat. Hand bíró saját állítása szerint belátta, hogy korábbi mércéje nem nyert széleskörű támogatást, ezért lelkiismerete szerint megpróbálta alkalmazni az időközben a Supreme Court ítélezési gyakorlatában már-már kikristályosodott „*clear and present danger*” elvet, bár azzal egyébként nem értett egyet.¹⁶⁷ A történelmi körülményekre tekintettel azonban Dennis-t ebben a perben nem menthették fel. Brandeis és Holmes ekkor már halottak, helyüket az elmaradhatatlan különvélemények megírásakor Douglas és Black bírók vették át, akik elődeikhez méltó heveséggel, a közvélemény és a közvita széleskörű szabadságát megóvándó követelték a holmes-i elv következetes alkalmazását.

A *Yates v. United States* ügy¹⁶⁸ az elv felemelkedését, és ezzel a szólásszabadság apró győzelmét hozta magával. Addigra már a McCarthy-féle boszorkányüldözés megtette a hatását: a bíróságok a Smith Act alapján sorozatban hozták a marasztaló ítéleteket a vélt vagy valós kommunistákkal szemben. A Yates-ügyben azonban ez a természetesnek tűnő tendencia megállt. Harlan bíró azzal indokolta a vádlott felmentését, hogy az nem követett el olyan cselekményt, amely büntethető lenne: ugyanis önmagában egy eszme támogatása, minden tényleges cselekvésre való felhívás nélkül nem tiltható meg. Különbséget kell tenni aszerint, hogy valakit arra biztatunk, hogy higgyen valamiben, vagy pedig arra, hogy tegyen valamit.

¹⁶³ 274 US 357 (1927).

¹⁶⁴ Harry KALVEN, Jr.: *A Worthy Tradition: Freedom of Speech in America*. New York, Harper&Row, 1988. 158.

¹⁶⁵ Ld. Frank R. STRONG: Fifty Years of “Clear and Present Danger”: From Schenck to Brandenburg – and Beyond. *Supreme Court Review*, 1969. 41.

¹⁶⁶ 341 US 494 (1951).

¹⁶⁷ GUNTHER (1994) i. m. (153. l.) 600–603.

¹⁶⁸ 354 US 298 (1957).

Utóbbi, amennyiben jogellenes célra irányul, megtiltható, előbbi nem, még akkor sem, ha egyszer, a nagyon távoli, ködbe vesző jövőben a mag pusztta elvetése jogellenes cselekményekben realizálódhat. Az indokolás szavai mintha visszatükröznék a Hand-féle, a Masses-ügyben megfogalmazott mércét. A korlátozáshoz eszerint tehát az kell, hogy a közlő kifejezetten felhívjon valamely jogsértő cselekmény végrehajtására, függetlenül az ezáltal keletkező veszély mértékétől.

A „*clear and present danger*” elvének új és máig érvényes megfogalmazása végül az 1969-es *Brandenburg v. Ohio* ügyben¹⁶⁹ született meg. Az ügyben a vádlott a Ku-Klux-Klan egyik csoportjának vezetője volt, akit az ohio-i törvények alapján ítélték el (1000 dollár pénzbüntetésre és 10 év börtönbüntetésre), jogellenes cselekményekre való felbujtás [criminal syndicalism] vádjával. A vádlott egy gyűlést szervezett egy farmon, ahol a meghívására érkezett televíziós riporterek forgattak, majd később e felvételek egyes részeit a helyi televízió-csatornán be is mutatták. A filmen a Klán tagjai jellegzetes csuklyájukban voltak láthatóak, például miközben egy nagy fakeresztet égetnek, és eközben – illetve más helyzetekben is – sértő megjegyzéseket tesznek a feketékre és a zsidókra. Az indokolásban meghatározott új teszt alapján azok a közlések, amelyek erőszakra vagy más jogsértésekre hívnak fel, csak akkor korlátozhatóak, ha kifejezetten az azonnali erőszakra vagy jogsértésre való rábírásra irányulnak, arra kifejezetten felhívják, és annak bekövetkezése valószínűsíthető. Az eredeti elv tehát alaposan leszűkült a *Brandenburg*-tesztnél nevezett új mércében: a veszély valószínűsége mellett már a jogsértés előidézésére irányuló szándék, illetve a jogsértésre irányuló kifejezett felhívás is szükséges a korlátozáshoz. A bíróság ezúttal nem csak a korábbi döntést változtatta meg, hanem megsemmisítette az alapjául szolgáló jogszabályt is.

Black és Douglas bírák ezúttal is különvéleményben tiltakoztak a többségi döntés ellen, de ezúttal nem a „*clear and present danger*” elv szűkítését kritizálták, hanem teljes egészében el kívánták vetni annak alkalmazását. Douglas bíró azzal érvelt, hogy az elv alkalmazása bizonytalan eredményekre vezet, a veszély közvetlenségének megítélése téves következtetésekre vezetheti a bírót, a szólás és az eredményeképpen létrejövő cselekvés pedig egymástól elválaszthatatlan. Az új teszt azonban egyszerre szolgáltatott posztumusz igazságot Holmes-nak, Brandeis-nak és Hand-nak: az új mércében mindhármójuk korábbi elképzelése ötvöződik.¹⁷⁰

A Legfelső Bíróság ezt követően kitartott a *Brandenburg*-teszt mellett, a legváltozatosabb ügyekben alkalmazva azt (háborúellenes tüntetések során elhangzott kijelentések, reklámkorlátozások esetében, a televíziós műsorokban látottakat másoló, erőszakos cselekményeket követő kártérítési ügyekben, a televíziók védelmében, és persze elsősorban a fajgyűlölő kifejezések esetében¹⁷¹). A teszt hatóköre ennek ellenére némileg bizonytalan. Legfelső bírósági döntés hiányában a jogtudomány képviselői csak találgatni tudják alkalmazási körének végső határait: a legszélsőségesebb, de unikumnak nem számító álláspont szerint a „*clear and present danger*” elv valamennyi jogsértésre való felhívásra kiterjeszhető: ez alapján a bűncselekmény elkövetésére való felhívás csak akkor lenne büntethető, ha a közlő valamely bűncselekménynek a közeli jövőben történő elkövetésére

¹⁶⁹ 395 US 444 (1969).

¹⁷⁰ GUNTHER (1975) i. m. (160. l.) 754-755.; Bernard SCHWARTZ: Holmes versus Hand: Clear and Present Danger or Advocacy of Unlawful Action? *Supreme Court Review*, 1994. 240–241.

¹⁷¹ Az ügyek rövid összefoglalását ld. Geoffrey R. STONE et al (szerk.): *The First Amendment*. New York, Aspen Publishers, 2003 (2. kiadás). 62–64.

ösztönöz, és valószínűsíthető, hogy ez az ösztönzés hozzájárul a bűncselekmény tényleges elkövetéséhez.¹⁷²

10. Kitekintés II.: Magyarország európai uniós és nemzetközi kötelezettségei a gyűlöletbeszéddel szembeni fellépéssel összefüggésben

10. 1. Európa Tanács

Az Európa Tanács igyekszik különböző – kötelező erővel nem bíró – ajánlásokkal előmozdítani a gyűlölködés visszaszorítását. A legfontosabb ezek közül a Miniszteri Bizottság 1997-es ajánlása a gyűlöletbeszédről.¹⁷³ Az ajánlás felszólítja a tagállamokat, hogy tegyenek megfelelő lépéseket a gyűlöletbeszéddel szembeni küzdelemben. A “gyűlöletbeszédet” az ajánlás a következőképpen határozza meg:

„...gyűlöletbeszédnek minősül mindenfajta kifejezés, amely fajgyűlöletet, xenofóbiát, antiszemitizmust vagy a gyűlölet más formáját terjeszti, ilyen gyűlöletre izgat, a gyűlöletet népszerűsíti vagy igazolja, beleértve az agresszív nacionalizmus és etnocentrizmus által kifejezett intoleranciát, a kisebbségekkel, bevándorlókkal vagy bevándorló gyökerekkel rendelkezőkkel szembeni diszkriminációt és ellenséges érzelmet.”

Az 1993-ban az Európa Tanács által elfogadott, a rasszizmus, xenofóbia, antiszemitizmus és intolerancia elleni küzdelemből szóló Bécsi Deklaráció nyomán jött létre a Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság (ECRI, European Commission Against Racism and Intolerance), amelynek 2002-ben elfogadott ajánlása¹⁷⁴ hosszasan sorolja a gyűlöletbeszéddel szemben szükséges állami teendőket. Az ajánlás IV. 18. pontja szerint a közösségekkel szembeni, nyilvánosan közzétett erőszakra, gyűlöletre vagy diszkriminációra izgatás, a megsértés és a rágalmozás vagy becsületsértés, valamint a fenyegetés is büntetőjogi eszközökkel üldözendő.

Az 1989-es Határokat átlépő televíziózásról szóló egyezmény¹⁷⁵ 7. cikke a televíziós szolgáltatások vonatkozásában tiltja a fajgyűlöletre izgatást.

A 2003-ban aláírt, a számítástechnikai bűnözésről szóló Európa tanácsi egyezmény (Cybercrime Convention) kiegészítő jegyzőkönyve¹⁷⁶ előírja a jegyzőkönyvet elfogadó tagállamok számára, hogy a gyűlöletbeszéd különféle, számítógépek használatával elkövetett formáit büntetőjogi eszközökkel tiltsák.

„rasszista és xenofób termék alatt bármely írásos termék, bármely kép vagy a gondolatok és elméletek más megjelenítése értendő, amely valamely egyén vagy csoport ellen fajon, bőrszínén, származáson, nemzeti vagy etnikai eredeten vagy valláson alapuló gyűlöletet, diszkriminációt vagy erőszakot támogat, előmozdít vagy ilyen tevékenységre izgat...”¹⁷⁷

A jegyzőkönyv értelmében az interneten keresztül elkövetett, rasszista és xenofób tartalmak általi fenyegetés, ezek terjesztése, a közösségek ezek általi megsértése esetén az államnak

¹⁷² Kent GREENAWALT: “Clear and Present Danger” and Criminal Speech. In Lee C. BOLLINGER – Geoffrey R. STONE (szerk.): *Eternally Vigilant – Free Speech in the Modern Era*. Chicago, University of Chicago Press, 2002.

¹⁷³ Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation No. R (97) 20, of the Committee of Ministers to Member States on “Hate Speech”.

¹⁷⁴ General Policy Recommendation no. 7. on national legislation to combat racism and racial discrimination.

¹⁷⁵ European Convention on Transfrontier Television, Strasbourg, 5.V.1989., Magyarországon kihirdetve az 1998. évi XLIX. törvény által.

¹⁷⁶ Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the Criminalisation of Acts of a Racist and Xenophobic Nature Committed through Computer Systems.

¹⁷⁷ A szerző saját (nem hivatalos) fordítása.

büntetőjogi eszközöket kell alkalmaznia. (Magyarország ezidáig nem írta alá a jegyzőkönyvet.)

10. 2. Európai Unió

Az Európai Unió Tanácsának a rasszizmus és idegengyűlölet visszaszorítását célzó kerethatározata¹⁷⁸ 2008-ban került kihirdetésre. A szöveg a tagállamok közötti kompromisszumok eredményeképpen, hosszas vívódás után született meg. A kerethatározat szerint az unió tagállamaiban egységesen tiltatni kell a közösségek ellen irányuló erőszakra vagy gyűlöletre izgatást, valamint az emberiség elleni, háborús bűncselekmények, népirtások tagadását. A tagállamok szabadon dönthetnek afelől, hogy kizárólag azon magatartásokat büntetik, amelyek „valószínűsíthetően megzavarják a közrendet”, illetve amelyek fenyegetőek, zavaróak, sértőek; a büntetésnek minimum 1 és legfeljebb 3 évi szabadságvesztésnek kell lennie.

„1. cikk (1) Minden tagállam meghozza a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a következő szándékos cselekmények büntetendők legyenek:

a) nyilvánosság előtt erőszakra vagy gyűlöletre uszítás [*incitement*] faji, bőrszín szerinti, vallási, származás szerinti vagy nemzeti, illetve etnikai hovatartozásuk alapján meghatározott személyek csoportjával vagy e csoport valamely tagjával szemben;

b) az a) pontban említett cselekmény elkövetése röpiratok, képek vagy egyéb anyagok nyilvános terjesztése vagy forgalmazása útján;

(...)

(2) Az (1) bekezdés alkalmazásakor a tagállamok dönthetnek úgy, hogy kizárólag azt a cselekményt büntetik, amely a közrend megzavarására alkalmas vagy fenyegető, gyalázkodó vagy sértő jellegű.”

(Megjegyzendő, hogy a szöveg az „*incitement*” szót használja az angol nyelvű változatban, a szintén hivatalos magyar verzió pedig – igazodva a Btk. 269. §-hoz az „uszítás” szót alkalmazza, ugyanakkor más nemzetközi jogi dokumentumokban az „*incitement*” rendszerint „izgatásként” fordítandó.)

A kerethatározat azt is leszögezi, hogy a benne foglalt rendelkezések nem módosítják a tagállamok kötelezettségét az alapvető jogok elismerésére, és a tagállamok alkotmányos rendelkezései, illetve az egyesülési jogra, sajtószabadságra, valamint a véleményszabadságra vonatkozó alapvető elvei változatlanok maradhatnak.

„7. cikk (2) Ez a kerethatározat semmilyen tekintetben nem kötelezi a tagállamokat arra, hogy olyan intézkedéseket hozzanak, amelyek ellentétesek az egyesülési szabadságra és a véleménynyilvánítási szabadságra, így különösen a sajtószabadságra, illetve az egyéb médiumokon keresztül véleménynyilvánítási szabadságra vonatkozó alapvető elvekkel, ahogyan azok az alkotmányos hagyományokból vagy a sajtó, illetve egyéb médiumok jogaira, kötelezettségeire és eljárási biztosítékaira irányadó, a felelősség megállapítására vagy korlátozására vonatkozó szabályokból erednek.”

Ez a derogációs lehetőség azt vetíti előre, hogy akár a hatályos magyar szabályozás is alkalmas a kerethatározatnak való megfelelésre. Az Alkotmánybíróság egyébként már a 18/2004. (V. 25.) AB határozatban előrebocsátotta, hogy a nemzetközi kötelezettségekből származó jogalkotás esetében is irányadónak fogja tekinteni „az Alkotmány által felállított jogvédelmi mércé[t], valamint az Alkotmánybíróság által kialakított szükségességi/arányossági teszt[et].”

¹⁷⁸ Framework Decision on Racism and Xenophobia 2008/913/JHA.

A kerethatározat mint európai uniós jogforrás nem bír közvetlen hatállyal, tehát csak az annak alapján megalkotott belső jogforrás alkalmazható. Megsértése (belső jogba való átültetésének elmulasztása) esetén nem kezdeményezhető az EU-n belül sem ún. kötelezettségzegési eljárás, így a jogforrás tulajdonképpen csak *lex imperfecta*. Mindazonáltal – bár a közösség elleni izgatás törvényi tényállásában módosítást nem generált – elfogadását követően, 2010-ben a magyar országgyűlés a büntető kódexbe iktatta a holokauszt tagadásának tiltását (utóbb kiegészítve azt a kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadását tiltó rendelkezéssel, a holokauszt tagadását pedig a nemzeti szocialista rendszerek által elkövetett bűnök tagadására cserélve).¹⁷⁹

A televíziós és lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatások vonatkozásában az AVMS irányelv¹⁸⁰ 6. cikke előírja, hogy a tagállamoknak a lineáris és nem lineáris, televíziós és egyéb audiovizuális médiaszolgáltatások számára a fajon, nemen, vallási vagy nemzetiségi hovatartozáson alapuló gyűlöletkeltést tiltani kell. (megjegyzendő, hogy az angol eredetiben itt is „*incitement*-ként” szereplő szó a hivatalos magyar szövegben ezúttal is „gyűlöletkeltésként” szerepel.)

Túl a tiltás tagállami kötelezettségén, a gyűlöletbeszéd korlátozása lehetőséget nyújt az államoknak, hogy korlátozzák a szolgáltatások uniós belüli szabad áramlását; amennyiben egy, más uniós tagállamból feléjük irányuló (az adott államban elérhető) audiovizuális médiaszolgáltatás közösséggel szembeni gyűlöletkeltést tartalmaz, az irányelvben meghatározott feltételekkel és eljárásrend szerint lehet vele szemben intézkedéseket alkalmazni.¹⁸¹

Az Európai Parlament és a Tanács egy 2006-os ajánlása¹⁸² is ösztönözni próbálja az uniós tagállamokat az online környezetben felbukkanó gyűlöletbeszéddel szembeni fellépésre.

A Parlament és a Tanács ajánlja a tagállamoknak, hogy a következő eszközöket alkalmazzák:

„az audiovizuális és on-line információs szolgáltatási ipar ösztönzése – a véleménynyilvánítási és sajtószabadság megsértése nélkül – a nemen, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés bármilyen formájának elkerülésére valamennyi audiovizuális és on-line információs szolgáltatás terén, valamint az ilyen megkülönböztetés elleni küzdelemre;” (3. a) pont).

10. 3. ENSZ

A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló 1965-ös New York-i ENSZ-egyezmény¹⁸³ 4. cikk a) pontja kifejezetten tiltja a „faji felsőbbrendűsége vagy

¹⁷⁹ A kerethatározat elfogadás előtti elemzését ld. FAZEKAS Judit – BÁTOKI Pál: Alkotmányossági aggályok a rasszizmus és idegengyűlölet elleni küzdelemről szóló kerethatározattervezet kapcsán. *Európai Tükör*, 2006/1., elfogadása utáni áttekintését ld. SMUK Péter: Az Európai Tanács rasszizmus elleni kerethatározatával kapcsolatos alkotmányos és jogalkalmazói problémák. *Rendészeti Szemle*, 2009/12.

¹⁸⁰ 1989-től kezdve a 89/552/EGK irányelv a tagállamok törvényi, rendeleti vagy közigazgatási intézkedésekben megállapított, televíziós műsorszolgáltató tevékenységre vonatkozó egyes rendelkezéseinek összehangolásáról (Televíziózás határok nélkül EK-irányelv, TVWF irányelv), majd utóbb, 2010 óta: a 2010/13/EU irányelv a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv, AVMS irányelv).

¹⁸¹ AVMS irányelv, 3. cikk.

¹⁸² Az Európai Parlament és a Tanács ajánlása (2006. december 20.) a kiskorúak és az emberi méltóság védelméről és a válaszadás jogáról az európai audiovizuális és on-line információs szolgáltatási ipar versenyképességével összefüggésben (2006/952/EK).

¹⁸³ International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (ICERD, Magyarországon kihirdetve az 1969. évi 8. törvényerejű rendelettel).

gyűlésre alapozott eszmék” terjesztését, a „faji megkülönböztetésre való izgatás” és más egyéb cselekmények mellett (az egyezmény jogi kötőereje szerint *soft law*).

4. cikk „A részes államok elítélnék minden olyan propagandát és minden olyan szervezetet, amely egy bizonyos fajnak vagy egy bizonyos színű vagy etnikai származású személyek csoportjának felsőbbrendűségét hirdető eszméken vagy elméleteken alapszik vagy a faji gyűlöletet és megkülönböztetést valamilyen formában igazolni vagy előmozdítani igyekszik, és vállalják, hogy az ilyen megkülönböztetésre irányuló minden izgatás vagy eljárás gyökeres kiirtására haladéktalanul pozitív intézkedéseket hoznak és ebből a célból, (...) egyebek között:

a) Törvény által büntetendő cselekménnyé nyilvánítják a faji felsőbbrendűségekre vagy gyűlöletre alapozott eszmék terjesztését, a faji megkülönböztetésre való izgatást, valamint bármely faj, illetve más színű vagy más etnikai származású személyek csoportja ellen irányuló minden erőszakos cselekedetet vagy arra való izgatást, továbbá fajgyűlölő tevékenység mindenféle támogatását, annak pénzelését is beleértve;

b) Törvényellenessé nyilvánítanak és betiltanak minden olyan szervezetet, valamint szervezett és minden egyéb propagandatevékenységet, amely a faji megkülönböztetést előmozdítja vagy arra izgat, az ilyen szervezetekben vagy tevékenységben való részvételt pedig törvény által büntetendő cselekménynek tekintik; (...).”

Az uniós, illetve nemzetközi jogi normák nem adnak közelebbi kapaszkodót a magyar jogrendszerben felbukkant értelmezési kérdések feloldásához. A normák egy része *soft law*, kötelező erő nélküli, más része pedig maga is olyan – olykor éppen a magyar jogrendszer által használt kifejezésekkel azonos – fogalmakkal operál, amelyek szintén értelmezésre szorulnak („eszmék terjesztése”, „izgatás”, „uszítás”, „gyűlöletkeltés”).

A nemzetközi jogi kötelezettségeink miatti Btk.-szigorítás mellett legmarkánsabban Kovács Péter alkotmánybíró érvelt az Abh. 2008a döntéshez fűzött párhuzamos indokolásában. Tóth Gábor Attila szerint azonban a különféle egyezmények, jegyzőkönyvek, ajánlások nem keletkezhetnek szigorúbb szóláskorlátozási kötelezettségek Magyarország számára:

„...a nehézkes szövegezésű nemzetközi jogi normák alkalmazásakor ugyanazokkal a kifejezésekkel és értelmezési problémákkal találkozunk, mint a belső jog szabályainak magyarázatokor. Következésképpen a nemzetközi jog és a közösségi jog igen összetett módon kapcsolódik a magyar alkotmányjogi vitához. Egy-egy rövid idézet kevés a megoldáshoz” [utóbbi mondat nem Kovács Péter véleményére utal].

11. Kitekintés IV.: a gyűlöletbeszéd korlátozása az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában

A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: **EJEB**) bíróság a gyűlölködő kifejezésekre vonatkozóan nem alakított ki olyan aprólékos részletességű rendszert, mint például a rágalmazási ügyekben. E kérdésben jobbra meghagyja a tagállamok szabad mozgásterét, és megelégszik néhány általános irányelv lefektetésével.

A *Handyside v. the United Kingdom* ügyben,¹⁸⁴ 1976-ban született döntés (az EJEB első „nagy” szólásszabadság döntése, amely a közérkölcsvédelme alapján történő szóláskorlátozással kapcsolatban született meg) leszögezte, hogy önmagában a kifejtett vélemény sokkoló, felháborító, zavaró jellege nem alapozza meg a szóláskorlátozás lehetőségét, ha valamely, az egyezmény által védett érdek nem sérül. Ez a gyűlöletbeszéd esetében is alkalmas kiindulópont, ugyanakkor megjegyzendő, hogy a tagállamok jelentős részében a büntető törvénykönyvekben a közösségekkel szembeni „offenzív” vélemények továbbra is büntethetőek lehetnek (ld. **12. pont**); ebből az ellentmondásból eredő vitás ügyek azonban nem jutottak el az EJEB elé.

¹⁸⁴ Application no. 5493/72. 1976. december 7-i ítélet.

11. 1. Az egyezmény 17. cikkének szerepe

A gyűlöletbeszéd korlátozásával kapcsolatos strasbourgi joggyakorlat sajátossága, hogy a kérelmek befogadásakor a bíróság nem csupán az egyezmény szólásszabadságot védő 10. cikkét, hanem a joggal való visszaélést tiltó 17. cikkét is figyelembe veszi.

Az 1979-ben eldöntött *Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands* ügyben¹⁸⁵ a Emberi Jogok Európai Bizottsága kimondta, hogy a rasszista tartalmú vélemények – az adott ügyben egy szélsőjobboldali, bevándorlásellenes párt tagjainak álláspontja – a szólásszabadsággal való visszaélésnek számítanak, ellentétes a 17. cikkel, és így a tagállam általi szóláskorlátozás nem sérti meg az egyezményt. Az egyezményben védett jogok, így a szólásszabadság gyakorlása nem irányulhat mások jogainak vagy szabadságának elpusztítására, illetve a közzétett vélemény nem lehet ellentétes az egyezmény által védett alapvető értékekkel.

25 évvel később, a *Norwood v. the United Kingdom* döntés¹⁸⁶ előzményeként a kérelmező első emeleti lakásának ablakába helyezte ki egy plakátot, amelyen a World Trade Center lángoló tornyai, az iszlámot jelképező félhold és csillag áthúzott ábrázolása, valamint a „Távozzon az iszlám! Védj meg a briteket!” felirat volt látható. Az angol bíróságok ezt követően elítélték őt – a Public Order Act 1986 5. szakasza alapján – fajgyűlöletre uszításért. Strasbourg elutasította a panaszt, mégpedig azért, mert a kérelmező által közzétett vélemény ellentétes az egyezmény által védeni kívánt értékekkel (tolerancia, béke, diszkriminációmentesség); a 17. cikkely értelmében az egyezményben biztosított joggal – a szólásszabadsággal – ily módon visszaélni nem lehet, a bíróság nem adhat védelmet a visszaélésszerű joggyakorlásnak. A strasbourgi testület szerint, a muszlim közösséggel szembeni támadás „összeférhetetlen az egyezmény által kinyilvánított és garantált értékekkel, nevezetesen a toleranciával, a társadalmi békével és a diszkrimináció tilalmával.”¹⁸⁷ Hasonlóképpen döntött a bíróság a militáns iszlám véleményekkel kapcsolatban, amelyek a nem-izlám kormányok megdöntésére buzdítottak.¹⁸⁸

A bíróság az azóta eltelt időben nemigen adott választ arra, hogy mely szempontok alapján tekint egy véleményt a 10. cikk alá tartozónak, és mikor kell alkalmazni a 17. cikket.¹⁸⁹ A különbség jelentős: ha egy véleménnyel a bíróság úgy dönt, hogy a 17. cikkbe ütközik, akkor a kérelmet alaptalanként elutasítja, és az állam általi szóláskorlátozás megengedhetőségét, a 10. cikk sérelmét már vizsgálni sem kell. (Ha a kérelem ezen a szakaszon túljut, akkor a bíróság még mindig megállapíthatja, hogy a korlátozás a 10. cikk 2. bekezdése alapján megengedett volt.) Éppenséggel, elvi alapon vitatható a szólásszabadság ilyenkor való, az egyezmény „természeténél fogva” létező, korlátozott felfogása, amely bizonyos véleményeket eleve kizár a szólásszabadság védelmi köréből.¹⁹⁰ *Cannie és Voorhoof* szerint a 17. cikkben található „visszaélési klauzula” (*abuse clause*) alkalmazása nemkívánatos eredményre vezet, mert ha a strasbourgi bíróság azt alkalmazza, akkor ezzel azt is eldönti, hogy a kérelmezőnek az ügy alapjául szolgáló – a tagállam bírósága által jogsértőnek mondott – közzétett véleményét nem vizsgálja meg a 10. cikk, azaz a szólásszabadság alapvető elvei és garanciái fényében. Tehát a 17. cikk szűrőjén fennakadt vélemények nem élvezik a szólásszabadság

¹⁸⁵ Application no. 8348/78., admissibility decision.

¹⁸⁶ Application no. 23131/03, admissibility decision, 2004. november 16.

¹⁸⁷ Uo.

¹⁸⁸ *Hizb Ut-Tahrir and others v. Germany* (no. 31098/08, admissibility decision, 2012. június 12.).

¹⁸⁹ Perry KELLER: *European and International Media Law. Liberal Democracy, Trade, and the New Media*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2011. 391.

¹⁹⁰ HARRIS, D. J. – O’BOYLE, M. – BATES, E. P. – BUCKLEY, C. M.: *Harris, O’Boyle & Warbrick Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2009. (2. kiad.) 449.

védelmét, de mindez anélkül dől el, hogy a szólásszabadság szempontjából a strasbourgi bíróság egyáltalán megvizsgálta volna a tényállást. A szerzők szerint a 17. cikk alkalmazása nem jelent „hozzáadott értéket” a demokrácia vagy az emberi jogok védelmével kapcsolatban.¹⁹¹

11. 2. A holokausztagadási ügyek

Ami bizonyos, hogy a holokausztagadó álláspontok esetében a bíróság a 17. cikk alapján a beérkező kérelmeket elutasítja, azaz az ilyen vélemények nem élvezik az egyezmény védelmét. Az EJEB több döntést hozott a holokauszt tagadása miatt elítélt panaszosok ügyében, elutasítva a kérelmeket. Így azon országokban, ahol a holokauszt tagadása törvénybe ütközik, az e szabályok alapján történt felelősségre vonást Strasbourgban sem ítélték a szólásszabadság megsértésének.¹⁹²

A Witzsch v. Germany ügyben¹⁹³ például az elítélt a német büntető törvénykönyv 130. §-ának szigorítása miatt tiltakozott levelében, mely a holokausztot tagadó kijelentéseket is tartalmazott, emiatt szabtak ki rá büntetést. Az EJEB elfogadhatatlannak nyilvánította kérelmét, mert a panaszos véleményét az egyezmény 17. cikke kivonta a szólásszabadság védelme alól. A Garaudy v. France ügyben¹⁹⁴ a panaszos egy filozófus-író volt, aki „A modern Izrael alapító mítoszai” címmel tett közzé egy könyvet, amelyben többek között vitatta a holokauszt megtörténtét is; a francia bíróságok öt különböző bűncselekmény miatt ítélték el. Strasbourgban azonban a 17. cikk alkalmazása folytán nem kapott jogorvoslatot.

A Lehideaux and Isorni v. France¹⁹⁵ ügyből az világlik ki, hogy a bíróság – eddig gyakorlata alapján – kizárólag a holokauszt tényeinek tagadását vonja ki a szólásszabadság védelmi köre alól, egyéb történelmi tények nem élvezik ezt a védettséget. Az ügy panaszosai azon állításukat tették közzé egy lapban, mely szerint Petain marsall, akit az ellenséggel (a náci Németországgal) való együttműködés miatt a francia katonai törvényszék elmarasztalt, valójában nem kollaboráns, hanem nemzeti hős volt. Ezen – részletesen, tendenciózusan a marsallra nézve kedvező tények felemlegetésével kifejtett – állításukkal a francia bíróság szerint megsértették a sajtótörvény 24. szakaszát, amely tiltja az ellenséggel való együttműködés büntetnének védelmét. Az EJEB úgy ítélte meg, hogy a panaszosok egy történelmi kérdés felől folyó vitában foglaltak állást, igaz, hogy egyoldalúan, ellentmondva a „komoly” tudósok véleményének, ezzel sokak érzelmeit sértve, de mindez mégsem elegendő ok a szólásszabadság korlátozására; e történelmi tények nem tekinthetők vitathatatlannak, ellentétben a holokauszt tényeivel.¹⁹⁶ A francia ítélet tehát megsértette az egyezményt.

11. 3. A megengedett szóláskorlátozás mércéje

¹⁹¹ Hannes CANNIE – Dirk VOORHOOF: The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection? *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 29/1. (2011) 54.

¹⁹² Künen v. Germany (application no. 9235/81); Walendy v. Germany (application no. 21128/92); Nationaldemokratische Partei Deutschlands, Bezirksverband München-Oberbayern v. Germany (application no. 25992/94); Pierre Marais v. France (Application no. 31159/96); Henniecke v. Germany (application no. 34889/97), Honsik v. Austria (application no. 25062/94., 1995. október 18.), admissibility decisions

¹⁹³ Witzsch v. Germany (application no. 41448/98), admissibility decision.

¹⁹⁴ Garaudy v. France (application no. 65831/01), admissibility decision.

¹⁹⁵ Lehideaux and Isorni v. France (case no. 55/1997/839/1045), 1998. szeptember 23-i ítélet.

¹⁹⁶ Adrian Marshall WILLIAMS – Jonathan COOPER: Hate speech, Holocaust Denial and International Human Rights Law. *European Human Rights Law Review*, 1996.

Mint említettem, a 17. cikk alkalmazásának határai nem egészen egyértelműek. Ugyanakkor a gyűlölködő vélemények 10. cikk általi védelmének, vagy megengedett korlátozásának határait sem rajzolta fel világosan a strasbourgi gyakorlat. Ennek azonban az indoka elsősorban a tagállamok döntési kompetenciájának, mozgásterének megőrzése.

A lehetséges szóláskorlátozás bizonyos körvonalai ugyanakkor felrajzolhatók. Egyfelől, a Handyside-ítéletből az következne, hogy a „csak” felháborító, sértő vélemények nem korlátozhatók, a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos esetekből pedig azt, hogy az erőszakra izgató [*incitement to violence*], felhívó vélemények a 10. cikk alapján is mindenképpen korlátozhatók. A kettő – a biztosan tilos szóláskorlátozás és a biztosan tiltható vélemények – közötti mezsgye eléggé széles, de a tagállami mozgástér még azon belül sem egészen korlátlan.

A bíróság elvi jelentőséggel mondta ki egy ügyben, hogy a tolerancia, valamint minden ember egyenlő méltóságának elismerése képezik a demokratikus, plurális társadalom alapjait. Éppen ezért tekinthető egyes demokratikus társadalmakban szükségesnek, hogy szankcionálják, vagy akár meg is előzzék azon kifejezések használatát, amelyek gyűlöletet keltenek, terjesztenek, hirdetnek, igazolnak, feltéve, hogy a korlátozás az elérni kívánt céllal arányos. A gyűlölködő kifejezések tehát nem élvezik a 10. cikk védelmét.¹⁹⁷

Mint Oetheimer megjegyzi, a strasbourgi bíróság gyakorlatából nem derül ki világosan, lát-e a bíróság különbséget az „erőszakra izgatás” és a „gyűlöletre izgatás” között, előbbi szigorúbban ítélandó-e meg utóbbinál. Bár a bíróság e két szempontot (azaz, hogy történt-e a vizsgált vélemény által erőszakra vagy gyűlöletre izgatás) felváltva, vagy némely esetben egyszerre vizsgálja, de jellemzően bármely típusú izgatás esetén indokoltnak találja a szóláskorlátozást, tehát a köztük való különbségtétel nem vezet gyakorlati következményre.¹⁹⁸

A gyűlölködő kifejezések korlátozása, illetve a mérce meghatározása tehát többé-kevésbé a tagállamok belátásán múlik, e mozgásterük azonban nem korlátlan. A *Jersild v. Denmark* ügy¹⁹⁹ előtt azért ítélték el egy újságíróat Dániában, mert televíziós riportot készített egy rasszista fiatalokból álló társasággal (a „Zöldkabátosokkal”), akik a riport során több fajgyűlöllő kijelentést is tettek, bevándorlókra, vallási, egyéb kisebbségekre. A dán törvény értelmében a fajgyűlöllő kifejezések terjesztésében való segítségnyújtás is büntetendő volt. Strasbourg ugyanakkor úgy vélte, hogy – bár maguk az elhangzott kijelentések nem élvezték a 10. cikk védelmét – az újságíró elítélése megsértette az egyezményt, mert ő nem tett mást, mintsem a kötelességét teljesítette, amikor egy közérdeklődésre számot tartó témáról beszámolt, mintegy felhívván a társadalom figyelmét a fajgyűlölet súlyos problémájára. A televíziós műsor egyértelműen a vitában való részvételt, és nem az ismertetett nézetek terjesztését szolgálta. Megjegyzendő, hogy néhány bíró különvéleményében annak a nézetének adott hangot, hogy még a sajtó szabadsága sem megfelelő súlyú jog a megsértett kisebbségek védelmének érdekével szemben, az elítélés tehát jogos volt. Bár ebben az esetben a többség a sajtószabadság mellett tette le a voksát, ez azonban csak szigorú feltételekkel jelentheti a fajgyűlöllő kifejezések sajtón keresztüli közvetítésének megengedését: a jóhiszemű tudósítás és a közvitában való részvétel szándéka egyaránt szükséges hozzá.²⁰⁰

A különleges körülmények indokolhatják az ugyan egyértelműen politikai szándékkal közzétett, de gyűlöletkeltő kifejezések korlátozását. A bíróság az elé került számos – elsősorban állam elleni izgatás és csak részben konkrétan „gyűlöletbeszéd” miatti elítélések után indult – török érdekeltségű ügyben megállapította, hogy a politikai közlések fokozott

¹⁹⁷ *Gündüz v. Turkey* (application no. 35071/97), 2003. december 4-i ítélet.

¹⁹⁸ Mario OETHEIMER: Protecting Freedom of Expression: The Challenge of Hate Speech in the European Court of Human Rights Case Law. *Cardozo Journal of International & Comparative Law*, Vol. 17. (2009) 435–438.

¹⁹⁹ Application no. 15890/89. 1994. szeptember 23-i ítélet.

²⁰⁰ Paul MAHONEY: Universality versus Subsidiarity in the Strasbourg Case Law on Free Speech: Explaining some Recent Judgments. *European Human Rights Law Review*, 1997. 372–374.

védelmet élveznek, és a kormányzatot kritizáló vélemények csak rendkívül szűk körben korlátozhatók. Ugyanakkor, amennyiben a közzétett vélemény erőszakos cselekmények elkövetésére uszít, akár egy magánszemély, egy köztisztviselő vagy a lakosság elkülönülő csoportjai ellen, az államnak megvan a kellő mozgástere ahhoz, hogy korlátozza a szólásszabadságot, ha azt szükségesnek ítéli. A török ügyekben azonban olyan – jellemzően a kurd függetlenségért szót emelő – magánszemélyeket ítélték el korábban a bíróságok, akiknek aligha volt komoly lehetőségük a nemzetbiztonság, a közrend vagy az állam területi integritásának megingatására. Az erőszakra való felbujtás hiányában így, az egyébként a török népet degradáló, sértő kitételek miatti elítélések sértik az egyezményt.²⁰¹ A döntésekhez rendszeresen párhuzamos véleményt fűző bírák egy szigorúbb mérce bevezetését követelték volna meg, a szólásszabadság még fokozottabb védelmét célozva, Bonello bíró pedig következetesen a „*clear and present danger*” mércéjének bevezetését tartotta volna célravezetőnek.

Megjegyzendő, hogy a Sürek and Özdemir- (az egyezményesértés megállapításával zárult) ügyben született döntéshez írt, többek által jegyzett különvélemény szerint a vitatott véleménynyilvánítások valójában tényleges erőszakra buzdítottak a török nép ellen (pl. „a harc folytatódni fog, amíg egy ember is él a mi oldalunkon...”). A többségi álláspont azonban úgy vélte, hogy a közvélemény tájékozódáshoz való joga, illetve az erőszakra való közvetlen izgatás hiánya miatt a vélemény az egyezmény által védett körbe tartozik.

A fenti többségi döntésekben meghatározott elvek alapján ugyanakkor a Sürek v. Turkey (No. 1.) ügyben²⁰² a bíróság többsége elfogadható korlátozásnak vélte egy kurd újságíró elítélését, aki lapjában a törökök elleni erőszakos fellépésre izgatott. A kisebbségben maradó bírák, akik szerint a török állam itt is megsértette az egyezményt, a gyűlölet felkeltésének, illetve az erőszakos cselekmények bekövetkeztének valós kockázatát hiányolták, amely nélkül álláspontjuk szerint az újságírókat nem lehetett volna elítélni.

Más ügyekben erőszakra való izgatás hiányában is korlátozhatónak minősítette az adott véleményt a bíróság, ha az szükséges volt a köznyugalom megőrzése, és az etnikai alapú gyűlölködés növekedésének megelőzése érdekében.²⁰³ A Vejdeland and others v. Sweden ügyben²⁰⁴ a bíróság megállapította, hogy egy ifjúsági szervezet által a homoszexualitással szemben sértő, bántó véleményt formáló röplapok iskolai terjesztése miatti szankció alkalmazása nem egyezményesértő, még akkor sem, ha azok nem tartalmaztak jogsértő tettekre való felhívást. A Féret v. Belgium ügyben²⁰⁵ a bevándorlókkal, és különösen az iszlám vallásúakkal szembeni fellépést sürgető szórólapok ugyan közvetlen erőszakra való felhívást nem tartalmaztak, de tartalmuk („álljunk ki Belgium iszlamizálódása ellen!”, küldjük haza a nem-európai munkanélkülieket!) ennek ellenére is fajgyűlöletre izgatónak minősült, így a terjesztőjükkel szembeni állami fellépés nem volt egyezményesértő.

A Leroy v. France ügyben²⁰⁶ a közzétett vélemény (két nappal az USA elleni 2001. szeptember 11-i terrortámadás után egy franciaországi baszk lapban megjelent karikatúra

²⁰¹ Lásd pl. Arslan v. Turkey (application no. 23462/94), Gerger v. Turkey (application no. 24919/94), Okcuoglu v. Turkey (application no. 24246/94), Sürek and Özdemir v. Turkey (applications nos. 23927/94 and 24277/94), Sürek v. Turkey (No. 2.) (application no. 24122/94), Sürek v. Turkey (No. 3.) (application no. 24735/94), Sürek v. Turkey (No. 4.) (application no. 24762/94), 1999. július 8-i ítéletek; Öztürk v. Turkey (application no. 22479/93), 1999. szeptember 28-i ítéletek; Sener v. Turkey (application no. 26680/95), 2000. július 18-i ítélet; Aksoy v. Turkey (application no. 28635/95), 2001. január 10-i ítélet; E. K. v. Turkey (application no. 28496/95), 2002. május 7-i ítélet.

²⁰² Sürek v. Turkey (application no. 26682/95), 1999. július 8-i ítélet.

²⁰³ Incal v. Turkey (application no. 22678/93) 1998. június 9-i ítélet; Karatas v. Turkey (application no. 23168/94), 1999. július 8-i ítélet.

²⁰⁴ Application no. 1813/07. 2012. február 9-i ítélet.

²⁰⁵ Application no. 15615/07. 2009. július 16-i ítélet.

²⁰⁶ Application no. 36109/03. 2008. október 2-i ítélet.

szerint: „Mindannyian álmotunk róla... a Hamasz megtette!”) nem kapta meg a szólásszabadság védelmét, a rajzoló elítélését az EJEB is elfogadta; az ítélet indokolásának legfőbb érve ezúttal is a demokrácia védelme volt, ami a terrorizmust támogató, illetve helyeslő kifejezés korlátozását vonta maga után – a testület szerint is jogosan.

Az erőszakra izgatást nem tartalmazó vélemények korlátozhatóságában a következő szempontok (A–F) játszhatnak szerepet.²⁰⁷

A) A közzétett vélemény hangvétele, formája, címzettjei, célja

A véleménynyilvánítás hangvétele, módja, formája, a közlés címzettjei kihathatnak befolyásolhatják jogi megítélését. Egy újságcikk, költemény, tudományos munka nagyobb védelemre tarthat igényt, mint egy tömeggyűlésen elmondott lázító beszéd.²⁰⁸ Amennyiben a kérelmező szándéka nem a gyűlölködésre, hanem egy közéleti vitában való részvételre irányult, az a közzétett vélemény védett jellegére utalhat. A Jersild-ügyben az állami bíróság által elmarasztalt újságíró – aki egy társadalmi probléma, nevezetesen a rasszizmus bemutatását célzó riportot készített – elítélése így sértette az egyezmény 10. cikkét. A Lehideaux and Isorni-ügyben a kérelmező egy vitatott történelmi kérdésben foglalt állást, de nem dicsőítette vagy tagadta a náci időszak alatt elkövetett atrocitásokat és a zsidóüldözést (és így a 17. cikk nem volt alkalmazható). Az Erbakan v. Turkey ügyben²⁰⁹ a bíróság figyelembe vette azt, hogy a kérelmezőt egy helyhatósági választási kampány során elmondott nyilvános beszéde miatt ítélték el a török bíróságok, és – az elhangzott vélemény tartalmi vizsgálata után – megállapította a 10. cikk megsértését. A vallások, egyházak bírálatával összefüggő vélemények ugyanakkor kevésbé lehetnek védettek, mint a politikai állásfoglalások. A Gündüz-ügyben a bíróság leszögezte, hogy a vallással kapcsolatban közzétett, indokolatlanul sértő vélemények a vallás követőinek jogait sértik, és így nem járulnak hozzá az értelmes közéleti vitákhoz.²¹⁰

B) A kérelmező státusa

Egy közéleti kérdés felőli vita, az abban résztvevő felek, az egyes politikai-közéleti szereplők véleménynyilvánítása az egyezmény által fokozott védelemben részesül. Azaz, ha egyébként erőszakra nem buzdít, a közlés körülményei pedig ezt nem indokolják, a szólásszabadság védelme elsőbbséget élvez a közösségek védelmével szemben. Különösen igaz ez olyan esetekre, ahol az adott tagállam által elmarasztalt kérelmező nem valamely társadalmi közösséget, hanem az államot vagy valamely állami szervet kritizálja.²¹¹ Az Incal v. Turkey ügyben a bíróság súlyt adott annak a körülménynek, hogy a kérelmező egy politikai párt tagja volt, aki egy jogsértőnek minősített szórólap elkészítéséhez járult hozzá.²¹² A már többször említett Jersild-ügyben a kérelmező újságírói státusa volt fontos szempont a döntésben.

²⁰⁷ HARRIS et al (190. lj.) 454–455., Anne WEBER: *Manual on Hate Speech*. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2009. 33–46.

²⁰⁸ Ceylan v. Turkey (application no. 23556/94), 1999. szeptember 28-i ítélet, Karatas v. Turkey (application no. 23168/94), 1999. július 8-i ítélet.

²⁰⁹ Erbakan v. Turkey (application no. 59405/00), 2006. július 6-i ítélet.

²¹⁰ Gündüz v. Turkey (application no. 35071/97), 2003. december 4-i ítélet, 37. bek.; Erbakan v. Turkey (application no. 59405/00), 2006. július 6-i ítélet, 55. bek.

²¹¹ Ld. pl. a Dink v. Turkey ügyet (application nos. 2668/07, 30079/08, 7072/09, 7124/09), 2010. szeptember 14., ahol a kérelmező (illetve, halálát követően, a nevében fellépő rokonai) a török államot és társadalmat bírálta az örmény genocídium ügyében, majd a „török identitás megsértéséért” ítélték el.

²¹² Incal v. Turkey (case no. 41/1997/825/1031), 1998. június 9-i ítélet, 46. bek.

C) A média kötelezettsége és felelőssége a demokratikus tájékoztatás tekintetében.

A média felelőssége, hogy ne váljon a gyűlölködő hangok szócsövévé, azok eszközévé, a demokratikus tájékoztatásban ellátott feladatuk során megfelelő mérlegeléssel kell kezelniük a gyűlöletbeszéd egyes megnyilvánulásait, és „kötelezettségeik és felelősségük” (*duties and responsibilities*) szerint eljárva, megfelelő módon kell beszámolniuk e jelenségükről, nem válva e nézetek terjesztőivé.²¹³

D) Az irodalmi és tudományos műveknek adott fokozottabb védelem.

A regények, költemények, szatírák, más művészi alkotások, illetve a tudományos művek még akkor is védelmet élvezhetnek, ha tartalmuk egyébként gyűlöletkeltő. Bár a számukra biztosított védelem nem automatikus, korlátozásuk nagyobb eséllyel minősül egyezményesértőnek.²¹⁴

E) A közlővel szemben alkalmazott (büntetőjogi) szankció súlyossága, arányossága.

Minél enyhébb az alkalmazott szankció, annál nagyobb esélye van annak, hogy a szóláskorlátozást nem találja a bíróság egyezményesértőnek. E vonatkozásban a büntetőjogon kívüli (pl. közigazgatási jellegű) szankciók kedvezőbb megítélés alá esnek.²¹⁵ A bíróság megítélése szerint még a halasztott vagy felfüggesztett büntetési is elrettentő erejű, és a szólásszabadság korlátja lehet.²¹⁶ A *Lehideaux and Isorni*-ügyben a bíróság arra is tekintettel volt, hogy a francia jogrendszerben a konkrét tényállásra nézve léteznek más, a büntetőjoginál enyhébb korlátozó eszközök, különösen a polgári jogi szankciók.²¹⁷

F) A közzétett vélemény hatása

A kérelmező által közzétett vélemény tényleges hatását a strasbourgi bíróság sokáig nem vette figyelembe, de közvetett módon mégis értékelte annak lehetséges hatását, mégpedig oly módon, hogy a médiában közzétett véleményeket súlyosabban megítélendőnek tekintette. A médián belül is elkülönítette a kis példányszámú, szűk réteghez eljutó lapokat és a tömegeket elérő televíziós csatornákat.²¹⁸ Leszámítva Bonello bíró különvéleményeit, a *clear and present danger* mércéjének alkalmazása a strasbourgi bíróság ítéleteiben nem merült fel.²¹⁹ A *Güzel v. Turkey* (no. 1.) ügyben a bíróság azonban konkrétan hivatkozott a közzétett vélemény által gerjesztett, „a közbéke és a demokratikus rezsím” ellenében ható potenciális

²¹³ *Erdogdu v. Turkey* (application nos. 25067/94 and 25068/94), 1999. szeptember 28-i ítélet, *Sürek v. Turkey* (No. 1.) (application no. 26682/95), 1999. július 8-i ítélet.

²¹⁴ *Karatas v. Turkey* (application no. 23168/94), 1999. július 8-i ítélet, *Baskaya and Okcuoglu v. Turkey* (application nos. 23536/94 and 24408/94), 1999. július 8-i ítéletek.

²¹⁵ *Ceylan v. Turkey*, *Karatas v. Turkey* (application no. 23168/94), 1999. július 8-i ítélet, *Polat v. Turkey*, (application no. 23500/94), 1999. szeptember 28-i ítélet.

²¹⁶ *Erdogdu and Ince v. Turkey* (application nos. 25067/94, 25068/94), 1999. július 8-i ítélet.

²¹⁷ *Lehideaux and Isorni v. France* (case no. 55/1997/839/1045), 1998. szeptember 23-i ítélet, 57. bek.

²¹⁸ *L. Jersild v. Denmark* (application no. 15890/89), 1994. szeptember 23-i ítélet, 31. bek.

²¹⁹ L. pl. a *Sürek v. Turkey* (no. 1.) ítélethez írt különvéleményt.

kockázatra.²²⁰ Az Erbakan-döntés ennél is továbbment, és a 10. cikk megsértését többek között arra is alapozta, hogy a kérelmező elítélésekor az állami bíróságok által nem volt igazolt az általa keltett, vagy valószínűsíthetően kialakuló „valóságos kockázat” (*actual risk*) és a társadalmat fenyegető „közelségi veszély” (*imminent danger*).²²¹ E két döntéssel a publikáció által keltett „veszély” értékelése is bekerült a bíróság gyakorlatába.

11. 4. Összefoglalás

Megállapítható, hogy az egyértelműen a szólásszabadság védelmi körén kívül maradó erőszakra izgatás, illetve a szintén egyértelműen védett sértő, felháborító vélemények közötti mezsgyén az államok – bizonyos szempontok szerinti, eseti jelleggel megítélhető körülmények közötti korlátozások mellett – széles mozgásteret élveznek a gyűlöletbeszéd szankcionálásában vagy éppen liberalizálásában. A gyűlölködő vélemény által felkeltett tényleges veszély nem meghatározó eleme a joggyakorlat által használt mércének, azaz a megtámadott közösség sérelmének tényleges, valós, közvetlen veszélye nem feltétele a szóláskorlátozásnak; ugyanakkor az adott ügyben az ilyen veszély fennállta vagy hiánya az ügy bíróság általi megítélésére hatással lehet.

12. Kitekintés III.: a gyűlöletbeszéd korlátozásának mércéi az európai államok nemzeti szabályozásában²²²

A gyűlöletbeszéd korlátozása valamennyi Európai Unió tagállamban jelen van. Az Egyesült Államokban könyvtárnyi szakirodalomban is testet öltő elméleti viták a korlátozás elvi alapjainak indokoltsága vonatkozásában Európában jelentősen csekélyebb mértékben jelentkeznek. E viták ellenére sem jutott el egyetlen tagállam sem a gyűlöletbeszéd dekriminalizálásáig, mi több, az Európai Unió és az Európa Tanács változatos eszközökkel ösztönzi, illetve teszi kötelezővé számukra a gyűlöletbeszéd korlátozását. A szabályozás mértéke, megvalósulási formája ugyanakkor jelentős eltéréseket mutat az egyes államokban. A továbbiakban a büntetőjogban található mércék áttekintése, csoportosítása után megvizsgáljuk, milyen módon korlátozzák a gyűlöletbeszédet más jogágak, jogterületek, különös tekintettel az állami médiaszabályozásokra.

12. 1. A gyűlöletbeszéd korlátozásának alkotmányi alapjai

Az uniós tagállamok írott alkotmányai védik a szólás és a sajtó szabadságát, és valamilyen formában az ember személyiségét, méltóságát is. Ezen versengő jogok ütközése valósul meg a gyűlölködő vélemények közzétételekor, amely feszültséget különböző jogszabályok alapján a jogalkalmazói gyakorlat kísérel meg feloldani. A tagállamok ritkán említik meg alkotmányukban a gyűlöletbeszéd kérdését, de három országban erre is akad példa.

Az észtt alkotmány szerint (12. szakasz (2) bekezdés):

²²⁰ Güzel v. Turkey (no. 1.), application no. 54479/00, 2006. április 4-i ítélet.

²²¹ Erbakan v. Turkey (application no. 59405/00), 2006. július 6-i ítélet, 68. bek.

²²² A gyűlöletbeszédrel kapcsolatos nemzeti szabályozások áttekintéséhez elsősorban a következő forrást használtam: *Blasphemy, Insult and Hatred: Findig Answers in a Democratic Society*. Strasbourg, Venice Commission – Council of Europe Publishing, 2010. Igyekeztem nyomon követni a kötet 2010-es megjelenése óta bekövetkezett módosulásokat is.

„A nemzeti, faji, vallási vagy politikai gyűlöletkeltés, erőszakra vagy megkülönböztetésre irányuló felhívás tilos, és a törvény által büntetendő. A társadalmi csoportok közötti gyűlöletre, erőszakra vagy megkülönböztetésre irányuló felhívás ugyanúgy tilos, és a törvény által büntetendő.”²²³

A szlovén alkotmány szerint (63. cikk):

„(1) Alkotmányellenes bármilyen nemzeti, faji, vallási vagy más elven alapuló jogegyenlőtlenség, valamint a nemzeti, faji, vallási vagy más gyűlölet és türelmetlenség szítása.
(2) Alkotmányellenes az erőszakra vagy a háborúra való bármilyen uszítás.”²²⁴

A magyar Alaptörvény szerint (IX. cikk (5) bekezdés):

„A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.”

Az észti és a szlovén alkotmány büntetőjogi jellegű szabályokat tartalmaz, meghatározva a tilalmazott tényállást (a gyűlöletre izgatást, a gyűlölet felkeltését). Alkotmányi jellegénél fogva ugyanakkor a szabályoknak szükségszerűen az adott államok büntető törvénykönyveiben kell konkretizálódniuk, alkotmányi megerősítésüknek így elsősorban szimbolikus jelleg tulajdonítható (illetve annak biztosítása, hogy a gyűlöletbeszéd dekriminalizálása csak az alkotmány módosításával együtt lehetséges).

Ezzel szemben a magyar alaptörvényi szabályozás elsősorban a gyűlöletbeszéd polgári jogi szankcionálásának kíván alkotmányos alapot teremteni, hiszen a közösségbe tartozó személyek méltóságának megsértése miatti, egyéni jogérvényesítés lehetőségét teremti meg, természetesen általános jelleggel, a részletek szabályozását a törvényekre utalva.

A gyűlöletbeszéd szabályozásának alkotmányos megalapozása tehát nem példátlan, de nem is elterjedt megoldás.

12. 2. A közösségeket sértő, bántó, fenyegető véleményekkel szembeni fellépés lehetőségei

A szólásszabadság kívánatos mértéke felőli gondolkodás egyik alapkérdése, hogy szabad-e a véleményeket amiatt korlátozni, mert kinyilvánításuk másokat sért, bánt, fenyeget, anélkül, hogy „a másoknak” ebből ténylegesen bármilyen hátrányuk származna (túl az esetleges lelki megrázkódtatáson). Az EJEB döntése a *Handyside v. the United Kingdom* ügyben,²²⁵ 1976-ban leszögezte, hogy önmagában a kifejtett vélemény sokkoló, felháborító, zavaró jellege nem alapozza meg a szóláskorlátozás lehetőségét.

„A véleménynyilvánítás szabadsága az ilyen társadalom egyik alappillére, egyike a társadalom haladása és valamennyi ember fejlődése alapfeltételeinek. (...) ...nem csupán az olyan „információkra” vagy „eszmékre” vonatkozik, amelyek kedvező fogadtatásban részesülnek, vagy amelyeket ártalmatlannak vagy semlegesnek tekintenek, hanem az olyanokra is, amelyek sértik, megdöbbennek vagy megzavarják az államot vagy a lakosság valamely szegmensét.”²²⁶

²²³ TRÓCSÁNYI László – BADÓ Attila (szerk.): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Budapest, KJK–Kerszöv, 2005. 322.

²²⁴ Uo., 1050.

²²⁵ Application no. 5493/72. 1976. december 7-i ítélet.

²²⁶ Uo., 49. bek.

Ez a gyűlöletbeszéd esetében is alkalmas kiindulópontnak látszik, de azt is látni kell, hogy ezen mércéhez az európai államok jelentős része nem tartja magát, és a sértő, bántó, fenyegető véleményeket is korlátozza.

A tagállamok jelentős része tehát büntetőjogi védelmet nyújt a közösségek tagjait ért sérelem esetére, változatos módon megfogalmazott tényállások által. E szabályok közös jellemzője, hogy kifejezetten is nevesítik a védendő közösségeket, a nyilvánosság előtt (közterületen, médián keresztül, több jelenlévő előtt) közzétett véleményeket korlátozzák. A tényállások angol fordításai a tilalmazott magatartásra többféle kifejezést is használnak (*insult, offend, threaten, mock, abuse, slander, degrade, express contempt, defame, ridicule* stb.).²²⁷

Sajátságos szabályozás érvényesül Ausztriában, ahol a „megsértés” tényállása kifejezett nevesítés nélkül is alkalmazható a közösségek védelmében, mely esetben a bűncselekmény az ügyész által hivatalból („közvádra”) üldözendővé válik.²²⁸

Szintén egyedi megoldás a francia, amely szerint a büntető törvénykönyv kizárólag a nem nyilvános gyűlölködést korlátozza, a nyilvánosság előtti hasonló cselekmények pedig az 1881-es sajtótörvény alapján büntetendők.²²⁹

„A származásuk, adott etnikumhoz, nemzethez, rasszhoz vagy valláshoz való vélt vagy valós tartozásuk vagy nem tartozásuk alapján egyes emberekkel vagy embercsoportokkal szemben elkövetett nem nyilvános sértés a negyedosztályú szabálysértések esetén kiszabott pénzbírsággal büntetendő.

A nemük, szexuális irányultságuk vagy fogyatékoságuk alapján egyes emberekkel vagy embercsoportokkal szemben elkövetett nem nyilvános sértés esetén ugyanez a büntetés alkalmazandó.”²³⁰

A törvény 30. és 31. cikkében meghatározott testületekkel vagy személyekkel²³¹ szemben ugyanilyen módon elkövetett sértés 12 000 euró összegű bírsággal sújtandó. Az egyénnel szemben ugyanilyen módon elkövetett sértés 12 000 euró bírsággal sújtandó, amennyiben azt nem előzte meg provokáció. Az egyes emberekkel vagy embercsoportokkal szemben származásuk adott etnikumhoz, nemzethez, fajhoz vagy valláshoz való vélt vagy valós tartozásuk vagy nem tartozásuk alapján az előző bekezdésben leírt módon elkövetett sértés hat hónapos elzárással és 22 500 euró összegű bírsággal sújtandó. Az egyes emberekkel vagy embercsoportokkal szemben nemük, szexuális irányultságuk vagy fogyatékoságuk alapján ugyanilyen módon elkövetett sértés az előbb említett szankciókkal sújtandó.²³²

A német büntető törvénykönyv az osztrákhhoz hasonlóan nem nevesíti a védett közösségeket, de a joggyakorlat alapján egyértelmű, hogy az „*insult*” tilalma védelmükben is alkalmazandó.²³³

Négy uniós tagállamban a büntető törvénykönyv kifejezetten a közösségek „rágalmazását” (*defamation*) tiltja. A cseh,²³⁴ valamint a szlovák²³⁵ rendelkezések – angolra fordított – szövegéből úgy tűnik, hogy a „*defamation*” szó itt pusztán „megsértést” jelent, nem pedig „valótlan, sértő tények állítását”. Ugyanakkor a francia büntető törvénykönyv,²³⁶ illetve a

²²⁷ Danish Criminal Code, Section 266(b); Finnish Criminal Code, Ch. 11 Section 10; Greek Law 927/1979 on punishing acts or activities aiming at racial discrimination, Section 1 (b); Lithuanian Criminal Code, Section 170(1); Dutch Criminal Code, Section 137c; Polish Criminal Code, Section 257; Portuguese Criminal Code, Section 240; Slovakian Criminal Code, Section 424; Swedish Criminal Code, Ch. 16, Section 8.

²²⁸ Austrian Criminal Code, Section 115(1), and Section 117(3).

²²⁹ Loi sur du 29 juillet 1881, para. 3.

²³⁰ Büntető törvénykönyv, R624-4 szakasz.

²³¹ A testületek közül ide tartozik a hadsereg, a közhivatalok és a bíróságok, a személyek esetén pedig a közhivatalalt viselő személyek (amennyiben a becsületsértés a funkciójával kapcsolatban hangzik el).

²³² 1881. évi sajtótörvény, 33. cikk.

²³³ Strafgesetzbuch, §185.

²³⁴ Criminal Code, Section 355.

²³⁵ Criminal Code, Section 423.

²³⁶ Criminal Code, Section R624-3 (*diffamation*) és Section R624-4 (*injure*).

sajtótörvény²³⁷ külön tényállásban korlátozza a sérelem („*l'injure*”) és a rágalmazás („*la diffamation*”) tényállásait, azoknak eltérő jelentést tulajdonítva.²³⁸ A sérelemokozáshoz hasonlóan, a francia büntető törvénykönyv csak a nem nyilvánosság előtt kinyilvánított véleményekre vonatkozik, míg a nyilvános kommunikáció szabályozása – szintén büntetőjogi eszközökkel – a sajtótörvényben szerepel.

A spanyol büntető törvénykönyv kifejezetten a közösségekre vonatkozó, hamis és sértő információk közzétételét tiltja, abban az esetben, ha a közlő tudott az információ valótlanágáról, vagy súlyosan gondatlanul járt el.²³⁹

A vallásos közösségek, illetve a vallásos érzület megsértését (*defamation of religion, religious insult*) kifejezetten is tiltja az osztrák,²⁴⁰ a belga,²⁴¹ a ciprusi,²⁴² a dán,²⁴³ a német,²⁴⁴ a lett,²⁴⁵ a lengyel,²⁴⁶ a máltai,²⁴⁷ a portugál,²⁴⁸ illetve a spanyol²⁴⁹ büntetőjog.

Az istenkáromlást (blaszfémiát) tiltja a finn,²⁵⁰ a görög,²⁵¹ az ír,²⁵² a holland,²⁵³ valamint a portugál²⁵⁴ büntető törvénykönyv (Írország esetében a rágalmazásról szóló törvény).

12. 3. A gyűlöletre, erőszakra, diszkriminációra izgatás mércéi

A gyűlöletbeszédre vonatkozó, Európában legerjedtebb korlátozás a közösségekkel szembeni, különféle cselekedetekre való „izgatást” (*incitement*) tiltja. Szinte valamennyi uniós tagállamban létezik efféle korlátozás. E büntetőjogi jogszabályok nagymértékben hasonlítanak egymásra, mind céljukban, mind a védett közösségek azonosításában, mind pedig a lehetséges szankciók meghatározásában.

Legtöbbször a gyűlöletre (*hatred*), erőszakra (*violence*) vagy a diszkriminációra (*discrimination*) való izgatást tilalmazzák az egyes államok, olykor egymás mellett, olykor eltérő tényállásokban. Mindháromat tiltja a belga,²⁵⁵ a francia,²⁵⁶ a görög,²⁵⁷ a litván,²⁵⁸ a holland,²⁵⁹ a portugál²⁶⁰, a luxemburgi²⁶¹ és a spanyol²⁶² szabályozás.

²³⁷ Loi sur du 29 juillet 1881, 32. és 33. cikkek.

²³⁸ A sajtótörvény 29. cikk szerint rágalmazás minden utalás vagy állítás, amely sérti egy személy vagy testület becsületét vagy megítélését („*Toute allégation ou imputation d'un fait qui porte atteinte à l'honneur ou à la considération de la personne ou du corps auquel le fait est imputé est une diffamation*”). Ezzel szemben sértés minden támadó jellegű vagy megvető kifejezés, szitkozódás, melynek semmilyen tényalapja nincs („*Toute expression outrageante, termes de mépris ou invective qui ne renferme l'imputation d'aucun fait est une injure*”).

²³⁹ Criminal Code, Section 510(2).

²⁴⁰ Criminal Code, Section 188.

²⁴¹ Criminal Code, Section 144-145.

²⁴² Criminal Code, Section 141-142.

²⁴³ Criminal Code, Section 140.

²⁴⁴ Criminal Code, Section 166.

²⁴⁵ Criminal Code, Section 150(1).

²⁴⁶ Criminal Code, Section 196.

²⁴⁷ Criminal Code, Section 163.

²⁴⁸ Criminal Code, Section 251.

²⁴⁹ Criminal Code, Section 525.

²⁵⁰ Criminal Code, Ch 17, Section 10.

²⁵¹ Criminal Code, Section 198-199.

²⁵² Defamation Act 2009, Section 13. para 1.

²⁵³ Criminal Code, Section 147-147a, 429b.

²⁵⁴ Criminal Code, Section 252.

²⁵⁵ Law to combat certain forms of discrimination, 10 May 2007, Section 22(3), Section 22(4).

²⁵⁶ Criminal Code, Section R625-7 ; Press Act of 1881, Section 24.

²⁵⁷ Law 927/1979 on punishing acts or activities aiming at racial discrimination, Section 1(a).

²⁵⁸ Criminal Code, Section 170(1), Section 170(2).

²⁵⁹ Criminal Code, Section 137d.

²⁶⁰ Criminal Code, Section 240.

Ebben a körben kizárólag a gyűlöletre vagy a diszkriminációra való izgatást tiltja a bolgár,²⁶³ az olasz²⁶⁴ és a román²⁶⁵ szabályozás. A gyűlöletre és az erőszakra való izgatást tiltja a német,²⁶⁶ a szlovák²⁶⁷ és a szlovén²⁶⁸ büntetőjog. Kizárólag a gyűlöletre való izgatást tiltja a cseh,²⁶⁹ a magyar²⁷⁰ és a lengyel²⁷¹ szabályozás.

Az osztrák büntető törvénykönyv a közösségekkel szembeni erőszak támogatását, vagy az arra való izgatást tiltja, külön is kiemelve és büntetéssel fenyegetve azt az esetet, ha a közzétett vélemény sérti az emberi méltóságot.²⁷²

Az egyes tényállások néhol említést tesznek az elkövető szándékáról is, azaz csak a sérelemkötés (a gyűlölet, erőszak felkeltésének) szándékával elkövetett cselekményeket rendelnek büntetni. Ilyen szabályt tartalmaz a ciprusi²⁷³ és a litván²⁷⁴ szabályozás. (Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a törvényi tényállás kifejezett utalása hiányában is dönthet úgy a jogalkalmazói gyakorlat, hogy az adott bűncselekményt „csak szándékosan elkövethetőnek” tekinti, kizárva így a gondatlan elkövetés lehetőségét.²⁷⁵)

A tényállások szűkebb köre tesz említést a gyűlöletbeszéd közzétételének lehetséges hatásáról. Néhol azonban e potenciális hatás tényálláselemmé vált, azaz nem valamennyi vélemény, hanem csak a közzététele nyomán keletkező sérelem veszélyét előidéző vélemények korlátozhatók. Az észt büntető törvénykönyv szerint az emberek „életét, egészségét, tulajdonát” fenyegető veszély ad alapot a szóláskorlátozásra.²⁷⁶ Hasonlóképpen, az osztrák büntetőjog azon véleményeket korlátozza a közösségek védelme érdekében, amelyek veszélyeztetik a közrendet²⁷⁷ (illetve, amelyek a korábban említettek szerint – akár a közrend veszélyeztetése nélkül is – sértik az emberi méltóságot).

A ciprusi,²⁷⁸ ír, máltai, Egyesült királyságbeli szabályozás hasonlít egymáshoz abban a tekintetben, hogy a gyűlölködő kifejezések korlátozását két esetben teszik lehetővé: vagy akkor, ha a közlőnek szándékában állt a gyűlölet (erőszak) felkeltése (kiváltása), vagy pedig akkor, ha a gyűlölet felkeltése a közzétett vélemény nyomán valószínűsíthető (függetlenül a közlő erre irányuló szándékától).

Írországbán a gyűlöletkeltés tilalmáról szóló törvény értelmében bűncselekmény olyan írásos anyagok, képek vagy hangfelvételek kiadása vagy terjesztése, amelyek fenyegetőek, gyalázkodók vagy sértők, és amelyek célja a fentiekben alapuló gyűlöletkeltés, vagy amelyek valószínűsíthetően ilyen hatást keltenek.²⁷⁹ Anglia és Wales 1986. évi közrendvédelmi törvényének 18. cikke hasonló rendelkezést tartalmaz.

²⁶¹ Criminal Code, Section 455, 457-1.

²⁶² Criminal Code, Section 510(1).

²⁶³ Criminal Code, Section 162.

²⁶⁴ Law No. 654/1975, (as amended in 1993 and 2006), Section 3(1); Criminal Code, Section 415.

²⁶⁵ Criminal Code, Section 365.

²⁶⁶ Criminal Code, Section 130.

²⁶⁷ Criminal Code, Section 424(1).

²⁶⁸ Criminal Code, Section 297.

²⁶⁹ Criminal Code, Section 356.

²⁷⁰ 1978-as Btk. 269. §, új Btk. 332. §.

²⁷¹ Criminal Code, Section 256(1).

²⁷² Criminal Code, Section 283(1), Section 283(2).

²⁷³ Criminal Code, Section 47(2).

²⁷⁴ Criminal Code, Section 78(1).

²⁷⁵ A magyar büntetőjogi dogmatika szerint pl. a „közösség elleni izgatás (uszítás)” csak (egyenes vagy eshetőleges) szándékkal elkövethető bűncselekménynek számít.

²⁷⁶ Criminal Code, Section 151(1).

²⁷⁷ Criminal Code, Section 283(1).

²⁷⁸ Criminal Code, Section 51.; Law-13/1967 as amended, Section 2A(1).

²⁷⁹ 1989. évi törvény a gyűlöletkeltés tilalmáról, 2. cikk.

A máltai Büntető törvénykönyv 82A cikke²⁸⁰ úgy rendelkezik, hogy amennyiben valaki fenyegető, gyalázkodó vagy sértő módon beszél vagy ilyen magatartást tanúsít, fenyegető, gyalázkodó vagy sértő írott vagy nyomtatott anyagot tesz közzé vagy hasonló módon viselkedik azzal a céllal, hogy erőszakot vagy faji gyűlöletet keltsen, illetve ha cselekménye az eset valamennyi körülményének mérlegelése alapján valószínűsíthetően erőszakhoz vagy fajgyűlölethez vezet, úgy az ilyen személy börtönbüntetésre ítéltető.

A polgári jognak ritkábban jut szerep a gyűlöletbeszéd korlátozása terén. A francia sajtótörvény a média tartalmának korlátait megszabva, büntetőjogi szabályokat foglal magába, de eközben megteremti annak a lehetőségét, hogy egy közösséget ért sérelem miatt polgári jogi (például kártérítési) igényt lehessen a folyamatban lévő büntetőeljárás során előterjeszteni.²⁸¹

A német polgári törvénykönyv (BGB) ugyan nem nevesíti a közösségek védelmét, de a személyiségi jogokat általános érvénnyel védő 823. szakasza alapján polgári eljárás is indítható lehet a közösséget ért sérelem esetén annak tagja által.²⁸²

A magyar jogrendszer korábban már több alkalommal is kísérletezett a gyűlöletbeszéd polgári jogi korlátozásával. Az új (még nem hatályos) polgári törvénykönyv is megteremti a lehetőséget a közösség bármely tagja számára a méltóságot sértő véleményekkel szembeni fellépésére, és a különböző polgári jogi szankciók követelésére.²⁸³

12. 4. A gyűlöletbeszéd korlátozása a médiaszabályozásban

12. 4. 1. Büntető törvénykönyvek

A büntetőjogi tárgyú jogszabályok számos esetben utalnak a médiára. Az ilyen jellegű rendelkezések egy része egy hosszabb felsorolásba illeszti bele az egyes médiumtípusokat, mint az elkövetés eszközt, ilyen módon azokra ugyanúgy az általános szabályokat kell alkalmazni, mint más, nyilvánosság előtt elkövetett hasonló cselekményre. Másik részük önálló tényállásként határozza meg a médián keresztüli elkövetést, és – tekintettel a bűncselekmény jelentősebb, társadalomra gyakorolt hatására – súlyosabban rendeli azt büntetni, mint az általános esetet.

Előbbi típusú szabályozást tartalmazza a ciprusi, görög, ír, luxemburgi és portugál jogrendszer.

Cipruson szóban vagy a sajtón keresztül, dokumentumok vagy képek révén vagy bármely más módon gyűlöletkeltést követhet el bármely személy, aki nyilvánosan cselekszik.²⁸⁴

Görögországban bárki, aki a nyilvánosság előtt akár szóban, akár a sajtó révén vagy írott szövegeken, illetve képeken keresztül szándékosan olyan cselekedetekre vagy tevékenységekre uszít, amelyek diszkriminációhoz, gyűlölethez vagy erőszakhoz vezethetnek, felelőségre vonható gyűlöletkeltésért.²⁸⁵

Írorszában bűncselekmény az olyan írott anyagok kiadása és terjesztése, illetve az olyan kép- vagy hangfelvételek terjesztése, bemutatása vagy lejátszása, amelyek célja a gyűlöletkeltés, vagy amelyekről valószínűsíthető, hogy gyűlöletet keltenek.²⁸⁶

²⁸⁰ Büntető törvénykönyv, 82A. 1. sz. bekezdés.

²⁸¹ Loi sur du 29 juillet 1881, 48-1, 48-6. cikkek.

²⁸² BGB §823.; Ld. Winfried BRUGGER: The treatment of hate speech in German constitutional law. *German Law Journal*, 2003/1. 18.

²⁸³ 2013. évi V. törvény, 2:54. §.

²⁸⁴ 13/1967 sz. tv. (módosítva), 2A(1) cikk.

²⁸⁵ A 927/1979. sz. törvény a faji megkülönböztetésre irányuló cselekmények vagy tevékenységek büntetéséről, 1(a) cikk.

²⁸⁶ Az 1989. évi tv. a gyűlöletkeltés tilalmáról, 2. cikk (1) bek. a) és c) pont.

Luxemburgban elzárással és/vagy pénzbüntetéssel sújtható az a személy, aki nyilvános helyen vagy gyűléseken szóbeli megnyilvánulásokon, jelmondatokon vagy fenyegetéseken keresztül, vagy nyilvános helyen vagy gyűléseken értékesített, terjesztett, eladásra kínált vagy bemutatott írott vagy nyomtatott anyagok vagy plakátokon illetve posztereken megjelenített rajzok, metszetek, emblémák vagy képek, illetve bármely egyéb formájú audiovizuális kommunikáció révén gyűlöletet kelt.²⁸⁷

Portugáliában faji vagy vallási megkülönböztetés vétségét követheti el bárki, aki nyilvános gyűlésen lép fel, nyomtatott anyagot tesz közzé vagy a tömegkommunikáción keresztül nyilvánul meg.

Csehországban ugyanakkor a medián keresztüli elkövetés súlyosabban büntetendő (legfeljebb 2 év helyett 6 hónaptól 3 évig terjedő szabadságvesztéssel), mint a medián kívüli, hasonló tevékenység:

„[a]z elkövető hat hónaptól három évig terjedő elzárásra ítéltető, ha (a) az (1) sz. pontban meghatározott cselekményeket a sajtóban, filmen, rádióban vagy televízióban, nyilvánosan elérhető számítógépes hálózaton vagy bármely egyéb, hasonló hatékonysággal bíró módon követi el...”²⁸⁸

12. 4. 2. A (lineáris és lekérhető) médiaszolgáltatásokra vonatkozó szabályozások

A televíziós és lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatásokra kiterjedő hatállyal az AVMS irányelv 6. cikke előírja, hogy a tagállamoknak a lineáris és nem lineáris, televíziós és egyéb audiovizuális médiaszolgáltatások számára a fajon, nemen, vallási vagy nemzetiségi hovatartozáson alapuló gyűlöletkeltést tiltani kell.

Túl a tiltás tagállami kötelezettségén, a gyűlöletbeszéddel szembeni fellépés lehetőséget nyújt az államoknak, hogy korlátozzák a szolgáltatások unión belüli szabad áramlását; amennyiben egy, más uniós tagállamból feléjük irányuló (az adott államban elérhető) audiovizuális médiaszolgáltatás közösséggel szembeni gyűlöletkeltést tartalmaz, az irányelvben meghatározott feltételekkel és eljárásrend szerint lehet vele szemben intézkedéseket alkalmazni.²⁸⁹

Ilyen tárgyban született meg az Európai Bíróság ítélete a Mesopotamia Broadcast A/S és Roj TV A/S kontra Bundesrepublik Deutschland ügyben.²⁹⁰ A Mesopotamia Broadcast dán társaság több dán sugárzási engedély jogosultja, és a szintén dán társaságként működő Roj TV televíziós csatorna üzemeltetője volt. A Roj TV túlnyomórészt kurd nyelvű adásait műholdon keresztül Európa-szerte és a Közel-Keleten is sugározzák, többek között egy németországi székhelyű társasággal is készítettett műsorokat. 2008-ban a német hatóságok megtiltották a Mesopotamia Broadcastnak, hogy a Roj TV útján Németországban tevékenykedjen, azzal az indokolással, hogy a Roj TV adásai sértik „a népek közötti kölcsönös megértés” német alkotmányjogban megfogalmazott eszméjét. A tilalmat az indokolta, hogy a Roj TV műsorai – Németországban is – a kurdok és a törökök közötti nézeteltérések erőszakos megoldására bujtottak fel, és a PKK (az Európai Unió által terrorista szervezetnek minősített Kurd Munkáspárt) arra irányuló törekvéseit támogatták, hogy a Török Köztársaság elleni gerillaháborúba fiatal kurdokat toborozzanak. A két társaság kérelmezte a német hatóságok előtt ennek a tilalomnak a megsemmisítését, és arra hivatkozott, hogy az irányelv alapján egyedül a Dán Királyság gyakorolhat ellenőrzést a tevékenységük fölött.

Az Európai Bíróság döntése szerint Németország nem akadályozhatja a területén a Roj TV által Dániából sugárzott kurd nyelvű televíziós adások továbbközvetítését. Mindazonáltal, amennyiben a

²⁸⁷ Büntető törvénykönyv, 457-1. cikk.

²⁸⁸ Büntető törvénykönyv, 356(3a) sz. cikk.

²⁸⁹ AVMS irányelv, 3. cikk.

²⁹⁰ C-244/10 és C-245/10. sz. egyesített ügyekben 2011. szeptember 22-én hozott ítélet, Luxembourg, HL C 234., 2010.8.28.

továbbközvetítés korlátozására vonatkozó tilalmat tiszteletben tartja, Németország megtilthatja a területén a Roj TV és a Mesopotamia Broadcast társadalmi szervezetként folytatott tevékenységeit.

A Bíróság a „gyűlöletre uszítás” fogalmát értelmezte, amelyet az irányelv azzal a céllal fogalmazott meg, hogy megakadályozza minden olyan ideológia terjedését, amely nem tiszteli az emberi értékeket, és különösen az olyan kezdeményezéseket, amelyek a személyek meghatározott közösségével szemben elkövetett terrorista cselekmények általi erőszakot dicsőítik. Márpedig a kérdést előterjesztő bíróság szerint a Mesopotamia Broadcast és a Roj TV hozzájárul a törökök és a kurdok közötti erőszakos törökországi összecsapások felszításához, és tovább súlyosbítja a Németországban élő törökök és kurdok közötti feszültséget. Ilyen feltételek között a Bíróság azt állapította meg, hogy a Mesopotamia Broadcast és a Roj TV német bíróság által ismertett magatartása a „gyűlöletre uszítás” fogalmába tartozik. Mindazonáltal a Bíróság hangsúlyozta, hogy kizárólag a dán hatóságok rendelkeznek joghatósággal annak ellenőrzésére, hogy ez a magatartás valóban „gyűlöletre uszításnak” minősül-e, és annak biztosítására, hogy a Roj TV adásai ne tartalmazzanak gyűlöletre uszítást.

A Bíróság emlékeztetett arra, hogy a tagállamok elfogadhatnak olyan szabályozásokat, amelyek közrendi célra irányulnak és nem kifejezetten a műsorszolgáltatásra és a műsorterjesztésre vonatkoznak. A tagállamok azonban nem akadályozhatják a más tagállamból származó televíziós adások továbbközvetítését a saját területükön. A Bíróság e tekintetben azt állapítja meg, hogy a német kormány által szolgáltatott információk szerint a vitatott intézkedések nem kifejezetten a Roj TV által készített televíziós adások németországi továbbközvetítésének megakadályozására irányulnak, hanem a Roj TV és a Mesopotamia Broadcast társadalmi szervezetként, Németország területén folytatott tevékenységének betiltására. Ebben az összefüggésben a Roj TV műsorának vételét és magáncélú felhasználását nem tiltották be, és az továbbra is ténylegesen lehetséges Németországban. Betiltott társadalmi szervezetként azonban a Roj TV nem szervezhet semmilyen tevékenységet Németországban, és tilos a javára ebben az országban gyakorolt tevékenység is.

Következésképpen a Bíróság azt a választ adja, hogy a Mesopotamia Broadcasttal és a Roj TV-vel szemben foganatosított intézkedések főszabály szerint nem minősülnek a Roj TV által Dániából sugárzott műsorok továbbközvetítése akadályának. A kérdést előterjesztő bíróságnak kell azonban megvizsgálnia azt, hogy a tiltó határozatból eredő konkrét hatások nem akadályozzák-e a gyakorlatban e műsoroknak a németországi továbbközvetítését.

Az uniós tagállamok médiaszabályozása számos esetben külön is tartalmazza a közösségekkel szembeni gyűlöletkeltés tilalmát, részben megismételve a büntetőjogi szabályokat. Ez az AVMS irányelv alapján nem lenne szükségszerű, hiszen a büntetőjogi tiltás önmagában is eleget tesz az irányelv követelményeinek, ugyanakkor növeli a tagállamok mozgásterét a gyűlöletbeszéddel szembeni fellépésben, amennyiben megnyitja a médiaszabályozásbeli szankciók alkalmazásának lehetőségeit is.

Írországban a médiaszabályozás csupán a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos általános törvényre hivatkozik: a Műsorszolgáltatásról szóló törvény 71(6) sz. cikkének²⁹¹ rendelkezése alapján abban az esetben, ha a program tartalma ellentétes a gyűlöletkeltés tilalmáról szóló 1989. évi törvény rendelkezéseivel, úgy a Műsorszolgáltatási Hatóság felmondhatja a műsorszolgáltatási szerződést a műsorszolgáltatóval, amennyiben hat hónap belül egynél többször került sor ilyen törvénytárgyalásra.

Ilyen jellegű – tehát a büntetőjogi korlátozással párhuzamosan, azzal részben átfedésben lévő – szabályozásnak tekinthetőek például a következők.

Belgiumban a flamand közösségi törvény a 2009. március 27-i Rendelet 38. cikke alapján tiltja a gyűlöletre és erőszakra való uszítást a műsorszolgáltatásban.

²⁹¹ 2009. évi műsorszolgáltatási törvény, 71.–(6) cikk.

Cipruson a rádió- és televízióadókra vonatkozó törvény rendelkezései értelmében²⁹² a Ciprusi Köztársaság joghatósága alá tartozó audiovizuális szolgáltatók nem közvetíthetnek faji, nemi, vallási vagy nemzetiségi alapon gyűlöletet keltő műsorokat.

A Cseh Köztársaságban a rádiós és televíziós műsorszolgáltatásról szóló törvény 32. cikke²⁹³ írja elő a rádiós és televíziós műsorszolgáltatókra vonatkozó legfontosabb kötelezettségeket. Egyebek között ilyen kötelezettség annak biztosítása, hogy a sugárzásba kerülő műsorok ne keltsenek gyűlöletet faj, nem, bőrszín, anyanyelv, vallási, politikai vagy egyéb meggyőződés, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozás, vagyoni vagy egyéb helyzet alapján. A lekérhető médiaszolgáltatásokról szóló törvény²⁹⁴ a rádiós és televíziós műsorszolgáltatásról szóló törvényhez hasonló kötelezettségeket ír elő a lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtói számára.

Dániában a regisztrációról és a lekérhető médiaszolgáltatások szabályozásáról²⁹⁵ szóló törvény 6. és 9. cikke valamennyi Dániában bejegyzett, lekérhető médiaszolgáltatásokat nyújtó médiatársaság számára megtilt minden olyan tartalmat, amely nem, vallási meggyőződésen, nemzetiségen vagy szexuális irányultságon alapuló gyűlöletet kelt. E rendelkezést tükrözik a Danmarks Radio és a TV2 adókra vonatkozó kormányrendeletek is.

Franciaországban az 1986. évi műsorszolgáltatási törvény 15. cikke²⁹⁶ az audiovizuális médiaszolgáltatás egyik alapelveként mondja ki, hogy a műsorszolgáltatás tartalma – egyebek között – nem kelthet gyűlöletet faji, vallási, nemi vagy nemzetiségi alapon.

Görögországban a 109/2010 sz. Elnöki rendelet 7. cikke elrendeli, hogy az audiovizuális szolgáltatók kötelesek minden szükséges intézkedést meghozni annak érdekében, hogy szolgáltatásaik ne kelthessenek gyűlöletet faj, nem, vallás, világnézet, fogyatékoság, életkor vagy szexuális irányultság alapján.

Írországban az audiovizuális médiaszolgáltatási kódex 2. része²⁹⁷ úgy rendelkezik, hogy a lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatások nem tartalmazhatnak rasszon, nem, valláson, nemzetiségen, szexuális irányultságon vagy a vándorközösséghez való tartozáson alapuló gyűlöletkeltést.

Az olasz Médiakódex²⁹⁸ 3. és 32. cikke az audiovizuális médiaszolgáltatásokra vonatkozó alapelvek között rögzíti az etnikai és kulturális sokszínűség védelmét. Ennek megfelelően, az olasz joghatóság alá tartozó audiovizuális médiaszolgáltatások egyebek között nem tartalmazhatnak faji, nemi, vallási alapú vagy nemzeti hovatartozáson alapuló gyűlöletkeltést.

Luxemburgban a Médiatörvény 26. és azt követő cikkei²⁹⁹ az audiovizuális médiaszolgáltatások alapelvei között rögzíti az etnikai és kulturális sokszínűség védelmét. Ennek megfelelően, a luxembourgi joghatóság alá tartozó audiovizuális médiaszolgáltatások „nem kelthetnek gyűlöletet faji, nemi, vallási vagy nemzeti alapon.”

A máltai műsorszolgáltatási törvény³⁰⁰ megtiltja a faji, nemi, vallási vagy nemzeti hovatartozáson alapuló gyűlöletkeltést a médiaszolgáltatók szolgáltatásaiban.³⁰¹

Lengyelországban a műsorszolgáltatási törvény 18. cikk 1. bekezdése alapján³⁰² [a műsorok vagy közvetítések] „nem kelthetnek faji, illetve fogyatékoságon, nemi, vallási vagy nemzetiségi hovatartozáson alapuló gyűlöletet vagy diszkriminációt.”

²⁹² A rádió- és televízió-adókról szóló törvény, 32. cikk (2) bek.

²⁹³ A rádiós és televíziós médiaszolgáltatásról és néhány egyéb törvény módosításáról szóló törvény, 32. cikk.

²⁹⁴ A lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló törvény, 6. cikk (2) bek.

²⁹⁵ A regisztrációról és a lekérhető médiaszolgáltatások szabályozásáról szóló 2010. január 28-i 100. törvény.

²⁹⁶ A kommunikációról szóló 86-1067. sz. törvény, elfogadva 1986. szeptember 30-án.

²⁹⁷ A lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatások magatartási kódexe.

²⁹⁸ 2005. július 31-i 177. sz. törvényerejű rendelet.

²⁹⁹ 1991. július 27-i törvény az elektronikus médiáról.

³⁰⁰ A máltai törvénygyűjtemény 350. fejezete.

³⁰¹ Műsorszolgáltatási törvény, 16J. cikk (2) bek.

Szlovákiában a műsorszolgáltatásról és továbbközvetítésről szóló törvény³⁰³ 19. cikke kimondja, hogy sem a lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatások, sem a műsorszolgáltatás, vagy ezek egyes részei nem kelhetnek gyűlöletet sem nyíltan, sem burkoltan, nem becsúszhatnak vagy gyalázkodhatnak a nemi vagy faji hovatartozás, a bőrszín, a nyelv, a vallási, politikai vagy egyéb meggyőződés, a nemzeti vagy társadalmi származás és a nemzeti vagy etnikai hovatartozás alapján.

Spanyolországban az általános audiovizuális törvény³⁰⁴ konkrét említést tesz az olyan műsorszolgáltatásról, amelynek tartalma származáson, nemen, vallási meggyőződésen, véleményen vagy bármilyen társadalmi vagy személyes körülményen alapuló gyűlöletet, megvetést vagy megkülönböztetést kelt.³⁰⁵

Olyan rendelkezés is szerepelhet a médiaszabályozásban, amely nem nevesíti kifejezetten a gyűlöletkeltő (uszító, izgató, lázító) tartalmak tilalmát, de azokra nézve is egyértelműen alkalmazható. Ilyen tilalom szerepel Belgiumban, a német közösség médiaszabályozásában. A 2005. június 27-i rendelet a következő rendelkezést tartalmazza: A médiaszolgáltatók nem közvetíthetnek olyan szolgáltatásokat, amelyek:

- megsértik a törvényeket, az állam biztonságát, a közrendet vagy a közérkölcset, vagy sértők egy másik államra nézve;
- olyan világnézetet, vallást vagy véleményt támogatnak, amely veszélyezteti a belga Alkotmány vagy az Emberi jogok európai egyezménye által biztosított alapvető jogokat és szabadságokat;
- amelyek célja, hogy visszaéljenek a nagyközönség hiszékenységgel (4. cikk).

A médiaszabályozásban olykor az AVMS irányelv által elvárt tilalomhoz képest enyhébb magatartások is jogsértőnek minősülhetnek. Az irányelv „gyűlöletkeltésre” vonatkozó tiltása a tagállami médiaszabályozásokban kiterjedhet a közösségek „megsértésre” is.

Cipruson a rádió- és televízió-adókról szóló törvény és az azon alapuló rendeletek értelmében (a) A rádió- és tévéműsorokban tilos az olyan nyelvhasználat, amely sértő valamely vallási, faji, politikai vagy más társadalmi csoportra nézve; (b) Az audiovizuális szolgáltatók nem közvetíthetnek olyan szórakoztató műsorokat, amelyek faji, nemi, vallási vagy nemzetiségi alapon sértőek lehetnek.

Máltán a műsorszolgáltatási törvény 13. cikke³⁰⁶ egyértelművé teszi, hogy a Műsorszolgáltatási Hatóság köteles gondoskodni arról, hogy a műsorokban ne szerepeljen olyan tartalom, amely sértő a vallásos érzésre, a jó ízlésre vagy az illemre nézve, vagy amely valószínűsíthetően bűncselekményekre vagy a közrend megzavarására bujtogat vagy bátorít, illetve sérti a közvéleményt.

Az Egyesült Királyságban a sértő és káros tartalmak nem megengedhetők a műsorszolgáltatásban. Szabályozó szervként az Ofcom felelős annak eldöntéséért, hogy mi minősül „sértőnek és károsnak” a Műsorszolgáltatási Kódex alapján; a gyűlölködő vagy diszkriminatív beszéd minden bizonnyal ilyen.³⁰⁷

Néhol külön, a gyűlöletbeszédre vonatkozó korlátozást ír elő a szabályozás a kereskedelmi közlemények vonatkozásában.

Belgiumban a Flamand Közösség 2009. március 27-i rendeletének 55. cikke értelmében a kereskedelmi közlemények: (2) nem tartalmazhatnak és nem támogathatnak semmiféle nemen, rasszon vagy etnikai származáson, nemzetiségen, valláson vagy világnézetten,

³⁰² 1992. december 29-i műsorszolgáltatási törvény (egységes szöveg: 2011. évi Jogi Közlöny, 43. sz., 226. pont).

³⁰³ 308/2000 sz. törvény és módosításai a műsorszolgáltatásról és továbbközvetítésről.

³⁰⁴ 7/2010. sz. törvény (március 31.).

³⁰⁵ 57. 1. cikk.

³⁰⁶ A máltai törvénygyűjtemény 350. fejezete.

³⁰⁷ Communications Act 2003, 319. cikk, Ofcom Műsorszolgáltatási Kódex (Broadcasting Code) 2. cikk.

fogyatékoságon, életkoron vagy szexuális irányultságon alapuló diszkriminációt, és (3) nem valósíthatnak meg erőszakos, rasszista vagy idegengyűlölő magatartásra való felbujtást. A Francia Közösségen belül hasonló rendelkezés van érvényben: a 2009. február 5-i Rendelet értelmében a kereskedelmi közlemények nem sérthetik az emberi méltóságot, nem diszkriminálhatnak rassz, etnikum, nem, szexuális preferencia, nemzetiség, fogyatékoság vagy életkor alapján, nem sérthetnek vallásos vagy világnézeti meggyőződést és nem ösztönözhetnek veszélyes vagy a környezetre káros magatartásformákra (11. cikk).

12. 4. 3. Általános, valamennyi médiatartalom-szolgáltatóra kiterjedő médiaszabályozásbeli korlátok

Egyes államok médiaszabályozásában általános, a gyűlöletbeszédre vonatkozó korlátokat is találhatunk, amelyek valamennyi médiatartalomra, így a médiaszolgáltatásokon túl a sajtótermékekre is kiterjednek.

A francia és a máltai jogrendszer büntetőjogi tilalmakat fogalmaz meg sajtótörvényében. Franciaországban az 1881. évi Sajtótörvény 23. és 24. cikke értelmében az, aki nyilvánosan gyűlöletre, különösen faji alapú gyűlöletre vagy bűncselekmények, szabálysértések elkövetésére uszít, 1 év elzárással és 45 000 euró összegig terjedő pénzbírsággal sújtható. A következő bekezdés értelmében ugyanilyen büntetés szabható ki arra, aki nem, szexuális irányultságon vagy fogyatékoságon alapuló gyűlöletre uszít egy személy vagy csoport ellen. A 23. cikk értelmében e rendelkezés minden olyan gyűlöletkeltő tartalomra alkalmazható, amit nyilvánosságra hoznak, ideértve a nagyközönséggel elektronikus csatornákon keresztül történő kommunikációt is.

Máltán az 1974. évi Sajtótörvény 6. cikke értelmében az, aki megfenyeget, sérteget vagy gyűlöletnek, üldöztetésnek vagy megvetésnek tesz ki valamely személyt vagy embercsoportot az adott személy vagy embercsoport neve, nemi identitása, szexuális irányultsága, rassza, bőrszíne, etnikai származása, vallása, világnézete, politikai vagy egyéb véleménye, vagy az Esélyegyenlőségről (a fogyatékkal élőkéről) szóló törvény 2. cikkében meghatározott fogyatékosága alapján, legfeljebb három hónapos elzárásra és pénzbüntetésre ítéltető.

A magyar és a szlovén szabályozás közigazgatási jogi jellegű tilalmakat fogalmaz meg a gyűlöletbeszédre nézve, amelyek valamennyi médiumra kiterjednek.

Magyarországon az Smtv. 17. cikke értelmében: „(1) A médiatartalom nem lehet alkalmas valamely nemzet, közösség, nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbség vagy bármely többség, továbbá valamely egyház vagy vallási csoport elleni gyűlölet keltésére. (2) A médiatartalom nem lehet alkalmas valamely nemzet, közösség, nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbség vagy bármely többség, továbbá valamely egyház vagy vallási csoport kirekesztésére.”

Szlovéniában a médiatörvény és³⁰⁸ az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló törvény (ZAvMS³⁰⁹) alapelveként rögzíti az etnikai és kulturális sokszínűség védelmét, valamint kifejezetten tiltja az egyenlőtlen elbánásra és intoleranciára való felbujtást (médiatörvény 8. cikk, ZAvMS 9. cikk). Ennek eredményeképpen a szlovén joghatóság alá tartozó médiumok egyebek között nem tehetnek közzé faji, nemi, vallási, nemzetiségi vagy hasonló alapon gyűlöletkeltő tartalmakat. Ha valamely média faji, nemi, vagy etnikai alapon sérti az emberi méltóságot, politikai vagy vallási intoleranciára buzdít, a közegészségre, a közbiztonságra, a környezet és a kulturális örökség védelmére káros magatartásra ösztönöz, vallási vagy politikai meggyőződést, illetve fogyasztói érdekeket sért, úgy a kiadó és a közleményért felelős személy közigazgatási bírsággal sújtható (médiatörvény 129. cikk, ZAvMS 43. cikk).

³⁰⁸ Médiatörvény. Szlovénia Hivatalos Közlönye [Uradni list RS], 35/2001. sz. az RS 90/2010. számában foglalt legutóbbi módosításokkal.

³⁰⁹ Az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló törvény.

Németországban a gyermekek médiával szembeni védelméről szóló törvény határoz meg tilalmakat a gyűlöletbeszédre nézve, amely azonban szükségszerűen általánosan – tehát nem csak a gyermekeket célzó műsorok vonatkozásában – érvényesül. A kiskorúaknak a médiában való védelméről szóló tartományközi szerződés (Jugendmedien-schutzstaatsvertrag, JMStV) 4. cikk 1. bekezdésének 3. pontja³¹⁰ minden olyan tartalmat megtilt, amely gyűlöletet kelt a lakosság egy része, vagy meghatározott nemzetiségi, faji vagy vallási csoport ellen, illetve amely erőszakos vagy önkényes cselekedetekre buzdít ilyen csoportokkal szemben vagy sérti, szándékosan becsmérli vagy rágalmazza a lakosság valamely részének vagy az említett csoportok tagjainak emberi méltóságát.

Svédország médiaszabályozása több helyen, és változatos formában szól a gyűlöletbeszéd tilalmáról. A sajtószabadságról szóló törvény³¹¹ a lehetséges törvénytértések kimerítő felsorolását tartalmazza. A sajtószabadságról szóló törvény 7. fejezetének 8. cikke értelmében ilyen törvénytértés a gyűlöletkeltés. E rendelkezés megfelel a svéd büntető törvénykönyv 16. fejezete 8. cikkének. A sajtószabadságról szóló törvény rendelkezésének alkalmazása során azonban figyelembe kell venni a szabad sajtónyilvánosság célkitűzése mögött meghúzódó jogalkotói szándékot is. A véleménynyilvánítás szabadságáról szóló alaptörvény 5. fejezetének 1. cikke³¹² értelmében a sajtószabadságról szóló tv. 7. fejezetének 4. cikkében egyebek között felsorolt vétségek egyúttal kimerítik a véleménynyilvánítás szabadságáról szóló alaptörvény elleni vétséget is. A sajtószabadságról szóló törvény és a véleménynyilvánítás szabadságáról szóló alaptörvény mellett a rádiózásról és televíziózásról szóló törvény 5. fejezetének 1. cikke is tartalmaz egy általános iránymutatást. Az iránymutatás értelmében az általános médiaszolgáltatásoknak tükrözniük kell a demokratikus társadalom alapvető eszméit, azt az elvet, miszerint valamennyi ember azonos értéket képvisel, illetve az egyén szabadságát és méltóságát. Ilyen értelemben a törvény egyúttal kimondja a gyűlöletkeltés általános tilalmát is.

Csehországban pedig a reklámozásról szóló általános (nem média-specifikus) törvény is tartalmaz egy hasonló korlátozást. A reklámtörvény³¹³ 2. cikke megtilt minden, a jó erkölcsbe ütköző hirdetést, vagyis az olyan hirdetéseket, amelyek faji, nemi vagy nemzetiségi alapú diszkriminációt tartalmaznak, sértők valamely vallási vagy nemzeti érzületre, amelyek elfogadhatatlan módon veszélyeztetik a közérkölcset, aláássák az emberi méltóságot vagy pornográf, erőszakos, illetve félelemkeltő elemeket tartalmaznak. A hirdetések emellett politikai meggyőződést sem sérthetnek.

³¹⁰ Tartományközi szerződés a kiskorúak védelméről a médiában.

³¹¹ A sajtószabadságról szóló törvény (2002:908).

³¹² A véleménynyilvánítás szabadságáról szóló alaptörvény (2002:909).

³¹³ A rádiós és televíziós médiaszolgáltatásról és néhány egyéb törvény módosításáról szóló 40/1995. törvény és módosításai.